ATTİLÂ İLHAN

gâzi paşa

Sadece Okumak İçindir
Ücreti Yoktur
İnceledikten Sonra Siliniz ve Bulursanız Satın Alınız.

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları
6. Baskı

Levent Şahverdi Arşivi

TÜRK EDEBİYATI

GÂZİ PAŞA

"...ANKARA'DAN UÇAN KUŞLAR!.."

ATTİLÂ İLHAN

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2006

GÖRSEL YÖNETMEN

BİROL BAYRAM

GRAFİK TASARIM UYGULAMA

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

I.-V. BASKI: 66.000 ADET

VI. BASKI: 1.500 ADET, EKİM 2007, İSTANBUL

ISBN 978-975-458-673-2

BASKI

KİTAP MATBAACILIK SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.

(0212) 501 46 36

EMİNTAŞ KAZIM DİNÇOL SANAYİ SİT. NO: 81/21

TOPKAPI 34010 İSTANBUL

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

İSTİKLAL CADDESİ, NO: 144/4 BEYOĞLU 34430 İSTANBUL

Tel. (0212) 252 39 91

Fax. (0212) 252 39 95

www.iskultur.com.tr

Levent Şahverdi Arşivi

Roman

allahın süngüleri

GÂZİ PAŞA

"...ankara'dan uçan kuşlar!.."

Attilâ İlhan

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

Levent Şahverdi Arşivi

"...bu kitapta anlatılanların
gerçek kişilerle ve olaylarla
hiçbır ilişkisi yoktur.
onları ben,
büyük bir aynanın
içinde gördüm.
üstelik ayna dumanlıydı
ve olmayan bır şehirde
geziniyordu..."

Levent Şahverdi Arşivi

"ÇERKES MİLLETİNİN DÜVEL-İ MUAZZAMA VE ÂLEM-İ İNSÂNİYET VE MEDENİYETE UMÛMİ BEYANNAMESİ"dir.

"Elveym Yunan işgâl-i askeriyesi altında bulunan Garbi Anadolu; yani Balıkesir, Bandırma, Erdek, Gönen, Biga, Kirmasti, Mihallıçık, Bursa, İnegöl, Yehişehir, Aydın, Manisa, İzmir, Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar ile İzmit, Adapazarı, Hendek, Bolu ve havâlisi, Çerkes ahalisinin; biz vazü'l-imzâ selâhyattar murahhasları ve Yunan Hükümetince musaddak 'Şank-ı Karip Çerkesleri Temin-i Hukuk Cemiyeti' müessisleri, Harb-ı Umûmi neticesinde, Düvel-i Muazzama'ca kabul ve ilân edilen milliyet prensibiyle taayyün eden hukuk-u milliyesine istinaden, İzmir'de kongre hâlinde bi'l içtimâ ekalliyet halindeki milletlerin hukukunu deruhte ve Düvel-i Muazzama'ya kabul ettirmeyi taahhüt eden Düvel-i Muazzama-i İtilâfiye müşârikleriyle, bilhassa Yunan Hükümet-i fahimesince, Çerkeslerin iltica eylediğini beyanla, metâlib-i milliyesinin is'afını rica eyler."

"Anadolu'da elyevm mukim bulunan Çerkesler sıhhata karip bir hesapla, iki milyon raddesindedir..."

"...bilhassa Çerkesler, makam-ı hilâfet'e merbûtiyet-i maneviyeleri bâki olduğu halde, Bâb-ı Âli'nin Kemalistlerle birleştiğini ve bunca fedakârlığına rağmen, Çerkesliği tamamen ihmal ettiğini lüzum görmedikten sonra; Çerkeslik mûhik ve tabii bir kararla, kendisine halâs-ü necât vaad eden ve bunu menâtık-ı işgâliyesinde fiilen isbat eden Yunan Ordusu'na ilti-

Levent Şahverdi Arşivi

hâk etmeyi, menafi-i hayatiyye ve milliyesi iktizasından addetmiştir. Nitekim daha evvel Arnavut ve Arap akavâm-ı necibesinin de, Türklerden iftirâk ve infikâkla, ecnebi halaskâra aynı sâik ve endişe ile iltihak ve temayül ettiklerine şüphe yoktur. Bundan sonra bir buçuk sene devam eden mücadele esnasında Çerkesler, Müslim ve gayr-ı Müslim binlerce nüfusu mâsumeyi, Millîcilerin katliâmından kurtarması itibariyle, şayân-ı tezkâr, hiremât-ı memduhada bulunmuşlardır..."

"...tafsilât-ı mâruzadan maksat: a/ Millî çahremizi göstermek; b/ Anadolu'da akvâm-ı müteddinenin enzâr-i dikkatini celbe lâyık bir Çerkes Milleti'nin yaşadığını bildirmek; c/Üç yüz seneden beri mütemâdî bir surette hükümrân olan sû-i idâre yüzünden, vâdi-i inkiraza yuvarlanan; ve asri ve medeni bir idâre tesis kabiliyetinden mahrum. Dâhilen ve hâricen Şark-ı Kâribte ve dolayısıyla Avrupa'da bir unsur-u şuriş-i harp bulunan Osmanlı Hükümeti ve ilân-ı meşrûtiyetle onun yerine kâim olarak, Osmanlı'nın inhilâline badi olan müfrit Türkçülerin siyaset-i meş'ûmesi Anadolu sahasında Türkten gayrı bir milletin hakk-ı hayatını tanımamakta ısrar eyledi. Alem-i medeniyetçe gayr-ı kabil-i inkâr bir hakikat olmakla, bundan böyle Çerkeslerin Şark-ı Kârip'de Türk idâre-i meşûmesinden tahlisiyle, Yunan himâyesi altında bir unsur-a sulh ve müsâlemet olarak yaşamalarının esbabının temini arzusunu izhardan ibarettir..."

"...binaenaleyh Düvel-i Muazzama-i İtilâfiye ve müşârikleri nce, millî olan metâb-i âtiyimuzun kabul ve tervicini kongremiz rica ve âsâr-ı fiiliyesine sabırsızlıkla intizâr eylediğini, zât-ı âsilânelerine arz ile kesb-i şeref eyle..."

Aralarında, 'Manisa murahhası' olarak bulunan, 'Çerkes' Ethem Bey'in kardeşi, 'Peşova Reşid Bey'in de bulunduğu; yirmi bölgeden, yirmi murahhassın imzâsı ve tarihi: 'Şark-ı Karip Çerkesleri Temin-i Hukuk Cemiyeti'; 11 Teşrinievvel – 24 Teşrinievvel, 1337 (1921) İzmir.

Levent Şahverdi Arşivi

ANKARA İSTİHBARATI'NIN İSTANBUL RAPORUDUR

"...İstanbul'da Hükümet-i Osmaniye, hemen de yok gibidir. Her iş İngiliz Kumandanı Milne'den, tercihan Mr. Ryan ve bunların altı olmak üzere de, 'Hürriyet ve İtilâf'ın bir kısım azası; Sait Molla ve yeni Polis Müdürü tarafından yapılmaktadır. Harbiye ve Bahriye Nezaretleri'nin varlığıyla yokluğu müsâvidir. Harbiye Nezareti Sulh Antlaşması'ndan ziyade, birbirini mahkûm etmeye çalışan reisler elindedir..."

"...Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Reisi Hamdi ve Divanı Örfi Reisi Mustafa Paşa'lar; İstanbul'da sözü en ziyade geçen insanlardır. Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye, elli bir zâbit ve memûrdan ibaret dört şubeye indirilmiştir. Üniformalı zâbitleri, İngilizlerin aşağılamaları gittikce artmaktadır; birçok zevat Anadolu'ya intikâl için çâre aramakta; fakat bir taraftan geçim derdi, bir taraftan geçilecek vâsıtanın temini meselesi, bu arzularını beyhûde kılmaktadır..."

"...gerek İstanbul ve gerek Avrupa'da Türk Nasyonalist Hükümeti'nin, Anadolu'da muntazam bir teşkilâta sâhip bulunduğu fikri yaygındır..."

Temmuz 1336 (1920)

Levent Şahverdi Arşivi

HÂKİMİYET-İ MİLLİYE (ANKARA) GAZETESİNİN, BAŞMAKALESİDİR

En Büyük Düşman

"...en büyük düşman, düşmanların düşmanı; ne filân ne de falan milletler; bilâkis bu, âdeta her tarafı kaplamış bir saltanat hâlinde, bütün dünyaya hâkim olan 'Kapitalizm' âfeti: ve onun çocuğu 'Emperyalizm'dir..."

"...artık, bütün dünyanın anlamış olduğu bu hakikat, bizde de idrâk ediliyor. Bugünlerde başımıza musallat edilen Yunan, bütün düşman âleminin parçasından başka bir şey değildir; daha doğrusu, 'kapitalizm saltanatı'nın, 'mazlum milletler'e karşı gönderebileceği son kuvvet, son ordudur! Nitekim bundan önce, üzerimize ordular saldırmış olan düşmanlar, yine böyle 'kapitalizm saltanatı'nın ordularından başka bir şey değildi: Moskof orduları, İtalyan orduları, Bulgar ve Yunan orduları; kısacası bütün düşmanlarımız, 'kapitalizm' tarafından ayaklandırılırlardı..."

"...tarihin eski devirlerinde, dünya birtakım zalim hükümdarların, istibdatları altında ezilirdi. Sonraları milletler, bu istibdatları yıktılar. Fakat bu defa onların yerine 'para'nın, 'sermaye'nin zulmü geçti..."

"...'sermaye', bugüne kadar dünyada yapılmış bütün fenalıkların yegâne müsebbibi, yegâne mes'ûlü idi; bugün de odur; eğer dünyayı sür'atle istilâ eden, 'kapitalizm aleyhtarlığı' olmasaydı, bu zulüm yarın da devam edecekti. Çok şükür, zulüm devrinin son günlerindeyiz. 'Kapitalizm' sadece falan veya filân milletin düşmanı değildir. Bilâkis bütün dün-

Levent Şahverdi Arşivi

yanın, bütün milletlerin müşterek düşmanıdır: milletleri birbirine düşüren kuvvet o; kardeş kanları döktüren fesatlar ondan; dünyayı kaplayan sefaletin müsebbibi; hulâsaten bütün insaniyeti inleten zulmün yegâne zalimi odur..."

"...bu zalimin, muvaffak olmak için, arada sırada müracaat ettiği muharebeler, yegâne kuvvetleri, yegâne silâhları değildir. Bankalar, sendikalar, onun en kuvvetli silâhlarıdır. Ve bütün milletleri, bilhassa bu silâhla mağlup eder. Memleketimize bakınız: reji'ler, düyun-u umumiye'ler, kapitülâsyonlar, şimendiferler, limanlar, gemiler, ticarethaneler... bütün bu müesseseler, 'Avrupa Kapitalizmi'nin, bizi mahvetmek için senelerden beri kullandığı, iblisane bir makinenin parçalarıdır..."

"...sadece bizim memleketimizde değil, yeryüzünde bu makine devam ettikçe, sadece biz değil bütün dünya, zulüm altında ezilecek, sefalet arşa çıkacak, insan felâketten felâkete yuvarlanacaktır. Bize bugün, hudut itibariyle dünyanın en güzel, en hayale sığmaz sulh şartlarını verseler; 'kapitalizm dolabı' memlekette, bugünkü şekilde kaldığı takdirde, mahvımız muhakkaktır..."

(20 Temmuz 1336/1920)

Levent Şahverdi Arşivi

1921

"...ankara'nın taşına bak
gözlerimin yaşına bak
türk yunan'a esir olmuş
şu allah'ın işine bak...

"...ankara'dan uçan kuşlar
afyon yaylasında kışlar
biz izmir'i alacağız
kolu sırmalı çavuşlar!.."

Levent Şahverdi Arşivi

HÂKİMİYET-İ MİLLİYE (ANKARA) GAZETESİNİN,
BAŞMAKALESİDİR

Garb'a isyan bayrağı açmak!

"...Şark İhtilâli, artık bir masal değildir. Yakın zamana kadar, en çok inanmış olanlar için bile, daha ziyade bir masaldan ibaret kalan bu akıbetin, hakikiliğini pek yakın zamanda idrak edeceğiz..."

"...'Şark İhtilâli' ismini verdiğimiz, Asya ve şarkî Avrupa milletlerinin, Garp Emperyalistlerine karşı hayal ettikleri isyan, çoktan beri hayal olmaktan çıkmış, faaliyet sahasına intikal etmiştir. Bugün bütün Şark milletlerinin, Garp'dan çektikleri mezâlimi hakiki miktarıyla hissederek, ona karşı mücadeleye karar vermiş olanlar, muntazam teşkilat ile birleşmiş ve işe başlamışlardır. Teşkilatın bir merkezi Moskova ise, diğer bir merkezi şarkî Avrupa, bir diğeri Ankara, bir diğeri Bakû, bir beşincisi Taşkent'tir..."

"...Hint'in, Çin'in, Afganistan'ın, İran'ın, Turan'ın, Türk'ün, Rus'un; hulâsaten Avrupalılar için, hâlihazırda müdahale ve nüfuz edilmesi imkânsız, ezilen dünyanın yarısı kadar geniş bir ülkede, dahilen ve haricen kapitalizme karşı, içlerinde isyan duyguları duyan birçok millet, şimdiye kadar olduğu gibi münferiden çalışmak yerine, muntazam bir teşkilata bağlı olarak, toplu halde çalışmaya ve teori ve fikriyat sahasından çıkarak faaliyete geçmeye karar vermişlerdir..."

"...dünya ve milletler efkârı, bu gayenin teşekkülü için yapılacak harekâta kâfi derecede hazırlanmıştır. Avrupa tazyikinin sebep olduğu felâketler, her tarafta anlaşılmış; de-

Levent Şahverdi Arşivi

mokrasi denilen sistemin yeryüzünde sebeb olduğu felâketler bütün millet tarafından idrak edilmiştir. Bunun için Garb'a isyan bayrağı açmak fikri bugün her tarafta en ziyade makbul olan, taraftar bulan bir siyaset programı kabul ediliyor..."

"...öyle bir program ki, hatta bizzat Garp milletlerinin çalışan fakat sefalet çeken kitleleri de bunun etrafında toplanmıştır..."

(13 Kasım 1336/1920)

Levent Şahverdi Arşivi

Kış

Levent Şahverdi Arşivi

Ekim 1336 (1920)

Kafkasya'daki İngiliz mümessili Miralay Stokes'ın, Tiflis'den Londra'daki İngiliz Hariciye Nezareti'ne yazdığı rapordan alınmıştır:

"...Türk/Bolşevik Planına mâni teşkil edebilecek, herşeyi desteklemeliyiz. Trabzon Limanı'nı işgal etmeliyiz; Garp Cephesi'nden de Yunanlılar harekete geçmelidir!.."

6 Teşrinisâni 1336 (1920)

Miralay Stokes'ın, Hariciye Nezareti'ne başka bir raporundandır:

"...Bolşeviklerle Türkiye'nin arası, Ermeniler yüzünden açılacaktır. Bolşeviklere karşı, Türkiye desteklenmeli; böylece bütün âlem-i İslâm, İngiltere'nin taht-ı nüfuzuna dahil olur; olmadığı takdirde, Bolşeviklerle, Türklere karşı anlaşma yapılmalıdır; bu vesileyle İngiltere'ye hammadde ve yeni pazarlar temin edilmiş olacaktır. Sünnîlerle Şiîler arasındaki ihtilâfâtın tezyidi, şayân-ı temennidir..."

27 Teşrinisâni 1336 (1920)

İngiliz Yüksek Komiseri Rumbold'un İngiltere Hükümeti'ne raporundan alınmıştır:

"...biz kendimizi Bolşeviklere karşı İslâm'ın muhafızı olarak göstermeliyiz; Mustafa Kemal'le Bolşeviklerin arasını açmamız lâzımdır. Endişemiz, ahali ekseriyetinin işine gelen Bolşevikliğin, Türkiye'ye intikalidir; bu itibarla, Sevres Mu-

Levent Şahverdi Arşivi

ahedesi ahkâmında, bazı mühim tadilât yapılması icabeder kanaatındayım; muahede ahkâmı tadilât görürse, Anadolu yatışabilir; Düvel-i İtilâfiye'ye prestij temin edilmiş olur..."

26 Teşrinisâni 1336 (1920)

İtalya Krallığı Hariciye Nazırı Kont Sforza'nın, İngiltere Krallığı Hariciye Nazırı Lord Curzon'a teklifinden alınmıştır:

"...İtalyan Hükümeti, Mustafa Kemal ile mutabakata varılmasından; Kemalistler ile Bolşevikler arasında vaki ittifakı parçalamak maksadıyla; Kemal'in mümkünse, İstanbul'daki hükümetin bir rüknü addedilmesinden yanadır..."

7 Kânunuevvel 1336 (1920)

İngiltere Devleti Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyaseti'nin teklifidir:

"...Kemalistleri, Sovyetler'den, ancak, Ankara İstanbul ile birleşir; Sevres Muahedenâmesi'nde ciddi tadilât yapılırsa, koparabiliriz..."

Levent Şahverdi Arşivi

"...kayık ve kağnı..."

Ürkek ve kararsız kış güneşi, bir var bir yok. Alacası tumturaklı, incir moru 'şeâmet' bulutları, üst üste, ufka yığılmış. Mendireğin kuytusunda, metrûk, yüzükoyun bir kayık; üstünde iki siyah deniz kuşu, kanatlarını rüzgâra açmış, kurutuyorlar: yoksa, karabatak mı bunlar? Şiddetli poyraz, üç gündür göz açtırmadı, düpedüz fırtına: rüzgâr, azgın dalgaları kaldırıp kaldırıp, tepeden tırnağa köpük, hışımla rıhtıma vuruyor. Uçuşan su tozlarının pırıltısı arasında, savrulan hayalet martılar ki, sanki daha partal, daha eflâtuna bulaşıktırlar; çığlıkları da 'canhıraş'!

Vâlâ, fena halde üşümüştü; İskele'deki 'Yüksek kahve'ye gidiyor; Nâzım, zaten oradadır; sonra karakola uğrayıp, Ankara'dan haber soracaklar: müsbet ya da menfi, bir cevap çıktı mı? İnebolu'ya inli, on günü geçti; ne ses var, ne soluk; keseleri küçük, ihtiyaçları büyük, yarı aç dolaşıyorlar. Çarşıdaki börekçinin önünde durup, Nâzım, vitrine masmavi dalmıyor mu, Vâlâ'nın yüreği parçalanıyor; o iştahsızdır, çelimsiz ya, belki o yüzden, canı ne tatlı çekiyor, ne börek! Nâzım öyle mi, boyu posu yerinde, elbette iştahı da: aslan gibi çocuk!

İçini kemiren bir kurt, kötü önsezi: "...hayır, bu iş olmayacak!" Biraz olsun 'müzayeka'dan kurtulmak için, güya bir çare buldular: yolculukta ahpaplık et-

Levent Şahverdi Arşivi

tikleri, o geveze Polonyalı'dan borç istenecekti! Özene bezene, dün oturup Fransızca bir mektup yazdı, adama verdi; cevabını birazdan alacağını umuyor:

"...katiyyen müsbet olmayacaktır, zira Seyfeddin Gaschtoft, şayân-ı itimad bir şahıs değil. Gagavuzum diyor, yani Türk; İslâm itikâdının usûl ve âdâbından, külliyen bîhaber! İşi gücü Bolşeviklere atıp tutmak, Ankara'nın Moskova'ya temâyülünü hazmedemiyor, şiddetle aleyhtar; hin-i hâcette, çok daha chemmiyetli miktarda, muavenet bulunabilirmiş; kimden ve nereden, orası meçhul!.."

Poyraz, Vâlâ'nın suratını, ustura gibi yaladı; astragan taklidi, 'yelpaze' kalpağı, handiyse uçacak; iki eliyle, zar zor yakalıyor; kuduz dalgalar, demirli takaların ahşap bordalarını, güm güm dövüyorlar; gelirken de, Zonguldak'tan sonra, böyle olmadı mı? S/S Yeni Dünya'nın, o köhne ve ufak yolcu salonunda; iri, korkulu gözleriyle, etrafa boş boş bakıyor; Seyfeddin Gaschtoft'un anlattıklarını dinliyorlardı:

"...meselâ Çin, esrarengiz bir memleket! Şanghay çarşısında, ördek mi alacaksın; bütünü yani sağlamı, ikiye bölünmüşünden, bir misli pahalıdır. Neden? Çünkü bölünmüş olanı, cinsî bir tasalluttan ölü çıkmış... hah hah hah... şaşacak ne var canım, orada bunu herkes bilir..."

Vâlâ, Gaschtoft'un, iri ve yağlı gülüşünü, duyar gibi oldu; sanki nargile fokurtusu, kirli ve kötü kokulu. Kalın, şişedibi gözlük camlarının ardında, 'müstehzi ve müstehcen', çiğ mavi gözleri 'velfecri' okuyor; soğuk sarı pos bıyığı, dudaklarının üstüne sarkmış; dilinde aynı nakarat: "...Ruslara itimad asla câiz değil! Lehistanlı bir Gagavuz olarak, size yemin ederim ki..."

Levent Şahverdi Arşivi

'Yüksek Kahve', silme buğulu camlarıyla, büyük bir fanus; içersi kötü tütün, çıra isi, demli çay ve nemli çuha kokuyor. Dip köşede, meşin ceket ve kasketlerinden, 'ecnebi' –ihtimal Rus– oldukları anlaşılan, irikıyım kişiler: katmerli ensesi traşlı, yanakları sarkık, baca gibi tüten, şişman bir kadın; biri, piposunun gerisinde, sırf sakal; öteki, eski ve buruşuk, Rusça bir gazeteye eğilmiş, iki erkek!

Öteki birçok İstanbul yolcusu gibi, Ankara'dan günlerdir vize bekleyen 'Spartakistler'in masasından biri, Sadık Ahi eğildi; onları, gözünün ucuyla Nâzım'a gösterip, diyor ki:

"...bunlar mutlaka Bolşevik, baksana üstlerinden akıyor: Marksizm'in Asyaî tefsiri!.."

Bir ağızdan güldüler; Nâfi Atıf'ın cebinde, İstanbul'dayken Ahmet Ziya'dan aldığı son mektup; bunlar, Nâfi Atıf, Namık İsmail, Ethem Nejat vs, Almanya'dan 'dava arkadaşı'; dillerinden Liebknecht ve Talmann düşmüyor; bir de Auguste Blanqui, devrimcilikte eşi menendi görülmemiş, Blanqui denildi mi, orada dur! Bir an önce Ankara'ya intikal, ortaklaşa kararları; Mustafa Kemal'e iltihak, henüz tartışılıyor; hele İnebolu'da maruz kaldıkları muamele gözönünde tutulursa...

Nâzım, yüzü çilli, saçları kızıla çalar sarı genç, aynı fikri paylaşıyordu:

"...biz de hayrete düştük!" dedi, "...Zonguldak'da alay-ı vâlâ ile karşılanmış, merasimle uğurlanmıştık; İnebolu, şüpheli eşhas muamelesini muvafık gördü: dört saat karakol, iç çamaşırlarımıza, pabuçlarımıza kadar taharri! On gündür vize beklemekteyiz..."

Ne heyecanlı bir delikanlı, duyguları dakikasında ya tehevvüre dönüşüyor, ya mübalağalı bir takdire;

Levent Şahverdi Arşivi

Sadık Ahi, gözlerinde bilinmez hangi ihtilâl-i kebir'in kıvılcımları, boynunda ateş kırmızısı atkısı; eğilip eğilip, kulağına diyor ki:

"...bak Nâzım, şiirlerin fevkalâde zengin ve pürheyecan; sen hakikaten bir ihtilâl şairisin!.."

Kahvehanenin dumanlı arasında, kahveci çırağı, keçe külâhlı, yampiri bir oğlan; omuzunda peşkiri, bir eli önlük cebinde bozuklukları şıngırdatıyor; ocağa bağırdı:

"...okkalı biiir, yandan çarklı ossun; iki demli çay, tavşan kanı!.."

Sobaya en yakın masada, profili balta, sakalı kırçıl iki 'Reis' ki, limandaki takaların laz kaptanlarıdır; uzun burun deliklerinden, muazzam duman döküyor; tek kelime söylemeden, konuşuyorlar: Dersaadet'ten, depolardan soyulmuş mühimmat ve teçhizatı –tereyağından kıl çekercesine– Anadolu'ya kaçıran bunlar mıdır? Geceleri, mendirek çevresinde görülen kağnılar, kimi bekler? Onları mı?..

Vâlâ, yarı donmuş, kahveye girdi; girer girmez gözüne, Spartakistlerin masası, dolayısıyla Nâzım ilişmişti; bundan hoşlanmıyor, belli belirsiz tebessüm ederek, gözleriyle Faruk Nâfiz'i ve Yusuf Ziya'yı aradı; hayret doğrusu, ne zaman gelip de Seyfeddin Gaschtoft'un masasına çökmüşler; birisi sağında, birisi solunda, anlattıklarını dinliyor: adam, bir kol çengi, pos bıyıklı, kalabalık kahkahalar; şişedibi gözlüğünün ardında, 'müstehzi ve müstehcen' mavi gözlerin parıldayışı; r'lerin testere gibi sesler çıkardığı, acayip Fransızca:

"*...ecoutez messieurs, mais ecoutez bien s'il vous plait**... Ruslar sizi kat'iyyen anlayamaz, zira maksad-ı asilleri..."

* Fr. "Dinleyin beyler, fakat dikkatli dinleyin..."

Levent Şahverdi Arşivi

Vâlâ'yı, mübalağalı bir muhabbetle karşıladı; anlamı belirsiz, zincirleme kahkahalar arasında, handiyse göklere çıkarıyor; sanki düpedüz borç isteyen mektup, dün akşam ona verilmemiş! Hele pişkinliğine diyecek yok: borç konusunu 'teğet geçti'; o da, 'nereye varacağı belirsiz, bir bekleyiş içinde'ymiş, 'elindeki imkânlar ise, mahdut, bu itibarla..."

Ağız dolusu gülerek, pos bıyığının arasından, başka bir 'müstehcen' olayı salıveriyor:

"...mâlum-u âliniz, bazı köpekler, bilhassa Danois ve Dobermann cinsinden olanlar..."

Allah Allah, o ses ne? Vâlâ'nın iç kulağında, yine belli belirsiz, yine varla yok arası; o uzak, lâterna melodisi! Kimin lâternası bu, kırçıl sakalı suratını örümcek ağı gibi sarmış, 'Barba' Panayot'un mu? "*...nartoz to haremı / nasar nasar pakso laaaa-aaah hanumaâki / melolanes!..*" Üstelik aynı yalın ve küstah, o kırbaç şakırtısıyla beraber; onu kaşla göz arasında, İnebolu'daki 'Yüksek Kahve'den kapıp, Kadıköy'deki hacâlet yüklü bir akşam üstüne götüren! Hem de, 'Payıtahtı' terkederken kaleme aldığı son şiirin, unutamadığı o mısraını da beraberinde taşıyarak:

"...istanbul, ben artık istemem seni..."

(*...istanbul, Kalamış'da yaz; gökyüzü, durgun ve anlaşılmaz mavi; gözalıcı ışıltısından mahçup, her tarafa bulaşmış, bir 'işgal aydınlığı'!.. Vâlâ, 'refik-i azizi' Hıfzı yanıbaşında; Fuat Paşa Arsası'ndan Dalyan'a yürümektedir; çevresinde yeşilı dirı, hatta saldırgan bir katırtırnağı, yaban incırı ve ısırgan dağınıklığı, hüküm sürüyor; sağda solda, hangi dilden olduğu tam anlaşılamayan, iri lâkırdı kalabalığı; o esnada ıskeleye yanaşmakta olan Şirket-i Hayriye vapurunun, soğuk çakal havlayışı; yandan çarklılardan birisi, meselâ Sahilbent mı, yoksa Piyâle mi? Saat, 'alaturka' kaç?*

Levent Şahverdi Arşivi

Vâlâ ve Hıfzı, edebiyat 'mehâfili'nin bu iki genç 'heveskârı'; işte o anda, çıplak ve küstah bir kırbaç şaklamasıyla, oldukları yere çakılmışlardı: bir dudağı yerde, bir dudağı gökte bir 'siyahı', iri dişlerinin ve gözlerinin olanca beyazı dışarı uğramış, kırbacı elinde; onlara İngilizce olduğunu sandığı, birşeyler söylüyor; edasına bakılırsa, çıkışıyordu. Vâlâ, asabiyetten yay gibi gerilmiş, ona doğru hamle edecek oldu; Hıfzı, daha sakin ve soğukkanlı, engel oluyor: "...Vâlâ, aklını başına al kardeşim, deliyle harara girilmez! Bunlar Gurkha, İngiliz Müstemleke askeri, muhtemelen Mecûsî..." İşte o an Vâlâ, 'Barba' Panayot'un lâternasını duymuştu; hemen herkesin ağzındaki, Rumca şarkıyı çalıyor: "...aaaa-aaahhh hanu-mâkı.../ melolanes!.." Kuytuda bir yerde, Arnavut kaldırımına çekilmiş; kız erkek, etrafı Rum 'kopilleri'; ünlü paçalı güvercinıyle, onlara niyet çektirecek!..

Galiba 'Anadolu'ya intikal' kararını, o an vermişti; çünkü eli kırbaçlı Gurkha, -ya da, herneyse- öteki kolunu, fahişeliği üzerinden yağ gibi akan, bir Galata 'şellâfesinin' beline sarmış; kıvılcımlı gözlerle, onlara bakıyordu. Çevresinde işgal kuvvetlerinin, dev papatyaları gibi açılmış, kırlı çadırları; ve arsız tebessümleri, bembayaz dış, Senegallı zenciler, vs; hakikatte ortam, bir panayır ortamı; sanki birşeyle alay edilıyor, ama o ne? Yoksa Devlet-ı Aliyye-i Osmaniye'nin 'hâli pür-melâli' midir?

Birkaç gün içinde, Polis Müdiriyeti'ndeki 'Millîci' memurlar, ona ve Nâzım'a sahte birer 'Mürur Tezkeresi' veriyorlar; Anadolu'ya iş seyahatine çıkan, 'yumurta tacirleri'ymişler, 'masraflarını' Sirkeci'deki bir handa, 'Şevket Bey ismindeki zat' karşılıyor: 'Karakol Teşkilâtı'ndan olmasın?

Levent Şahverdi Arşivi

"...1920 yılının son gecesini, Sultan Mahmud Türbesi'nin yanındaki Mahmudiye Oteli'nde geçirmiş idik; 1921 yılının ilk günü, Sirkeci Rıhtımı'ndan kalkan, çok eski, çok küçük 'Yeni Dünya' vapuruna, dört hececi şair olarak binecektik. Vakit Gazetesi sahibi Hakkı Tarık ile Tarih Hocası Emin Âli, grubumuzu geçirmeye gelmişti. Emin Âli eğilip, son nasihatini verdi: "...Mustafa Kemal'in izinden ayrılmayın: Anadolu'da türlü cereyanlarla karşılaşacaksınız, hiçbirine uymayın; sözümü dinlerseniz, bütün yollar önünüzde açılacaktır..."

O sabah, kapağı zar zor attıkları 'Yeni Dünya' Boğaz çıkışında didik didik arandı; önceden uyarılmış Vâlâ ve Nâzım, Kızkulesi civarında, güvertedeki pamuk balyalarının arkasına saklanmış, 'taharriyatın' bitmesini beklerken, Vâlâ zihninden, Dersaadet'i Terk şiirinin, son mısralarını yazıyordu:

"...istanbul ben artık istemem seni,
benim öz vatanım Anadolu'dur...")

'Yüksek Kahve'den çıktıklarında, İnebolu'nun bütün minarelerinde, Akşam ezanı okunuyordu. Tipi, fena halde şiddetlenmişti; o kadar ki, sanki Poyraz etrafta ev, ağaç, kağnı, kayık ne varsa, onları unufak ufalıyor, zerrelerini önüne katıp, alaca karanlığa dağıtıyordu. Karakola Nâzım'la Vâlâ beraber gidiyor; Ankara'dan o kadar iştiyakla bekledikleri cevap, gelmiş mi, gelmemiş mi, öğrenecekler! Yusuf Ziya ve Faruk Nâfiz, kahvenin dumanlı ve sıcak uğultusunu; yan masalardan, kulaklarını tırmalayan, nargile fokurtularına tercih ettiler.

Levent Şahverdi Arşivi

Nâzım, öğleden beri Sadık Ahi'den dinlediklerinin etkisinde, yürümüyor, âdeta uçuyordu: âdeti üzere, Vâlâ'nın önüsıra, yüzünü görmeye çalışarak, geri geri yürüyor; iri el ve kol işaretleriyle, neden dolayı Auguste Blanqui'nin en büyük ihtilâlci olduğunu, 'binaenaleyh, fikirlerine suret-i mutlakada inanmak lâzım geldiğine' dair, 'nutuk çekiyor'du: kınalı kızıl zülüfleri, alev alev, iki yanından boynuna sarkmıştı; kalıpsız ve püsküllsüz fesini, uçmasın diye, sık sık, eliyle tutmak zorunda kalıyordu. Telâffuz eder etmez, tipi, söylediklerini, görünmez kelebekler gibi âdeta uçurduğundan, dediğini anlamak ne mümkün:

"...dinle azizim, ...altmış küsur yaşında...babayiğit ihtiyar...ihtilâl mahkemesinin karşısına dikilmiş...meydan okumaktadır...evet tabii, ne zannediyorsun?.."

Ya da, sesine 'mehabet' katıp, yükseltiyor; şimdi Blanqui'nin ağzıyla konuşmaktadır:

"...burada ben, mahkemeye sürüklenmiş, cumhuriyetin temsilcisiyim, evet! Hükümet komiseri, ardı ardına, burada, 1789 İhtilâl-i Kebiri'ni de, 1830'unkini de, sırasıyla 1848'i de, 4 Eylül'ü de mahkûm etmiş bulunuyor... Huzurunuzda bendeniz de, yeni hukuka muhalif o eski hukuk nâmına... yani dediği gibi, cumhuriyet idaresinde Krallık nâmına hüküm giyeceğim, evet!.."

Karakolda komiseri bulamadılar, camiye gitmişti; kapının önünde, elinde dumanı tüten ibrik, postallarını çıkarmış, ayakları çıplak bir mahalle bekçisi, abdest alıyor. Nâzım, heyecanlı ve öfkeli, derhal dönmek isteyecektir; Vâlâ, ona rağmen bekçiyle konuşuyor: Ankara'dan bekledikleri cevap henüz ulaşmamış!

Levent Şahverdi Arşivi

İkisi de sarkıyorlar. Otele dönerken, kağnılara rastladılar; poyrazın savurduğu iniltileri, insanın tüylerini diken diken ediyordu. Başka bir âlemden gelmiş gibiydiler. Akşam alacasında, titreşen sokak fenerleri; gölgelerine alışılmadık bir 'mehabet' katıyordu. Mütevekkil, sabırlı ve sebatkâr, birbiri ardına dizilmişlerdi. Yün çorapları, yıpranmış çarıkları; içinde kayboldukları gocuklarıyla; çoğu yaşlı köylüler, kar birikmiş sakallarının arkasına çekilmişlerdi. Nereden geliyorlar? Kastamonu'dan mı? Ankara'dan mı? Nereye gidiyorlar? 'Yüksek Kahve'de, sobaya yakın oturmuş; uzun burun deliklerinde, gümrah tütün dumanı; tek kelime söylemeksizin, birbiriyle konuşan, -o profili balta, sakalı kırçıl,- taka 'reisleri' ile buluşmaya mı?

O buluşmadan, ihtimal 'şerareler' çıkacaktır; İki İstanbullu delikanlıda uyandırdığı 'intiba' bu!

Levent Şahverdi Arşivi

Şark Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir'in, Mustafa Suphi Bey mevzûunda, Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyaseti'ne, çektiği şifredir:

20/22 Kânunusâni 1337 (1921)

Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyaseti'ne

"Bakû Türk Komünist Fırkası Hey'et-i Merkeziye Reisi Mustafa Suphi Yoldaş'la, diğer onyedi refiki, 18.1.37(20)de Kars'dan trenle Erzurum'a hareket etmişlerdir. Bunlardan İsmail Hakkı, Süleyman Tevfik, Mehmet Emin, Süleyman Sâmi, esasen Nizamiye zâbiti iken, siyasetle iştigallerinden dolayı, burada icra kılınan mahkemeleri neticesinde, sılk-i askeriyeden tard olundular..."

"Siyasetle iştigallerinden dolayı tard olunan mensûbin-i askeriyenin, memleket dahilinde ifsâdâtına meyda kalmamak için, sulh-u umûmi tesis edilinceye kadar, hudut hâricine çıkarılmaları hakkında bir madde-i kanûniye lüzum olduğu kanaatinde bulunduğum maruzdur..."

Şark Cephesi Kumandanı
Kâzım Karabekir

Levent Şahverdi Arşivi

"...camlarda, karayelin ıslıkları..."

Gece yarısına doğru, kar tipiye dönmüştü.

Hızını adamakıllı artıran karayel, buz tutmuş dal uçlarında, ıslık ıslık, anaforlar üretiyor. Göz gözü görmez bir karanlık, dört tarafı kuşattı; bu karanlıkta, dağ, taş, ağaç ve bina, sanki ufalanmış, zerreler halinde dağılmaktadır. Uzakta Kalaba'nın toprak damları yamyassı yassılmış, uçmasınlar diye toprağa yapışmışlar. Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye binası (eski Ziraat Mektebi), tipinin toz beyazı tozutması içinde, muazzam ve muattal, bir ejderha gibi görünüyor, simsiyah; pencereleri ışıksız, sadece, karargâh nöbetçi zâbitinin ve telgrafhanenin lâmbaları yanıktır; bir de üst katta, Büyük Oda'nınkiler: 'Reis Paşa', Meclis'den akşam ezanı gelmişti, bak hâlâ gitmemiş!

Aylar boyu, bekâr yaşadığı eski odasında o, iki şeyi yadırgıyordu: yarı yarıya donmuş olduğu için, Çubuk Çayı'nın o kadar âşinası olduğu çağıltısını, artık duyamayışını, bir; içtiği acı kahvenin tadını, iki! Keramet Bekir Çavuş'taymış, belki de Fikriye'de; Direksiyon Villâsı'nda içtiği kahveler, burada içtiklerinden farklı; koyu dese, koyu değil; acı dese, acı değil; sanki bunlar evvelce daha kuvvetli olur, 'zihne küşayiş verir'di; 'badema çok hafiftir, telvesini şöyle ağzında çiğneyemiyorsun bre!'

Levent Şahverdi Arşivi

Bu gece, üzerinde 'münasebetsiz' bir asabiyet! Acaba sebebi nedir? Çalışacağından, vakt-i kerahette iki kadeh içmemesi mi; birkaç haftadır, Meclis'deki müzakerelerde, her gün biraz daha artan, gerginlik mi? Anadolu için yeni bir 'payıtaht' lâyihası, Teşkilât-ı Esasîye Kanunu, İstiklâl Marşı düşüncesi ve güftenin seçimi; zaten 'istikrarsız, menfi ve mütehavvil siyaset mehafilini'; büsbütün tahammül edilmez bir karşıtlığa çekiyor. 'Cümle-i asabiyesini', şemsiye telleri gibi geren, bu 'münasebetsiz asabiyet', muhtemelen Hüseyin Avni Bey'in, her celsede kalkıştığı, muhalefet gösterisinden ileri gelmektedir; ya da belki, Mustafa Suphi vak'asının, her geçen gün biraz daha, uzaktan denetlenemez bir sürece girmiş olmasından...

Yeleğinin cebinden çıkarıp, saatine bir göz attı: hayli geç olmuş! 'Hoca Paşa'nın 'ahval-i fevkalâde değilse, zamanında yatmak itiyadında olduğu, malûm'; halbuki, Mustafa Suphi 'vak'asını' irdelemekten, asıl konuşmak istediği konuya giremediler: kabulü kesinleşirse, yeni Teşkilat-ı Esasîye Kanunu, Meclis Reisi'nden ayrı, bir de Hey'et-i Vekile Reisi intihabını gerektiriyor; acaba böyle bir teklif yapılırsa, 'Hoca Paşa'...

Fevzi Paşa'nın çehresi, lâmbanın aydınlığı dışında kalmıştı, basbayağı gölgeli; ne düşündüğünü kestirebilmek, müşkül; bir elinde, Karabekir Kâzım Paşa'nın Erzurum'dan Reis Paşa'ya çektiği şifrenin metni, Mustafa Suphi Bey hakkında, zihnindeki soru işaretlerini, ardı ardına sıralıyor:

"...Iştirakiyun Fırkası tahkikâtı, Rusların müdahil olduklarını, teyit etmedi mi? Anladığım o ki Bakü'da tesis ettikleri fırkada, üç ayrı temayül, üç ayrı hizip hâlindedir, riyaseti paylaşamıyor: Enternasyonal ta-

Levent Şahverdi Arşivi

raftarı, Bolşevikler, bir; Enver taraftarı, eski İttihatçılar, iki; Dersaadet'teki fırkanın Selânikli 'dönmeler'i, üç! Bana sorulursa, keyfiyet..."

Tipi hızlanıyor; sustular mı, camlarda karayelin yükselip alçalan, ıslıkları; bazen bir yetimin 'canhıraş' iniltisini, bazen ümitsiz bir 'sayha'yı, bazen de bîçare bir dulun münzevi hıçkırıklarını; -ve hiç umulmadık bir anda, bütün bunların hepsini- çağrıştıran, dokunaklı ıslıklar! Böyle bir ortamda susmak, insanı büsbütün yalnızlığa mahkûm etmez mi? O halde...

Mustafa Kemal, kahve fincanını, elinin tersiyle itti, zaten soğumuş! Mustafa Suphi 'olayı'nın gelişmesi, onu rahatsız etmekte idi; o, 'müstevliye' karşı, Bolşeviklerle omuz omuza vuruşmak fikrindedir; 'bunlar' böyle bir 'teşrik-i mesai'yi, Rusların emrine girmek telâkki ediyorlar. "Olmaz büle şey!"; Meclis'de müesses bir Komünist Fırkası vardır; Sefir-i Kebir Ali Fuat Paşa'nın hey'etiyle, bu fırkaya mensup Tevfik Rüştü Bey, Moskova'ya gönderildi: niçin?

"...samimiyetle, Komintern azası olmayı talep etmekteyiz; lâkin Ruslar, Komintern'deki Türk murahhası diye, münhasıran Mustafa Suphi Efendi'yi tanırlarsa..."

Sözlerini, sigara dumanları arasında, bağladı:

"...Ali Fuat Paşa, Kars'tan Bakü'ya hareketinden evvel, mumaileyhle bir mülâkat yapmış; intibaı müsbet addedilemez, samimiyetimize ihtimal vermez görünüyorlar..."

Jilet incesi dudaklarıyla, kısacık sustu; orada bir başkası varmış gibi, sağına dönerek ilâve etti:

"...biz onlara nasıl itimad edelim?.." Sonra, samur kaşlarını kaldırarak: "...filhakika!.." dedi, sustu; sözü, düşündüğü yere getirmeye çalışıyor: "...İstiklâl

Levent Şahverdi Arşivi

Marşı düşüncesi, kabul görmekle kalmadı; teşvik görüyoruz, Mehmet Akif Bey de, burada olmakla..."

'Hoca Paşa', belirgin bir esneme dürtüsünü, avcunun tersiyle gizleyerek, konuya kendiliğinden girdi:

"...zannımca, daha mühim olan, Teşkilât-ı Esasîye Kanunu'dur; müzakeratı, tam manasıyla takip edemediğim, bir vakıa, lâkin muhalefetin bazı itirazları var ki, vaziyetin müphem olması..."

Reis Paşa, Fevzi Paşa susup, omuzlarını kaldırınca; sözü onun bıraktığı yerden tamamladı; "...ve daha bir müddet, müphem kalması iktiza ettiğinden, haklıymış intibaını veriyor; halbuki..."

Jilet incesi dudaklarıyla, yine kısacık sustu; sonra yine orada bir başkası varmış gibi sağına dönerek; asıl söyleyeceğini söyledi:

"...zât-ı âlinize teveccüh eden, mühim bir mes'uliyet var, Paşa Hazretleri! Malum-u âliniz, yeni kanunda Meclis Riyaseti'nin yanısıra, İcra Vekilleri Hey'eti Riyaseti de, derpiş edilmiştir; her ne kadar, Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye, sizi ziyadesiyle meşgul ediyorsa da, acaba diye düşündüm, bu mes'uliyeti de deruhte eder miydiniz? Fevkalâde bir hal şekli olurdu..."

Hoca Paşa böyle bir teklifi yoksa bekliyor muydu? Yüzü ışığın dışında kaldığından, ifadesinin değişip değişmediğini anlayabilmek müşkül. Söze, sesini yükseltmeden başlıyor:

"...bugünkü şerait altında, böyle bir teklife muhatap olmak dahi, çok büyük bir şereftir; şu var ki..."

Niye sustu? O susar susmaz, 'büyük oda'da 'sükût' kumandayı ele alıyor; iki kişilik, dipsiz bir yalnızlığa gömülüyorlar; çok geçmeden camlarda yine karayelin, yükselip alçalan ıslıkları; bazen bir yetimin 'canhıraş' iniltisini; bazen biçare bir dulun, münzevi hıçkırıklarını...

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemal, yeni bir sigara yakmak niyetiyle, elini sigara tabakasına uzatmıştı; öylece kaldı: o gece, üzerinde hissettiği 'münasebetsiz asabiyet'in, sebebini bulmuştu:

"...hani o yetim çocuk, Manastır Askeri Rüşdiyesi'ndeki talebe! Valdesi, bîçare kadın, iki evlâdıyla dul kalmış; medar-ı maişet endişesi onu, yeni bir izdivaca sevk ediyor. Oğlunun buna tahammülü yoktur, o yaşında Manastır'a 'leylî meccani' kaydolur: rüzgârlı ve soğuk kış geceleri, 'yat borusu' çalalı hani olmuş, bir türlü uyku tutmaz; koğuşun camlarında, karayel öyle dokunaklı ıslıklar üretir ki, çocuğun yüreği kıyılır; kafacığını yastığın altına gömüyor; kendini tutmasa, ağlayacak..."

'Hoca Paşa', 'müsbet cevabını' bu arada vermiştir ama, duyan kim? O anda 'muhatabı', 'asker ağlamaz' diye, dudaklarını ısıran, Manastır Askeri Rüşdiyesi'nde talebe, bir 'çocucak': Mustafa Selânik!..

Levent Şahverdi Arşivi

Erzurum Valisi Hâmit Bey'in, Mustafa Suphi Bey mevzuunda, Meclis Reisi Mustafa Kemal Paşa'ya, çektiği şifredir:

16 Kânunusâni 1337 (1921)
Türkiye Büyük Millet Meclisi
Reis-i âlisi Mustafa Kemal Paşa
Hazretlerine...

1/ Mustafa Suphi'nin takarrübü ve Ankara'dan Cafer'in hemşehrilerine serian Bolşevik olun, kesiniz, kırınız, herkesi seviyenize indiriniz gibi hezeyanları muhtevi, gönderdiği mektup, Erzurum halkını fevkalâde galeyan ve harekete getirmiştir. Dün meb'us Durak Bey'in de dahil olduğu, eşraf-ı ulema ve eşraftan mürekkep bir hey'et, makama gelerek; Hükümet'in komünizme karşı tarz-ı siyasetini istizah eylemiş ve ahaliye bunun önüne geçmek için, her türlü tedabir-i şedideye müracaat olunacağını, ind'el'icap silâhla müdafaa edileceği iblağ ve yirmi dört saat sonra, bu meselenin müzakeresi için, büyük bir içtima akdolunacağı ilâve edilmiştir.

Evvelce takarrüp ettiğim telgrafnâme-i âlilerindeki nokta-i nazar dairesinde, Hükümet'in bu babdaki siyasetini ve Ankara'daki fırkanın maksat ve sebeb-i teşekkülünü izah ve kendilerini tatmin eyledim. Mustafa Suphi meselesine gelince, mumaileyhin ef'al ve harekâtının, şahsi ve hususi olduğunu ve hem bir tarafın mazhar-ı himaye olmadığını, kendisi buraya geldiği takdirde def-i mazarratı için, Hükümetçi her türlü tedabirin ittihaz edildiğini beyan eyledim.

Levent Şahverdi Arşivi

2/ Mustafa Suphi'nin etbaından on altı kişi, Kars'dan hareket etmiştir. Bir iki güne kadar buraya geleceklerdir. Bunlara ilişilmediğini haber aldıktan sonra, kendisi hareket edecektir. Kâzım Karabekir Paşa ile bu babta cereyan eden muhaberat neticesinde takarrür ettiği üzere, galeyanda bulunan halkın taarruzuna mahal vermeyerek, mumaileyhle maiyetini mahfuzen hudut haricine sevk olunmak üzere, Trabzon'a göndereceğim. Bu babta başka emir ve mütalaa varsa, tebliğ buyurulmasını istirham ederim.

Erzurum Valisi
Hamit

Hamiş: "Maruz içtimâ, her sınıf halkın vekillerinden olmak üzere, Belediye Dairesi'nde vukua gelmiş. Burada dur-u dıraz tasfilât verildikten sonra buna karşı ittihaz-ı tedabir edilmek üzere, 'Muhafaza-i Mukaddesat ve Müdafaa-i Hukuk' ünvanıyla bir cemiyet takarrür etmiş ve Raif Efendi'nin riyasetinde yirmi kişiden ibaret bu hey'et-i idare intihap ve hükümete resmen müracaat ve ihbar olunduğu maruzdur..."

Levent Şahverdi Arşivi

"...hayranınız fikriye!.."

Mavisi, kar mavisine sarkmış, bulutsuz gökyüzünde; soğuk bir güneş; kuytularında, dövülen demir tınlamaları, uzak horozlar; yakılmış tezek kokan sabah aydınlığı, gizlice titreşiyor. Saçaklardaki buz bıçaklarları, gevşemiş mi ne, tıp tıp damlıyorlar; toprak damlarda, donmuş kar, duman duman tütmektedir. Hava açınca, birdenbire kuşlar: çıplak ve kar beyazı ağaçlardan; simsiyah dağılan kargalar; taze beygir tersine üşüşmüş, tane gagalayan birkaç 'pürtelâş' serçe; yalnız ve kuşkulu, saksağan. Yalnız onlar mı? Darülmuallimin bahçesinde, o sabah, hiç de mutad sayılamayacak, bir kadın kalabalığı.

Bugun, müstesna bir gün! Okul binası, yapılacak toplantı münasebetiyle, enikonu süslenmiş. Cümle kapısının, az yukarısına; pencereden pencereye gerilmiş beze, beyaz üstüne kırmızı, 'Türk Hilâl-i Ahmer Cemiyeti' yazılı; her tarafta, irili ufaklı, Türk ve Hilâl-i Ahmer bayrakları; kapının iki yanında, bir örnek giyinmiş talebe kızlar; kollarında Hilâl-i Ahmer kolluklari, bahçe kapısından sökün eden, kadınlara kılavuzluk ediyor.

Kadınlar, türlü çeşit: faytondan henüz inmiş, astragan kalpağı ve mantosuyla göze çarpan, İstanbullu, meb'us hanımları; Ankara'nın memur 'zevceleri' ve yörenin eşraf 'bacıları', vs. Şaşırtıcı olan o ki, herşeyi ile 'köylü' kadınlar, öbürlerinden aşağı kalmıyor; ki-

Levent Şahverdi Arşivi

misi tek başına, bazıları ikişerli üçerli gruplar halinde gelip, öğrencileri buluyorlar. Hatça Nine, onlardan biri; şalvarı pazen, başı örtülü; omuzlarına tiftik örgüsü bir şal çekmiş; gözleri, herhalde iyi görmüyor; koluna girmiş onu yönlendiren, siyah çarşaflı gelini, bunu göstermiyor mu? Adı Elif'miş!

Hilâl-i Ahmer'in 'kızlarından' birisi, uzaktan onları gördü; koşarak yanlarına geldi.

Darülmuallimin 'Müsamere Salonu', yüksek tavanlı, oldukça geniş, bir salon; yarı yarıya dolu, içerde kalabalığın uğultusu, camlarda güneş; sobalar yakılmış ama, salon henüz soğuk, konuşanın, ağzı burnu duman. Kadınlar, ikişer üçer, merdivenlerden çıkıp, içeriye doğruluyorlar. Sahnenin, vişneçürüğü perdesine, cümle kapısındaki yazıyı asmışlar: "Ankara Hilâl-i Ahmer Cemiyeti!" Aslında toplantıyı, Kadınlar Kolu yapıyor; yardım toplayacak. Bayrağa sarılmış kürsü üzerinde, iki bardağıyla bir sürahi su; kürsünün mukâbilinde, yeşil çuha örtülü bir masa, iki iskemle; küçük Hilâl-i Ahmer bayraklarıyla süslü, vazolar: ianeler, bu masaya yatırılacak!

Kapıda, 'misafirleri' karşılayan hey'et: Halide Edip Hanım, Merhum Cemal Bey'le, Miralay Nuri Bey'in, zevceleri hanımefendiler; Hilâl-i Ahmer Kadınlar Kolu'nun 'demirbaşı', diğer bazı kadınlar. 'Tanıdıkları' el sıkıp, hal hatır sormaktadır; bazıları yer gösteren talebelere takılıp, baş selâmı ve tebessüm, oturacakları yere uzaklaşıyor. Halide'nin zihni dağınıktı: kendisi burada, aklı başka yerde: bugün cuma, Hilâl-i Ahmer'deki 'içtima'ya riyaset ediyor; yarın cumartesi, Didar'ın evinde ameliyat olacak! Sağlığı bir türlü toparlanamıyor, ister misiniz bu ameliyat?..

Levent Şahverdi Arşivi

Zehra Hanım, o sıra, arkasından kulağına eğildi; mütebessim, âdeta bir sır paylaşıyor;

"...hanımefendi..." diye fısıldadı, "...Müdüriyet Makamı'nda, bir misafiriniz var: ağır misafir!.."

Zehra Hanım, etine dolgun, eli ayağı düzgün, ağırbaşlı bir kadın; Kadınlar Kolu'nun İkinci Başkanı. Halide Edip ona dönüp, 'mütehayyir' soruyor:

"...misafirim mi var? Hayret! Kim olabilir ki?.."

Fikriye, güneşli camın önünde, ayaktaydı; yüzü dışarıya dönük, sigarasını içiyor; ışık dışardan vurduğu için, görüntüsü, simsiyah gölge; sigarasını dudaklarından ayırdığı, dumanların başının iki yanından yükseldiği görülüyor. Müdüriyet, basbayağı soğuk, onun için mantosunu çıkarmadı; nefti bir manto bu, içinde çağla rengi yün bir kazak, boynunda 'tarçınî' atkı; uzun, badem gözlerinin yeşili, hep öyle mahzun; tebessümü, varla yok arası.

Kapının açılıp kapandığını duydu, aynı anda, Halide Edip Hanım'ın sesi işitiliyor:

"...hani, nerde o?.."

Fikriye, o an, kapıya döndü, sigarasını en yakın sehpadaki kül tablasına bastırıp, ellerini uzatarak, Halide Edip Hanım'a, yürüyor. İki kadın buluşur, mütebessim el sıkışırlar.

Halide Edip Hanım, şaka yollu soracaktır: "...demek o gece, o nefis puf böreklerini yapan, sizdiniz? Böyle güzel bir kadın!.."

Fikriye, mahzun ve sıkılgan, önce kendini tanıttı:

"...hayranınız, Fikriye!.." Sonra kirpikleri eğik, alçak sesle devam ediyor: "...Size karşı, evet mahçubum... galiba, ecnebilerden çekindim..."

Halide Edip, onun elleri, hâlâ avuçlarında, dedi ki:

"...o bahsi geçin!..vaktimiz dar: sebeb-i ziyaretiniz?.."

Levent Şahverdi Arşivi

"...Paşa hazretleri, emrettiler... Hilâl-i Ahmer'e maddi manevi her türlü muavenete hazırım..."

Halide Edip Hanım, Müdire Hanım'a dönerek:

"...bizim duymak istediğimiz de, bu değil mi?" dedi.

Müdire Hanım, ekliyor:

"...ihya edersiniz!.."

Halide Edip heyecanlı, o yüzden telâşlıydı; konuşa konuşa, onları kapıya sürükledi; dışarıya çıktılar.

"...Paşa'ya arz-ı hürmet ve teşekkür!.. Biliyor musunuz, sizin gibi birisine, bizim kadar, onun da ihtiyacı vardı..."

Durdu, dolu dolu gülerek, ilâve etti:

"...kadınlar kendisini hiç rahat bırakmıyor: evet, evet... ecnebiler dahil!.."

Üçü gülüşüyorlar. Önde Halide Edip, iki yanında Müdire Hanım ve Fikriye, Müdüriyet Odası'ndan koridordan salona doğru yürüdüler. Salondan, kalabalığın uğultusu.

Fikriye salona, Ankara'ya geleli, içinde büyüdüğünü hissettiği, 'artık asıl kendisiymiş' duygusuyla girmişti; sanki o zamana kadar, o, bir başkasının hayatını yaşıyordu. Yüreği, küçük bir kuş gibi, pır pır avucunda, Madam Hansa ile Saliha Hanım'ın ona ayırdıkları yere doğruldu. Ön sıraların 'güzide misafirleri', meraklı ve 'mütecessis', Halide Hanım'ı bırakmış, ona bakıyorlardı; çift atlı 'tenezzüh' arabasıyla, şu sıralar, şehirde dolaştığını duydukları İstanbullu hanım bu mu? Bir ara, Fikriye, 'Reis Paşa'nın gözdesi' fısıltısını, duyar gibi oldu; belki de, öyle sandı: sadece 'evham'!

En ön sıralarda oturanlar, 'alafranga' hanımlardı: zamanın modasına göre giyinip kuşanmış, çoğu İstanbul menşeli: meb'us karıları, yüksek memur karıları,

Levent Şahverdi Arşivi

zâbit karıları vs. Bunların arasında, Mektep Müdiresi, Saliha Hanım, Madam Hansa; tabii olarak da, Fikriye dikkati çekiyor. Orta sıralar, Ankara'nın yerlisi, belirli bir düzeydeki hanımlarca paylaşılmış; öndekiler kadar olmasa da, onlar da, şehirli özellikleri içindedirler.

Arkadakilerin çoğu köylü, azı kasabalı; bir kısmı ayakta, Anadolu kimliğini taşıyan kadınlardı, yani halk; yani kavganın -barut ve ateş- asıl içinde olanlar: onların arasında, yanında gelini Elif; konuşmayı pürdikkat dinleyen, Hatça Nine göze çarpıyor: heyecanlı ve cesur.

Kürsüde, Halide Edip; arkasında, 'Ankara Hilâl-i Ahmer Cemiyeti' yazısı; önünde, sürahi ve bardaklar, irticalen konuşuyor; o da duygulanmış;

"...kadın halk edilmiş olmakla...bu vatanın hamurunda biz yok muyuz? Hakikatte o hamuru yoğuran kim? Biz değil miyiz? Cephede döğüşen yiğitleri, kim doğurdu?..binaenaleyh, mes'ûliyet erkekler kadar, kadınlara da düşüyor; bu işin vabâli, bizim de boynumuzdadır...harb öksüzlerine kim analık edecek? Yaralılarımıza kim bakacak? Şehitlerimizin ardından kim Kur'an okuyacak? Bu elbette, bizim, yani biz kadınların vazife-i aslîsidir..."

Kürsünün mukabil köşesinde, yeşil çuha örtülü; üstünde, küçük Hilâl-i Ahmer bayraklarıyla süslü, iki vazo; ayrı bir masa hazırlanmıştır: mürekkep hokkaları, kalemler, makbuz ve kayıt defterleri vs ile, iane kabul masası; başında, Zehra Hanım oturuyor; çevresindeki, kolları Hilâl-i Ahmer kolluğu, genç muallimeler, ona yardımcı; iane vermeye gelenleri sıraya sokuyor, kayıtlarını yapıyorlar.

Salon ısındı, kalabalığın soluğundan, camlar bütün buğu; seyirciler, Sultanahmet Mitingi'nden beri,

Levent Şahverdi Arşivi

'hitabeti' meşhur Halide Edib'in, söylediklerine dalmış; Fikriye, Saliha Hanım, Madam Hansa, Hatça Nine, Elif, ve diğerleri; her bir başka âlemde, fakat aynı insanlık faciasının içinde, yaşadıklarını ve yaşayacaklarını düşünüyor.

Halide Edip, konuştukça açılmıştı; diyordu ki:

"...cephedeki askerimiz, giyime kuşama muhtaçtır...gittim gördüm, İnönü şehidlerimizin bir kısmı yalınayaktı...silâhımız mühimmatımız gayr-ı kâfidir; oğullarımızı, düşmanın karşısına, silahsız mı göndereceğiz?.. İşte bütün bu mülâhazalar, bizi, Hilâl-i Ahmer'in Ankara Kadınlar Kolu sıfatıyla, hepinizi bir yardım seferberliğine davete sevketti...bu seferberliğe iştirak ediniz...gönlünüzden ne koparsa, onunla...bir çift yün çorap mı örersiniz, yoksa bir çift eldiven mi?! Yoksa gönüllü hemşire mi yazılırsınız? O da olur, o da olur! Kesesi elverişli olanlarımız, nakdî yardım yapabilir; daha da makbule geçer..."

Son sözleri bir alkış tufanı içinde kayboluyor:

"...mühim olan, bu namus ve haysiyet davasında, kadınların, oğullarından ve erkeklerinden, asla geri kalmadığını isbat eylemektir. Bunu yapacağınızdan eminim..."

Fikriye, kirpikleri hafifçe nemli, heyecanından solgun yüzü hafifçe pembeleşmiş; oturduğu yerde, kısa bir süre, öylece dalgın durdu; sonra, kendine gelerek ayağa kalktı; memnun, mütebessim ve müftehir, Halide Edip Hanım'a bakıyor: acaba yanına gitse mi?

Kalabalığın bir kısmı, çoktan onun etrafını kuşatmıştır, hararetle tebrik ediyor, heyecanla birşeyler söylüyor; diğer kısım ise, iane masasının etrafına yığılıyorlar.

Her türden kadının oluşturduğu bu insan yumağını, gelini Elif'in yardımıyla, Hatça Nine, iki elini öne uzatmış, yarmaya çalışıyordu

Levent Şahverdi Arşivi

"...hani nirde gız, nirde o?.."

Halide Edip onu farketmişti, önüne doğru yürüdü; içten ve sevecen, soruyor:

"...beni mi aradın nine? İşte burdayım: bir diyeceğin mi vardı?.."

Hatça Nine, onu biraz da elleriyle bulacak, heyecanla sarılacaktır:

"...ninen sana gurban ossun! He ya gözel gızım!.. He ya!.."

Kucaklaşmadan sonra Halide Edip, Hatça Nine; kısa bir an, ikisi de metin, ikisi de kederli, ikisi de sağlam, ne diyeceklerini bilemiyorlar; sonra Hatça Nine, bozkır anasının kıraç sertliğiyle diyor ki:

"...diyne, gözel gızım! Benim oğlum, Çanakkale'de şehit! Ağlamadım, he mi? Fukara bir çamaşırcıyım, işimi de bırakmadım, neye? Gızım muallim mektebinde talebedir, onu kim ohutacak?"

Hatça Nine el yordamıyla, bir yandan da koynunda sakladığı tek sarı lirayı, çıkarmaya uğraşıyordu, nihayet buldu çıkardı ve -biraz boşluğa, daha ziyade- Halide Edip'e uzattı:

"...şonu al gözel gızım... Hilâl-i Ahmer'in yaralılarına yaz! Hatça'nın gücü bu gadarına yetiyo!.."

Halide Edip Hanım, o kadar duygulanmıştı ki; kirpikleri nemli, lirayı aldı; sonra yaşlı kadının boynuna sarılıp, iki yanağından öptü.

O sırada Zehra Hanım dolgun sesiyle diyordu ki:

"...Halide Hanım!.. Halide Hanım, bakar mısınız biraz..."

Halide dönüp ona bakıyor: Zehra Hanım, dolgun ve iri gövdesiyle, insan salkımını yarmış; gözlerinin içi gülüyor; elinde makbuz koçanı, müjdeyi verdi:

"...inanması gayr-ı mümkin ama...bir hakikat: Ankara'nın kadınları, cem'an yekûn, bin lira bağışladılar..."

Levent Şahverdi Arşivi

Erzurum Valisi Hâmit Bey'den TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa'ya şifreli telgraf:

22 Kânunusâni 1337 (1920)
(Zata Mahsustur)

Mustafa Suphi, on yedi refikiyle Erzurum'a gelmiş ise de, istasyonda toplanan binlerce halk tarafından, tahkir ve tard olunmuştur.

Evvelce alınmış tedâbir-i inzibâtiye neticesinde fiilî bir tecavüz vuku bulmayarak, merkun tevakkuf etmeyerek, yoluna devam etmeye mecbur olmuştur. Trabzon güzergâhını takip etmekte olup, ahali konak ve yiyecek vermemektedir.

Erzurum Valisi
Hâmit

Levent Şahverdi Arşivi

"...yolda, üçüncü gün: kastamonu!.."

Artık hiç beklemedikleri (en çok bekledikleri) haber, iki gün sonra çıkıp gelecekti.

İkindi vaktidir, İnebolu camilerinin şerefelerinden, Ezan-ı Muhammedî dalga dalga yankılanıyor. Limanda, yelken açmış, mendirekten çıkan bir taka: 'Sultân-ı Bahrî'; savruk martılar, uçuk mavi ve beyaz, yaşama sevinçlerini gezdiriyorlar. Çarşıda, heybeli sepetli, alışveriş kalabalığı. İşte tam o sıra, 'Yüksek Kahve'de polisin biri, 'düşeş, dubara...' tavlaya dalmış, Yusuf ile Fâruk'u bulup, karakola davet etmişti: 'Ankara'dan nihayet beklenen cevap gelmiş, vaziyet sarahat kesbetmiştir!"

Nâzım, Sadık Ahi'nın masasında, onun abartarak anlattığı, Blanqui'nin 'macerasını' dinliyordu; olup biteni, Vâlâ farkediyor: onu dürtecektir: Yusuf Ziya ve Faruk Nafiz, palas pandıras toparlanıp, çıkıyorlar; yalnız, çıkmadan önce, Faruk bir an durakladı; çok kısa bir an; onlara dönüp, omuzlarını kaldırdı; kollarını, çaresizlikle iki yanına açarak, gülümsedi: acı bir tebessüm! Ne demek istemişti? Ankara'ya izin çıktı mı? Çıktıysa, manası meçhul bu jest, niye? Nâzım'la Vâlâ'yı niye çağırmıyorlar? Onların reddedildiğine, işâret sayılamaz mı bu? Öyle saydılar, yüreklerinde ince bir tel koptu: fena halde bozulmuşlardı, ağızlarında bir acılık; kahvehanenin, herzamanki umursa-

Levent Şahverdi Arşivi

maz uğultusu, köpük köpük çirkef, boğazlarına yükseliyor: boğulacaklar!

"...meğer durum, tam tersi imiş: Yusuf ile Faruk'un İstanbul'a iadesi takarrür etmiş. Çünkü -lâ havle...- 'seciyelcri bozuk' imiş! Kullanılan tabir, aynen bu! El insaf! Esbab-ı mucibesi, daha da endişeyi muciptir: Yusuf Ziya, malum ve meşhur 'Alemdar' gazetesinin muharriri imiş; gazetenin edebiyat sayfasını tanzim ediyor; Faruk Nafiz ise, 'Damat' Ferit Paşa'dan, Nişân-ı Osmanî kabul eylemiş..."

(*"...Nâzım'la ben bunu, büyük haksızlık telâkki ettik; onların İstanbul'a iadesi, yüreğimize taş gibi oturdu; o anda, bütün insaniyetten nefret ettik; hiçbirinin yüzünü görmemek için, sahile yürüdük; sırtımızı devrik bir balıkçı kayığına verdik; sürgünler gemisının garba doğru gidişini, gözlerimizin yaşını yekdiğerimizden gizleyerek, uzun uzun takıp ettik..."*)

O keder ve infialle, evlerin iyice seyreldiği bayıra vurup, bir tepeye çıkmışlardı. Günlerdir hayli düzgün giden hava, âniden bozmuştur: denizden yükselen, kirli sarı soğuk bir pus, dört tarafı tutmuştu. Nemin aşırılığı, belirsiz bir yağmurun çiselediği hissini uyandırıyor; Vâlâ'nın fikrince, 'kar suyu bu!' Yukardan bakınca, sahildeki üç beş bina, hayal meyal seçilebiliyor. Her kim bıraktıysa, alacalı bir inek, kaygısız ve umursamaz, yanıbaşlarında yayılmaktadır. Nâzım, pus derinliğinde vapuru kaybedinceye kadar baktı; öfke ve kederle, önündeki bir kayayı itip kakıyordu.

Bir an, gözlerinin önünde, tekrar o görüntü: Faruk, kahvenin kapısından çıkarken, durdu; onlara döndü; omuzlarını yukarı kaldırıp, kollarını iki yanına açarak, gülümsedi: acı bir tebessüm!

"...Allah kahretsin! Allah belâsını versin!"

Levent Şahverdi Arşivi

Nâzım bu defa, öylesine sert vurmuştu ki, kaya yerinden oynadı; gittikçe hızını artırarak, yokuş aşağıya koptu gitti. İki arkadaş, donup kalmışlardı: onun, aşağıdaki ahşap evlerden birinin gövdesinde, paldır küldür, koca bir delik açarak, içeriye girdiğini gördüler. Dehşet uyandıran bir 'manzara'! Ya birileri yakalarına yapışıp, hesabını soracak olursa, ne diyecekler? Çayırda yayılan inek, imdatlarına yetişiyor: 'cinayetin müsebbibi odur, otlanırken ansızın ürküp...'

(*"...heyecan üzerine heyecan!..Teessür üzerine teessür! Otelimize döndüğümüz zaman, kapıda iki polisin bizi beklediğini gördük. Tamam! 'İneğin cinayetini' bize yükleyecekler! Halbuki polisler bize bir zarf uzattı, Ankara'dan harcırah gönderilmiş. Bir de imza aldılar. Allah Allah, ne harcırahı bu? Yoksa vazife verecekler de bu harcırah?.."*)

Kaç gündür karınlarına doğru dürüst iki lokma ekmek girmemişti; harcırahı alır almaz, hemen Nâzım'ın camlarından böreklerine masmavi dalıp gittiği, o börekçiye damladılar.

Hava, 'katiyyen' bozmuştu: lapa lapa, nedense telâşlı, bir kar bastırdı; dağ taş, ağaç orman, bütün etraf; saklı kuşku ve kaygılarla yüklü, bir beyazlığa bürünüyor: dağlar duman! Sessizlik ne kadar yoğun olmalı ki, üzerine 'kazara' basılıp kırılan dalın çıtırtısı; uzak bir 'meçhul'de havlayan köpekler; hatta mahçup bir öksürük, üst üste yankılanıp; inanılmaz boyutlarda büyümektedir: 'zulmet-i beyzâ!' Yakın köylerden, hep aynı haber: "Yollar kapalı!"; hep aynı uyarı: "Kurtlar sizi parçalar!" Neden, çünkü onlar, İnebolu'dan Ankara'ya, yaya gitmeye karar vermişler.

Levent Şahverdi Arşivi

"...alnımızda yanar gençliğin tacı
yorgunluğun anasını satarız!
Elimizde neş'emizin kırbacı
Ufukları önümüze katarız..."

O uyarıların inanılmaz cevabı, yazdıkları bu şiiri, bıldık bir marş bestesine uydurup, bir ağızdan söyleyerek; şaşkın kuşları ürkütüp, pır pır uçuran; birikmiş karları dallardan, sapır sapır yere indiren; bu delikanlı yolculardır, ki İnebolu'dan hareketle, Kastamonu istikametini tutmuşlardır; nihâi hedefleri malum, Ankara!

(*"...'mürur tezkereleri'miz, artık cebimizdeydi. Matbuat Müdürlüğü'nde, bize iş verileceği söylenmişti. Hakıkat şu ki, bu işi hiç yadırgamadık: muharrir değil miydik? Muharrirlikle matbuatın alâkası müsellemdir: yazarız, hizmette bulunuruz. Üstelik Nâzım'ın pederi Hikmet Bey'ın, İttihatçılar zamanında, Matbuat Müdür-i Umumisi olduğu mâlûm: bu işle aramızda akrabalık var sayılır!.."*

"...bu sebepten, 'Gençler Mahfeli'nde, 'Aşamayacağımız hiçbir dağ yoktur,' diyorduk. Hele Nâzım, bunu, şiirlerindeki ıkna edıcı heyecanla, gençlere haykırıyordu. Tedbır tavsiye eden ihtiyarları küçümsüyorduk. Onun bu azmi ve kararı, gençlere de sirayet ettı. Askerî Mektebi, zâbit olmadan terketmiş, bazı gençler ve biz yaşta bazı sıviller de, beraber gıtmek hevesine kapıldılar...")

Köylüler haklı çıktı: kar, yolları kesmişti. Hey'et-i seferiyenin ilerleyebilmesi, içlerinden birisinin, elde kürek, yolu açmasıyla ancak mümkün; bunu 'münavebe' ile yapıyorlar: takattan düşen geriye alınıyor,

Levent Şahverdi Arşivi

yerine gücü kuvveti yerinde, bir başkası geliyor, Kafile'nin 'ağırlığını' İnebolu'da tuttukları genç bir katırcı, hayvanına yüklemiş; iş, nemli saman ve fışkı kokulu bir handa pinekliyordu, çabucak anlaştılar; 'hisselerine, adam başına iki lira kadar bir ücret düştü'; bir yaylı arabanın, Ankara'ya iki yüz liraya gittiği düşünülürse, iyi hesap: Anadolu'da ayda on liraya, aile geçiniyor.

Yolda üçüncü günün akşamı, Kastamonu: bir şehir! Otel gibi bir otel, yatak gibi bir yatak! Onlar, İstanbullu iki genç; mütecaviz, yıldız maytabı gibi pırıl pırıl, bir neş'e saçıyorlar. Seyahat öncesi, İnebolu'da üstlerini başlarını yenilediler: ayaklarında, yerlilerin 'çapula' dediği, bir çeşit çizme ve kilot pantolon; başlarında kalpak; Nâzım, kırmızı tepelikli, tüyleri uzun, boz bir kalpak seçti: muazzam bir şey; Vâlâ'nınki payıtahttan getirdiği 'yekpâre' kalpak! Kolkola girip, 'Kastamonu Hatırası', bir de resim çektiriyorlar.

(*"...benim sarı paltom, Nâzım'ın gri paltosu. Ve ben sıskacık, Nâzım üç arşınlık boyu ve mücessem heybetiyle, nasıl etrafına dehşet saçıyorsa; ben de iskeletvâri vücudumla, aynı dehşeti saçıyorum. Tam tezat teşkil ediyorduk. Herkes, 'kim ola bunlar?' gibisine, dönüp bize bakıyordu; ve biz de, herkese bakıyorduk. Mes'ul kim? Bu memleketin böyle kalmasında, mes'ul kim?.."*)

Kastomonu 'münevverânı' hayli misafirperver idi; hele içlerinden birisi, ikinci akşam, bir güzel yedirip içirdikten sonra, önlerine düşüp onları, 'umumhane'ye götürdü: Kayadibi diye 'kenar' bir semt; kapılarında, kırmızı fenerler titreşen, ahşap yapılar; dondurucu soğukta, gizli buz çıtırtıları; bilinmez hangi ev-

Levent Şahverdi Arşivi

de, bir gramofon; damla damla, ılık bir ud sesi; 'gazelhan' Hafız Burhan Bey, galiba 'Segâh'a yatmış! Vâlâ'nın dişleri birbirine vuruyor: çok mu üşüdü, yoksa yaşadıkları onu geriyor mu? Nâzım, Spartakistlerin İnebolu'daki evinde (hani her taraf yatak, ortada bir tek masa) Sadık Ahi'yle sohbete mi dalmış; o zayıf, boynu uzun, atkısı kırmızı; kesilmiş meyvadaki deliğinden çıkmış kurtçuk gibi, kıvrıla büküle anlatıyor: "...kırmızı bir boyun atkısı takıp ihtilâl nutukları atmak, ihtilâl şiirleri okumak, senin hem tipine, hem manevi bünyene, ne kadar yakışacaktır Nâzım!.."

("*...bina dışındaki ahşap merdivenlerden, han sofası gibi gayet geniş ve döşemesiz bir odaya girdik; zemini kalaslardan müteşekkil. Kenarda, binanın mimarisine dahil, kerevetler, bunların üstlerinde yataklar dertop, üstünde yorganlar, en yukarda yastıklar, pis sarı...*")

Sofanın tavanı, tabanından daha az ilgi çekici değil; hevenk hevenk, soğan sarımsak; içi 'nevâle' dolu sepetler, çengellere asılı; fakat asıl onları hayretlere garkeden, 'umumhane sermayeleri'nin, 'müşteriyle işlerini' oracıkta görmeleri; bunun için, duvardan duvara karşılıklı teller gerilmiş, gerekti mi, bunlara perdeler çekiliyor; dört tarafı perdeli bir 'loca' oluşuyor; köşede dertop bekleyen yataklardan birisi, içeriye serilince de...

Fakat, kadınlar sanki kâbus: hepsi yaşlı mı, lâmbanın loşluğundan mı, öyle görünüyorlar? Belki de, yüzlerindeki boyadan; istisnasız hepsi (sürme, allık, rastık) aşırı boyanmış; kaşları çatık, burun üzerinde bitiştirilmiş, yani 'kazan kulpu'. Hele burunlarından –bugün, yarın, öbürgün– günlerce gitmeyecek, o 'ke-

Levent Şahverdi Arşivi

rih koku': 'hacıyağı' mı sürünmüşler, 'gülsuyu'na 'karanfil yağı'mı karıştırılmış? Parmakları bütün kınalı; yüzleri 'püskürtme ben'! İkramlarından geçilmiyor; kavrulmuş, çekilmiş arpa da olsa, 'kahve' sundular; kibarlıklarına diyecek yoktu; fakfon tabakadan sardıkları kaçak tütünün, yarı kağıdını tükürükleyip, diğer yarısını bırakıyorlar; sigaranın, misafirin dudağına değecek tarafını, kendileri yapıştırsınlar diye...

"...göz kaş işaretinden sonra, biz de birer vizite ikramında bulunup çıktık; yol yorgunu olduğumuzu, yine geleceğimizi söyledik ki, gönülcükleri kırılmasın!.."

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Şark Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa'dan,
12. Fırka Kumandanlığı'na, 'uyarı' telgrafı:

24 Kânunusâni 1337 (1922)
Karargâh
12. Fırka Kumandanlığı'na

1/ Mustafa Suphi yoldaş ve rüfekâsına karşı, memleket halkının hissiyât ve efkârı, Erzurum ahalisi tarafından mezkûr hey'ete gösterilen istiskal ve adem-i itimad ile tamamen tezâhür etmiştir. Halk nazarında nik-nâm sahibi olmayan eşhastan müteşekkil bu fırka mensûbunun, hârici bir kuvvete istinâden memlekete girmelerine asla muvafakat edemeyeceğini, hükümete bildirmiş ve fiilen göstermiş olan ahalinin; bundan sonra gelecek bu kabil eşhâsa aynı suretle muamele ve iade edeceği âşikâr olduğundan, badema hususi surette memlekete gelmek isteyen Komünist Fırkası'na mensup eşhâsın huduttan içeri kabul edilmemesi.

2/ Bâlâ'daki esbabtan dolayı, 21/1/37'de Erivan'dan Kars'a gelmiş olan 15. Kolordu Muzika Zâbiti Tahir ve ihtiyat zâbitlerinden terhis olan Fahri hakkında icap eden muamele derdest-i ifâdır. Aziz Aliyef, Bakû'ya iade edilecektir.

Şark Cephesi Kumandanı
Kâzım Karabekir

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

"...henüz kurtulmuş değiliz!.."

Eskişehir istikametinden gelen katar, önde buharlı lokomotifi; kar altındaki gara; buhar ve duman karışımı bir pelerine bürünmüş, siyah beyaz giriyor: peronda, fesli kalpaklı, çarıklı çizmeli, bir kalabalık; treni sevinçle, ve bağrışarak karşılıyorlar; geride, iri istasyon çanının yanı başındaki siyah tahtada, tebeşirle yazılmış bir not: "Eskişehir Treni, 210 dakika tehirlidir!" Yalan yanlış birkaç karga, yukarda savruluyor; kış çıplağı bir ağacın dibinde, boynunda dikenli tasması, o çoban köpeği...

Kalabalığın arasından, 'Reis Paşa' önce lokomotifin, sonra vagonların: etrafa kar tozu ve buhar sisi dağıtarak, rüya gibi geçtiğini görüyor; gittikçe yavaşladığını, nihayet durduğunu da! Pencereler, silme yolcu; sivil veya asker, şehirli veya köylü: hepsi erkek! Âdet budur diye, isteksiz, el sallayanlar; karşılayıcıların içinde, bir tanıdık çehresi arayanlar. Pencerelerden birinde, İsmet Bey'in güler yüzü seçilir gibi oldu; o an, kalabalıktan seyrek bir alkış, galiba 'yaşa, varol' sesleri.

Mustafa Kemal, trenin hayli 'tehir' yapacağını öğrenince, Meclis'e gitmemiş; İstasyon'a 'Direksiyon Villası'ndan yürüyerek gelmişti. Kaç adımlık yer! 'Buhranlı' bir gece geçirdiğinden, biraz dalgın, biraz yorgun; yorgunluğunun sebebi, onu rahat uyutmayan, böbrek sancısı: durup durup nükseder, işin yoksa çek!

Levent Şahverdi Arşivi

Kalabalığın tahacümüne rağmen, İsmet Bey trenden inmişti: kalabalıkta, kendine zar zor yol açıyor; o da 'Reis Paşa'yı gördü, gülümseyerek ona doğru geliyor; iki silah arkadaşı, memnun ve mütebessim, el sıkışıyorlar...

"...hoş geldin İsmet, tebrik ederim..."

"...hoş bulduk, Paşam!.. Asıl mesele halledildi, zannındayım..."

"...sadece o mu, bre? Çok mesele hallolundu, çok!.."

Yaverler, kalabalığın arasında yol açıyorlar, Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Bey, halkı selâmlayarak Paşa'nın otomobiline doğru ilerliyor.

"...'Hoca Paşa' Karargâhta bekliyor, teferrüatıyla konuşuruz..."

'Reis Paşa' ve İsmet Bey, çevrelerinde kalabalık, arabaya biniyorlar; yaverler kapıları kapattı; otomobil, alkışlar arasında uzaklaşıyor. Geride, soluk soluğa, lokomotif; yukarda, yalan yanlış savrulan, birkaç karga; kış çıplağı bir ağacın dibinde, tasması dikenli, o çoban köpeği.

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye'nin Riyaset Makamı'nda, değişen fazla bir şey yoktu; nedense İsmet Bey'e, o gideli, çok şey değişmiş gibi göründü; belki de 'Hoca Paşa'nın 'tavr-ü-hareketi'ndeki ağırlıktan, 'şahsiyeti'ndeki 'kendine mahsusluk'tan, ona öyle geliyor. Duyacağını zannettiği, haberi de duyamadı: İnönü'deki muvaffakiyetinden sonra, İsmet Bey'in Mirliva'lığa terfii ihtimali, Garp Cephesi Karargâhı'nda bile duyulmuştu. Oysa böyle bir ihtimalden, ne Mustafa Kemal Paşa söz etti, ne Fevzi Paşa; her ikisi de, Meclis'deki muhalefetin şiddetinden rahatsız; Mustafa Suphi vak'asıyla, lüzumundan fazla meşgul; Londra'nın davetinden, bir hayli memnun: hepsi o

Levent Şahverdi Arşivi

kadar. Daha sonra kahveler sade, çaylar demli, sigaralar acı; kapılar örtüldü, cephe haritası, pafta pafta, masaya yayılmıştır; söz Miralay İsmet Bey'in.

O, sakin ve ağırdı; muharebenin 'tarz-ı cereyânı'nı harita üzerinde anlatırken; aklından, yol boyunca trende gelirken düşündüklerini geçirmekte idi:

"...Reis Paşa'nın planı, müessir olduğu kadar, şümullû görünüyor; elde edilen, ilk neticeler, bunun işareti: İngiliz tahrikâtı ile, Ankara'ya isyana kalkışan irticaı; Bolşevik 'takımını' - 'Çerkes' Ethem dahil- üstlerine sevkederek, mağlup etti; hâl-i hazırda ise, anâsır-ı milliye istinad eyleyerek, onları dağıtacaktır: Ethem'in tasfiyesi, İştirakiyun'un tâkip ve tevkifi; hatta, Mustafa Suphi hey'etine gösterilen istiskal, bu hissi vermiyor mu?.."

Mustafa Kemal koltuğuna yaslanmış, masmavi dinliyordu; arada, kahvesinden yudumlar alıyor; bakışları haritada, muharebenin sevk-i cereyanını gösteren, İsmet Bey'in elinin ucunda, kulağı, söyledıklerinde:

"...kumandanlığı, Kral'ın Atina'ya avdetini müteâkip deruhte etmiş olan General Papulas, haddızatında müdebbir bir asker, hakikatte teşebbüs ettiği, bir keşif taarruzu idi; def eyledik, keyfiyet bundan ibarettir. Bizim zâviyemizden asıl muvaffakiyet, hâlâ devam etmekte olan, Ethem'in tasfiyesi, bir; nizamî askerin, muharebeyi kabul etmesi, iki!.."

Kısa bir an sustu, her iki muhatabına dikkatle eğilerek, gözlerinde tasvip aranıyor:

"...fikrimce..." diye devam etti, "...bu ikincisi çok daha mühim! Asker bîtap, âdeta çıplaktı; firarı aklına getirmedi, karşı koydu..."

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemal, kahve fincanını, sehpanın üzerine bırakmıştı; dudaklarında belli belirsiz bir gülümseme, dedi ki:

"...siyasi neticeleri çok daha müsmir olacaktır: Meclis'de, muhalefete rağmen, intibah hissediliyor; İngiltere'nin, Bâbıâli'nin yanısıra, bizi de Londra'ya daveti, kazandığımız ilk avantage: Ankara'yı tanımak mecburiyetinin, ilk adımı!.."

Gece, Kars, Erzurum ve Trabzon'dan gelen, son şifreleri gözden geçirmişti; Mustafa Suphi olayı, endişeyi mucip bir 'vukuat hâsıl olmadan', makûl bir sonuca bağlanabilirse...

"...mesele, 'istiklâl-i tam' telâkkimizin 'mutlak' oluşundan neş'et ediyor: İngiliz yahut Alman tahakkümü yerine, bu kere Bolşevik tahakkümünü koyacaksak; bu nasıl bir 'müdafaa-i hukuk' olur? Halbuki, Meclis'de de beyan ettim, Ruslarla bizi düşman eden, garbi Avrupa'dır, hassaten İngiltere; Moskova, keyfiyeti idrâk, hüsn-ü niyetimizi takdir eylemeli: Enternasyonal'a iştirak teşebbüsümüz, samimidir; Tevfik Rüştü Bey'in seyahati, bunun müşahhas delili olup..."

Böbreklerinde, yine o 'menhus' sancı: sinsi ve dolambaçlı; durup durup, dikkatini dağıtan; acaba Doktor Refik Bey'e bir görünse mi? Yattığında, saat 'alafranga' üç filândı; uyuyamadı da; daha doğrusu, 'buhranlı' bir uykuydu. Uyuduğu: yaşadığıyla, yaşayacağı, iç içe geçiyor. O ne?

(...gece, mehtap: ayışığı, dalgaları yaldızlamış; yukarda yıldızlar, pır pır uçuşuyorlar. O, vapurda yalnız: 'gazetacı' Mustafa Şeref Bey 'hüviyetiyle', Beyrut'tan İskenderiye'ye gitmektedir: 'tebdil-ı kıyafet',

Levent Şahverdi Arşivi

yanı sivil; ve Trablusgarb'a müteveccihen: Derne'de, İtalyanlarla savaşılacak!

Ambarlardan, az buçuk sığır sıdığı, daha çok gühercile, 'müstekreh' bir koku yayıldı. Tenha güvertede, ince uzun, ip gibi bir Arap –agel, keffiye, entarı– namaza durmuş; salondan, şuh kadın kahkahaları dağılıyor, kışkırtıcı nağmeler: kopt hıristiyanı, Mısırlı 'alla franca' kadınlar, gramofon çalıp, cakalı Alman zâbitleriyle 'dans' oynuyorlar..."

"...onların tuzu kuru, sıhhatları yerinde... Fıkriye haklıdır kızcağız. Her işin başı sıhhat! Baksana, alelâde bir böbrek ağrısı, dikkatin tekâsüfünü nasıl bozar...")

Fevzi Paşa konuşuyordu, söylediklerini yarısından yakalayabildi, iyi de oldu, 'doğru şeyler söyler':

"...iki nokta üzerinde hassaten tevakkuf niyetindeyim: Yunan taaarruzu tekerrür edecektir, hem bu defaki netice-i kat'ıye müteveccih olacak; halbuki biz, lâyıkıyla seferberlik yapamıyoruz, hem mevzuat namüsait, hem mütemadi harpler ahaliyi perişan eylemiş..."

Sustu, galiba İsmet Bey'den tasvip bekliyordu; sesi daha yorgun ve dokunaklı, sözlerini: "...ikinci nokta, burada mündemiç..." diye sürdürdü, "...cephe gerisi, ciddi manada muavenete muhtaçtır, isyanlar ve tedip harekâtı, maneviyatı tahrip etti; bu münasebetle..."; oysa 'Reis Paşa' o arada, belinde hissettiği ağrı sarmalı yüzünden, Kahire-Tobruk trenine kaymıştı.

(*...çöl gecesi, ay karanlık; yıldız zengini inanılmaz bir Samanyolu'ndan, sapır sapır ışık yağıyor: uzun ve yorgun tren katarı, sanki Kahire'den Tobruk'a değil: bu şehrayin içinden, bir semt-i meçhule gitmektedir. Lokomotifin bacasından savurduğu kıvılcımlar, sal-*

Levent Şahverdi Arşivi

kım salkım, vagonun pencerelerinden geçiyor. Her yolcu, salyangoz gibi, kendi içine çekilmiş; yalnızlığına mahkûm; bunun tek istisnâi, Şeyh Sunûsî'nin 'adamı' Hüseyn Emr'ullah el Sabr; keçi sakalı kınalı, gözleri sürmeli; alâkası tutkal gibi yapışkan, askerî bir doktor: efendım, ihtisâsını Gülhâne-i Hümâyun'da dahiliyeci olarak yapmakla, böbrek nahiyesindeki hastalıklarda...

"...muharebeye iştirak maksadıyla, sen kalk Dersaadet'ten Tobruk'a gel, gelir gelmez hastahanelik ol! Rezalettir bre, rezalet-i uzma! Hem Doktor Emrullah'ın Tobruk treninde ne işi var, o sonraki iş! Ne tahammülfersâ bir adamdı; lâkin, koyduğu teşhisin, tatbik eylediği tedâvinin isabetini, ınkâr edemem, bahusus...")

İsmet Bey, 'Hoca Paşa'nın söylediklerine, kendine göre cevap veriyordu: "...ben de bunu ifade etmekteyim, Paşa'm! Henüz halledilmiş hiçbir mesele yoktur, asla rehavete kapılmamak iktiza ediyor..."

Mustafa Kemal, dalgın, sağ elinin orta parmağıyla, sehpaya hafif darbeler indirerek, onları 'sureta' dinlemişti; İsmet Bey'in sesiyle birden kendine döndü; biraz da mahcubiyetinden, herzamankine göre yüksek bir sesle, müdahale etti:

"...rehavete kapılan kim? Yoktur öyle bir şey! İsyanlarla çökertemediler, Yunanlı'yı taarruza sevk ettiler, yine olmadı: bademâ, asla olmayacaktır!"

Tesbihini alıp, ayağa kalktı: "...hem levazım ikmal yollarını tanzime başladık, hem de Hilâl-i Ahmer'in faaliyetini, bilhassa cephe gerisindeki köylerde, daha müessir kılabilmek için..."

Hoca Paşa'ya döndü, konuyu değiştirdi:

Levent Şahverdi Arşivi

"...İsmet, bize anlattıklarını, Meclis'de hey'et-i umumiyeye anlatsın mı? Tesiri müsbet olacaktır."

Arkasından, bilinmez hangi rüya çağrışımının dürtüsüyle, İsmet Bey'e, hiç akla gelmeyecek bir soru yöneltiyor:

"...Hürriyet'in ilânını müteakip, İtalya Trablusgarb'ın işgâline tevessül edince, İttihatçılar acaba neden ilân-ı harp etmediler?"

İsmet Bey, gerçekten şaşırıyor: samimiyetle cevap verdi:

"... garip! Hiç düşünmemiştim!.."

'Reis Paşa', yeni bir sigara yakmıştı; elinde sönmüş kibrit, kül tablası aranırken, mütebessim fakat manidâr:

"...kimbilir," dedi, "...devr-i istibdatta onlara yaptığı hizmetlere mukâbil, belki de Macedonia Rissorta Locası'na en kalbî şükranlarının arzıdır."

İstasyon'daki Direksiyon Villası'ndan, gecenin bu ilerlemiş saatinde, piyano sesleri. Kabul salonunun, pencereleri hâlâ aydınlık. Piyanonun üzerindeki lâmbanın ışığı, Fikriye'nin özenle süslenmiş yüzünün, yarısını aydınlatmış; diğer yarısı gölgelerde kayıp: iri ve uzun gözleri hummalı bir ateşle yanıyor, çünkü heyecanlıdır.

"...inanmak gayr-ı mümkin!.." diye başladı, parmakları bir yandan tuşların üzerinde geziniyordu: "...dediler ki, Ankaralı erkekler bin lirayı toplayamamış!.."

Durdu, birkaç saniyelik bir sükûttan sonra, hayranlıkla:

"...Halide Hanım, istisnaî bir kadın!.." dedi.

Mustafa Kemal Paşa, koltuğuna oturmuştu; sehpanın üzerinde, küçük bir tabağın içinde, sakız leblebisi; yanında, bir kadeh rakı. Mütebessim, diyor ki:

Levent Şahverdi Arşivi

"...üyledir üyle!.."

Tebessümü, gülümsemeye dönüştü: "...orasını Doktor Adnan'a sormalı!.."

Fikriye, ince uzun parmaklarının oracıkta örüverdiği, doğaçlama melodilerin arasından, aynı hayranlıkla çıkacaktır:

"...ameliyatını müteakip, Eskişehir'e gidip, Hilâl-i Ahmer'de hemşirelik edecekmiş...doğrusu, şayân-ı hayret, şayân-ı takdir!.."

Mustafa Kemal Paşa, elini kadehine uzatmıştı, aldı. Tebessümü birden siliniyor, düşüncelidir:

"...kafasına koymasın bir kere! Kafasına koydu mu, yapar alimallah!.."

İçkisinden bir yudum aldı, ekledi: "...sen üyle değil misin? Şu yaptığın az iş midir?.."

Fikriye, alışkın ve rahat, piyanonun döner taburesinden kalkmıştı; koltuğundaki yastıklardan birini alıp, Paşa'nın ayağı dibine atıyor; sonra sehpasındaki, rakı kadehine uzandı, elinde kadehi usulca yastığa oturdu; bir yandan da, samimi ve sakin, diyordu ki:

"...ben kalbime uydum Paşam, benimkisi hissiyat!.. Sizin teşebbüsatınız nezdinde, bizimkiler nedir ki? Attığınız her adım, kürre-i arzı velveleye veriyor..."

Mustafa Kemal Paşa, söylediklerinden memnun olmuştu, fakat, hâlâ başka bir yerde gibi, uzak; dalgınlığı sürüyor: serbest eliyle, başını dizine koymuş olan Fikriye'nin, saçlarını okşuyordu. Fikriye, gözlerini yarı yarıya kapamış, bakışları yarım; mes'ût ve mutmain, o anın huzurunu yaşamaktadır.

'Reis Paşa', onun saçlarını okşamayı surdurecektir; fakat daha çok orada olmayan birisine söylermiş gibi, aynı dalgınlık ve uzaklıkla diyor ki:

Levent Şahverdi Arşivi

"...henüz kurtulmuş değiliz...attığımız adımlar, bundan sonra atılması lazım gelen adımların mebdeidir. Biz daha çok adımlar atmak mecburiyetindeyiz... Bu adımlar, hem çok seri hem de çok uzun olmalıdır..."

Sustu, Fikriye kadehi elinde, kalakalmıştı; âdeta o da başka bir ufkun arkasındaki, kendilerini çapraşık ve zor bir davaya adamış, insanlara dalmıştı. Kimlerdi onlar? Neredeydiler?

İçini çeker gibi, yumuşak ama kararlı bir sesle, 'Paşa'nın sözünü tamamladı:

"...şu halde, kendi mukadderâtımıza kendimiz sahip olmak mecburiyetindeyiz..."

Holdeki çalar saat, ağır ağır, gece yarısını çalıyor.

Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde bu saatler, basım faaliyetinin en yoğun saatleri. Düz baskı (tipo) makineler, matbaanın alaca karanlığında, o günün gazetesini basıyorlar.

Yaşlı, gözlüklerini iple başına bağlamış, matbaa ustası; birikmiş basılı nüshaları oradan alıp, bir kenara aktarıyor. Âdeti üzere, desteden bir tanesini çekip, ışığa tutarak ilk sayfaya baktı. Heceleye heceleye, alçak sesle manşeti okudu:

"TBMM, TEŞKİLÂT-I ESASİYE KANUNUNU KABUL ETTİ / HÂKİMİYET BİLÂ KAYD-Ü ŞART MİLLETİNDİR"

Farkında olmadan, sonra o günün tarihine, bir göz atıyor: 20 Kânunusâni 1337 (1921)

Levent Şahverdi Arşivi

Türkiye Komünist Fırkası azasından, Tevfik Rüştü Bey'in
Yeni Dünya gazetesinde yayınladığı
makâledir (sayı: 168):

"Ankara'nın Yolu..."

"...yeryüzünde sınıflar arasındaki savaş, her tarafa yayılmıştır; ve, her sınıfın kazandığı zaferin tesiri beynelmilel bir hareket tanzimi ile kaabildir. Halbuki bu muhtelif sınıfların câmiası olan bugünkü devletlerin, münasebetlerinde bu husus nedir ki, 'Türkiye'nin yolu'nu çizerken, bize umumi şeylerden bahsediyorsun' diyecekler, belki vardır; bana bu suâli tevcih edecek olan o meçhûl insanlara şunu haber vermeliyim ki, muhtelif sınıfların camiası olan bugünkü devletlerin bünyeleri, henüz tıpatıp birbirine benzememektedir. Tuttukları yol da, 'hükümet' denilen idare aletinin; hükmetme vasıtasını elinde tutan sınıfın, menfaatine tâbi olmak zaruretindedir..."

"...evvelce hayat mücadelesini ifade eden şey rekabetti; şimdi, sınıf mücadelesidir. Rekabetin manası, kapitalizmin izhar ettiği son şekil itibariyle, çok değişmiş; hatta, biraz mübalağa ile söylemek icap ederse, kalmamıştır bile! Meselâ İngiltere, esaslı olarak, iki muhtelif sınıftan ibaret; halbuki Türkiye'nin bünyesinde; İngiltere'de görülen; ve aksine, orada mevzubahis bile olmayan ve menfaatleri daha başka olan halk var. İşte bu halkın tebyin-i mahiyeti ve tayin-i menafiidir ki yolumuzu bize gösterecek ve beynelmilel vaziyetimizi izhar edecektir..."

Levent Şahverdi Arşivi

"...o halde Türkiye'nin bünyesinde sınıflar var mı? Eğer varsa hangileridir? Ve nisbetleri nedir? Büyük sanayiinin olmadığı memleketimizde; büyük kapitalistlerin vücudu olamayacağı gibi; timar ve zeametin ilgasından sonra da, 'aristokrasi teritoryal' hatıra gelemez. Esasen, istilâ edilen Avrupa beldelerinden ve eski an'anelerimizden alındığı halde, İslâm'ın feyyaz ilhamlarıyla istihâleye uğrayan 'aristokrasi' mefhûmu tam manasıyla yaşayamamıştı. Müşahedelerimize istinat ederek iddia edebiliriz ki, yapımızı kaahir ekseriyetle, şehirlerde el emeği ile geçinen esnaf ve gündelikçi; ve köylerde ise, köylü adı altında topladığımız rençber ve ırgat meydana getirir..."

"...gerek Tanzimât-ı Hayriye'den sonraki senelerde ve gerek Meşrutiyet'in ilânından sonraki senelerde, sırf yanlış bir anlayışla, içtimaî ve iktisadî bünyemize uygun olmayarak, tesis ve tâdil edilmesinden dolayıdır ki, 'memur' denilen ve halkımızdan ayrılan bir 'grup' meydana gelmiştir. Kendini 'Halk Hükûmeti' olarak ilân eden Büyük Millet Meclisi Hükûmeti, halkçı prensiplerin tatbiki halinde: menfaatleri hakikatte emekçi halkımızın kaahir ekseriyeti ile müşterek olan ve başlı başına bir sınıf teşkil edemeyen memurlar grubunu halkımız içine iade edecektir..."

Levent Şahverdi Arşivi

"...'reis paşa' ne yapmak ister?.."

Ahmet Ziya'nın 'derdest edilmesine', ramak kaldı; evde değilken, 'taharriler' iki kere onu aramış; haber bırakıp gitmişler! Iştirakiyun Fırkası'na 'mensûbiyeti' bir yana; hem, Fırka'nın 'rehberi' Hocazade 'Baytar' Salih Bey'le; hem de bir ara 'İmalat-ı Harbiye Mes'ulü' olan 'Şaşkın' Beşir Usta'yla 'ülfeti', şüpheyi celbediyor: zaten izini kaybetsin diye, Beşir Usta da, Şeyh Musa Mahallesi'ni terkedip; amele bir arkadaşının, Kaleiçi'ndeki ahşap evine sığınmadı mı?

Yalnızlıktan boğulacaklar: işler 'muhataralı bir mecraya girdi', Ahmet Ziya ciddi ciddi, Dersaadet'e avdeti düşünüyor: Mustafa Suphi Bey'in, Ankara'yı 'teşrifi', şüpheli; ortalıkta, türlü rivayet dolaşmaktadır: 'Rusiya'ya dönecekmiş, dediler; Erzurum'da ahali, güya onu ve 'rüfekâsını' taşlamış!..vs, vs. İşte tam bu dağdağa ortasında, Berlin'den 'refik-i azizi' Spartakistlere, rastlamasın mı?

Bir akşam, -ama nasıl soğuk bir akşam,- 'Kuyulu Kahve'de oturmuş, dalgın ve düşünceli çayını yudumluyordu, elinde piposu, duman duman; birden kulağına, tanıdık bir ses çalındı: olacak şey mi, 'Bıdıbıdı' Servet'in sesi! Dönüp bakıyor, 'Aman Allahım', evet o, ta kendisi! Kahvenin pusu içinde yüzen, başka bildik suratlar: Sadık Ahi, Nâfi Atıf, Ahmet Vehbi; 'Bıdıbıdı' Servet'in çevresinde oturmuş, 'gülüşâhenk' çay içiyorlar.

Levent Şahverdi Arşivi

Ahmet Ziya'nın içi tuhaf oldu, hafızasında bir an, belirip kaybolan, resimler: Berlin, Unter der Linden'deki 'Spartakist Birahanesi'; dipde bir masaya çekilmiş, Kurtuluş'da yayınlamak amacıyla hazırladığı; (hâlâ bitiremedi) 'Spartakistler ve Rosa Luxembourg' adlı çalışmasını, Sadık Ahi'yle tartışıyorlar; dışarda, 'mağmum' sonbahar; ıslık ıslığa bir rüzgâr, ağaçlardaki sararmış yaprakları uçuruyor; kalabalık bir 'nümâyiş'in uzak gürültüsü: kimler olabilir, yoksa Anarşistler mi?

Ya da, ellerinde, devâsâ bira dubleleri; hem marş söylüyor, hem kafayı çekiyorlar; az sonra, ayağa kalkıp, 'Şaşkın' Beşir Usta düdük gibi sesiyle, ünlü Almanca 'şiarları'nı patlatacaktır.

"...hoch der Weltsozialismus..."*
"...prolatarier aller Lander, vereinight euch!.."**

Bu beklenmedik tesadüf, ötekilerini de fena halde heyecanlandırmıştı; paldır küldür ayağa kalktılar, sırtına pat pat vurup, teker teker boynuna sarıldılar:

"...vay Ahmet Ziya, 'asrımızın inkılâpçısı!': Auguste Blanqui bir, o iki! Seni buraya hangi rüzgâr attı: lodos mu, poyraz mı?"

"...yıldız nur-u aynım, yıldız poyraz!.. Reca ederim, başka hangi rüzgâr olabilir?"

"...malum-u âliniz, tilki ne kadar dönüp dolaşsa, âkıbet, geleceği yer..."

"...Melek de geldi mi, Melek?"

"...hiç gelir mi, yahu: o, yaş tahtaya basmaz!"

"...Ankara kasvetli bir şehir, içimizi karartıyor: anlatsana biraz... 'Reis Paşa' ne yapmak ister?.."

* Yaşasın dünya sosyalizmi.
** Bütün dünya proleterleri birleşin!

Levent Şahverdi Arşivi

İş o kadarla kalır mı? İyi ki kalmadı: Almanya'daki, bohem ve 'inkılâpçı' havaya girmişlerdi; sohbeti daha da koyultmak için, Ahmet Ziya'yı kaldıkları, 'pansiyona' götürdüler; yani, adı 'pansiyon'; yangın yerini geçtikten sonra, suratsız, kocaman bir taş bina, bir 'berhâne'!..

Pencereleri, sık ve çok, fakat çıplak, perdesiz; soğuk kar aydınlığı, sabah olur olmaz, içeriye doluyor; eski püskü, sürekli tüten bir saç sobayla, ısınmaya çalışıyorlar; evin içinde, her taraf yatak; bazıları, sedirlerin üzerinde yassı şilteler; bazıları, okul yatakhanesi gibi, odanın ortasında, portatif karyola! Ahmet Ziya'nın, uzaktan yakından, bir benzerini hiç yaşamadığı bir hayat; yakalanırsam korkusuyla, sık sık, sokağa da çıkamıyor; akşama kadar; dişlerinin arasında 'müşekkel' Bavyera piposu, önündeki istikânda tavşan kanı çay; Sadık Ahi'yle, olmazsa Ahmet Vehbi'yle, Mustafa Kemal Paşa'nın aslında ne yapmak istediğini tartışıyorlar.

Ahmet Vehbi'nin anlayamadığı, şu: "...Bolşevikliği tekabbül edeceksen, Iştirakiyun'dan ne istersin; onlar da Bolşevik; yok ona muhalifsen, Türkiye Komünist Fırkası'nı tesis etmek niyedir?"

(*...Ahmet Ziya, bir akşam aynı konuyu, 'Baytar' Salih 'Yoldaş'la konuştuğunu hatırlamıştı; Şeyh Musa Mahallesi'ndeki evdeydiler; kalın ve ağır yağmur bulutları, minarelere sarkmış; uzak ve yumuşak gök gürültüleri işitiliyor; ayrıca bitişik ahırdan, beygirlerin aksırıkları. O da 'asker' olduğundan mı nedir, Salih Yoldaş, Mustafa Kemal'i anlamaya; hiç değilse, açıklamaya çalışıyor; dudaklarında o müstehzi tebessüm, o gün de demişti ki:*

"*...hayatı, istiklâl fikr-i sabıtı üzerine müessestir; bunu âdeta mukaddesat telâkki eder; o yapıdaki bir*

Levent Şahverdi Arşivi

adam, İngiliz'e 'istiklâl-i tam' diye meydan okuyup, Moskof'a teslim olabilir mi?! Cevabını arayan sual budur; sen Hâkimiyet-i Milliye'yi okumuyor musun?.."

"...böyle bir teslım talebi, bildiğim kadarıyla, mevcût değildir; lâkin söyler misiniz, şüphe ve endişesinin membaı nedir?"

'Baytar' Salih Yoldaş, elindeki sığırsiniri kırbaçı, çizmesine hafif hafif vurarak, kısacık düşündü; arkasından:

"...kimbilir" dedi, "...belki de Osmanlı-Rus münasebatının yakın ve hunhar tarihi!"...)

Ahmet Ziya, o gece uyuyamamıştı; çözemediği bulmaca şu: 'Reis Paşa', bir yandan en mutemed adamlarından birini, Türkiye Komünist Fırkası üyesi Tevfik Ruştü Yoldaş'ı, Komintern'e yazılmak talebiyle, Moskova'ya gönderiyor; öte yandan, o Komintern'in murahhas azası, Mustafa Suphi Yoldaş'ın Ankara'ya intikâline, -bizzat davet ettiği halde- mâni oluyor: neden? neden? neden?

Kafasındaki istifham ormanının sırrını, ne yazık ki, İştirakiyun Fırkası aleyhinde takibata geçildiği gün, çözebilmişti; takibat, işin ciddiyetini; tevkifat, vahametini gösteriyordu; eğer Mustafa Kemal, vaziyetin en mucib-i endişe olduğu bir anda, böyle bir fiile tevessül ediyorsa, bunun gerisinde olsa olsa, o yağmur akşamı Şeyh Musa Mahallesi'ndeki ahşap evde, 'Baytar' Salih Yoldaş'ın, altını kalın kalın çizdiği 'fikr-i sabit' olabilirdi:

"...doğrudur bre! Mustafa Suphi ve İştirakiyun ortada oldukça, Ankara kendisini müstakil hissedemeyecektir; onun içindir ki, Sefir-i Kebir'le birlikte Tevfik Rüştü Yoldaş gönderiliyor; maksad-ı asli, Mec-

Levent Şahverdi Arşivi

lis'deki 'millîci komünist' fırka'yı III. Enternasyonal'a yazdırmak!.. Iştirakiyun mer'i ve muteber, hele Mustafa Suphi Yoldaş Ankara'da iken, Ruslar bunu kabul etmezdi ki!.. Lâkin, o gelemez ise vaziyete burada 'Reis Paşa' hâkim olduğuna göre, Hakkı Behic'in fırkasını kabule mecbur olacaklardır..."

Saçları yoksa dökülmüş müdür; başında, kulaklarına kadar geçirdiği, el örgüsü yün bir takke; kırçıl bıyıkları, sünnet-i şerif üzere kırpılmış; burnunun iki yanında, iki derin çizgi; bunlar ağzına, hep bir şeye dudak büküyormuş manasını veriyor: hayatına olabilir mi? Kucağında tamburu, köşesinde münzevi, hatta kayıp; Hacı Rüstem Efendi galiba milletvekilidir, ama kimse o hüviyetiyle çağırmaz; 'hoca' aşağı, 'hoca' yukarı; gönlünde esen rüzgâr, onu itip de bir 'peşrev' ya da 'semaî' tıngırdatmaya başlamasın, 'dîdeler rûşen!': çatal kaşık şakırtısı, 'akşamcı yarenliği', usulca alçalır, kesilir; Taşhan civarındaki 'Cevahir Baba Kahvesi'ni, 'kesif dâüssıla yüklü, umumi bir dalgınlık teslim alır.'

'Akşamcı yarenliği', evet! Çunkü Cevahir Baba, pos bıyığı üst dudağını örtmüş, eski 'kulağı kesik', yaşlıca bir Bektaşî; içki yasağına aldırmıyor: müşterilerin önündeki kahve, ya da çay fincanlarında, 'arslan südü' bulunmaktadır; Kahvesi'nin adı kahve, tabanı toprak, ocağı kerpiç, eskiden köfteciymış, artık 'gizli meyhane'! Onları, yani Ahmet Ziya'yı, Sadık Ahi'yi, 'Bıdıbıdı' Servet'i; yangın yerindeki 'pansiyonlarından' alıp, buraya getirense, yine 'Şaşkın' Beşir Usta; vaktiyle 'fırka'nın resmiyete intikâli dolayısıyla, 'rehber' Hocazade 'Baytar' Salih Yoldaş'ı ve diğerlerini de, o getirmemiş miydi? Zaten, Eskişehir Cer Atölye-

Levent Şahverdi Arşivi

sine gitmeden de, sık sık uğrarmış; bunca badireden sonra, Berlin'deki 'ehibban' ile tekrar buluşunca, iri iri gülerek, hepsini davet ediyor:

"...şunun şurasında, 'almancı' üçbeş 'spartakist', Anadolu bozkırında bir araya gelmişiz; ıslatılmaz mı şimdi bu?.."

Dışarda, soluğu dondurucu bir karayel, yokuşlarda kar tozlarını üfürüyordu; yanık tezek kokusu, dört tarafı kaplamış; uzaktan bir yerden (yoksa İnebolu kapısından mı?), kağnıların yürek burkan iniltileri yayılıyor. Dört katırın çektiği, 42'lik bir top arabası; paldır küldür, İstasyon istikametine geçti; arkasına, aralarında kartopu atıp tutarak eğlenen, mahalle çocukları takılmış; bir de ürkmüş, havlayan yavru bir köpek. Birkaç dükkânda, lâmbalar yakıldı. Minarelerden, üşümüş müezzinlerin, telâşlı akşam ezanları. Ankara'da, gurbet garipliği: iç içe sarılmış, 'beyhudelik duygusu' ve 'meçhuliyet endişesi'; yarasa kanadı, bir korku: gizli ve yumuşak!

Vâlâ ile Nâzım'ı, kim davet etmişti; galiba, Sadık Ahi; henüz ilk yudumlarını almışlardı ki, tepeden tırnağa kar tozu, damladılar; onlarla beraber, hain bir soğuk çevrelerini sardı. Ahmet Ziya, ikisini de tanımıyor, tanıştırıldı: şiir yazarlarmış; Sadık Ahi, mütebessim ve müstehzi, malûmat verecektir:

"...zinhar küçümseme, hükümetin itimadına haizdirler; İnebolu'dan beri, devlet harcırahıyla yaşıyorlar; gelir gelmez, ikisi de, Matbuat Umum Müdürlüğü'ne kapılandı..."

Ahmet Ziya, piposunu eline aldı; biraz şaşkın soruyor:

"...nasıl yani? 'Taninci' Muhiddin'le mi?"

Levent Şahverdi Arşivi

"...tam üstüne bastın! Ta kendisiyle!.."

Fincanlar, 'misafirlerin şerefine' kaldırıldı; 'Şaşkın' Beşir Usta'nın, -yarı şaka yarı ciddi-, öbürlerini heyecanlandıran 'şiarı', tam o sıra yükselmesin mi?

"...hoch der WeltSocialismus!.."

Ahmet Ziya, kuşkuyla etrafına bakındı; onu uyarmak ihtiyacını hissetti: "...sus be adam! Başına belâ mı ararsın?.."

Gülüşüyorlar. Sadık Ahi'nin kafası başka şeyle meşgul, gençlere onu soracaktır:

"...ne oldu, sizin şaheser? İkmal edebildiniz mi bari?"

İstihfafla 'şaheser' diye vasfettiği; aslında, 'Tanin-ci' Muhiddin Bey'in, istediği, Dersaadet gençliğine hitap eden, manzum bir 'beyanname', onları Ankara'ya çağırıyor; üç beş sayfa olabilirmiş! Nâzım'la Vâlâ, önce birbirine bakıyor; sonra Nâzım'ın, kendinden emin, cevabı:

"... hazır olmasına, çoktan hazır! Sansüre uğramasaydık, neşredilmiş olurdu, ama..."

Bu defa, herkes birbirine baktı: "...ne, sansüre mi? Siz ne söylüyorsunuz çocuklar? Hangi sansüre?"

Bu defa cevap, daha sakin ve makul, Vâlâ'dan geliyor:

"...yani, zât-ı şahane'den bahseden mısraların neşri, muvafık görülmedi; tadilât istediler, yaptık: malum-u âliniz, Padişah taraftarları Meclis'de az değil, gösterecekleri aksülâmelden çekinilmektedir..."

(*"...Vahdettin aleyhine gerçi Ankara'da çok konuşuluyor; Mustafa Kemal de, ona cephe almış; hatta Padişah, Mustafa Kemal'e karşı, derme çatma bir ordu bile göndermiş; yine de Büyük Millet Meclisi'nin Matbuat Müdüriyeti, Padişah'ı tezyife cesaret edemiyordu; belki de mebuslardan bazılarının gazabına uğ-*

Levent Şahverdi Arşivi

ramaktan korkuyordu. Onun için 'Hünkâr' kelimesini ortadan kaldırmamızı teklif etti Muhiddin Bey, biz de vezni kafiyeyi bozmadan bir rötuş yaptık...")

Israr üzerine Nâzım paldır küldür, önce şiirin gençliği göreve çağıran mısralarını okuyor:

"...gel ey imanlı gençlik, gel ey beklenen gençlik!
Gel ki Anadolu'da senin bükülmez, çelik
İmanına, azmine ümit bağlayanlar var..."

Arkasından Kuva-yı Milliye dışındakilere söylenmiş, değiştirilmesi istenilen kısmını:

"...o satılmış vezire, o satılmış hünkâra
o satılmış kullara, siz de mi katıldınız?
Siz de mi satıldınız? Sizde mi satıldınız?"

Sadık Bey, yumruğunu: "...aferin!" diyerek, masaya indirdi: "... aferin çocuklar, aferin!.. Lâkin bunların tarz-ı hareketi, şayân-ı teessüf bir hareket! Bu itibarla, ben olsam..."; o sırada, masanın civarından geçen, Cevahir Baba'yı fark etmişti, kaçırmadı, sesleniyor:

"...Cevahir Baba, nerelerdesin yahu?.."

"...lebbeyk efendim!.."

"...acele tarafından, yirmi dirhem arslan südü takviye: görmez misin, ağır misafirlerimiz var..."

"...emrin olur, beyim!.."

İs ve tezek kokusu, kalın sigara dumanı arasından; tekrar, Hacı Rüstem Efendi'nin tamburu: kalabalığın hangi hassas teline dokunduysa, herkesi kuşatan kalın uğultu, ağır ağır, yoğunluğunu kaybediyor; mızrabın tellerden uyandırdığı nağmeler, gözle görünmez, esrarengiz gece kuşları halinde, etraflarında uçuşmaya başladı. Hayret, bu defa, 'hazret' cuş-u hurûşa'

Levent Şahverdi Arşivi

gelmiş galiba; Hacı Arif Bey'in, meşhur Karcığar şarkısını söylemesin mi?:

"...aşkı pinhan edemem, nale-i efgândır bu,
" nice âh etmeyeyim, firkât-ı canandır bu!.."

Levent Şahverdi Arşivi

Hikmet Bayur'un 'XX. yy'da Türklüğün Dünya Siyasetine Etkisi' adlı eserinden:

"...Lenin'in, Rusya İmparatorluğu içindeki ulusların, isterlerse kendilerinden ayrılabileceklerine ve bağımsız devletler kurabileceklerine ilişkin beyanatına, Kazan'da faaliyet gösteren Sultan Galiyef ve Molla Nur Vahidof gibi ülkücüler inanarak, Rusya Müslüman ve Türk Halklarını bağımsızlığına kavuşturmak; bundan başka, Bolşevikler sömürgeci devletlerle de savaştıklarından, onlar yoluyla sömürgelerdeki Müslümanları da kurtarmak ümidine kapılmışlardı..." (s. 168)

"...Gâzi başlangıçta Rusya ile sıkı işbirliğini göze almıştır; yani şimdi, Rusya'da Komünizm olduktan sonraki ilk günlerde, Doğu Milletleri için çağrı vardır; orada işte, her millet istediği gibi şeye kavuşacaktır, isterse Rusya'dan ayrılabilecektir; zaten Lenin'in prensiplerinde de bu vardır; ondan sonra Kazan'da Türk Cumhuriyeti kuruldu, sahiden Türk milliyetçilerinin elindeydi; sahici bir şeydi, bunu gördük inandık..." (s. 334)

"...Gâzi öbür Türklerin bağımsızlığını isterdi. Komünistlerden soğuması nedir? Azerbaycan'da yaptıklarıdır: yani isterdi ki Azerbaycan müstakil olsun! Kazan'da cumhuriyeti kurdular, sonra atıverdiler, işleri görüldükten sonra; çünkü Kazan tatarlarını çok kullandılar Kızılordu'da; o bakımdan o cumhuriyeti istediler, sonra dağıttılar..." (s. 337)

Levent Şahverdi Arşivi

"...ankara, alacakaranlık..."

Ankara 'serencamı'nın, her ikisi için de ciddî bir 'sukût-u hayal' olduğunu; bir hayli sonra, 'muallim' tayin edildikleri Bolu İdadisi'ne giderken; Kızılcahamam kırsalında, yolda, itiraf edeceklerdi.

Nasıl bir manzara, hayret! Pul pul, erimiş gümüş pırıltıları savuran, narin bir akarsu; sıra sıra, boy boy, saçlarını suya sarkıtmış, salkım söğütler; vadiyi sımsıkı saran, âdeta mıknatıslı, ışıl ışıl kayalar! Oysa Ankara, ne kadar çorak ve kıraçtı; yanlış kalabalığına, beklenmedik 'ehemmiyetine' rağmen, âdeta tenha; bir bakıma köhne, harap ve bakımsız! Tuhaftır ama, her ikisinin de hafızasında, Kastamonu; -İnebolu da,- çok daha renkli ve aydınlık duruyordu.

"...Ankara'ya, Çankırı kapısından girmiştik. Taşhan'da bir oda tuttuk, ilk iş yıkandık, bitlerimizden temizlendik; ve geceleyin de açık olan, karşıki muhallebicide karnımızı doyurduk. Sabahleyin, Ankara güneşiyle uyandık. Çevremizi şöyle bir dolaştık: korları sönmüş, kıvılcımı tükenmiş bir saç mangalın, külleri arasında hissettim kendimi: ne bir mamurluk emaresi, ne bir tutam yeşillik! Ortalıkta kül kokusu, bir çeşit ecişbücüşlük!.."

"...Ankara'nın sevimsizliği –muazzam bir yangın felâketine de uğramış olduğundan– benzersizdi. Ahali

Levent Şahverdi Arşivi

bakımından da, bir zeytinyağı sirke karışmazlığı: şehir, idare merkezi haline geldiğinden, memurla doluşmuştu. Sokaklarda, her halleriyle, yerli halktan ayrılıyorlardı. Zeytinyağı gibi üste çıkma gayretindeydiler. Yerli halk ise, onlara sirke kadar ekşiydi. Fuzulî'nin dediği gibi:

"*...ben ana gusse, ol bana âfet,*
müteneffir, ben ondan, o benden!.."

İnebolu'ya gönderilmiş olan harcırah, oradan geldiği için; iki arkadaş, Matbuat Umum Müdürlüğü'ne 'intisap etmişlerdi'. Muntazaman, her sabah gelip, her akşam gidiyorlar. Müdür-i Umumi 'Taninci' Muhiddin Bey, dost ve hayırhah, onlara her fırsatta gülümsüyor; samimiyetle,

"...çocuklar..." diyordu, "...ne iyi ettiniz de, geldiniz!"

Bazen, iki elini iki yanına açıp, biraz nikbin biraz dalgın, şu gibi sözler:

"...ne yapıp yapıp, bir çare bulacağız!.."

Ya da, "...en iyisi, acaba, sizi Maarif'e devretmek midir: münhâl bir muallimliğe tayin olurdunuz..."

Bulduğu ilk ve tek çare, umduğu sonucu vermeyecek; yetmezmiş gibi, başına büyük dert açacaktı; onlara yazdırdığı, manzum Ankara'ya davet bildirisi, bir heyecan –on bin mi, yirmi bin mi ne?– bastırılmış; Ankara ve çevresinde, fisebilûllah halka dağıtılmıştı. Meclis'de buna, meb'usların tepkisi büyük oluyor; Muhiddin Bey'i, hem ciddî ciddî sorguya çektiler; hem de, hayli bunalttılar; iki genç, dinleyicilerin arasında, onun, kendini ve onları savunmasını, merakla bekliyordu, ama beyhude! O, ellerini, önünde kavuşturmuştu; kabahatlı kabahatlı, yere bakıyordu: ina-

Levent Şahverdi Arşivi

nılmaz yelpaze kalpağı, 'meyyûs ve mükedder' tebessümüyle, sadece sustu: âdeta bir ümitsizlik heykeli!..

Bunun tabii sonucu, ikinci ihtimalin gerçekleşmesi olacaktı: Matbuat Umum Müdürlüğü'nden, Maarif Vekâleti'ne devredildiler; onları, müsait ve babacan karşılayan, 'Tedrisat-ı Taliye Müdürü' Kâzım Nâmi Bey; çareyi, 'münhâl' idadilerden birindeki, öğretmenliklere tayinde buldu.

(*"...Kâzım Nâmi, gerçekten babacan bir adamdı. Anlayış gösterdi. Karıştırdı evrakı, iki münhâllı yer aradı; El'aziz'de varmış, ağaçlı yer olarak! Bolu'da da varmış ama, Bolu'dakine Nâzım için harcırah verilemezmiş; çünkü ilk sınıfların Türkçe hocalığı imiş; mahalli bütçeden, maaşı da azmış! Bana teklif edilen, elli altı lira maaşlı bir hocalıktı; Nâzım'a teklif edilen otuz altı liralık!.."*

"...ister El'aziz olsun, ister Bolu; hangisi olursa, kabul edecektik. Kâzım Nâmi, düşünüp karar vermemiz için, bize ertesi güne kadar zaman bıraktı: sevinçten uçarak sokağa fırladığımızı hatırlıyorum...")

...fakat Nâzım'ın sevincine, sonradan, iki ayrı düşünce, gölge düşürecekti. Nasıl düşürmesin? Bolu 'gurbetindeki' öğretmenlik; İstanbul'da kaybedip, Ankara'da 'hasb'el kader' bulduğu, Nüzhet Hanım'dan, ayrı düşmek demek! Nüzhet, 'Taninci' Muhiddin Bey'in, baldızı; üstelik, eniştesi onun Nâzım'la yakınlaşmasını, pek de tasvip etmez görünüyor; yoksa, Spartakist 'takımına' âdeta komşu kapısı yaptığı 'hanesine', Nâzım'ı –tabii Vâlâ'yı da– davet etmez miydi? Etmedi, etmiyor: Ankara'da bile, bu yüzden, sık sık buluşamıyorlardı; Bolu, hakikatte bu 'imkânsızlığın', yeni adresi!

Levent Şahverdi Arşivi

Hasretin zorluğu şurada olacak ki, Nüzhet, yokluğunda varlığını daha çok hissettiren; âdeta daha munis, daha cazip bir kız; ne kadar asude, nasıl da rabıtalı: çarpıcı güzelliği veya etkileyici cerbezesiyle değil; insanı, zeki uysallığı ve uysal çekingenliğiyle etkiliyor; Bolu ikâmeti, besbelli onu, şairin hayalinde büsbütün müstesna bir hâle getirecek; duyacağı hasreti yoğunlaştırıp, işini zorlaştıracaktı.

İkinci 'hicran', Mustafa Kemal Paşa'yla, arzuladığı gibi 'ariz ve âmik' konuşamamış olmaları; belki de, 'Spartakist' ve İştirakiyun çevresinin etkisiyle; onlar doğrusu ya, önceleri pek hevesli görünmemişlerdi; buluşturmayı tasarlayan, aileden biri, Ali Fuat Paşa'nın pederi, İsmail Fazıl Paşa oldu: zaten Nâzım'ın, Ankara'da akrabası çok, Hüseyin Hüsnü Paşa da burada, Sâmih Rifat Bey de; çoğu İstanbullu'nun yaptığı gibi, şehre mücavir bağ evlerinden birini tutmuş, orada oturuyorlar; 'Reis Paşa'yla tanışmaları, oraya yemeğe çağrıldıklarında ortaya atıldı; ertesi gün, Meclis'de buluşulacaktı: İsmail Fazıl Paşa, onları 'Reis Paşa'ya 'bizzat' takdim edecek!

Meclis'e ilk girişleri değil, fakat bu en kolayı; İsmail Fazıl Paşa'nın ismini vermek, yetiyor; Nâzım ile Vâlâ, büyük salona alınıyorlar. Muayede salonu benzeri bir yer, nedense, döşeli dayalı değil; sağda solda, birkaç koltuk, bir iki iskemle, hepsi bu! Meb'us kalabalığı, pencerelerin aydınlığında, ayakta duruyor; girer girmez, aralarında, 'Reis Paşa'yı seçer gibi oldular: mavi sarışınlığı ve zerafetiyle dikkati çekiyordu.

İsmail Fazıl Paşa, onları derhal fark etti; o dakika yanlarına gelecektir; Giritliye çalar şivesiyle, adlarını söyleyerek; kalabalıktan bu tarafa ayrılmış, Mustafa Kemal Paşa'ya tanıtıyor:

Levent Şahverdi Arşivi

"...işte bunlar, mevzubahis ettiğim genç şairler!.."

'Reis Paşa'nın uzattığı eli, eğilip öpsün mü; yoksa, bir asker gibi dik durup, sıksın mı; Vâlâ, müteredditt, fakat Nâzım'ın öpmeyeceğini bildiğinden, ikincisini tercih ediyor.

Reis Paşa, konuya birden girmesiyle, onları hem şaşırtacak, hem tedirgin edecekti; diyordu ki:

"...asrîlik iddiasıyla, bazı genç şairler öyle manzumeler yazıyorlar ki, ne manası mefhumu mevcut, ne de mevzuu maksadı belli; size tavsiye ederim, kaleme alacağınız şiirler, bir maksada matuf olsun, bir davayı..."

Cümlesi askıda kalıyor; çünkü, topuklarını birbirine vurarak, yaveri yanına çakıldı:

"...Müstacel bir şifre Paşam! Erzurum'dan!.."

Masmavi bir dikkat yoğunluğu, o tarafa yığılıyor:

"...Kâzım Paşa'dan mı?"

"...evet Paşam, 12 Kolordu Karargâhı!"

O bir an, uzatılan metne şöyle bir göz atmıştı; eliyle belli belirsiz selâm verip, sonra Riyaset Makamı'na doğru, uzaklaştı. Vâlâ ve Nâzım, iki istifham, önce birbirine, sonra İsmail Fazıl Paşa'ya bakıyorlar: içlerinde büyük bir boşluk!

"...Mustafa Kemal'e büyük hürmet beslememe rağmen, menfaat kasıtlı şiirler yazmayı, gayeye hizmet saymadım..."

...yolda ilk gecelerini, Kızılcahamam'da geçirmişlerdi; ikinci geceyi, Çınarlıhan'ın köy odasında; üçüncü gün, Gerede, handan bozma ufak bir otel! Gerede'den sonrası, başka bir macera: Bolu Dağı, orman ve sis! Her türlü ses –uzak uluyan köpek, kişneyen beygirler, türkü çağıran köylü– kalın ve kaba bir yo-

Levent Şahverdi Arşivi

günlukta boğuluyorlar; göz gözü görmediğinden, ne zaman içinde bir nirengi bulunabiliyor, ne mekân içinde; hepsi kaybolmuştur; yol, ürkütücü bir meçhul; vakit, müphem; orman, sise batık! Yüreklerini örten, o derin kaybolmuşluk hissini dağıtabilmek için, hangi şarkıya başlayacak olsalar; daha ilk mısraında, bir balon gibi sönmektedir: 'maneviyat sıfır', Ankara'nın köhne hanlarından birinde nasılsa buldukları, Geredeli katırcı olmasa; akşama doğru gittikçe daha saldırgan karanlıkta, besbelli, 'telef olacaklar': bereket, katırcı yolu biliyor.

(*"...Gerede ile Bolu arasındaki mesafe çok uzundur, ancak geceyarısı, el etek çekildikten sonra, kapkaranlık kasabaya girebildik; mektebin bulunduğu tepenin altındaki, çok eski hana indik: tahammül edilir şey değildi, fakat bu berbat odada, mesleğimiz süresince kalmayı göze almıştık..."*)

Londra: toprakları üzerinde, 'güneşin asla batmadığı' imparatorluğun, mağrur ve mütehakkim 'payıtahtı'; vapur dumanı ve linyit kokan, nemli bir sis ağırlığının altında, âdeta ezilmiş, yamyassı: Wesminstre Sarayı, son derece soğuk; Big Ben Kulesi, yüksek ve 'mutantan'; Parlamento binası, yaşadıklarıyla mağrur, yaşayacaklarından şüpheli; varla yok arası görünüp, göründüğü gibi kayboluyor: sanki bir rüya!

Kilise çanları, yorgun ve bezgin, karanlığa dağılmaktadır; sis körlüğünün buğulu derinliklerinde; o siyah, aristokrat şemsiyeler, amacını yitirmiş, âdeta yüzüyor. Soho ortamında iç içe geçmiş, viski-soda, cazband ve çarliston dansı; ensesi traşlı, kaşları kıl incesi çizilmiş fahişeler; melon şapkalı, yakasında çiçek, diş-

Levent Şahverdi Arşivi

lerinin arasında puro, gözünde tekgözlük; hüviyeti gizli 'gentlaman'ler; yani kazanılmış bir 'dünya savaşı'nın, sefih çılgınları; halbuki hisse senedleri, o da lâf mı, bütün 'değerli kağıtlar'; borsada, şaşılacak bir hızla inip çıkıyorlar: çünkü, Rusya'ya sevkettikleri 'Beyaz Ordular', Bolşeviklerin 'Kızılordu'suna yenilmiştir; Küçük Asya'da, başka ve daha az kapsamlı olmayan, bir 'vahamet': 'Kemalistler', Yunan Ordusu'na direniyor: beklenmedik bir direniş!..

Kaldırımda ıslak, basılmaktan kirlenmiş, eski bir gazete; birinci sayfada, yarısı okunabilen bir başlık: "ANKARA ANLAŞMAYI REDDEDIYOR"; altında, sıra sıra, yan yana fotoğraflar: Majestelerinin Başvekili Llyod George, Osmanlı Sadrazamı Tevfik Paşa; Ankara'nın Mümessili Bekir Sâmi Bey ve Fransız Başvekili Mösyö Briand ile İtalya Hariciye Nazırı Kont Sforza!.. Az ötede, manşetin gazeteden kopmuş, öteki yarısı; zar zor okunabilen, umutsuz ve menfi: "LONDRA KONFERANSI MÜSBET NETİCE VERMEDİ!"

Levent Şahverdi Arşivi

(Mustafa Suphi ve arkadaşlarının 'âkıbeti', Trabzon'dan itibaren esrarengiz bir hâl alıyor; bu münasebetle, iki taraf arasında şu meâlde bir yazışma olmuştur)

Trabzon Valiliği'ne 14 Şubat 1921

III. Enternasyonal Hey'eti olan, Mustafa Suphi ve arkadaşları, Batum'da değildir; ve hiçbir Sovyet Rusya sahiline gelmedikleri hakkında, haber aldık.

Burada (Trabzon), onların denizde boğulduklarına dair mübalağalı rivayetler yayılıyor. Bu yoldaşların nereye gönderildiklerini, bana bildirmenizi rica ediyorum. Onlar görevli olarak gönderilmiştiler.

Onları isticvap edebilmek için, bana gönderilmesini rica ediyorum.

Trabzon Rus Konsolosu
Bagirof

Levent Şahverdi Arşivi

Rus Konsolosu'na 17 Şubat 1337 (1921)

III. Enternasyonal Hey'eti'nden, hiç kimse buraya gelmedi ve hiç kimse de buradan gitmedi. Bu konuda bizde hiçbir bilgi yoktur. Sizin 14 Şubat tarihli yazınıza cevaben bildirilir.

Trabzon Valisi
Sabri

Trabzon Valisi'ne 17 Şubat 1921

Mustafa Suphi ve onun grubunun talihi hakkında, merkezin defalarca sorması yüzünden, size rica ile müracaat ediyorum ki, bu grubun talihinin ne olduğu hakkında bana malûmat vermekten içtinap etmeyin! Hakikatler ne kadar acı olsa da, meçhuliyetten her zaman iyi olduğunu dikkate almanızı rica ediyorum.

Türkiye'de RSFSR'in
Enformasyon Bürosu Müdürü
Astakhof

Levent Şahverdi Arşivi

(TBMM Hükümeti tarafından, SSCB'ne tayin edilmiş olan, Ali Fuat Paşa'nın (Cebesoy) hatıralarından alınmıştır.)

Stalin Yoldaş'la ilk Mülâkat!

"...Stalin bizi 22/23 Şubat gecesi kabul etti; bu Sovyet Milletler Komiseri'nin, o zamana kadar Türk devlet adamlarıyla yaptığı ilk mülâkattı. Rusçadan başka lisan bilmediği için, Rusçaya hakkıyla vakıf olan Sefaret Başkâtibi Aziz Bey'i de beraberimizde götürmüştük. Konuşmalarımız gayet açık ve samimi oldu, geç saatlarına kadar sürdü. Stalin barsaklarından rahatsızdı, buna rağmen üzerimizde, yeni rejimin metin, iradeli, kuvvet ve kudret sahibi, birinci derecede şahsiyeti tesirini bıraktı..."

"...Stalin, fikirlerini şu suretle hülâsa etti: 'İttifak akdedemeyiz' dedi, '...çünkü İngilizlerle Ticaret Muahedesi yapacağız. Bundan maksat, Ticaret Muahedesi aleyhinde bulunan Fransa ile, bu muahedenin taraftarı İngiltere'nin ve netice itibariyle Amerika'nın rekâbetini tevlit etmek; ve bunların bize karşı olan ittifakını parçalamaktır. Fakat asıl maksadımız olan mücadeleye, kapalı veya açık olarak, devam edeceğiz. Biz muhtaç bulunduğumuz maddeleri İngiltere'den alır ve Antanta'nın ittifakını parçalayarak, mühim bir muvaffakiyet temin etmiş oluruz. Binaenaleyh bu Ticaret Muahedesi'ne zarar verecek herşeyden tevakkî etmek, sizin de menfaatınız icabıdır. İttifaktan maksadınız para, silâh, insanca yardım ise, bunu derhal yapacağız. Kardeşlik Muahedesi'ni imza ederiz, çünkü onda Ticaret Muahedesi'ne zarar verecek bir şey yoktur..."

Levent Şahverdi Arşivi

"...Stalin'in bu hülâsasından sonra İngiliz Ticaret Mukavelesi'nde mukâbil teklifler arasında, Büyük Millet Meclisi arazisi tabiri yerine; bu Meclis tarafından kabul edilen, 'Misâk-ı Millî Hududları'nın konulmasını rica ettik; ehemmiyeti olmadığını, mamafih tashih edeceğini söyledi. Bir 'Ermenistan meselesi'nin konuşulup konuşulmayacağı hakkındaki sualimize de:

"'...siz Ermenistan Meselesi'ni kendi kendinize hallettiniz; eğer daha halledeceğiniz bir şey kalmış ise, onu da hallediniz, fakat zamanını kat'i olarak bize bildiriniz...' Cevabını verdi. Sonra Gümrü'yü ne zaman tahliye edeceğimizi sordu. Muahede hükümleri tatbik edilince derhal boşaltacağımızı ve Gümrü'ye temellük fikrinde olmadığımızı söyledik. Yaldaş Stalin'in bu kat'i ve şayan-ı memnuniyet beyanatından sonra kendisine veda ettik..."

(Moskova Hatıraları, Milli Mücadele ve Bolşevik Rusya, s. 142/143. Temel Yayınları, 2002)

Levent Şahverdi Arşivi

"...kara deryalarda bir fenersin..."

Moskova'ya, ince ince, buz tozu yağıyor; pusun arkasında, esrarengiz ihtişamıyla, Kremlin Sarayı ve Bazilikalar; Kızıl Meydan'da, duman duman, kalabalık; önde mızıkalarıyla, Komünist Gençlik Teşkilatı Komsomol'un, (Vsesoyuzsniy Leninskiy Kommunisticevkiy Soyuz Molodeiji), protesto gösterisi; yumrukları havada, kız erkek, delikanlı bir kalabalık; orak/çekiç ve yıldız, uçurulan kızıl balonlar; irili ufaklı, pankartlar!

Tribünde, başta Vladimir İlyiç, Lev Davidoviç, Parti'nin ileri gelenleri; başlarında astragan kalpakları; yakaları kürklü, deri paltolar içinde, gözleri gülüyor; bıyıkları sakalları buz tozu; ellerinde, eldivenler, kalın ve rakı mavisi soğuğa, havadaki sunturlu pusa rağmen; ortalıkta ona zıt düşen, fevkalâde günlere mahsus bir telâş; mızıka, harıl harıl, en ünlü ihtilâl marşlarından, birisini çalmaktadır; gençler, bir ağızdan katılıyorlar:

"...kara deryalarda bir fenersin
yıldızımız önümüzde parlar
ışığını koşuyoruz senin
fabrikalar ve tarlalarda

fabrikalarda biz tarlalarda bizi z
biziz hayatı yaratan
dın farkı bilmeyiz dil farkı bilmeyiz
doğduk sanki bir anadan..."

Levent Şahverdi Arşivi

'Kemalist' Türkiye'nin, Sovyetler Birliği'ndeki ilk 'Sefir-i Kebiri' Ali Fuat Paşa, diplomatlara ayrılmış kısımda; Türk Murahhas Hey'eti Reisi Yusuf Kemal ve Sefaret Tercümanı Ziya Bey'le, o günkü Pravda gazetesine eğilmiş; Ruslarla imzalanacak 'itilâfname' konusunda, Ankara'ya 'geçebilecekleri', bir haber, ya da bir yorum arıyor; oysa tuhaf şey, gazete ağırlığı Petrograd olaylarına vermiş; kaç gündür Moskova'da, eski payıtahtın, başkaldırdığına dair, ısrarlı dedikodular; kimisine göre halk ayaklanması, kimisine göre umumi grev; eski sovyet dağıtılmış, yenisini seçmişler; işin asıl önemli tarafı, Kronstadt Deniz Üssü'ndeki bahriyelilerin, Moskova'yı eleştiren bir bildiriyi kabul edip, yayınlamış olmaları! Donanma da ayaklanmaya katılıyormuş; o Kronstadt Bahriyelileri ki, ihtilâlde Çarlık'a ilk bayrak açanlar arasındaydı.

Ziya Bey, 'Tavariş' Karahan'ın onlara yaklaştığını, Yusuf Kemal Bey'den önce görüyor; Lev Mihailoviç Karahan, Hariciye Halk Komiserliği'nde yıldızı gittikçe parlayan simalardan, aslen kimine göre Gürcüymüş; kimine göre Ermeni; Trotskiy'in yakınıdır deniyor, Sovyet-Çin yakınlaşmasının mimarı; siyah, düzgün taranmış Hıristiyan sakalı, gülümser profili dikkati çekiyor; Türkleri, nerede görse alâkadar, munis ve yardıma hazır; manalı gülümsemesiyle, sık sık:

"'...bizler komşuyuz...' diyor, "yüzlerce yılın komşusu: aynı mukadderatı paylaşıyoruz!"

Yusuf Kemal Bey'le aşinalığı, hayli uzayan 'İtilâfnâme müzakeratı' dolayısıyla eski sayılır; besbelli, içine biraz da merakın karıştığı, iyiniyetli bir samimiyetle, Ali Fuat Paşa'yı daha iyi tanımak istiyor: 'Reis Paşa'nın yakını yeni Sefir-i Kebir!..

Aynı manidar tebessüm, elini uzattı: "...sizleri burada görmek, kıymettar bir tesanüt tezahürü, mes'ut bir tesadüf; ne kadar teşekkür etsek, yetmez!"

Levent Şahverdi Arşivi

Ali Fuat Paşa, mütevazı gülümsedi; cevabı kısa ama samimi: "...bizde bir söz vardır, Yoldaş Karahan..." diye karşılık verdi: "...'komşunun komşuya dostluğu, kardaşlıktan ileridir'!.."

Karahan, hafifçe eğilip, teşekkür edecektir: "Spassiba Tavariş!"; sonra, Yusuf Kemal'e dönerek, aynı gülümsemeyle, diyor ki: "...yolun sonuna geldik, az önce Tavariş Korkmazof'la beraberdim; itilâfname hazır gibi, birkaç hafta içinde imzayalacağız!.."

Yusuf Kemal Bey memnun, cevap verdi:

"...işte günün haberi. Asıl bu! Maalesef Pravda'da hiçbir şey göremedik, varsa yoksa Petrograd Olayları!"

Lev Mihailoviç hiç istifini bozmuyor; aynı manidar tebessüm, aynı kendine güven hissiyle:

"...Petrograd, alt tarafı, bir zabıta vak'asıdır..." diyor, "...halbuki Türk-Sovyet İtilâfnâmesi, bir tarih!"

Ziya Bey, ikisinin muhaveresini, Ali Fuat Paşa'ya çeviriyordu; Paşa, soğuktan ağzı burnu duman, sordu:

"...kimdi bu Korkmazof!.."

"...hani müzakerelere Sovyet tarafından iştirak eden, Rusiyalı Türk! Kendisi, Bolşevik Fırkası'nın Merkez Komitası azası olur..."

Ali Fuat Paşa, zıvanalı bir Rus sigarası yakmıştı; bir an daldı, Moskova'ya geleli, uzaktan o kadar 'yekpare' görünen Rus İnkılâbı'nın, 'rehberler' seviyesinde bile, hayli çetrefil olduğunu görüyordu: 'Tavariş' Stalin başka türlü konuşmuştu, 'Tavariş' Çiçerin başka; ilki, daha ilk mülakatında demişti ki:

"...siz Ermenistan meselesini kendi başınıza halledeceğiniz bir şey kaldıysa, onu da hallediniz, fakat zamanını kat'i olarak bize bildiriniz." Oysa ikincisi, Ermeniler lehine saman altından

Levent Şahverdi Arşivi

sû yürütüyordu; en azından, Ali Fuat Paşa'nın izlenimi bu idi; sık sık fikir değiştirmesi de cabası!..

"...eğer konferansın devamı müddetince biz, bazı mühim noktalarda ve bilhassa Batum'un terki hususunda, son dakikaya kadar mukâvemet göstermemiş olsaydık; Sovyet Hariciye Komiserliği, ne yapıp yapıp Konferans'ın muvaffakiyetsizliğe uğraması için bir müşkilât icat edecekti..."

"...çünkü Rus Hariciyesi, Garb'ın henüz tanımak istemediği 'millî' bir Türk devletini, bizim istediğimiz şartlar altında tanımak hususunda istical göstermek fikrinde değildi. Herhangi bir muahede yapmaksızın, pek az yardım yapmak suretiyle, bizi, kendi emellerine hizmet ettirebileceklerini sanıyorlardı..."

Komsomol gençlerinin attığı sloganlar, ortalığı velveleye veriyordu; havada, onları handiyse bağırarak konuşmaya mecbur eden, kalın bir uğultu belirmişti; buna rağmen konuşma, aynı minval üzere, belki daha çok uzayacaktı; fakat birden, Komsomol Mızıkası, Enternasyonal Marşı'nı çalmaya başlamasın mı; herkes o anda, âdeta put kesiliyor:

"...uyan artık uykundan uyan
uyan ey esirler dünyası
şuurumuz kızıl bir volkan
kavgamız ölüm kavgası..."

"...bu kavga son kavgamız
vur, atıl, sıçra, yık...
Enternasyonal'le
Kurtulur insanlık..."

Levent Şahverdi Arşivi

Pravda gazetesi, Türk-Sovyet İtilâfnamesi'ne dair haberi, epeyce hızlı yayınlayacaktır: birinci sayfada ve resimli olarak!

SSCB Dışişleri Halk Komiseri 'Tavariş' Çiçerin'le, Türk Murahhas Hey'eti Reisi Yusuf Kemal Bey'in fotografları; SSCB Bolşevik Partisi Merkez İcra Komitesi'nden, 'Tavariş' Celâl Korkmazof'un resmiyle yan yana konmuştu; TBMM Hükümeti Moskova Sefir-i Kebiri Ali Fuat Paşa'nın resmi verilerek, o da tanıtılmış oluyor; ayrıca, imza törenine ait birkaç klişe, vs.

Sayfanın uygun bir yerinde, iri harflerle dikkati çeken bir manşet: 'EMPERYALİZME MÜŞTEREK DARBE! / SOVYET-TÜRK İTİLÂFNAMESİ İMZALANDI'. Gazetenin tarihi, 17 Mart 1921! İtilâfname bir gün önce, 16 Mart 1921'de 'resmiyet' kazanıyor; ne tesadüf: geçen yıl aynı tarihte, İngiliz İşgâl Donanması'nın Silâhendazları; Osmanlı'nın payıtahtı Dersaadet'i, 'resmen' işgâl etmiş; Meclis-i Meb'usan'ı basarak, meb'usları Bekirağa Bölüğü'ne götürmüşlerdi...

Levent Şahverdi Arşivi

"...Enver Paşa, Berlin'den Moskova'ya, sekiz on arkadaşı ile beraber döner; bunlar Moskova'da toplanacak İslâm İhtilâl Cemiyetleri Kongresi'nin çoğu Kuzey Afrika'lı üyeleridir..."

"...Ruslar bu konuda Enver Paşa'ya geniş para yardımları yaparlar; hatta bir zaman gelecek, Avrupa'da ihtilalciler, onun Moskova'dan göndereceği paralar veya paraya tahvil edilmek üzere yollayacağı mücevherlerle geçineceklerdir..."

(Şevket Süreya Aydemir, Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa, Cilt III, s. 550/551)

1337 (1921) Mart ayında gönderilen para yekûnu ve listesidir:

Berlin Merkezi'ne bu ay için fazla tahsisat	10.000 mark
Talât Paşa'ya	11.000 mark
Sultan Efendi'ye (Enver Paşa'nın eşi)	15.000 mark
Cemal Azmi Bey'e	6.000 mark
Rüsûhi Bey'e (eski Hariciye Nâzırı)	6.000 mark
Bahaettin Bey'e (Bahaettin Şâkir)	6.000 mark
İlyas Bey'e	6.000 mark
Şekip Arslan Bey'e	2.500 mark
İstanbul'a	14.000 mark
Gazeteye	15.000 mark
Cemal Paşa'ya	6.000 mark
Bedri Bey'e	6.000 mark
	109.500 mark
Ziya Bey'e	6.000 mark

Mart ayı için 115.000 bakiye mark alınmıştır
Kâmil

(Şevket Süreyya Aydemir, Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa, Cilt III, s. 551)

Levent Şahverdi Arşivi

"...ali bey harekâtı..."

İtilâfname'nin imzasından birkaç gün sonra, Sefir-i Kebir Ali Fuat Paşa, aklından geçirdiğini yaptı: Cihan İslâm İhtilâli'nin 'rehberi' Enver Paşa'yı, Sefarethane'ye, yemeğe davet etti.

Paşa'nın 'nezdinde' yaptıkları ilk sohbet, arzuladığından 'kısa ve resmî' geçmiş; ucu ta Mekteb-i Harbiye-i Şahane'ye uzanan eski âşinalık, sanki kaybolmuştu. Oysa Enver'le 'okul sıralarından' tanışıyorlar; tanıştıran da kim, sınıf arkadaşı Halil: Enver Paşa'nın, yaşça ondan küçük 'amcası': ikisi, Paşa'dan iki sınıf aşağıda okuyorlardı! Ayrıca, Dersaadet'i terkettikten sonra, 'ecnebi'de yaşadıklarını, onun ağzından dinlemek, az şey mi olur? Enver Paşa da "onların, 'Sarı Paşa'yla el ele, Anadolu'da neler yaptıklarını" merak ediyor; saklamıyor da bunu, açıkça söyledi!..

O sabah Moskova'yı, cam gibi saydam, bir aydınlık kaplamıştı; uzak ve soğuk bir güneş, epeyce yükselmiş, yukarda parlıyor; buz tutmuş karda, güp güp nal sesleri: birbiri ardınca geçen kızakların, dağınık çıngırakları; Kremlin tarafından, yine kalabalığın uğultusu işitiliyor: Komsomol rahat durmuyor ki, hemen her sabah, şehrin dört tarafından kopup gelen gençler Kızıl Meydan'da toplanıp; orak çekiçli bayrakları, mızıkaları, birkaç dilden yazılmış sloganlarıyla, Petrograd'daki ayaklanmayı 'tel'in ediyorlar'.

Levent Şahverdi Arşivi

Enver Paşa, 'ikâmetine tahsis edilmiş' Sopiskaya Naberezhnaya 'misafirhanesi'ndeki dairesinden, kapıya indiği zaman; uğultu, ihtilâlin ünlü marşlarından birisine dönüşmüştü:

"...dazdrastvuyet Lenin
vojt revolutsii
dazdrastvuyet Trotsky
vojt krasnoy armii..."

Kara kalpaklı, iri yarı şoförü; onu, rahat ve pembe tebessümü; kurbağa yeşili, iri gözleriyle karşıladı: "...zdrastvuyti, Tavariş General!"

...fakat Enver Paşa'yı, yol boyunca tedirgin eden nedir? Sefarethane'de karşılayacak olanın, Mekteb-i Harbiye-i Şahane'de, ondan iki sınıf küçük Ali Fuat 'Efendi' olması mı; yoksa, yerli yersiz zihninde dolaşan, yine olmaz olası, o 'fikr-i sabitler' mi? Niye, durup durup, daha geçen gün 'zevce-i muhteremesi'ne yazdığı mektuptan; 'derakap' unutacağını sandığı, bazı cümleleri hatırlıyor?:

"...mukaddes Nâciyeciğim, yemeği Ukrayna Reisicumhuru Rakovskiy ile yedim. Bence herhalde, Avrupa'da Komünist Partileri'nin muvaffakiyetleri için, Rus Sovyet Hükümeti Hariciyesi'nin zemin hazırlaması ve onların muvaffakiyetlerini hazırlaması lâzım geleceği konuşuldu. Sonra onun resmini yaptım; bu işe Riga Tevkifhanesi'nde başladığımı ve bu suretle de hapiste resim satıp para aldığımı söyleyince: 'işte iyi bir başkumandan!' dedi..."

Ya da aklına geldikçe, karısına bunları neden yazdığını düşünüp tedirgin olduğu, gereksiz ayrıntılar:

Levent Şahverdi Arşivi

"...sonra Afganistan Sefareti'ne gittim; Cemal Paşa'ya Moskova ve Anadolu vaziyetleri hakkında bir telgraf çektim; sonra Türk Sefareti'ne gittim, öteberi konuştuk..."

Bu defa, 'öteberi'den söz etmiyorlar; Ali Fuat Paşa geleli, Sefarethane, hayli derlendi toparlandı. Onu kapıdan 'bizzat' karşılıyor: mavi gözleri aydınlık, dudaklarında o 'hayırhah tebessüm', 'üniformasız'; besbelli, sivil giyinmiş 'sabık' bir Başkumandan Vekili'ni, 'Paşa üniforması'yla karşılamanın, yakışıksızlığını düşünmüş; kimbilir belki de, o eski gunleri hatırlıyor; hani, Sina Cephesi'nde...

(*"...Enver Paşa'yı son defa 1916 Nisanı'nda görmüştüm; Başkumandan Vekili olarak, Sina Cephesi'ni teftişe gelmişti; bu sırada, Miralay İsmet Bey'i, 20. Kolordu Kumandanlığı'ndan alarak, yerine beni tayin etmişti; İsmet Bey'i de beraberinde götürmüş, Halep'de teşkil edilmekte olan 3. Kolordu'nun kumandanı yapmıştı. Demek ki birbirimizi görmeyeli, dört sene olmuş; bu dört sene içinde, çok mühim hâdiseler cereyan etti; fakat o, hâlâ genç, zinde ve metindi..."*)

Enver Paşa, yönetimi bırakıp gittikten sonra, payıtahtta neler yaşandığını; isterse, Teşkilât-ı Mahsusa'dan, 'Kaymakam' Hüsamettin Bey vasıtasıyla; isterse Alman Istihbaratı'ndan, Dersaadet'te hiç de eksik olmayan 'ajanları' vasıtasıyla, öğrenmemiş olabilir mi? Buna ihtimal verilemez! Sanki hiçbir şey bilmiyor: üzeri meneviş işlemeli, büyük çini sobanın pek de ısıtamadığı misafir salonunda; Rus semaverinden demli çayını yudumlarken, Ali Fuat Paşa'nın anlattıklarını, can kulağıyla dinledi: yaaa, demek muhalifler, derhal onların harp suçlusu ilânını 'derpiş ettiler'!

Levent Şahverdi Arşivi

Hatta 'hususi bir Divân-ı Harb-i Örfi'de muhakemelerini... Matbuat âdeta çileden çıkmıştı, öyle mi? Allah Allah, dönüp dolaşıp 'Sarıkamış Faciası'nı mevzubahis ediyorlar: yok, yetmiş bin nefer soğuktan donmuş; yetmiş bin olur mu efendim, doksan bin, doksan bin! Onun ihmali ve kumanda tecrübesizliğinden, Şark Ordusu'nun kısm-ı azamı feda edilmiş de, falan filân!..

Enver Paşa birden, muhatabının bu teferruattan söz etmediğini farketti; çok fena oldu; başına hep bu geliyor, nerede, ne zaman olursa olsun, söz 'Sarıkamış Faciası'na intikal etti mi; muhayyelesi alıp başını gidiyor; onu, 'şuuraltındaki', o 'haileengiz' günlere sürüklüyor; bu defa da, 'facia'dan sonra 'Hükümet'e yazdığı 'vasiyeti', o 'vasiyet'ten bazı satırları, 'zihnen' tekrarladığını saptayacaktı:

"...IX. ve X. Kolordu ve Süvari Fırkası'nı bekliyorum; gelir de yetişirse düşmanı bozacağım; fakat gelmeden düşman zayıflamış kıtaatımıza taarruz eder ve taarruzda muvaffak olursa, o vakit ordu mahvolmuş demektir."

Ya da, o aklına geldikçe yüreğinin burkulduğu, veda kelimeleri: "...eğer Allah yardım ederse, muvaffakiyet kat'idir. Eğer muvaffak olmazsam, son neferimle beraber öleceğim. Bu halde vasiyetim: ben vazifemi yaptığımı sanıyorum ve öyle ölüyorum. Yaşasın dinim, vatanım, padişahım!" Garip bir inat ve ısrarla, tekrar tekrar kulaklarında; kendi ağzından, kendi sesiyle işittiği, son sözler: "...yaşasın dinim, vatanım, padişahım!.."

Ali Fuat Paşa'nın uzattığı paketten, 'gayr-ı ihtiyarî', 'zıvanalı' bir sigara aldığını; tuttuğu ateşe eğildiği-

Levent Şahverdi Arşivi

ni; bir başkasıymış gibi, âdeta dışardan, hayal meyal görüyor;

"... nelerden bahsediyor, bu adam?"

Dikkatini 'teksif edince', Ankara 'istihbaratı'nın hiç de 'ihmal edilebilir' seviyede olmadığını, görecektir: yalnız onu, Berlin'de Karl Radek 'Yoldaş'la temasa geçirenin, Parvus Efendi olduğunu bilmekle kalmıyorlar; sonraki temasların Hans Von Secht, yaptığı Moskova seyahatlerinin, Binbaşı Fischer ve Yüzbaşı Kress yardımıyla, gerçekleştiğinden de haberleri olmuş!

"...fevkalâde calib-i dikkat! Yoksa Ruslar, iki taraflı mı oynamaktadır?"

Ali Fuat Paşa, sigara dumanlarının arasında, yarı var yarı yok; çayını kâmilen unutmuş; saygılı, galiba biraz da kuşkulu; camlardan pirinç semavere vurmuş güneşin, Paşa'nın yüzündeki vahşi sarı yansımalarını seyrediyordu; nihayet, düşünceli bir sesle dedi ki:

"...Kayzer'in istihbaratı, zafer-i kat'i mevzuunda son ümidini; âlem-i İslâm'ın; yani İngiltere'nin, Asya ve Afrika'daki müstemlekelerinin, cihanşümul isyanına bağlamış görünmektedir; fikr-ı acizaneme göre, Şark Milletleri'nin Bakû'daki içtimaında, efkâr-ı umumiye'ye verilmek istenilen asıl mesaj..."

Enver Paşa Bakû'yu hatırlamak istemiyor; 'Şark Milletleri İçtimaı'nın, ondaki 'intibaı' ciddi bir yalnızlık, daha da kötüsü 'terkedilmişlik' hissi; bir türlü izah edemediği, o garip, 'zevce-i muhteremesi'ne, Nâciye Sultan'a sığınma arzusu! Bu arzu 'bermûtad', ona

Levent Şahverdi Arşivi

yazdığı mektuplardaki, 'nüvazişkâr hitapların', hafızasında ısrarla belirip kaybolması şeklinde, kendini gösteriyor: "...Nâciyeciğim, efendim, sultanım!.." "...sevgili karıcığım..." "...nûr-u aynım efendim..."

Ali Fuat Paşa susmuştu, eski başkumandanının bir türlü sıyrılamadığı dalgınlığını seyrediyor; Enver Paşa, bunu farketmedi bile, sigarasını kül tablasında unutmuş; yüzünün yarısında, semaverden yansıyan pirinç sarısı güneş parıltıları; elinde tesbihi; 'Sefir Paşa' bu dalgınlığı, Bakû'da, belki daha sonra geçtiği Berlin'de, işlerin onun umduğu gibi yürümemiş olmasına atfediyor:

"...Bakû Kurultayı, III. Enternasyonal'in Anadolu Harekâtı'na yardım etmesi kararına, yeni bir şey ilâve etmiş sayılmazdı. Buna mukâbil, Şark Milletleri'nin mümesilleri huzurunda, Anadolu işçi ve köylülerini, müstakil teşkilât ile nizamlı olarak toplanmalarını tavsiye etmişti; yani hariçte III. Enternasyonal'e bağlı olarak kurulan ve yirmi otuz azadan mürekkep bulunan, Mustafa Suphi Yoldaş'ın reisliğindeki Komünist Partisi etrafında birleşmelerini istemişti. Mustafa Suphi bu maksadla, Anadolu'ya geçmişti..."

"...bundan başka, Enver Paşa da programının esası idareyi halka götürecek olan bir Halk Şurası Fırkası'nın, resmen, Anadolu'da kurulması teşebbüsüne geçmişti. Bu fırkanın Bakû'da alelacele hazırlamış olduğu programını Türkiye'de faaliyete geçecek arkadaşlarına göndermişti. Ingiliz emperyalistlerinin hilesine kurban giderek, bir buçuk seneden beri inkısama uğrayan Türkiye, yine hakiki Türk milliyetperverlerinin himmet ve gayretiyle millî birliğini kurtarmıştı; fakat ne yazık ki, şimdi de Enver Paşa'nın Halk Şura-

Levent Şahverdi Arşivi

lar Fırkası teşkilâtı ve doğrudan doğruya III. Enternasyonal'e bağlı Türk Komünist Partisi'nin teşebbüsleri ile, bu birlik tehlikeye maruz kalıyordu..."

Sefaret kavaslarından birisi, öğle yemeğinin hazır olduğunu 'tebşir' ve paşaları sofraya davet ettiği sırada, Kızıl Meydan'daki gençliğin uğultusu, galiba pencerelerin altından geçiyordu; öfkeli bağırışlar, silah gibi patlayan slogan salvoları arasından, Enternasyonal Marşı'nın yeniden yükseldiğini duydular:

"...uyan artık uykundan, uyan
uyan esirler dünyası..."

Kahvelerini içtikten sonra, Cihan İslâm İhtilâli'nin 'rehberi', Halife-i rû-yi zemin'in 'damâdı', Enver Paşa; Sefir-i Kebir'in ricası üzerine, kendisine tahsis edilen odada istirahata çekilecekti.

Ali Fuat Paşa, oda kapısına kadar, ona refakât ediyor; bu arada, hem Sefaret'in işleriyle meşgul olacağını söylüyor hem de diyor ki:

"... zât-ı âlinizin tevdi etmek lütfunda bulunduğunuz; şahsen, son derece mühim ve kıymettar addettiğim, Halk Şuraları Fırkası'nın, program ve nizamnamesini tetkik edeceğim..."

Aydınlık mavi gözlerinin derinliklerinde, ne manaya (istihza mı, yoksa samimiyet mi?) geldiği belirsiz imalı pırıltılarla, ayrıca diyecektir ki:

"...alınacak kıyamet gibi ders ihtiva ediyor, hiç şüphem yok! Biraz istirahat buyurunuz, Paşam; bilâhare, Stalin Yoldaş'la yaptığımız sohbeti tezekkür ederiz..."

Levent Şahverdi Arşivi

Köşede, yastığı bol, saltanatlı bir divan; iki yanında, oymalı ceviz sehpalar, ayaklı abajurlar. O nedir? Uzakta bir yerden, bir zil sesi; kapının zili mi, yoksa telefon mu çalıyor?

Acaba biraz uzansa mı? Odada, dört duvar arasında hüküm süren sükûnet, maalesef zihninde yok; 'Sefir Paşa'yla başbaşa konuştukları, birtakım çağrışımların –irkiltici havai fişekler gibi– fışkırmasına neden oluyor; arkasından her çağrışım önce bir, sonra yüzlerce istifhama dönüşüyor.

"...sualler, sualler, sualler? Sefir Paşa'nın resmettiği tablo, bizim daha evvel istihbar ettiğimiz vaziyete, hiç uymadı; ona bakarsan, 'Sarı Paşa' vaziyete hakim; 'Çerkesler'i tasfiye etmiş, 'Bolşevikleri' murakabesi altına almış! Bu şerait altında 'Halk Şuraları Fırkası'nın, Anadolu'daki inkişaf imkânı nedir? Teşebbüs hangi zeminde, ne miktar muvaffak olabilir?.."

Baktı uyuyamayacak, önce doğruldu, sonra kalktı; birisine tesbihi dolaşık, iki eli arkasında kavuşmuş; bir aşağı bir yukarı odada gidip geliyor; fakat, ne çağrışımlardan kurtulabilmesi mümkün, ne de onların ürettiği, binlerce istifhamdan!

Bir ara, pencerenin önünde durdu, buğulu camlardan, baktı; baktıklarını görmüyordu ki, oysa dışarda, sabahkinden epeyce farklı, duman duman, bir Moskova: havadaki, o pırıltılı cam saydamlığı gitmiş, saçaklardan paçavra gibi sarkan, ağır ve kirli pus! Kızılordu'nun partal kamyonetleri, pusların içinden, puslarla kopup, bulvarda birbirini izliyor: burnunda, aslında mevcut olmayan, bir yanık benzin kokusu!

"...Kemal'in İngilizlerle temas ve mutabakâtı, mümkün olabilir mi? Neden olmasın, efendim? Ba-

Levent Şahverdi Arşivi

kû'dan Berlin'e avdetimde, beni evimde karşılayan, İntelligence Service değil miydi?.."

Az sonra, kafasını karıştıran 'muadele', büsbütün içinden çıkılmaz bir hal alıyor: "...peki, Ali Fuat'ın tahmini hakikat çıkarsa? Diyelim ki Komintern ile Hükümet tam anlaşamıyor; bu takdirde Moskova, İngiliz-Rus müzakeratında, ya Bolşevikliği Rusya'ya inhisar ettireceğini kabul ederse; bu takdirde, bizim Cihanşümûl İslâm İhtilâli'nin muvaffakiyet ihtimali, sıfıra müncer olmaz mı?.."

Kendi kendine, acı acı gülümsedi: "...istediği kadar, Kuşçubaşı Eşref, Özbeklerin ve Türkmenlerin, bizi hükümdarları addettiklerini söylesin dursun!.."

Öğle 'istirahatından', zihnen yorgun çıkacaktı. İşin tuhafı, aklına vırt zırt, 'Kemal'in onun mektubuna verdiği cevapta, üzerine hassasiyetle bastığı 'husus' geliyor; ne zamandı o, yaz öncesi miydi, neydi, 'Sarı Paşa', ne demişti:

"...üzerinde durulması gereken bir nokta da, Türkistan, Afganistan, Acemistan gibi İslâm memleketlerinde, henüz rüşeym halinde bulunan mesai ve icraatın ve bu hususta ittihaz edilecek emellerin ve maksatların, Rusları şüpheye ve endişeye sevketmemesi için, Pan-İslâmizm'in meydana vurulmasından çekinmek hususudur..."

Dudaklarında belli belirsiz, yine o acı tebessüm; kendi kendine söylenecektir:

"...bu kadarla kalsa, iyi: ayrıyeten 'İslâmiyet bahsi, Düvel-i Muâzzama'nın hassas noktası' imiş; yani, alâkadar olduğunu zinhar âşikâr etmeyeceksin! Şuna

Levent Şahverdi Arşivi

bak! Ne destek var, ne iştirak ümidi veriyor: küstahlığın bu kadarı kifayet etmezmiş gibi, bir de tumturaklı imza: 'TBMM Reisi Mustafa Kemal! Ne 'Sarı Paşa'dır o, bilmez miyiz?.."

...Sefarethane'den geç ayrıldı; ya geceyarısı, ya olmak üzere! İçinde yine o terkedilmişlik duygusu; gizli gizli gelişen, Naciye Sultan'a, zevce-i muhteremesine sığınmak arzusu! Zihnen âdeta ona, Kemal'in Moskova'daki sefarethanesinde, eski 'fırka kumandanlarından' Ali Fuat Paşa'yla geçirdiği, tadsız ve zevksiz saatleri anlatıyor: "Nûr-u aynım!, bu adamlar ki adımı duydukları zaman bile, âdeta 'hazırola' geçerlerdi..."

Yine de 'centilmenliği' elden bırakmayacaktır; kapıda hazır otomobili, farlarını yakmış, huzmesiyle karanlığı daha da koyulaştıran pusu âdeta oyuyor; karşı kaldırımda, aralarında atıştıkları seslerinden anlaşılan, sarhoşlar! Onlar iki 'eski silah arkadaşı' eşikte el sıkışırken; Sefir-i Kebire diyecektir ki:

"...sık sık görüşelim, ne zaman isterseniz gelirim: dertleşiriz. Sakın sözlerinizden kırıldığımı zannetmeyiniz, bilâkis memnun oldum: vazifenizi yaptınız, açık konuştunuz: sizden bunu beklerdim. Bize de gelin!"

Halbuki içinden o, Seferberlik'te, Sina Cephesi'ndedir; galiba 1916 ilkbaharı, 20. Kolordu Kumandanlığı'na tayin ettiği Miralay Ali Fuat'ı, refakatinde götürüyor; Erkân-ı Harbi Von Seckt'le, meziyetlerini ve kusurlarını konuşuyorlar: ne günlerdi onlar, herkeste zaferden emin, parmaklarının ucu âdeta güneşe dokunmaktadır. Gözleri kurbağa yeşili, tebessümü ra-

Levent Şahverdi Arşivi

hat ve pembe, şoför; arabanın kapısında, onu aynı saygıyla karşıladı; topuklarını birbirine vuruyor:

"...Tavariş General!"

Hava ne kadar da kötülemiş; kalın ve kirli pus, şehrin zaten soluk ışıklarını, basbayağı silip süpürüyor; uzaktan, seyrek ve mahzun kızak çıngırakları; caddenin karşı kaldırımındaki kavgacılardan, bulut gibi sarhoş biri; hayal meyal göründü: bir elinde vodka şişesi; yumruğunu sıkarak, ötekini havaya kaldırmış, avazı çıktığı kadar bağırıyor:

"...ah Vladimir Ilyiç, ah!.."

Ya da: "...Sovyetskiy Nyuza!.."

Yol boyunca, Enver Paşa, ne misafir salonundaki çayda Ali Fuat Paşa'nın, 'dermeyan ettiği' fikirleri düşündü ne de Türkistan macerası hakkında, yemek esnasında belirttiği, şüphe ve endişeleri; bir anda oradan kopmuştu yine, artık Moskova'da değildi, misafir olarak kaldığı o saray yavrusuna doğru, Kızıl Meydan istikâmetinde, yol almıyordu da; Naciye Sultan'la ikisi, başbaşa vermiş; Dersaadet'te, Kuruçeşme'deki konakta, yatak odasına pencerelerden sel gibi boşalan, Boğaz'ın o akla ziyan 'Eylül Mehtabı'nda yıkanıyorlardı.

Sofiska Naberajnaya'da, Hariciye Komiserliği'nin ona tahsis ettiği, -'sabık başvekillerden Prens Gorçakof'un- saray yavrusu önünde, arabasından indi; kapıya doğru pusun içinde kaybolurken; tesbihini parmakları arasında çevirerek, farkına varmaksızın, içinden tekrarlıyordu:

"...ben onlara gösteririm!.."

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

('Türkiye Komünist Fırkası' Haricî Büro azalarından, Ahmet Cevat Yoldaş; III. Enternasyonal'in Doğu Şubesi Müdürü ve Doğu Halkları Propaganda ve Hareket Sovyeti Riyaset Hey'eti Azası Yoldaş Pavloviç'e gönderdiği mektupta şunları yazıyordu:)

Bakû, 2 Nisan 1921
Aziz Yoldaşımız, Pavloviç'e

"...Aziz Yoldaş Pavloviç, Yoldaş Mustafa Suphi, 4 Merkez komitesi azası, diğer 12 komünist yoldaşın, kurban edilmesiyle ilgili olarak, sizinle konuşmalıyım: onlar, 28 Kânunusâni'de Trabzon yakınlarında, vahşice öldürülerek denize atılmışlardır. Kaybolan yoldaşlarımızın talihi hakkında, iki ay müddetince hiçbir bilgi alamadık; ama sonra anlaşıldı ki, Trabzon burjuvazisinin satılmış cellâtlarının darbeleri ile öldürülmüşlerdir..."

"...onlar motorlu bir kayığa bindirilmiş ve acele iskeleden gönderilmişlerdir. Bu kayığın arkasından silâhlı adamların bindirildiği başka bir kayık yola çıkarılmıştır: yoldaşlarımız bağlanarak, kasaturalarla deliş deşik edilerek öldürüldükten sonra, denize atılmışlardır. Ertesi gün her iki kayık da Trabzon Limanı'nda durmakta idi ve kayıkçılar Türk Bolşeviklerini denizin dibine gönderdiklerini merak eden herkese anlatmışlardı..."

"...Trabzon'daki RSFSR Temsilcisi, yoldaşlarımızla görüşme talebinde bulunduğu zaman; Trabzon Valisi tarafından,

Levent Şahverdi Arşivi

galeyana gelmiş halkın hücumuna uğrayabileceği ile korkutularak, evinden çıkmaması emrolunmuştur. Aslında Rus Temsilci bu tehlikeyi 'acele olarak' radyo ile Moskova'ya ve Ankara'ya bildirmeli ve yoldaşlarımızı cellâtların elinde bırakmamak için, gereken tedbirleri almalı idi. Yazık ki bu zamanda RSFSR'in Trabzon Temsilciliği'nde enerjisi kâfi eşhas bulunmuyordu..."

"...biz en iyi ve en cesur 16 veya 17 yoldaşımızı kaybettik, siz, bizimle olan tesaanüdünüzü, onları öldüren cellâtların tecziyesini talep ederek isbat etmelisiniz. Trabzon'da, oraya giden bütün Türk Komünistlerinin katledilmesi mukarrerdir. Anadolu burjuvazisi, vahşi cinayetlerinin cezasız kalacağını bildikçe, komünistlere karşı canavarca takibi devam ettirecektir..."

"...aziz yoldaş, sizin bu meseleyi ele alacağınızı ve cellâtlara kurban olan en iyi yoldaşlarımızın hatırasını müdafaa etmeyi deruhte edeceğinizi ümit ediyorum...

Hürmetlerim ve komünist selâmlarımla
A. Cevat..."

Levent Şahverdi Arşivi

(Yavuz Aslan'ın, Türk Tarih Kurumu tarafından yayınlanmış olan, 'Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi' başlıklı eserinde, olayın arkasıyla ilgili olarak şu satırlar mevcuttur:)

"...Ahmet Cevat'ın bu mektubu üzerine, Pavloviç'in girişimde bulunduğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır. Üyesi olduğu Doğu Halkları Propaganda ve Hareket Sovyeti'nin de, bu konu ile ilgili açıklama yapmayarak, hiç yaşanmamış gibi tavır takınması ilginçtir. Daha ilginç olanı ise, bu Sovyet'in merkezi Bakû olmasına ve Türkiye Komünist Fırkası da, Bakû'da kurulmuş ve halen burada bir Harici Bürosu'nun bulunmasına rağmen; Azerbaycan basınında Mustafa Suphi ve arkadaşlarının öldürülmesi ile ilgili, tek bir yazı ya da habere rastlanmamasıdır..."

"...Mustafa Suphi ve arkadaşlarının öldürülmesi ve Türkiye'deki komünistlere karşı TBMM Hükümeti'nin 1921 başlarında başlattığı sindirme hareketi karşısında, Sovyet Rusya Hükümeti'nin dikkate değer bir tepki göstermemiş olması ve bu durumun 16 Mart 1921'de Moskova'da imzalanan Dostluk Anlaşması'nda bir pürüz çıkarmaması, Sovyet Rusya'nın da bu dönemde, Türkiye'nin dostluğuna ihtiyacı olduğunu ortaya koymaktadır..." (s. 337/338)

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

"...inönü'de bir zafer daha!.."

Ağır topçu, Yunan mevzilerini, birkaç saattir dövüyordu: ufuklardan, büyüyerek yankılanan, top sesleri; yoğun duman, kalın barut kokusu, öldürücü ateş!

Sağ ve sol cenahtan, kılıç çekmiş süvari müfrezeleri, düşman siperlerine dolu dizgin saldırıyorlar; gafil avlanmış Yunan piyadesi, ümitsiz direniyor.

Birden, en önde alay sancağı; süngü takmış piyade, 'Allah Allah' nidalarıyla, âdeta uğuldayarak, taarruza geçecektir; sağda solda, infilâk eden top mermileri; eli yüzü kan içinde, yaralılar; ebediyete savrulmuş, şehitler.

Süvarisiz kalmış, başıboş atlar, yalnız ve şaşkın, ortalıkta dolaşıyor.

1 Nisan 1337 (1921) tarihli, Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin birinci sayfası, bu resimlerle 'müzeyyen': ayrıca, Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'nın bir fotografı; onun üzerinde, iri 'hurufat'la manşet: İNÖNÜ'DE BİR ZAFER DAHA! / "DÜŞMAN, ÖLÜLERİYLE DOLDURDUĞU MUHAREBE MEYDANINI MUZAFFER SİLAHLARIMIZA TERKETMİŞTİR"

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Moskova Sefareti Müşavirlerinden
Büyük Millet Meclisi Menteşe Meb'usu
Tevfik Rüştü Beyefendi'ye,
Moskova Sefir-i Kebiri Ali Fuat Paşa'ya

16 Mayıs 1337 (1921)

Komünizm cereyanının memleketimizdeki revaç derecesi hakkında Rus mahfilleriyle yaptığınız temaslardan ve bu esas dahilinde hazırladığınız rapordan bahseden mektubunuzu aldık. Memleketimizin bugünkü vaziyeti ve mevcut şartlar, bu teşebbüslerinizi uygun gördürmeyecek bir manzara arzetmektedir.

Memleketimiz, bugünkü cidale başladığımız günlerde düşündüğümüz 'Milliyet ve Memleketin Bağımsızlığı' prensibini, her türlü itilâfnamemiz, maddi ve manevi bir şekilde kendine şiâr edinmiş; ve geçen sene zarfında Rusların eyilimlerini ve her türlü yardımlarını temin için müsamaha edilen, Komünizmi temsil eden her türlü teşkilat tamamen ortadan kalkmıştır. 'Türkiye Komünist Fırkası' ve 'Halk İştirakiyyun Fırkası', şu anda tamamen fesholunmuş ve memlekette Komünizm mesleğini destekleyen ve temsil eden, resmî hususi hiçbir teşkilât kalmamıştır.

Halkın, geniş bir surette devlet idaresine iştirakine memur olan Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun kapsamı dahilinde vücuda getirilecek esaslar ve teşkilat, genel idaremizin ruhunu teşkil edecektir. Sovyet Rusya davamızın muvaffakiyeti

Levent Şahverdi Arşivi

için hükümet ve ... [okunamadı] bize de yardım eden bir hükümet olduktan başka, [okunamadı] Rusları doğu manzumesinde bizim devamlı dostlarımız olarak görmeyi temenni ederiz.

Ancak, güzide Rusların da anlamış ve takdir etmiş olduklarını, dahili ve millî prensiplerimize her türlü aykırılıklardan ve teşebbüslerden korunmuş olarak ... [okunamadı] sadakate mecburuz. Kısacası haricî hususlarımızda, Ruslarla kurulu ve belgelerle teyit edilmiş olan esaslar vasıtasına, en kuvvetli bir dost olarak muameleler icra edeceğiz.

Ruslarla gelecekteki münasebetlerimizde, bu esaslar dahilinde hareket edilmesini rica ederim. Mektubunuz üzerinde hiçbir muamele yapılmamış ve saklanmıştır efendim.

Moskova Sefir-i Kebiri Ali Fuat Paşa Hazretleri'ne

Tevfik Rüştü Beyefendi tarafından Ankara'ya gönderilen mektuplar üzerine kendisine yazılan hususların sureti, malûmat için ekde takdim kılınmıştır. Bu sureti aynen ihtiva eden ilişikteki zarf içersinde, kendisine tebliğ buyrulmasını rica ederim, efendim.

16 Mayıs 1337 (1921)

Levent Şahverdi Arşivi

(Mustafa Kemal Paşa tarafından, Şark Cephesi Kumandanı Karabekir Kâzım Paşa'ya ertesi gün çekilen telgraftır.)

Ankara

17 Mayıs 1337 (1921)

Şark Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Hazretlerine

7/8.5.1337 (1921) ve diğerine ek olan şifreli telgrafname-i devletleri cevabıdır.

Devletlilerinin yazısı ve Moskova Sefiri Ali Fuat Paşa Hazretleri ile diger kaynaklardan gelen malûmatlardan, Enver Paşa ve arkadaşlarının mesailerinin maksadı, tamamiyle meydana çıkmıştır. Adı geçenin mesai arkadaşlarından olup, birer suret ve bahane ile memleket dahiline girmeye çalışanlar sınır haricine çıkarılmakta bulunulduğu gibi, aynı maksadla teşkilat yapmak üzere gönderdiği Erkân-ı Harp Binbaşısı Naim Cevat Bey dahi tutuklanmış ve bu konuda önleyici tedbirler alınmaktadır: bununla beraber, taraf-ı devletinizden o bölgelerde tedbir alınmasını rica ederim, efendim.

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

Levent Şahverdi Arşivi

(Birkaç gün sonra, aynı konuda, Mustafa Kemal Paşa'nın, Cephe Kumandanı Karabekir Kâzım Paşa'ya çektiği bir başka şifreli uyarı telgrafıdır.)

22.5.1337 (1921)

Şark Cephesi Kumandanlığına

Enver Paşa'nın 14 Mayıs 1337'de (1921) Fuat Paşa'ya Rusya dahilinde seyahat edeceğim dedikten sonra, hareketinin maksad ve istikameti meçhul bir seyahate çıktığı bildirilmektedir. Bu zatın karşınıza gelmesi veyahut nam ve kıyafet değiştirerek Anadolu'ya girmeye teşebbüs etmesi hatıra gelmektedir.

Devletlilerinin bölgesinde tesirli tedbirler alınması uygun olur, efendim.

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

Levent Şahverdi Arşivi

İlkbahar / Yaz

Levent Şahverdi Arşivi

(Mustafa Kemal Paşa'nın Şark Cephesi Kumandanı Karabekir Kâzım Paşa'ya çektiği Telgraf.)

Ankara
10.6.1337 (1921)

Şark Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine

Moskova Sefir-i Kebiri Ali Fuat Paşa Hazretleri'nden 7.6.1337 (1921) tarihinde gelen tafsilâtlı raporda, şimdiye kadar emperyalist ve kapitalist hükümetlere düşman olan Bolşeviklerin, söz konusu siyaseti değiştirdikleri ve hassaten İngilizlerle anlaşarak Kafkasya tarafında bize hücum eylemeleri muhtemel bulunması itibariyle, Şark Ordumuzun her ihtimale karşı fevkalâde müteyakkız ve hazır bulunması lüzumu ehemmiyetle bildirilmektedir.

İcabının icrasını ve bu mevzuda gelecek devletlilerinin nokta-i nazarlarıyla, elde edilecek malûmatın bildirilmesini rica ederim. Bu raporun bir suretinin zat-ı devletlerine takdimini Erkân-ı Harbiye'ye bildirdim, efendim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

Levent Şahverdi Arşivi

"...anadolu'da son düello!.."

Güneşin, cam kırığı yansımalarıyla Körfez'e dağıldığı, o pırıl pırıl temmuz sabahı, İonia Valisi İstiryadis (Stregiades), 'imbat'ın gecikmesine, için için dua ediyordu; aksi halde, Kral Hazretleri'nin Izmir'e teşrifleri, tören olarak aksayabilirdi: en çok da, majestelerinin kruvazörden istimbota; istimbottan karaya 'intikalleri' esnasında!

İzmir şehri, -Türkler dahil- İstiryadis'ten şikâyetçi değildi ama; Venizelos'un 'adamı' diye bilindiğinden, Başvekil Gunaris'in ona rahmet okumayacağı açıktı. Körfez'e şöyle bir baktı: o pırıltı cümbüşünün ortasında, Kral'ın ziyareti münasebetiyle İzmir'e gelmiş, Müttefik Donanması kruvazörleri, muhripleri, torpidoları, âdeta yaldızlanmış, parlıyorlardı. Başta Rum ahali, hatta Ermeni ve Lövantenler, Kral Konstantin'in ayak basacağı rıhtıma, yığılmıştı: çünkü orası, rastgele bir liman değil, Yunan askerinin İonia toprağına ilk ayak bastığı yer! Majesteleri, oradan inmekle, hem Ankara'ya, hem de Müttefiklere, bir mesaj veriyor: ' Izmir bizimdir, orada kalıcıyız!'

Kral Konstantin, kruvazörün güvertesinde görünür görünmez, Kadıfekale'den, yirmi bir pare top atışı başladı; rıhtımda, ahalinin büyük tezahüratı, Yunan bayrakları arasında, alkışlar, 'zito' sesleri; askeri bando, dinleyeni heyecanlandıran zafer marşları çalı-

Levent Şahverdi Arşivi

yor. İonia Valisi İstiryadis, sanki bir rüya içinde yaşadığı sahneleri, ertesi gün çıkan İzmir ve Atina gazetelerinde, tekrar tekrar okuyacak, resimlerini de seyredecekti.

Kral Konstantin'in ve Başvekil Gunaris'in, çerçeveye alınmış, birer fotografı; onun, hemen altında 'Majesteleri' İzmir'in, tarihi rıhtımına ayak basıyorlar; etrafta, sevinç sarhoşu, yerli Hristiyan ahali; Yunan bayraklarından bir orman, 'Hoş geldin' levhaları. İşte, Kral Konstantin ile Yunan Orduları Başkumandanı General 'Papulas, el sıkışıyorlar, ortalık alkış kıyamet! 'Majesteleri' nihayet', krapon kağıtlarıyla mavi-beyaz süslenmiş kürsüye çıkmış; halka hitâb ediyorlar: o tarihi nutuk!

Fransız Le Temps gazetesi, nereden kulağına gelmişse, aynı sahneleri, yakın bir Yunan taarruzunun, müjdesi gibi vermiştir: birinci sayfada, Mustafa Kemal'in ve Kral Konstantin'in yan yana birer resmi; üzerindeki manşette, şu 'mânidâr' satırlar: " ANADOLU'DA SON DÜELLO / İZMİR'DE KRAL, KEMAL'E MEYDAN OKUDU!.."

O gün, 12 Temmuz 1337 (1921)

Levent Şahverdi Arşivi

"...eddy, izmir'e gitmiş meğer!.."

Tepebaşı'ndan, arşesinde elektrik mavisi çakıntılarla, Bankalar Caddesi'ne inen tramvay (Fatih-Harbiye); Perapalas'ın önünden geçiyordu.

Otel, bütün ihtişamı ile, parıltılı yaz aydınlığı içindedir: gireni çıkanı, caddeyi yansıtan, yekpare camları; ve camlı döner kapısında, ne istediği belirsiz, ne konuştukları anlaşılamayan, ecnebi 'seyyahlar'ıyla.

Askerî bir otomobil durdu; üniformalı kapıcı, karşılamaya seğirtiyor: şehir üniformalarıyla, bakımlı ve mağrur iki İngiliz zâbiti iniyorlar; birinin elinde, kamçısı!

Marie-Laure Oiselet'nin dairesi. Telefon, yatağın sağındaki komodinin üzerinde, bir süredir çalıyor; hem de nasıl, muannit ve musır. Yanı başında biri boş, birisi yarı dolu, iki şampanya bardağı; bir de şişe: Dom Perignon; sigara ölüleri ve pipo külü yüklü, bir kül tablası; iki gazete: Le Temps ve New York Times; Le Temps'ın manşeti heyecan verici: Anadolu'da Son Düello! İzmir'de Kral, Kemal'e Meydan Okudu!

Marie-Laure Oiselet, sabahlığı sıyrılmış çıplak kolunu uzattı; eliyle telefon ahizesini kaldırıp, esneyerek kulağına götürdü.

O aşk gecesinin sabahında, yatak, yaşanmış heyecanların, gevşemiş gerilimlerin mahı urluğu içindedir,

Levent Şahverdi Arşivi

dalgın ve dağınık; Marie-Laure ile Jimmy Fowler, yarı çıplak yatıyorlar; Marie-Laure telefona uyanmıştı, Jimmy Fowler, kafasını yastığın altına sokmuş, hâlâ uyumaktadır.

Marie-Laure, esnemesine engel olmak telâşında; ahizeye, uykulu sesiyle konuşuyor: "...evet, benim: Oiselet! Mesele nedir?.." Biraz dinledi, sonra dudaklarında yeni bir esneme hazır, zar zor diyor ki: "...oo-o, lütfen bir dakika!.." Döndü eğildi, Jimmy Fowler'i sarsarak uyandırmayı denedi: "...Jimmy, Jimmy my darling...bakar mısın? Telefon sana!.. Lütfen ama, lütfen!.. Galiba mühim ve acil..."

Jimmy Fowler, zor uyanacaktır; başını yastığın altından çıkarıp, gözlerini kırpıştırarak, boş boş Marie-Laure'a bakıyor:

"...ne var my heart, ne oluyor?"

Genç kadın, elinde olmaksızın gülümsedi; telefonu onun kulağına dayarken dedi ki:

"...uyan koca tembel!.. Sefaret'ten seni arıyorlar!"

Jimmy Fowler gözlerini sol eliyle ovalayıp, sağ eliyle telefonu alırken, hâlâ uykulu: "... Sefaretten mi?.." diyor, "...bu da nereden çıktı, böyle sabah sabah?.."

Marie-Laure Oiselet, komodının üstüne bırakılmış saatini alıp bakmış; onu koluna takarken, ayaklarını yataktan indirip, kalkmıştı, gülerek:

"...biraz abartmıyor musunuz, darling?" dedi, "...Saat on bir!"

Jimmy Fowler, hâlâ gözlerini ovuşturuyordu; aklını biraz daha toplayarak, sonunda:

"..hello, Ben Fowler?.." diyebildi, "...kiminle konuşuyorum?.."

Marie-Laure, sırtında hayli dekolte sabahlığı, pencerenin iki kanadını açmış, hafifçe esneyerek dışarıya

Levent Şahverdi Arşivi

bakıyor; havada, yırtıcı çığlıklarıyla, birkaç martı; ötelerde, her sabahın, o tadına doyamadığı Haliç manzarası: ağır ve hantal, mavnalar; onları çeken, buharlı iki istimbot; ayrıca pazarcı kayıkları; kısa bacalarında, büklüm büklüm duman; kırbaç gibi şaklayan düdükleriyle, küçük yolcu vapurları; geride, ufka mürtesim, Dersaadet'in, kubbeleri kurşun, minareleri ince, şahane profili. Kısa bir an, burnunda, belli belirsiz, o yosun kokusu; elinde olmayarak, Yüzbaşı Lariviere'i hatırlıyor; hani 'aşk yaptıkları' bir gecenin sabahında, ona söylediklerini:

"...sen cherie, bundan sonraki hayatında, Corne d'Or denildikçe, bu yosun kokusunu burnunda duyacaksın!"

Marie-Laure, bir yandan Yüzbaşı Lariviere'in hatıralarına dalmış; bir yandan da, içerdeki telefon muhaveresini dinliyordu; Fowler, diyordu ki:

"...sen misin, Harris? Tahmin etmeliydim, böyle bir münasebetsizliği ancak sen..."

Birden sustu, bir süre galiba dinliyor, sonra birden daha değişik bir sesle, meraklı bir soru:

"...ne, sen ne diyorsun yahu?.."

Marie-Laure, çehresi bir istifham, Jimmy Fowler'e dönmüştü; Fowler yatakta, mütecessis gözleri, sonuna kadar açık, kulağında telefon; kesinlikle artık uyanmış:

"...eminsin değil mi?.. Bana bak, balon olmasın?.. All right! Thank you, my boy!.."

Marie-Laure Oiselet dayanamadı, sordu:

"...n'oluyor, Jimmy? Söylesene canım, beni meraktan öldürecek misin?.."

Jimmy, bir anda ateş gibidir, telefonu kapatmak için yataktan inerken, giyinme telâşına düşmüş, hızlı hızlı konuşuyor; durumu anlatıyor:

Levent Şahverdi Arşivi

"...Sefaret İstihbaratı'ndan Harris...Yunanlıların, büyük taarruza geçeceğini öğrenmişler...hem de bugün yarın...onu haber veriyor."

Marie-Laure, işittiklerinden uyanmış, hem de kızmıştı; o da, giyinmek telâşıyla harekete geçtiği sırada, bir saniye durakladı, dişlerinin arasından, ıslıklı bir sesle:

"...ah la vache!.." dedi, "...şu alçak Eddy'nin yaptığını görüyor musun?.. Bizi fena atlattı: İzmir'e bunun için gitmişti demek!.."

Levent Şahverdi Arşivi

"...kraemer oteli'nde: 'helenizm ihtişâmı'!.."

İzmir, Kordonboyu: temmuz gecesinin lâcivert alacası içinde, ışıklı bir gemi gibi, âdeta yüzen, Kraemer Oteli; 'sebeb-i mahsus'la böyle aydınlatılmış, rengârenk ve pırıl pırıl. Pencerelerden, büyük ve mavi atlas, Yunan bayrakları yerlere sarkıyor; cümle kapısının üzerinde, mersin dalları ve çiçekler; çevresinde, ellerinde küçük Yunan bayraklarıyla, kadınlı erkekli, 'İzmir'li Rumlar. Efzon neferleri oteli kuşatmış; kapısının önünde, Kral Konstantin'i getiren, görkemli Limuzin!

Kordonboyu, ana baba günü; 'piyasaya çıkmış', Rumlarla dolu; aralarından bazıları, rıhtımda, havai fişekleri ateşliyorlar; fişekler, asabi ıslıklarla Samanyolu'na doğru yükselip, kıvılcımlar hâlinde, -klor yeşili, acı pembe ya da kükürt sarısı,- etrafa dağılıyorlar. Bayramlıkları giydirilmiş, bacak kadar Rum 'kopilleri' kalabalığın arasında, pat pat pat, koşmaca oynuyor. Punta istikametine geçen atlı tramvayın, yaklaşan çan sesi.

Otelin üst katındaki Muayede Salonu'nda, Yunanistan Kralı Konstantın'in, 'beynelmilel matbuata' basın toplantısı devam etmektedir.

Edd'Jay'in, tören için özel giyinmiş; tepeden tırnağa, dikkat; konuşması devam eden, Kral Konstantin'i

Levent Şahverdi Arşivi

dinliyor; söylediklerinden, önemli saydığı noktaları, elindeki not defterine, stenoyla kaydediyordu.

Salonun, orkestraya mahsus, yüksekçe kesiminde; gök mavisi, ipek kadife kaplı bir masa; gerisinde, çapraz çatılmış bir çift Yunanistan sancağı; iki yanında, silahları omuzda; sakız beyazı, eteklikli üniformaları kolalı, dört Efzon askeri, muhafız. Kral Konstantin, görkemli tören üniforması içinde, mağrur ve mütehakkimdir; sağ tarafında, yeni Başvekil Kiryos Gunaris, sol tarafındaysa, Başkumandan General Papulas; ayrıca, Kralın maiyeti efradı arasında, Erkân-ı Harbiye Reisi General Dümanis ile Emekli General Stratigos dikkati çekiyor. Otelin salonuna, belirgin bir 'Elenizm ihtişamı' verilmek istenmiştir

Salondaki gazeteciler, bunun tanığı; çoğu, çeşitli masalara dağılmış; Atina'dan Kral'ın getirdiği, Yunanlı gazeteciler; kalıplı fesleri, kayzer bıyıklarıyla; İzmir 'matbuatından' birkaç Osmanlı gazetecisi, göze çarpmıyor değil; geri kalanı Edwin'Jay benzeri, Avrupalı 'muhabirler': İngiliz, İtalyan, hatta İspanyol!..

O sırada Kral Konstantin, ağır ve kendinden emin, diyor ki: "...Yunanistan'ın tarihi misyonu...Asya tehlikesine karşı Avrupa'yı müdafaa etmektir... Hem Şarkî Akdeniz mıntıkasında, hem de Boğazlar mıntıkasında, İngiltere'nin menfaatları suret-i kat'iyyede muhafaza edilecektir; bu itibarla Anadolu, Elenizm nokta-i nazarından, vazgeçilmesi asla mümkün olmayacak, bir hedeftir..."

Salonda, bir ihtişam! Birden, alkıştır koptu; Edwin'Jay, o tarafa dönüyor, kim bunlar? Başı çeken, gazetecilerin hemen gerisindeki, seçkin Yunanlılar; İz-

Levent Şahverdi Arşivi

mir, Manisa ve Aydın yöresinin zengin Rumları, vs; Edd'Jay, hınzır bakışlarıyla, İstanbul'dan gayet iyi tanıdığı, tepeden tırnağa neş'e ve gurur, 'Kirye' Sinos ile 'Kirye' Yorgopulos'u yakalamasın mı; başlarını eğip, muzaffer tebessümleriyle, onu selâmladılar. Daha da tuhafı, hemen yanıbaşlarındaki, o 'Şark-ı Karip Çerkesleri Temin-i Hukuk Cemiyeti'nin, ileri gelenleri; en hızlı, en yürekten alkış tutanlar, onlar! Bırkaçını tanır gibi oluyor; meselâ şu 'matruş', kazık gibi dik ve yakışıklı genç, Maan Said Bey değil mi o; az ötesindeki, siyahlar giymiş, 'asabi' zat; Ethem'in biraderi Tevfik Bey'e, ne kadar benziyor?

Kral memnun, kendinden bir hayli emin, devam ediyordu:

"...23 Mart taaruzunda, Türkler karşımıza ilk defa muntazam ordu vasıflarıyla çıktılar; bunu onlara ödeteceğiz, bu maksatla yedi kur'ayı askere aldık; şimdi onlara ve Anadolu'da, Türk mezalımı altında inleyen Yunanlı kardeşlerini kurtarmak için harbeden, bütün Yunan ordularına hitap ediyorum..."

Herkeste, yoğun bir dikkat, gergin bir heyecan; havada, bir an, sanki bu iç gerginliğinin, elektrik çıtırtısı işitiliyor; Kral Konstantin sözlerine, bu gerilimi artırarak, devam edecektir:

"...sizler, Elen ırkının hürriyeti için vuruşuyorsunuz. Sizlerle müftehirim. Kralınız sizinle beraberdir. Tanrı, mukaddes mücadelenizi takdis edecektir. İleri!.."

Kral Konstantin'in sustuğu anda; salondaki alkışlar, birbirini üreten dalgalar halinde, dağ gibi yükseliyor; az sonra Körfez'de demirlemiş Yunan zırhlıları-

Levent Şahverdi Arşivi

nın, top atışları işitildi; âdeta onlar da, Kral'ın söylediklerine katılıyordu; onu destekliyorlar.

Bursa-Kütahya Cephesi. Sabah sisleri arasında, 3. Yunan Kolordusu'nun, hayal meyal seçilebilen, mevzileri. Henüz gün ağarmamıştı ki, Yunan ağır topçu bataryaları, gerilerden, 'salvo' atışa geçtiler: yan yana dizilmiş, birbiri ardınca gürleyen toplar; Türk siperlerinde, bir cehennem ortamı yaratıyor: kan, ter, toz ve kükürt dumanı; genzi yakan barut kokusu. Az sonra topların, yankılanan uğultularına; her iki taraftan işitilen borazanların, telâşlı 'emirleri' katılacaktır; bu çığlıklar, havayı, daha da ağırlaştırdı.

Süngü takmış, taarruza hazır piyade kıt'aları, yay gibi gerilmiş, Yunan siperlerinde bekliyordu. Borazan susar susmaz, Yunanlı yüzbaşı, saatine şöyle bir göz attı; 'taarruz' düdüğünü çaldı: neferlerin bazısı, 'istavroz çıkarıyor', sonra 'hücum'a kalkıyor; bazısı, dikkat kesilmiş, kulağı mitralyözün tıkırtısında, siperlerinden ihtiyatla çıkıyor; bazısı da, uluorta nağralar atarak!

Kral Konstantin'in, Kraemer Oteli'nde, 'kutsallığını' ilân ettiği taarruz başlamıştır.

Askerin, önceki hızı çabuk kesilecekti: yavaşladılar, çünkü ilk çıkanlardan bazıları, sapır sapır dökülmüşlerdi; ötekiler, Yunan alay sancağı etrafında; mitralyözlerin aralıksız mermi yağmurundan korunmak için, sık sık yere yatıp kalkarak, ilerlemeye çabalıyorlar. Bu arada, üst üste atılan el bombalarının, havayı patiska gibi yırtan, küstah infilâkları. Kısa, üç beş saniyelik sessizliklerde ise; nereden geldiği belirsiz, tehditkâr bir vınlama: yoksa, Yunan tayyareleri mi?

Levent Şahverdi Arşivi

Türk Karargâhı'nın muhabere çadırında, o fikr-i sabit gibi telgraf tıkırtıları, tekrar işitilmeye başlamıştı: nokta hat, hat nokta nokta, nokta hat...

Levent Şahverdi Arşivi

"...hat hat, hat nokta, nokta nokta, nokta hat!.."

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Nizamiyesi'ndeki nöbetçi nefer, uzun uzun esnedi; sonra kabahatli gözleriyle, 'etraftan gören oldu mu?' diye, sağına soluna baktı.

Yoğun ve saydam, yaz aydınlığı. Eski Ziraat Mektebi binasının üzerine, yukardan, ışık selleri boşanmaktadır. Yeşili taze ve parlak yaprakların arasından, ağaçlarda kuş cıvıltıları; az ötede Çubuk Çayı, şırıl şırıl, kendi türküsünü tutturmuş; suyun üzerinde, pul pul, güneşin pırıltıları oynaşıyor; havada, ruh dinlendirici bir sükûnet; bu sükûnetin içinde, Telgrafhane'nin açık penceresinden; görünmez bir diş ağrısı gibi; insanda âsab bırakmayan, o tıkırtılar, aynı fikr-i sabit: hat nokta, hat hat, nokta, nokta nokta hat!..

Telgraf alıcısı, hanidir aralıksız çalışıyordu; başındaki telgrafçı, elinde kalem, sürekli aldığı şifre rakamlarını, önündeki kağıda yazıyor; yanı başındaki iskemlede, Şifre Kâtibi Faik Bey oturmuş, dikkatli fakat sakin: ikisinde de, fevkalâde bir hal yoktur, o an, gündelik 'mesai havası' içinde görünürler.

Bir endişe gölgesi, ilkin telgrafçının yüzünde belirdi; Faik Bey gözlüğünü takıp, onun önündeki şifre rakamlarını, acele çözmeye başlamıştı; çok geçmeden, kendi kendine mırıldanıyor:

"...inn'allah-ü-maa'sâbirîn!.. İsmet Paşa'dan geliyor, yahu bu telgraf...vaziyet muğlak, zannım bu ki tehlike arzediyor..."

Levent Şahverdi Arşivi

Riyaset Makâmı'nda, Fevzi Paşa, elindeki değnekle o sıra; duvardaki harita paftası üzerinde, Yumruçal ve Nasuhçal yöresini gösteriyordu; gümrah kaşlarını çatmış, sesi endişeli:

"...beni tedirgin eden mıntıka, bu mıntıka Doktor!.. Hassaten, Nasuhçal ve Yumruçal mevkii!.."

Dr. Adnan Bey soruyor; sesinde, endişe ve merak:

"...tedabir-i lâzime ittihaz edilmedi mi, Paşam?.."

Fevzi Paşa ile Dr. Adnan Bey, harita başında, cephedeki harekâtı değerlendiriyorlar; makam odasında sigara dumanı; açık pencerelerden, sulanmış, toprak kokusu; serçe cıvıltıları; masanın üzerinde şifre miftahları, dosyalar, birkaç telgraf, iki çay bardağı, vs; kapı açık, dışarda acemi bir daktilo kekeliyor; arada telefon zilleri...

Fevzi Paşa, kötümserdi. "...ne kadar ittihaz edilse, o irtifada mukâvemet müşkilât arzeder..." dedi, sustu; sonra, aklına yeni gelmiş gibi, ilâve ediyor: "...rakım iki bine yakın..."

O anda, kapıdan bir emir zâbiti girecektir: genç, yakışıklı bir mülâzim; topuklarını vurup, kumandanı selâmlayarak, getirdiği şifreyi resmi bir sesle 'arzeder':

"...Garp Cephesi Karargâhı'ndan, az önce geldi, kumandanım!

Elini uzatırken, Fevzi Paşa sordu: "...haiz-i ehemmiyet bir haber midir?"

"...Kütahya Cephesi'nde, Yunan taarruzu, başlamış...mahallîden ziyade, umumiye benzer..."

Fevzi Paşa ile Doktor Adnan Bey, bakıştılar; ikisinin de çehresinde, aynı kaygılı kötümserlik; sonra Fevzi Paşa, bir el işaretiyle emir zâbitini gönderiyor; şifreye göz atarken, yarı anlaşılır, yarı anlaşılmaz bir mırıltıyla, telgrafı okudu:

"...evet, neymiş?.. Ağır topçu himayesinde başlayıp...mukâbil ve mütekâsif ateşe rağmen, Sivaslı civarına kadar ilerlemişler..."

Levent Şahverdi Arşivi

Dr. Adnan Bey, sigara yakmaya davranmıştı; daha çok kendi kendine:

"...sabahtan beri içimde, gayr-ı kaabil-i tarif bir teessür..." dedi, "...bir manada, hiss-i kabl-el vukuu!.."; dumanları üflerken, ekliyor: "...demek ki buymuş!.."

Fevzi Paşa, elinde kağıt, çenesini kaşıyarak, makam masası üzerindeki telefona uzanmıştı:

"...daha bu sabah, Reis Paşa'yla vaziyeti muhakeme etmiştik...onun fikrince de..."

...tam bu sırada, villanın açık pencerelerinden yayılan piyano sesi, birden kesildi; "*...Manastır'ın içinde vardır bir havuz,*' türküsü idi, bu; çalan da, ihtimal Fikriye Hanım!..

Reis Paşa'nın otomobili, İstasyon'daki Direksiyon Villası'nın önünde, harekete hazırdı; şoför çıkmış, gölgede sigara içiyor; ağaçlarda, inanılmaz yaz zenginliği: açıktan koyuya, yeşilin binbir çeşidi, dallarda kuşlar, cıvıl cıvıl! İstasyondan, manevra yapan köhne bir lokomotifin, yorgun solumaları işitilmektedir.

Fikriye, resmine bakarak, mütebessim diyordu ki:

"...bunu da kapıda çektik...evin kapısında..."

Bir değil, elinde tuttuğu, bir deste fotograf; bunları salonda, Mustafa Kemal'e gösteriyordu; Paşa mutlu, biraz da şakacı diyor ki:

"... kimdir bre, bu ay parçası? Acaba tanır mıyız?"

Fikriye, alınmış göründü: "...yapmayın Paşam," dedi, "...yoksa inanırım!"; arkasından, kadınca bir merakla ekliyor: "...hakikat, o kadar güzel miyim?"

Genç kadın, koltuğa oturmuştu, omuzlarında neftiye çalan ipek bir şal; yanaklarında hafif allık pembeliği; gözlerindeki, yoksa sürme mi? Hayli şık ve

Levent Şahverdi Arşivi

süslü fakat solgun; arada, kesik ve kuru, küçük küçük öksürüyor. Mustafa Kemal Paşa, sokak kıyafetiyledir; yanında ayakta durmuş; elinde, evirip çevirdiği, yanmamış bir sigara.

Hep öyle, yarı şaka yarı ciddi, soracaktır:

"... kim çekti bunları, Esat mı?.. Şu bizim fotograf zâbiti?.."

"...evet! Bilseniz ne kadar uğraşıyor..."

Başka bir fotograf gösterdi: "...meselâ şuna bakar mısınız? Hilâfsız bir, bir buçuk saatımızı aldı..."

Fikriye'nin ellerinde, öteki fotograflar: giyinmiş kuşanmış, o, Paşa'nın evdeki çalışma odasında, ayaktadır; masanın başında, uzun ve mahzun; ya da, 'Reis Paşa'nın ona verdiği tesbihi, kolye gibi boynuna takmış, villânın taşlığında, boy resmi halinde gülümsüyor. Ya da niye, süvari giyinmış; ayağı üzengide, elinde dizginler, at sırtında olmasın; kırsalda 'alafranga poz vermiş'...

Mustafa Kemal gülerek, yine şaka yollu: "...bakıyorum," diyor, "...benim tesbih...boynundan hiç eksik olmaz!.."

Fikriye duygusal, bir an daldı: "...tabii olmaz, Paşam...o benim uğurumdur...hayatımın uğuru!..eğer onu kaybedersem..."

Kuru ve kesik öksürük, sözünü yarıda kesti; işlemeli mendilini, dudaklarına götürüyor; acaba ne diyecekti, 'sizi de kaybederim' mi? Mustafa Kemal Paşa, biraz endişeli ona eğildi:

"... Fikriye, nasılsın sen? Bu öksürüğü beğenmiyorum..."

"...aaa, lütfen izam etmeyiniz, Paşam! Sıtmadan zayıf düştüm, hepsi bu!.."

Beklenmedik telefon, o sırada çaldı; Paşa, hâlâ yakmadığı sigarası elinde, ondan uzaklaşıyor; sağ

Levent Şahverdi Arşivi

eliyle ahizeyi kulağına götürürken, sol elindeki sigarayı dudaklarına iliştirecektir.

"...evet, nedir oğlum? Söyle bakalım..."

Biraz dinledi, sigarasını yaktı, dumanlarını salıveriyor: "...kimdir dedin? Fevzi Paşa mı?.."

Fevzi Paşa, kulağında telefon; yüzünde gergin, biraz da kederli bir ifade, diyor ki:

"...zât-ı âlinizi, evvelâ Meclis'de aradık, eve intikâl ettiğinizi söylediler... Halbuki keyfiyet, bana müstacel göründü, hatta tehditkâr... Bu itibarla, ıttılaınıza arzetmek istedim..."

Fevzi Paşa, makamında yalnızdı; duvardaki haritanın karşısında, koltuğuna gömülmüş; gözlerini haritada belli bir noktaya dikmiş; camlar kapatıldığı için, içersi nisbeten daha sessiz; koridordan gelen sesler daha belirgin; en çok da, o kekeme daktilo!

Paşa, kısa bir süre 'Reis Paşa'yı dinlemişti; sonra tekrar ve ciddi bir sesle dedi ki: "...demek, keyifsiz! Geçmiş olsun!" Sustu, sonra daha ciddi ilâve etti: "...beklediğimiz Yunan taarruzu başladı 'Reis Paşa', evet!.. İlk tebliğlere bakılırsa, birkaç istikâmette birden inkişaf gösteriyor..."

Fevzi Paşa, büyülenmiş gibi, daha önce üzerinde çalıştıkları haritaya dalmıştı; sanki yaşadıkları 'serencam', renk renk, cizgi çizgi, nokta nokta, oradadır: Devlet-i Âliyye, Sevres Muahedesi hükümlerine göre, taksim edilmiş; Garbî Anadolu'da, Yunan işgali altındaki arazi, mavi ile taranmıştır; Yunan taarruzunun istikâmeti, mavi; Türk tarafının mukâvemeti, kırmızı oklarla çizilmiş!..

Levent Şahverdi Arşivi

Fevzi Paşa, açıklamalarını sürdürüyordu: "...hulâsaten, denilebilir ki...Bursa'dan, İnönü istikâmetine iki fırka...Uludağ üzerinden, Tavşanlı istikâmetine bir fırka hücuma geçti...Ayrıyeten, Gediz'den Kütahya istikâmetinde bir fırka...daha da mühimi, Altıntaş'tan beş fırka, Seyitgâzi; bir fırka da Afyon istikâmetinde harekâta başlamış bulunuyor... Yenişehir ve İnegöl, maalesef düştü... Yunan 3. Fırkası, Eskişehir'in şarkında, keşif taarruzları yapmaktadır..."

Fevzi Paşa, sustu; alnında biriken terleri, mendiliyle silerek; 'Reis Paşa'nın cevabını dinledi, sonra:

"...bütün bunlar..." dedi, "... tahmini rakamlardır, Paşam!.. Lâkin, taarruzun iki ana hedefini, sarahaten gösteriyor, ki: birisi Kütahya'dır bunların, ötekisi Eskişehir..."

Levent Şahverdi Arşivi

(...Kütahya-Eskişehir Muharebeleri, Temmuz'un 11. gününden itibaren, Türk askeri gücünün aleyhine dönmüştür; muharebenin en tehlikeli ve neticeye en etkili gelişmesini, 'Komutan Atatürk' adlı kapsamlı eserinde Celal Erikan şöyle anlatıyor:)

"...11 Temmuz akşamı, Yunan stratejik yayılması belli olunca; ve dolayısıyla düşmanın Altıntaş ve Döğer arasından ilerlediği ortaya çıkınca; 12. ve 4. Kolorduları takviyeye çalışan, Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa; geç saatlerde (11 Temmuz 1921, saat, 22:00) 4. Fırka'nın da, 3. Grup'dan 4. Grup'a geçmesini emretmişti..."

"...8. Fırka'yı, tuttuğu Yumruçal-Nasuhçal mevzilerinden çıkarıp, 12. Grup'a göndermek düşüncesinde olan, 4. Grup Kumandanı Miralay Kemalettin Sami Bey, 4. Fırka'nın gelişini çok bekledi; çünkü, 3. Grup Kumandanı Miralay 'Ayıcı' Arif Bey, Garp Cephesi'nin emrini 12 Temmuz'un ilk saatlerinde aldığı halde, bu Fırka'yı (132. Alay) ancak, 12 Temmuz'da yola çıkardı; böylece hem 12. Kolordu'yu takviyeyi engelledi; hem de Fırka'nın, 8. Fırka yerine, Yumruçal-Nasuhçal arasında düşman karşısındaki mevzie, giremeyeşine sebeb oldu; bu da 4. Fırka'nın, yanlış mevzilenmesine ve kumandanı Kaymakam Nâzım Bey'in, şehit düşmesine yol açtı..."

"...Fahrettin Paşa 'Hatıraları'nda, bu konuya önemli bir açıklık getirmektedir. Kütahya'nın kuzeybatısındaki boşluğu tıkamaya gönderilen birliklerin (15. Fırka ve 14. Süvari Fırka-

Levent Şahverdi Arşivi

sı) başına, 5. Grup Kumandanı olarak gitmekte olan Miralay Fahrettin Bey (Altay); 12 Temmuz günü, öğleden önce, komşu 3. Grup'un kumanda mevkii Kütahya'ya uğrar. 4. Fırka'nın, Kd.Yzb. Nâzım Bey'in, müfrazesinin, 4. Grup'un emrine kaydırılması için, Garp Cephesi Kumandanı'nın verdiği emirden, bihaber bulunduğunu görür. Grup Kumandı Miralay Arif Bey'e sorunca, 'Olmaz öyle şey!' cevabını alır. Bu grubun, kendisine (5. Grup'a) yapılması Cephe Kumandanlığı'nca emredilmiş olan yardımı da, iki 'öküz arabalı' nakliye kolundan öteye götürmez. Gerçekten Mustafa Kemal'in arkadaşlığından şımarmış olan, Miralay Arif Bey'in; 2. İnönü Muharebeleri'nde de, verilen emirleri savsaklayarak yerine getirdiğini hatırlarız..."

"...14 Temmuz 1921 günü geç saatlerde, 8. Fırka mevzilerine yaklaşan 4. Fırka mevzii teslim almıştı. 8. Fırka, Nasuhçal kuzeyinde bir çark yaparak, 12. Grup'un kuzey kanadına yönelmiş idiyse de; 12. Grup'un, 2. Süvari Fırkası'nın çekildiğini görerek; Fırka'nın 15 km batısındaki, Damlalı civarına çekilmişti. 15 Temmuz sabahı, iki alayın yerleşme durumunu görmeye çıkan, yiğitliği ile tanınmış Kaymakam Nâzım Bey, yanında karargâhının süvari takımı olduğu halde, Yumruçal'da, 40. Alay'ın ilerideki mevzilerine geldi. Yanına aldığı bu küçük müfreze ile, tehlikeli yerlere çıkarak, arkadan gelen birliklerine yol açma itiyadı içindeydi. Burada da, kumandanı ayık gezmeyen 40. Alay'ın, Yumruçal önündeki tepeyi tutturamamış olduğunu görünce, ileriye çıktı. Düşman ise yayılmış olarak ilerlemekte idi. Kumandan ve omuzdaşları, düşmanın yakından açtığı tüfek ateşi altında kaldı; iki ağır yara alan Kaymakam Nâzım Bey, atından yere düştü. Kucaklanarak kurtarıldı; kimisi yaralı kimisi şehit müfrezeyle birlikte bulunan, Erkânıharp Reisi de esir düşmüştü. Kaymakam Nâzım Bey, Ankara'ya gönderilmek üzere, Çekürler İstasyonu'na getirildi; ama buradan daha ileriye gidemeden ruhunu teslim etti..."

"...4. Fırka kumandanının şehitliğine varan bu vaka, bununla kalmadı; iyi yerleşememiş olan, 40. Alay da geri çekil-

Levent Şahverdi Arşivi

di. Çekilme, 58. Alay'a da bulaştı. Nasuhçal ve güneyini tutmak üzere, 23. Fırka'nın; 3. ve 7. Fırkalar'la Yumruçal'a yöneltilen bazı birlikleri, bu tepelerin doruğunda ve geri yamaçlarında kaldılar. Bunun üzerine, eylemlerinde etki beraberliği sağlamak amacıyla, bu tümenler, kıdemli olan 3. Fırka Kumandanı emrine verildi; oysa bu miralay, ertesi günü birlik çekilinceye kadar, bir emir veremedi..."

('Komutan Atatürk', Celal Erikan, s. 688-691, İş Bankası Kültür Yayınları, 1972)

Levent Şahverdi Arşivi

"...ric'at, kat'ileşti demek!.."

Demiryolu üzerinde, bir katar; çevresinde, inenler ve binenler; bir bakıma, yüzünden düşen bin parça, bir sarık, fes, çarşaf ve peçe kalabalığı; istim tutmuş lokomotifin, bacasından kustuğu ağır duman, istasyonun büyük tabelasına yığılıyor: beldenin adı, Latin harfleriyle, fakat Türkçe yazılmış: "Eskichehir"!

Ortalık, ana baba günü: o sessiz ve kederli telâş, ric'at telâşı: tren, terk edilmesi kesinleşmiş Eskişehir'den, yaralıları da götürecektir, sıhhiye neferleri, kamyondan ya da kağnıdan indirilmiş, sargılar içindeki 'mecruhları', vagonlara bindiriyorlar; boşalmış kamyon ve kağnılar, 'akabinde' hastahaneye dönüyor. Beyazlar giymiş, hemşireler, yorgun ama dikkatli; Sıhhiye neferlerine yardımcı olmaktadır; ahaliden, sakallarına saklanmış birkaç ihtiyar; bu dumanlı faaliyete dalmış, boş boş bakıyor; aralarında, ellerinde kuş sapanları, yalınayak koşuşan çocuklar; iki ufak sokak köpeği.

Yükünü az önce boşaltmış bir kağnı, boş iki sedyesi ile, hastahaneye doğru işte o sırada yola çıktı.

Eskişehir Hilâl-i Ahmer Hastahanesi'nde; avlu ve cümle kapısının çevresi, aynı telâş içindedir; bazı sedye ve tezkereler, hastalarıyla yere uzatılmış; diğer bazıları, kamyona yükleniyor; yürüyebilen birkaç yara-

Levent Şahverdi Arşivi

lı, duvarın dibine çömelmiş; mütevekkil, sigara sarıyorlar; birinin elinde fitilli çakmak, ötekinin ağzı burnu duman: halbuki tütün içmek 'memnu'!..

Gizli açık inîltiler arasından, bazı cümleler, şaşılacak bir açıklıkla işitiliyor; kimisi, bir hemşirenin ağzından; kimisi, bilinmez hangi yaralının, ya da askerin:

"...evvelâ, şu taraftakileri taşıyalım! He mi gurban?.."

"...offf anam offf!.."

"... Allah rızası için, kirveler, bir yudum su!.."

"...ağır olun oğlum, yaralı bunlar!.."

"...Esma, ah Esma!.."

Hemşire ve hastabakıcılar, arı gibi çalışıyorlar; imkân nisbetinde, yaralılar dışarıya taşınıyor; beyaz gömleğinin eteklerini uçura uçura, oradan oraya koşan Başhekim, Doktor Şemsettin Bey, geniş kol işaretleriyle, sıhhiyecileri yönlendirmektedir

"...bu taraftan aslanım, bu taraftan...şöyle geçin...bunlar, büyük kamyona gidecek, anlaşıldı mı?.."

Hastahanenin holünde, başhekimin yazıhanesideki telefonun, inatla ve ısrarla çaldığı işitiliyor; herkes kendi telâşına düşmüş, bakan eden yok: mermerlerde, sıhhiyeci postallarının, irı ve kaba gürültüsü; sıra sıra dizilmiş, sedyeler; hastaların 'melûl' bakışları; umutsuz, savaş mahzunluğu.

Genç bir mülâzim, ihtimal ihtiyat zâbiti; sedyesi yan yana iki yaralının, birer elini yakalamış; çocuk gibi, hıçkıra hıçkıra ağlamaktadır. Az ötesinde ağzı yüzü, sargılar içinde kaybolmuş, iri yapılı bir nefer; sedyesinde doğruldu, içleniyor:

Levent Şahverdi Arşivi

"...ah dadaş, dadaş! Ben yaşamışım, ne faide!.. Getti, dağ gibi yüzbaşım getti; kumandanım getti!.."

Ayakta, kapının pervazına dayanmış, o binbaşı: bir kolu askıda, üniforması yırtık ve kanlı; kimsenin duyamayacağı bir sesle, âdeta fısıldıyor:

"...yirmi dört saattir açım, bana bir lokma ekmek, bir fincan çay!.."

Uzun boylu, gözleri zümrüt yeşili başhemşire, elinde tepsiyle gözüktü; genç irisi bir kadın, kirpikleri kıvırcık ve simsiyah, teni fildişi beyazı: binbaşının çayını getiriyor. Yazıhanede çalan telefondan, ne kadar bunalmış olmalı ki, o yana dönüp bağırdı:

"...kimse yok mu orada?.. şu telefona niye bakmıyorsunuz?.. Kafa bu be!.."

Çayını hastaya uzatırken, kendi kendine söylenecektir:

"...âlemin umurunda mı?.. İş başa düştü!.."

Çayına, âdeta hırsla saldıran binbaşıyı bırakıp; yazıhaneye yürüdü; iki yanından, uçar gibi, sedyeler geçiyor; etrafında, yaralıların derin iniltileri; gönüllü hastabakıcı kızlar ve sağa sola koşuşan, sıhhiye neferleri...

Başhemşire, başhekimin yazı masası üstündeki manyetolu telefonu açmıştı; ahize kulağında, karşı tarafla konuşmaya çalışıyor; anlaşılan irtibatı kolay kuramıyorlar: sesini gittikçe yükseltti.

"...neresi orası? Efendim, anlayamadım: sesiniz gelmiyor... Daha yüksek konuşun!.."

Sustu, biraz dinledi, irtibat nihayet sağlanmış olmalı ki:

"...burası hastahane..." diyor; "...Eskişehir Hilâl-i Ahmer Hastahanesi...orası neresi?.. Karargâh mı...hangi karargâh?.."

Levent Şahverdi Arşivi

Birden, yukardan aşağıya, kalın ve yaklaşan bir uğultu; önce ne olduğu anlaşılamıyor; genç kadın sustu, donakalmıştı; hayret ve korkuyla, etrafa bakınıyor; dışardan, boğuk bir ses; insanın, âdeta kulaklarını oyan uğultunun, adını koyacaktır:

"...sipere millet, çabuk sipere! Tayyare bunlar... Yunan tayyareleri!.."

Başhemşire, eğildi; yazıhaneyi, zar zor, siper edindi; iri yeşil gözleri, -korkudan mı, öfkeden mi?- büsbütün büyümüştü.

O dakika, -sanki hastahane avlusunda, o kadar yakın- inanılmaz bir infilâk; ofisin camları, şangır şungur kırılıyorlar; salondaki kalabalıkta, korku ve tevekkül: birileri Salâvat getiriyor: "...Allahuekber!.."

Başhemşire, sindiği yerde, sanki zamanın dışına çıkmıştı; koridorun ucunda sallanan, telefona dalmış; içi boş, bomboş, kulaklarında, garip bir çınlama! Hattın öteki ucunda birisi, ısrarla konuşmayı deniyor:

"...alo, alo! Hilâl-i Ahmer Hastahanesi... Alo, hastahane cevap ver... Alo hastahane diyorum, cevap versene!.."

İlk infilâkı, ikinci ve üçüncü infilâk izleyecektir: bunlar daha uzak; dolayısıyla, daha az ürkütücü! Çok geçmeden, uçak uğultusunun uzaklaştığı fark ediliyor. Başhemşire, sindiği yerden korkuyla doğrulup; sarktığı kordonun ucundan, telefonu aldı, kulağına götürdü:

"...alo!" dedi "...alo...santral...beni duyuyor musun?..alo, burası Hilâl-i Ahmer Hastahanesi..."

O anda açık kapıdan, hastahanenin cerrahı, Dr. Cemil Bey girmişti; giriş, ne giriş: ameliyathaneden besbelli henüz çıkmış, üstü başı kan lekesi; ağzında sigara, canı burnunda; bir an telefonu bırakıp, başhemşire, soracaktır:

Levent Şahverdi Arşivi

"...Doktor Bey, neydi bu patlamalar? Tayyareler mi?.."

Operatör Cemil Bey, umursamaz, omuz silkti:

"...Evet, Yunan tayyareleri! ...başımıza bir de bunlar çıktı..." Kendi kendine devam ediyor: "...elimizdeki kloroform, bitti bitecek; halbuki, asgari yirmi ameliyata daha, girmem lâzım..."

Sustu, aklına birden gelmiş gibi, elini alnına vurdu:

"...tüüü, hastahane tahliye ediliyor, unuttum!.. Başhekimi görmeliyim ben...acilen başhekimi..."

Girdiği gibi, hızla kapıdan çıktı. Başhemşire, hattın öteki ucuyla, nihayet konuşabiliyordu; hayli yüksek sesle:

"...kimi aramıştınız?.." diye sordu: "...Kimi dediniz, kimi?.. Halide Hanımı mı?.."

Hastahanenin, otuz yataklı koğuşunda; sıhhiyeciler, iki hastayı sedyeye koymuş, kapıdan çıkarmaya uğraşıyorlar; bunlar ağır yaralı, birisi sayıklıyor; daha geride, Halide Edip Hanım, sırasını bekleyen, genç bir yaralının başucundadır; battaniyeden çıkmış, kesik ayağı görünen; gözleri yaşlı, bir nefer bu; kesik kesik konuşuyor, diyor ki:

"...gözünün yağını yiyem, hemşir'anım...beni burda komayın...Polatlı'ya götürün..."

Beyaz hemşire kıyafeti, Halide'nin, gözlerinin ve saçlarının mütehakkim siyahlığını, büsbütün meydana vurmuş, dudaklarında kaygılı bir gülümseme; onu teselliye uğraşıyor.

"...o nasıl söz Mustafa, hiç bırakır mıyız, canım...işte tren orada...sesini duymuyor musun?"

Eliyle, o sıra kapıdan çıkarılan, sedyeleri gösterdi:

"...işte onlar gidiyor, sonra sıra sende! Sen de gideceksin!.."

Levent Şahverdi Arşivi

Trenin değil, işittikleri ses, tekrar yaklaşan Yunan tayyarelerinin uğultusuymuş; bu defa, bir hayli uzakta, ardı ardına iki infilâk daha, sonra yoğun bir sessizlik; o sessizlikte, akla ziyan bir manasızlık hissini veren, serçe cıvıltıları...

Bitişik yatağın baş ucunda, burnundan ter damlayan, Sıhhiyeci Mustafa Çavuş; gözleri, sonuna kadar açık bir hastanın, nabzını tutmuştu; sonra bileğini usulca yatağa bırakıp, gözlerini kapadı, pikesiyle yüzünü örttü; Halide Hanım'a dönerek, ayağa kalkıyor:

"...Boyabatlı da sizlere ömür, Halide Hanım!"

Gözlerini havaya kaldırdı: "...Cenâb-ı Hak, taksiratını affeyleye!.. Âmin!"

Sedyelerin çıktığı kapıdan, içeriye bir telâş; kıvırcık siyah kirpikli, iri yeşil bir çift göz girecektir; başhemşire, kısa bir an durakladı, besbelli, Halide Hanım'ı aranıyor; görünce, iki adımda yanına yaklaşır:

"...Halide Hanım...Halide Hanım...Karargâh-ı Umumi'den sizi aradılar..."

Halide Hanım, duymadı mı? Boyabatlı'nın ölümü, ona dokunmuş; ne zaman nabzına uzansa, onu köyüne çağıran, hoşsohbet bir çavuştu; dalgın, âdeta mırıldanıyor:

"...bu kıyâmette mi?.."

Yanı başındaki, yeşil siyah ve beyaz, upuzun başhemşire; yavaşça eğildi; dudaklarını, kulağına yakınlaştırıp, alçak sesle;

"...evet!.." dedi; sonra, kısacık susup, sırrını tevdi ediyor; "...arayan zat, 'Reis Paşa'nın yaveriydi... Paşa hazretleri, Karargâhtan avdet edeceklermiş... Sizi trene bekliyorlar..."

Halide Edip Hanım, elinde olmaksızın, ne düşünebilir?

"...ric'at kat'ileşti demek!.."

Levent Şahverdi Arşivi

(Celal Erikan, 'Komutan Atatürk' adlı eserinde, Kütahya-Eskişehir Muharebeleri'nin, 18 Temmuz 1921'den sonraki gelişmelerini şöyle anlatıyor:)

"...İsmet Paşa, Mustafa Kemal Paşa'yı, 18 Temmuz saat 05:00'de Eskişehir İstasyonu'nda karşılayarak, Karacahisar'daki komuta yerine götürdü. Mustafa Kemal Paşa, burada kendisine verilen izahatı dinledikten sorra, İsmet Paşa'ya dönerek, 'Savaşı zaten kaybetmişiz değil mi?' diye sordu; Cephe Komutanı, 'Öyle görünüyor,' deyince; düzene konması ve takviyesi için Ordunun, Eskişehir'in kuzey ve güneyine alınması; düşmanla aranın açılmasıyla, zaman kazanılmak üzere, yavaş yavaş Sakarya gerisine çekilinmesi; bu çekilmenin, halkın maneviyatında doğuracağı sakıncaya göğüs gerilmesi önerisini yaptı..."

"...Batı Cephesi Kumandanı, 18 ve 19 Temmuz 1921'de verdiği emirlerle Orduyu, iki evrede Eskişehir doğusu-Seyitgâzi hattına çekti. 20 Temmuz Harekâtı arasında, 12. Grup'un 8. Fırkası'yla; Kesenler Deresi üzerinden (Seyitgâzi Çayı'na bu kentin 7. km uzağında kuzeybatıdan kavuşan dere) yaptığı, taarruza da değinmek gerekir. Yalnız taarruz düşmanın da uyanık olduğu zamana rastladı; taarruz ve karşı taarruzlar, düşmanın atılması başarısını sağlamadı..."

"...buraya kadar ric'at, Yunan Ordusu'nun sıkı baskısı altında geçmemişti. Nitekim 12. Grup, 18 ve 19 Temmuz günleri, hücuma kalkmıştı. Böyle olmakla birlikte, ortalıkta dolaşan rivayetler yüzünden, birliklerde firar vak'aları artmış, fırkalar zayıflamış; uzun süren muharebeler dolayısıyla birlik-

Levent Şahverdi Arşivi

lerin insicamı kalmamıştı. Denilebilir ki, 20 Temmuz'daki hattın tutulması esnasında, kumandan ve subaylar, müfrezelerini kaybetmişlerdi. Manzara, Balkan Harbi'nde olduğu gibiydi, askeri toplamak için, '...Fırka buraya!', '...Alay şuraya' gibi ünlemeler yapılıyordu..."

"...Birliklerin yerlerini bu koşullar altında almaları sırasında, Garp Cephesi'nin Ağapınar'a nakledilen komuta yerinde; geniş çapta, ve düşmanın Eskişehir Grubu'nun yenilmesi amacını güden, bir taarruz hazırlanmakta idi. Grup kumandanları, özellikle Miralay İzzettin ve Kemalettin Sami Beyler, taarruzun yapılabilirliği ve birliklerin maneviyatlarının yüksekliği üzerinde, Garp Cephesi Kumandanı'na dil döküyorlardı. Bu telkinlerin etkisi altında kalmış ya da kalmamış olsun, Garp Cephesi Kumandanı taarruz kararına vardı..."

"...21 Temmuz 1921 sabahı, 1., 3. ve 4. Gruplardan 9 Fırka (Kuzeyden güneye doğru, 1., 15., 41., 24., 5., 4., 61. ve 7.) ile yapılan taarruzda, çok az bir ilerleme sağlandı. Düşman karşı taarruza geçerek, birliklerimizi geldikleri mevzilere sürdü. Daha sınırlı bir cepheden, daha az bir kuvvetle elde edilebilecek bir etki sağlanmıştı, ama birlikler daha da zayıflamışlardı. Sol cenahta, 5. Grup'tan, 14. ve 3. Süvari Fırkalarının yaptıkları taarruzlar da başarılı olmadı..."

('Komutan Atatürk', Celal Erikan, s. 694-697; İş Bankası Kültür Yayınları, 1972)

Levent Şahverdi Arşivi

"...ehemmiyet ve vahamet, nispidir paşa: mühim olan neticedir!.."

Uzaktan, askeri borazanlar, dokunaklı ve titrek; daha uzaktan, ağır topçunun salvoları, düzenli ve ürkütücü! Gecenin derinliğinde ufuk, sanki yangın yalazı. Avluda askerler, ellerinde söndü sönecek fenerlerle, görünüp kayboluyor; postallarının uzaklaşan sesleri, paldır küldür; ara yerde, ne dedikleri tam anlaşılamayan, iri lâkırdılar, bazen ana avrat küfür...

Garp Cephesi Karargâhı, Karacahisar'da, alçak tavanlı, kerpiç bir bina: kumandanın makâmı, iki penceresi avluya açık, küçük bir oda; köşede, İsmet Paşa'nın oturduğu, portatif karyola; ortada, tahta bir masa, tek bir sandalye: 'Reis Paşa' gergin, fakat azimli, hayli de kararlı görünüyor; kelimelerini tartarak, ayakta konuşmaktadır.

"...ric'at, bildiğin gibi, icabat-ı askeriyedendir, Paşa! Sebebi, sence de malum, bence de malum: biz seferberlik yapamıyoruz, düşman yaptı: bilhassa vesait-i nakliye mevzuunda, teveffuku meydandadır."

Ismet Paşa'nın elinde, sigara tabakası, bir açıp, bir kapatıyordu; asabiyetten mi? Konuştuğu zaman, sesinde 'inkisar' içeren, belirgin bir yorgunluk; kumandanına değil, sanki orada olmayan, bir başkasına konuşuyor;

"...öyledir lâkin, Eskişehir'in...mazaallah Kütahya'nın düşmesi, efkâr-ı umumiye üzerinde fena tesir yapacaktır, burası kat'i!.. Bunu arzederken, hassaten Meclis'i düşünmekteyim..."

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemal Paşa, hemen cevap vermedi; masanın başına, cephe haritasının önüne geçiyor; varla yok arası bir fener, masanın üzerine konulmuş; aydınlığı yok gibi, ölü gözü. 'Reis Paşa'nın keskin 'nazarları', öylesine dikkatle paftaya yığıldı ki, haritada sanki, o açık Rumeli mavisi! Söyledikleri, sert ve acımasız:

"...bizatihi askerî olarak, bizim vazifemiz nedir?.. Yunan taarruzu karşısında, mukâvemet...ve münasip bir harekât ile onları tevkif ve iptal etmek...yani, orduyu meydana getirmek için zaman kazanmak!.. Şimdi de, işte bunu yapacağız..."

Ismet Paşa, zaten eğreti oturduğu, battaniye örtülü portatif karyolasından kalktı; haritanın başına, Mustafa Kemal'in yanına geldi: artık 'paşa' olmasına rağmen, basit bir nefer gibi giyinmişti; son derece kederli ve 'maneviyatsız' görünüyor; sağ eli çenesinde:

"...çare-i hâl..." dedi, "ne olabilir ki, Paşam? Bendeniz..."

Mustafa Kemal, gözlerini haritadan ayırmaksızın, sözünü keserek:

"...orduyu..." dedi, "...Eskişehir'in şimal ve cenubunda topladıktan sonra...düşmanla aramıza, büyük bir mesafe koymak iktiza ediyor...kıtaların yeniden tanzim, tensik ve takviyesi...ancak bu sayede mümkün olabilir..."

Ince eli, zarif parmaklarıyla, çekilme istikâmet ve bölgesini gösteriyor:

"...bunun için de, Sakarya Nehri'nin şarkına, adamakıllı şarkına çekilmek caizdir..."

Ismet Paşa'nın kaşları yükseldi:

"...ya düşman takibe tevessül ederse?.."

"...ederse etsin, bre!..hareket merkezinden ziyadesiyle uzaklaşır...ikmal müşkilâtı baş gösterir...ihtimal vermediği bir sürü iş çıkar...halbuki bizim için, tersi varittir..."

Levent Şahverdi Arşivi

İsmet Paşa, düşünceli idi; kederli ve müteredditdi, yine sanki orada olmayan, bir başkasına konuşuyor:

"...bu mühim...hatta vahim bir karar!"

Mustafa Kemal Paşa, kesti attı:

"...ehemmiyet ve vahamet nispidir paşa...mutlak olan neticedir, ona vasıl olabilmek!.."

"... lâkin Paşam, Eskişehir'in terki...o kadar araziyi düşmana terk etmek...manevi bir sarsıntı tevlit etmeyecek mi?.."

Mustafa Kemal Paşa, bu arada sigara yakmaya davranmıştı; tabakasından çıkarıyor, dudaklarına götüreceği sırada vazgeçiyor; hafif gülümseyerek, silah arkadaşının omzunu sıvazladı

"...İsmet..." dedi, "...evvelâ askerliğin icabatını bilâ tereddüt tatbik edelim...bilâhare bütün mahzurlara mukâvemet ederiz..."

Kibritin alevini, tam sigarasının ucuna uzattığı sırada, durdu; birden, çok değişik bir sesle dedi ki:

"...saat kaç oldu yahu?..treni bekletmiş olmayalım..."

Eskişehir, istasyon yolu; hastahane kamyonlarından birisi, kamyonda birkaç sedye, içinde hastalar; şoförün yanında, Halide Edip Hanım: gece, ric'at gecesi! Kamyon, son bir iki hastayı, trene taşıyor; Halide, tütün içmekten ağzı acı, mağlubiyetten yüreği sıkışık; gözleri, atmaca gözleri; yollara sığamayan göç kalabalığına dalmış: Eskişehir'in terk edileceği duyuldu, ahali göç ediyor.

Gecenin uzaklarından, kalın ve kaba, top uğultuları; şimşek yalazı yanıp sönen, vahşi birtakım parıltılar; birbirine dolaşık, korkmuş köpek havlamaları; havada ıslak keçe, toz ve hayvan pisliği kokuları bir-

Levent Şahverdi Arşivi

birine karışmış, fena halde dolaşıyor; yolda kimisi atlı eşekli, kimisi kağnısına, arabasına binmiş; çoğu yaya, her türden insan...

Pılısı pırtısı, arabasına yüklü; çoluğunu çocuğunu bindirmiş, kendileri yaya, yaşlılar. Bir ellerinde gemici feneri, hem yürüyüp hem bebeğini emziren, körpe analar ki, eyalleri bilinmez hangi ateş sofrasındadır; sakalını ve cübbesinin eteklerini, savurta savurta giden, sarıklı birkaç 'pîr-i fâni'; katırına binmiş, küfeleri yarı ev, yarı mutfak eşyası dolu; tavası elinde, geçkin dul kadın. Gözleri korkuyla açılmış küçücük oğlunu, kağnısına oturtmuş; elinde övendire, yularından çekerek öküzünü götüren, şehit karısı; hepsi, hesaba sığmaz bir keder ve ıstırap ağırlığının altında ezilmiş; karanlığı, zayıf ve yorgun fenerleriyle benekleyerek, ağır ağır, şehirden uzaklaşıyorlar.

Halide Edip Hanım, kağnıların yürek parçalayan iniltisi, beygir aksırıkları ve nal sesleri arasında, kamyonun penceresinden bakıp, kalabalığı izliyordu; o kadar müteessir, o kadar bezgin ve ümitsizdi ki, kirpikleri nemlenmişti; zihninden, bir türlü içine sindiremediği, karanlık düşünceler geçiyor:

"...bu ric'at, bizi nerelere götürecek? Eskişehir, Kütahya derken, Ankara da düşer mi? Bunu kimse bilemiyor... Artık kader denilen kudret, tamamiyle millete döndü, fertlerin hiçbir ehemmiyeti kalmadı..."

Kamyon, hayli yaklaşmış olmalı idi; birden, istasyondaki trenin solumasını duydular: kirpiklerinde, iki damla gözyaşı belirdi; farkında olmadan, gülümsüyor.

Eskişehir İstasyonu, kara dumana boğulmuş; istim üzerindeki lokomotifin bacasından, kıvılcım demetle-

Levent Şahverdi Arşivi

ri uçuşmaktadır; peronda, harekete hazır vagonlar; can derdine düşmüş göç kalabalığı: uğursuz, uzak top sesleriyle uğuldayan, yaz gecesi.

Halide Edip Hanım, elinde valizi, katar boyunca bineceği vagonu arıyordu; yanından, çapraz fişeklik kuşanmış, omzunda mavzeri Kuva-yı Milliyeciler; eşraf kılıklı, ellerinde tesbih, fesi kalıpsız birtakım adamlar; çocuğunu kucağına almış, çarşaflı kadınlar geçiyor. Onun, biraz önce indiği kamyon, az ötesinde katara yanaşmıştı: sıhhiyeciler, fenerlerin soluk aydınlığında, son iki hastayı, trene bindiriyorlar.

'Reis Paşa'nın yaveri Muzaffer Bey, Halide'yi bineceği vagonun, sahanlığında bekliyordu, öyle talimat verilmiş; onu görür görmez, yere atladı, valizini elinden alıp, binmesine yardımcı oldu; bu arada konuşuyorlar:

"...bu hengâmede, merak etmeye başlamıştım, Hoş geldiniz ham'fendi!.."

Halide Edip Hanım, nedense eksikleniyor:

"...çok mu geciktim, Muzaffer Bey? Saat on buçuk filân olmalı... Hastaların tahliyesi, ne de olsa vakıt aldı."

"... yok efendim, haddizatında biz de bir hayli geciktik: Paşa hazretleri, sizi sormuştu da..."

"...Yunan tayyareleri, Ankara'yı da bombalamış. Öyle mi? ...doğrusu merakımı mûcip oldu?.."

"...aynı rivayet, bizim kulağımıza da çalındı, ham'fendi... Lâkin bu dağdağa içinde, tahkike imkân bulamadık..."

İstasyonda üçüncü kampana, usulüne uygun çalınmıştı; arkasından, hareket memurunun borusu; makinist, kısa ve tiz bir düdük sesiyle, cevap veriyor: loko-

Levent Şahverdi Arşivi

motif sarsılarak, harekete geçti: etrafında, ıslıklı ve beyaz, buhar fıskıyeleri; hırslı ve kalın, solumalar: istasyonun 'mağlup' yarı aydınlığından; katar, ric'at gecesinin, mel'ûn karanlığına dalıyor.

Tren, Ankara istikâmetinde, gittikçe hızlanacak; raylarda, tekerleklerin tıkırtısı yükselirken; lokomotif gurbet trenlerinin, o firaklı düdüklerinden birisini, uzun uzun çalarak; düşmana bırakılan Eskişehir'e, veda edecektir.

Levent Şahverdi Arşivi

"...biz buraya, kaçmaya mı geldik, ölmeye mi?.."

Çift kanatlı, kuyruğunda 'mavi istavroz', iki bombardıman uçağı; Ankara'nın üzerinde, dolaşıyordu; hedefi ayarladılar mı alçalıp, bombalarını, kopmuş bir tesbihin taneleri gibi, salıveriyorlar: arkasından, yükselen motorun uğultusu, zincirleme infilâklar; boğucu bir duman! Ana hedefin istasyon olduğu, hemen anlaşılmıştı; çünkü daireler, onun üzerinde çiziliyor; dalışlar, ya yüklenmekte olan, yedek raylara çekilmiş, 'marşandiz' katarının; ya da boşaltılmayı bekleyen, çilekeş kağnıların üzerine yapılıyordu.

İstasyon, bir cehennem! Bombalar isabet ettikçe, âdeta içiçe infilâklar; havaya, çok uzaklara savrulan, demir ve çelik aksam; vagonların birisinde, öfkeli bir yangın başlangıcı! Görevli neferlerin bazıları, sütreye çekilmiş; bazıları kaçışıyordu; ikinci bomba onların üzerine düştü; infilâk, havaya savrulan cesetler; kan gölü, yaralılar! Yaşananları, büsbütün 'dehşetengiz' kılan, tayyarelerin, kulakları sağır eden gürültüsü; bombaların düşerken salıverdiği ıslıklar; isabet almış bir öküz, canhıraş böğürüyor.

Temmuz güneşinin, ışık titreşimleri arasında, pırıl pırıl; 'Direksiyon Villası', asude yalnızlığına çekilmişti; tayyarelerin yukardan salıverdiği bombalardan birisi, yakınında bir yere düşmesin mi? Müthiş bir infilâk! Yoğun bir duman ve barut kokusu! Binanın, handiyse bütün arka camları, şangır şungur dökülüp saçıldılar;

Levent Şahverdi Arşivi

yükselen bir kara duman, 'ağır ağır, villa'nın üzerine sarkıyor. Kıyametin dehşete düşürdüğü, birkaç köpek; kuyrukları düşmüş, dilleri dışarda, koşarak geçtiler.

İçerde, mutfağın hole bakan kapısı, aynı anda, hızla açılmıştı: Bekir Çavuş, şaşkınlıkla eline mavzerini almış, bir telâş hole giriyor; heyecanla seslenerek, kabul salonuna yöneldi:

"...Fikriye Hanım!.. Fikriye Hanım!.."

Salonda kimse yok gibiydi; üst kattan, hâlâ düşen kırık camların, şıngırtısı geliyor; istasyon cihetinden, yeni fakat daha uzak infilâklar ve tayyarelerin, insanda âsap bırakmayan, uğultusu. Salon her zamanki halini koruyordu; değişiklik az, sadece bir tablo asıldığı yerden düşmüş, bir ikincisi eğrilmiş; fakat, camların çoğu kırık!

Bekir Çavuş, daha alçak sesle, biraz da korkarak:

"...Fikriye Hanım, ben Bekir Çavuş! Nerdesiniz?" diye sordu? Önce Fikriye, sonra Saliha Hanım, korkmuş yüzleri, açılmış gözleriyle; saklandıkları koltukların arkasından, başlarını çıkarıyorlar; Fikriye, sesi âdeta kısılmış, soruyor:

"...n'oluyor Bekir Çavuş? Baskına mı uğradık?.."

"... he ya Fikriye Hanım, gâvurun tayyaresi, istasyonu dövüyor..."

Saliha Hanım, iki avucunu gökyüzüne açtı:

"...aman Allahım..." dedi, "...ne günlere kaldık!.."

Bekir Çavuş yatıştırıyor: "...yok yok, çok sürmez, şinci giderler; maksatları, korku salmak!.."

Sustu, etrafı dinledi: infilâklar durmuş, uçakların sesi uzaklaşmıştı; biraz da bunun verdiği cesaretle:

"...siz..." dedi, "... siperde kalın: en iyisi budur!"

Fikriye, camlara bakıyor; Saliha Hanım ise, belki de hiçbir şeyi görmeden, şaşkın şaşkın çevresine.

Fikriye, uzak bir sesle, "...camların çoğu..." dedi, "...âdeta tuzla buz olmuş..."

Levent Şahverdi Arşivi

Beklemediği bir cevap, Bekir Çavuş'tan geliyor:

"...kırılan cam olsun, isabet almadık ya, ona şükür!"

Saliha Hanım, bir yerlerden, bir şeyler mi duydu? Birden telâşlanmıştı; olayın sinir gerginliği içinde, 'alelacele' konuşuyordu: şaşkınlığın ağır bastığı, korkulu bir telâştı bu; daha çok kendi kendine:

"... galiba bir yerler yanıyor..." dedi

Kısa bir an sustu, etrafı dinledi; sonra kesip attı:

"...aaa olmaz, katiyyen olmaz, ben derhal eve gitmeliyim...hemen...şimdi..."

"...Saliha Hanım, bir dakika...çıkmak muhataralı olabilir...isterseniz..."

O çantasını almıştı bile: "...yok yok, canım Fikriye: en doğrusu gitmek!.."

Kapıya yürüdü, Fikriye, onunla birlikte yürüyecektir; Bekir Çavuş, elindeki silahı bırakmış, önleri sıra kapıyı açmaya gidiyor. Saliha Hanım, başka bir konuya atlamıştı:

"...hem bir şey söyleyeyim mi ben, az evvel dediklerimi unutma...Binbaşı Rauf Bey'in teklifi yabana atılacak teklif değil...Çankaya sırtlarındaki şu bağ evi...ne kadar çabuk taşınırsanız, o kadar iyi..."

Sokak kapısı önüne gelmişlerdir, Bekir Çavuş kapıyı açıyor; Saliha Hanım, çıkmadan önce, bir an durdu; sıkılı yumruğunun işaret parmağıyla, havada görünmez bir daire çizerek, ilâve etti:

"...hele bu hadiseden sonra, mutlaka!"

Eğildi, alçak sesle, kulağına fısıldadı:

"...'Reis Paşa'nın da aklını yatır...burada, asıl o tehlikede!.."

Mustafa Kemal Paşa oturmuş, Meclis'deki 'riyaset kürsüsü'nde, müzakereleri izliyordu; 'ehemmiyetine binâen' celseye başkanlık etmeyi, o istedi; salonda bir

Levent Şahverdi Arşivi

yükselen bir kara duman, 'ağır ağır, villa'nın üzerine sarkıyor. Kıyametin dehşete düşürdüğü, birkaç köpek; kuyrukları düşmüş, dilleri dışarda, koşarak geçtiler.

İçerde, mutfağın hole bakan kapısı, aynı anda, hızla açılmıştı: Bekir Çavuş, şaşkınlıkla eline mavzerini almış, bir telâş hole giriyor; heyecanla seslenerek, kabul salonuna yöneldi:

"...Fikriye Hanım!.. Fikriye Hanım!.."

Salonda kimse yok gibiydi; üst kattan, hâlâ düşen kırık camların, şıngırtısı geliyor; istasyon cihetinden, yeni fakat daha uzak infilâklar ve tayyarelerin, insanda âsap bırakmayan, uğultusu. Salon her zamanki halini koruyordu; değişiklik az, sadece bir tablo asıldığı yerden düşmüş, bir ikincisi eğrilmiş; fakat, camların çoğu kırık!

Bekir Çavuş, daha alçak sesle, biraz da korkarak:

"...Fikriye Hanım, ben Bekir Çavuş! Nerdesiniz?" diye sordu? Önce Fikriye, sonra Saliha Hanım, korkmuş yüzleri, açılmış gözleriyle; saklandıkları koltukların arkasından, başlarını çıkarıyorlar; Fikriye, sesi âdeta kısılmış, soruyor:

"...n'oluyor Bekir Çavuş? Baskına mı uğradık?.."

"... he ya Fikriye Hanım, gâvurun tayyaresi, istasyonu dövüyor..."

Saliha Hanım, iki avucunu gökyüzüne açtı:

"...aman Allahım..." dedi, "...ne günlere kaldık!.."

Bekir Çavuş yatıştırıyor: "...yok yok, çok sürmez, şinci giderler; maksatları, korku salmak!.."

Sustu, etrafı dinledi: infilâklar durmuş, uçakların sesi uzaklaşmıştı; biraz da bunun verdiği cesaretle:

"...siz..." dedi, "... siperde kalın: en iyisi budur!"

Fikriye, camlara bakıyor; Saliha Hanım ise, belki de hiçbir şeyi görmeden, şaşkın şaşkın çevresine.

Fikriye, uzak bir sesle, "...camların çoğu..." dedi, "...âdeta tuzla buz olmuş..."

Levent Şahverdi Arşivi

Beklemediği bir cevap, Bekir Çavuş'tan geliyor:

"...kırılan cam olsun, isabet almadık ya, ona şükür!"

Saliha Hanım, bir yerlerden, bir şeyler mi duydu? Birden telâşlanmıştı; olayın sinir gerginliği içinde, 'alelacele' konuşuyordu: şaşkınlığın ağır bastığı, korkulu bir telâştı bu; daha çok kendi kendine:

"... galiba bir yerler yanıyor..." dedi

Kısa bir an sustu, etrafı dinledi; sonra kesip attı:

"...aaa olmaz, katiyyen olmaz, ben derhal eve gitmeliyim...hemen...şimdi..."

"...Saliha Hanım, bir dakika...çıkmak muhataralı olabilir...isterseniz..."

O çantasını almıştı bile: "...yok yok, canım Fikriye: en doğrusu gitmek!.."

Kapıya yürüdü, Fikriye, onunla birlikte yürüyecektir; Bekir Çavuş, elindeki silahı bırakmış, önleri sıra kapıyı açmaya gidiyor. Saliha Hanım, başka bir konuya atlamıştı:

"...hem bir şey söyleyeyim mi ben, az evvel dediklerimi unutma...Binbaşı Rauf Bey'in teklifi yabana atılacak teklif değil...Çankaya sırtlarındaki şu bağ evi...ne kadar çabuk taşınırsanız, o kadar iyi..."

Sokak kapısı önüne gelmişlerdir, Bekir Çavuş kapıyı açıyor; Saliha Hanım, çıkmadan önce, bir an durdu; sıkılı yumruğunun işaret parmağıyla, havada görünmez bir daire çizerek, ilâve etti:

"...hele bu hadiseden sonra, mutlaka!"

Eğildi, alçak sesle, kulağına fısıldadı:

"...'Reis Paşa'nın da aklını yatır...burada, asıl o tehlikede!.."

Mustafa Kemal Paşa oturmuş, Meclis'deki 'riyaset kürsüsü'nde, müzakereleri izliyordu; 'ehemmiyetine binâen' celseye başkanlık etmeyi, o istedi; salonda bir

Levent Şahverdi Arşivi

ölüm sessizliği hüküm sürüyor, hava kurşun gibi ağır; yüzünde, düşünceli fakat 'azimkâr' bir ifadeyle, 'Reis Paşa', ara sıra dalıyor; gece hiç uyumadı gibi bir şey, zihninde, birbirinden çetrefil bir sürü sorun, arasıra önündeki deftere not düşmektedir:

"...askeri, suret-i mutlakada donatmak lâzım; ve lâkin, nasıl? Doğru dürüst bir bütçe yok ki, kifayet etsın; acaba tekâlif-i milliye tasavvuru, bir çare-i hal olabilir mi? Mevki-i tatbike konduğu takdirde, ahalinin aksülameli ne olacaktır? Ya aleyhimize tecelli ederse?.."

Ya da daha 'sıcak', daha 'dumanı üstünde' konular: "...Enver'in mektuplarındaki üslup gittikçe küstahlaştı; bunda ağleb-i ihtimal, Bakû'da, arzu ettiği neticeyi alamayışı müessir oldu; Mustafa Suphi ve avanesinin katlinde, dahli olabilir mi? Vakıa biz de mumaileyhin, Ankara'ya vürudunu pek arzu etmiyorduk ama; Azerbaycan'a iadesi kifâyet ederdi, böyle bir cinayet, Moskova'yla aramızda bir kara gölgedir ki, her iki tarafın da işine gelmez..."

Durup durup, zihninde aynı istifham kıvrılıyordu: "...Meclis münasip gördüğü, muvafakat ettiği takdirde; başkumandanlığı kabul etmem, Dersaadet'te ne mahiyette bir reaction uyandıracaktır? Ekseriyetin hal-ü-tavrı ve havasından, her ne kadar bu istikamette..."

Ufuk mavisi bir dikkat yoğunluğu halinde, gözlerini bir an kürsüye çevirecektir: Fevzi Paşa, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reis Vekili sıfatıyla; 'son vaziyet hakkındaki izahatına' devam ediyordu; sesi bir hayli kederli, epeyce yorgun; galiba biraz da, yankılanıyor!

Levent Şahverdi Arşivi

"...hakikat şu ki, ağır zayiat verilmiş, lâkin müstakbel muharebeler için, ordu, müsait mevzilere intikal edebilmiştir...bu kadarı bile, şerait nazar-ı itibare alınırsa, âdeta bir muvaffakiyettir...esasen, zafer-i kat'i mevzubahis oldukta...harbin, en müsait mahalde kabul edilmesi, zaruret addolunduğuna göre...icab-ı hâlinde, daha da geri çekilebileceğimiz, derpiş olunmuştu..."

Meb'us kalabalığında, hoşnutsuz bir kımıldanış, asabi birkaç tebessüm; gizli bir homurdanma; sağda solda, manalı öksürükler; mahiyeti anlaşılamayan, bir iki itiraz! Birkaç meb'us, o tarafa dönüp baktılar, acaba kim konuştu, ne dedi? Fevzi Paşa, cepheden o sabah dönmüş, Meclis'e o kılıkta gelmişti: üstü başı, toz toprak; traş bile olamamış; fevkalâde üzgün ve yorgun olduğu, her halinden, belli: söyleyeceği şeyin etkisini tahmin edebildiğinden, kısacık sustu, iki yudum su içti; sonra dedi ki:

"...binaenaleyh, hey'et-i vekile, her ihtimali düşünerek, devair-i devletin...ve hükümetin, Ankara'dan tahliyesine...ve Kayseri'ye intikaline müttefikan karar vermiş...ve bu kararın derhal tatbikatına geçilmiştir..."

Bu sözler, Fevzi Paşa'nın dudaklarından dökülür dökülmez; Meclis'in, son derece gergin havasında, bir avuç kıvılcım etkisi yaptı; sanki, görünmez bir şimşek çaktı; arkasından, kalın ve kaba bir uğultu: her kafadan bir ses çıkıyor; kimin ne dediğini anlamak mümkün değil; arada, sıraların üstüne inen, yumrukların gürültüsü! Kaşlar çatılmış, sinirler gerilmiştir; el kol hareketleri birbirini izliyor; hatibe sataşan sataşana:

"...paşa paşa, açık konuş! Başımıza gelen, bir hezimet midir, değil midir; bunu tasrih et: keyfiyeti sarahaten bilelim!.."

Levent Şahverdi Arşivi

"...devlete firar yakışır mı? Yooo, asla yakışmaz: asla ve kat'a! Binaenaleyh hatt-ı hareketimiz..."

"...hani düşmanın defteri dürülmüştü?.."

"...mes'ulleri kimlerdir, mes'ulleri: asıl orası mühim?!."

"...tecziyelerine tevessül edilmeli; hem de derhal, ve şedit olarak! Bu mevzuda bir layihâ ihzar olunsun!.."

"...evet, evet!.. Cezalarını çeksinler!.."

Sakallı, sarıklı, cübbeli, hocaefendi meb'us, davudî sesiyle bağırıyordu; fesi kalıpsız, yeleği gümüş köstekli bir başkası, sağ kolunu uzatmış, yumruğu havada, atıp tutuyor; ötekisi bir 'monşer', sıkma gözlüğünün camları beyzi, sakalı alafranga; ipek mendilini çıkarmış, harıl harıl, terini silmektedir. 'Reis Paşa' bir an düşündü:

"...mes'ul burada, karşılarında ama, bakalım ittihama cür'et edebilecekler mi?"

O sırada, beklenmedik bir şey oluyor: yöresel kılığı, göğsüne inen muhteşem sakalıyla, Diyap Ağa'nın ayağa kalktığı görüldü; galiba söz istiyor; bu o kadar görülmemiş bir şey ki, ses soluk kendiliğinden kesildi, çalkantı durdu; bütün gözler, ona dönmüştü.

Diyap ağa, sözü uzatmıyor, diyor ki: "...efendiler, hele şunu bilek: biz buraya kaçmaya mı geldık, ölmeye mi?.."

Bu müdahele üstüne gürültüler yeniden ve daha şiddetle başlar. Fevzi Paşa'nın konuşmaya devam teşebbüsleri yarıda kalıyor: celseye riyaset eden reis vekılinin, kalabalığı yatıştırma çabası boşa gidiyor

Fevzi Paşa'nın sabrı tükenmişti; birden, tere batmış, yorgun ve kederli, basbayağı bağırıyor:

"...mes'ul mü aramaktasınız?.. Pekâlâ! Ben, ölümden korkan adam değilim; ordunun sevk-ü-idaresin-

Levent Şahverdi Arşivi

den mes'ul benim...eğer bunun bir cezası varsa, onu çekmeye de hazırım..."

Meclis'deki yerinde Mustafa Kemal Paşa'nın, ne yüzünün ifadesi değişmişti, ne de oturuş biçimi; sadece daha dalgın izlenimi uyandırıyor, daha dalgın ve melûl; gözlerinin maviliği, eski ama ne kadar mühim, bir çağrışımla buğulanmış!

(...Erzurum'daki, Kolordu Askeri Misafirhane'sinde asla unutamayacağı, o temmuz sabahı: Dersaadet'ten, hanidir geleceğini tahmin ettikleri emir nihayet gelmiş, III. Ordu Müfettişliği'nden alınmıştır! O ve Hüseyin Rauf Bey, 'fevkalâde buhranlı' bir gece geçirmişlerdi. Sabah, uzak minarelerden ilk ezanlar; sokakta, yazıya çıkan sığırın böğürmesi: faytonların, nal sesleri! Civardaki bütün ağaçlar, silme kuş cıvıltısı. O, kahvesini yudumluyor; kimbilir, bu kaçıncı kahve; kulaklarında, görünmeyen bir musluktan, aralıklı su damlaları, ki içerdeki sükûtu, yay gibi geriyor. 10 Temmuz 1336 (1919)

Sesi üzgün ve kaygılı, Hüseyin Rauf Bey'in âdeta kulağına eğilip dedi ki: "...senin ve benim yapacağımız, tek şey kaldı Rauf! Ayak altında kalıp, ezilmemeye çalışmak! Evet!.."

Kahve fincanını, henüz sehpaya bırakmıştı, kapıların hızla açıldığını işittiler; bir telâş içeriye giren, Yaveri Cevat Abbas Bey, acele onlara ulaştı: birbirine vuran, bir çift topuk; aynı anda, heyecanını gizleyemeyen bir ses:

"...Kumandan Paşa geliyor, Paşam! Bir Süvari Bölüğü refakatinde!!!"

O ve Rauf, iki kader arkadaşı, tedirgin bakıştılar; bakışlarında aynı istifhamlar: bu 'bekledikleri ve korktukları', Mustafa Kemal Paşa'yı derdest edip,

Levent Şahverdi Arşivi

mevkûfen Payıtahta sevkedecek olan', o ziyaret mi-dır; yoksa mahiyeti onlarca henüz meçhul, başka bir mana mı taşıyor?

Yeniden Rauf Bey'in kulağına eğilip, bu defa duyulur duyulmaz bir sesle, demişti ki:

"...gördün mü Rauf? Dediklerim doğru muymuş, değil miymiş? Malûm olduğu üzere, Paşa'nın elinde tevkif selâhiyeti mevcut; belki de herşey, daha başlamadan, bitecek!.."

15. Kolordu Kumandanı 'Karabekir' Kâzım Paşa, 'mayetı erkânıyla birlikte', kapıdan girmişti: ne kadar sakın görünüyor, yüz hatları, 'katıyyen' ifadesiz! Arkasında 'zâbıtanı', yürüyerek; ayağa kalkmış olan Mustafa Kemal'ın ve Hüseyin Rauf'un karşısına geldi ve durdu: birbirine vuran bir çift asker topuğu ve selâm; sonra, sıradan bir 'tekmil' verirmiş gibi, sesini yükseltmeden söyledikleri:

"...emrinizdeyim, Paşam! Ben, zâbıtan ve efradıyla bütün kolordum, emrinizdeyiz!.."

Ne garip! Sabahtan beri, düzenli aralıklarla damlayıp, âdeta asabını oyan su sesi, o anda birden kesiliyor.)

Meclis Hey'et-i Umumiyesi'ndeki tehevvür ve heyecan, son haddine varmıştı. Mustafa Kemal Paşa, hatırladıklarının etkisinde, hafif tebessüm ettiğini fark edince, irkildi; kaşlarını çatıp, gözlerindeki buğuyu dağıtarak, dudaklarındaki belli belirsiz tebessümü silip, o günkü vahametin ciddiyetine yaklaşıyor.

Yoksa uzaklaşıyor mu?

Levent Şahverdi Arşivi

'Taninci' lâkabıyla tanınmış, Muhiddin Bey'in (Birgen) Tiflis'den, o tarihte 'Karabekir' Kâzım Paşa'ya yazdığı mektuptan bazı kısımlar:

"...ben komünist değilim, belki duygumla komünist olabilirim, fakat düşünce bakımından, bizim memlekette henüz böyle bir toplum düzeninin kurulabileceğine inanmam. Ancak şuna iman etmişim ki, Anadolu mücadelesinin başarı ile sonuçlanabilmesi, askerî harekâtın, aynı zamanda kesinlikle, bir 'sosyal hareket'le birlikte yürütülmesine bağlıdır. Ankara'ya, bazı arkadaşlarla beraber, bu düşünceyi savunmak üzere geldik; bir yıl uğraştık, sonunda eski İstanbul Hükümeti'nin, yalnız ad değiştirerek Ankara'da kurulduğunu gördükten sonra, görevimizin bir zaman için sona erdiğine karar verdik..."

"...Bir yıllık tecrübe, bir yılın olayları bizim gözümüzde yalnız bu gerçeğin isbatına hizmet etti. Askeri harekât, sosyal davranışla birlikte yürütülmediği için; savaş sırasında, başını siper içinde saklayarak, hedefini görmeden tüfek atan askerin hareketi gibi, Anadolu'nun güçlerini ve fişeklerinin boşuna harcanmasından başka sonuç vermemiştir. O kadar parlak sözlere, Hacı Bayram Camii'nde ikiyüzlücesine kılınan namazlara, ancak kelimeden ibaret olan 'Halk ve Millet Hükümeti'ne rağmen, Anadolu halkı mücadeleyi tutmamış, ve tersine, ona karşı ayaklanmakta direnmiştir. Sosyal hareketten yana olanların, yenilmiş bulunmalarına göre, düşman yenilmemiştir. Eğer geçen bir yıldan çok zamanda bir 'sosyal

Levent Şahverdi Arşivi

hareket'le iş görülmüş olsaydı, bugün Yunanlıların denize dökülmüş bulunmaları gerekecekti ve eğer Yunanistan içten hasta olmasaydı, 'sosyal hareketçiler'le beraber, şimdiye kadar askeri hareketçiler de yenilmiş bulunacaklardı. Bereket versin ki Yunan iç mücadelesi bize hayli zaman kazandırdı da iş bu dereceyi bulmadı; fakat bugün askerlikçe, işe başladığımız noktadan gerideyiz ve ileri gideceğimizden kuşku duymakta haklıyım. Dua edelim ki Yunan iç mücadelesi son olaylarla şiddetlensin..."

"...'Sosyal hareket' taraftarları, ne Mustafa Suphi gibi bir serseri; ne de, okuldan yeni çıkmış çocuklardan ibaret idiler. Hayal peşinde koşmuyorlar, gerçekle karşı karşıya bulunduklarını sanıyorlardı. Bundan Başka, 'sosyal hareket' düşüncesi, Rusya'dan getirilmiş şüpheli bir şey değil; on üç yıllık kutsal bir uğraşmanın tek meyvesi olarak, İstanbul'dan taşınıp getirilmiş, millî bir şeydi. Bununla beraber, kayıtsız şartsız askerlik düşüncesi ve eski Bâbıâli diplomasi usulleri galebe çaldı ve Büyük Millet Meclisi'nde, fes ve püskül meseleleri üzerinde iki gün kıyamet koparken, üç sonuçsuz zafer kazandık. 'Sosyal hareket'den yana olanlar, sosyal hayatı ve siyaseti bilimsel anlayışla ele alanlar, on yıl içinde ne zaman İstanbul Merkez-i Umumisi'ne başvurarak, davalarını anlatmışlarsa, hep 'Şimdi zamanı mı, Girit meselesi var,' cevabını almışlardı. 1920'de Ankara Merkez-i Umumisi de aynı cevabı verdi. Şu değişiklik ile ki, İstanbul Merkez-i Umumisi açık ve kesin bir sertlikle söylerken, Ankara Merkez-i Umumisi dolaşık söyledi ve eski Bâbıâli siyasetinin en son ve en güzel örneğini verdi..."

"...bugün sonuç meydandadır. Son bir savaşla Yunanlıları denize dökmeyi başarsak, asıl o zaman başlayacak mücadeleyi, hatta nereden tutmak gerekeceği hakkında, ne bir düşünce, ne de bir hazırlıktan eser vardır. Hatta Ankara'yı çok iyi tanımak ve memleketin on üç yıllık gizliliklerini çok yakından görmüş olmak iddiası ile arz edeyim ki, bugün memleket, yarınki mücadele için hazırlık itibariyle Mütareke zamanlarındakinden daha perişan bir halde bulunuyor. İttihad

Levent Şahverdi Arşivi

ve Terakki Teşkilâtı dağılmış, Müdafaa-i Hukuk onun yerine geçememiştir. İttihad ve Terakki'nin olgunlaştırarak, birbirine eklediği bir takım duygular ve düşünceler de dağılmış; Müdafaa-i Hukuk ise, Misâk-ı Millî adında lâstikli bir yeminden başka ortaya bir şey koyamamıştır..."

"...Mustafa Kemal Paşa, mesleksizlikleri ve meşrepsizlikleri ile, ne İttihad ve Terakki'nin, ne de Hürriyet ve İtilâf'ın kabul etmediği birtakım entrikacılarla, ciddi bir iş tutamayacak kadar ileridir ve yüksektir. Şu halde, bugünkü askeri çabaları mutlu bir sonuca varmış kabullensek bile, yarınki mücadeleyi karşılamak için tek bir kuvvet hazırlanmamıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın, saygı ile hayranı olduğum zekâ ve kararlılığına güvenmekle beraber, ne yapayım ki ilme ve usule daha çok inanıyorum..."

(Mahmut Goloğlu / Milli Mücadele Tarihi, 4. Kitap 'Cumhuriyete Doğru', s. 55, 56.)

Levent Şahverdi Arşivi

(Ankara'nın Moskova Sefir-i Kebiri Ali Fuat Paşa, o günlerde, edindiği bilgilere istinat ederek, vaziyeti şöyle tesbit etmişti:)

Enver Paşa'nın 'gizli' Ordusu!..

"...1921 yılı Temmuz ayının sonlarına doğru, Garp Cephemizin, Kütahya ve Eskişehir savaşlarını kaybederek, Sakarya Nehri gerisine kadar çekilmiş olması, bazı kimselerin hırslarını tekrar uyandırmış; Ankara millî idaresinin dağılıp bozulacağı fikrini onlara vermişti. Bu idareyi ele geçirmeyi tahayyül edenler, yeniden harekete geçmek fırsatını bulmuşlardı. Bu arada Enver Paşa da 28 Temmuz'da Sovyet Hariciye Komiseri Çiçerin ile acele ve gizlice görüşmek istemiş ve mülâkatı müteakip 30 Temmuz'da Moskova'dan ayrılmıştı. Trenle Kafkasya istikametinde hareket etmişti. Paşa'nın bu seyahatine Moskova'dan doktor Nâzım, Trabzon'dan kaçarak Rusya'ya gelmiş olan Doktor Yüzbaşı Fâik ve Erkânı-Harp Binbaşısı Naim Cevat Bey'in teyzesinin oğlu Hikmet Beyler de refakat etmişlerdi. Bedri Bey, Berlin'de bulunduğu için bu seyahate katılmamıştı. Tuapse'de istirahat halinde bulunan Halil Paşa da ailesiyle birlikte Batum'a gelmişti. Bu malûmata nazaran, on, on beş bin kişilik Kızıl bir Müslüman Kuvveti de, Ruslar tarafından Bakû'ye hareket ettirilmişti..."

"...Anadolu'daki hadiseler, Yunanlıların muvaffakiyeti ve Hükümetimizin Kayseri'ye nakli ve bazı irticâi hareketlerin vuku bulduğu tarzında Rusya'ya aksettirilmişti. Bu sıralarda Sovyet Rusya Hükümeti'nin vaziyeti şöyle görmüş olması muhtemeldi: Türk Garp Cephesi, Avrupa emperyalistlerine karşı mağlubiyete uğramıştır. Bunun neticesi olarak, Ankara Hükümeti tamamen çekilebilir. Halbuki bu cephenin tesisi Sovyet menfaatlerine uygundur. Bu maksatla ve her ihtimale karşı, Enver Paşa ile Kızılordu'dan bazı Müslüman kıtaların Cenup Kafkasya'ya gönderilmesi lâzımdır..."

"...Çiçerin'le 17 Ağustos'ta yaptığımız mülâkatta, Sovyet Hariciye Komiseri aynen şunları söylemişti: '...Türkiye Garp

Levent Şahverdi Arşivi

Cephesi'ne bir Rus ordusunun sevkedilmesi suretiyle Türkiye'ye fiilî bir surette yardım etmeyi düşünüyorsak da, Rusya için böyle bir teşebbüsün maddeten imkanı olmadığı gibi, Türkiye'nin de bunu arzu etmeyeceğini biliyoruz. Acaba Enver Paşa'nın temin edebileceği Müslüman Kuvvetleriyle Anadolu'ya geçmesi mümkün olamaz mı?.."

(Ali Fuat Cebesoy, 'Moskova Hatıraları', s. 235/237, Temel Yayınları, 2002)

Levent Şahverdi Arşivi

"...onlar üç arkadaştı, üç bulunmaz arkadaş!.."

Postaya Ankara'dan verilmiş o kart ve paket, Nâzım ile Vâlâ'nın, gittikçe çetrefilleşen Bolu yaşantısını, daha da zorlaştıracaktı.

Bir kere, işin ucu 'hissiyat'a dokunuyor, karttaki imza Nüzhet'in, 'Taninci' diye maruf Muhiddin Bey'in baldızının; Nâzım'ın, sırılsıklam âşık olduğu genç kız! Verdiği haber ise, 'dehşetengiz', demiş ki: "...biz ailece Tiflis'e yerleşmeye gidiyoruz; Kastomoni'den selâmlar!!!" Onlar, inkılâpçılık hayalleri kurarak, Bolu'da avunadursunlar; elin kızı 'alelacele' Tiflis'e, yani 'yeni inkılâb'ın ülkesine, üstelik 'yerleşmeye' gidiyor: gel de kıskanma!

O arada Vâlâ, enikonu büyük paketi, açmıştı; içinden bir sürü kitap çıkıyor, iki de mektup; birisini, Nâzım'in kızkardeşi Samiye yazmış, öbürü babasından, diyor ki oğluna: "...mektubunda, kitaplar istemiştin, sana bir sürü eser gönderiyorum; arzuna uygun olarak, daha ziyade 'öğretici' olanlarını seçtim; Vâlâ'yla başbaşa verin, okuyun. Onun da, senin de gözlerinden öperim!.."

O andan itibaren, iki arkadaş, kitapların dünyasında kaybolmuşlardı; hemen hepsi Fransızca, cilt cilt, İhtilâl-i Kebir Tarihi; onlarca meçhul, bazı şairlerin eserleri; içlerinden biri, Charles Baudelaire, daha ilk gün, akıllarını başlarından alıyor; sonra da...

Levent Şahverdi Arşivi

(...sıra cilt cilt Fransız İnkılâbı Tarihi'ne geldi; ben okudum, Nâzım dinledi; Nâzım okudu, ben dinledim. "...a be arslan Robespierre!" diyoruz; inkılâba ihaneti yakalanıyor; "...a be arslan Marat!.." diyoruz; Charlotte onu banyosunda öldürüyor; "...çüş, neler olmuş; neler olmuş da, haberimiz yok!.."

"...ah, dedim ben, İnsan o asırda yaşamalıymış da, bu hadiselerin içinde yuğrulmalıymış; bizim Bolu köşelerinde yaşadığımız da hayat mı?.."

Nâzım puflayıp, karşı köşeden kalktı; beyaz entarisini savurarak, haritalı sofayı boyladı; doğu tarafa baktı;

"...sen cuma namazı zamanı, istihbarat odasına gelip, duvardaki haberleri neden okumazsın, kuzum?" dedi.

"...cepheye dair haberleri, hep okuyorum!" dedim.

Parmağını Kafkasya'ya doğru uzattı:

"...'geliyor, kürkünü giymiş geliyor!'..." dedi.

Bu Yahya Kemal'ın intişar etmemiş, bir mısraı idi. 'Beyaz Rus' Generali Wrangel ordusunun döküntüleri, köprü başına yığıldığı gün, Yahya Kemal: "...Çarlığın yıkıldığını gördük..." diye memnuniyetini belli etmişti; sonra da Bolşeviklerin güneye doğru inişi üzerine, bu mısraı söylemişti.

Nâzım göz ucuyla Tiflis'e bakarak: "...Fransız İnkılâbı'na benzer hadiseler buralarda cereyan ediyor," dedi, "...belki de daha yamanları; insanlık tarihinde, daha ız bırakacaklar? Ne dersin?.."

Kafamı salladım: "...hakkın var!" dedim. Sessizce bakıştık: yeni rotamızı çizmiştik!..")

Aralarında, zaman zaman, 'Tanınci' Muhiddin Bey'in, neden Ankara'yı bırakıp, Tiflis'e gitmeye karar verdiği tartışılıyor. Acaba aynı sebebten mi? Vâlâ'ya bakılırsa, onun 'münevver haysiyetinin' hayasız-

Levent Şahverdi Arşivi

ca hırpalanması, bunda 'müessir' olmuştur; Meclis'de ona lâyık gördükleri muameleden sonra, bu karara şaşmamak lâzım; mamafih Mavera-yı Kafkas'daki İttihatçılarla temas, yahut da Bolşeviklerle -bir türlü düzene konulamayan- münasebetleri tanzim 'maksadı' da akla gelebilirmiş!..

Oysa Nâzım, başka bir dünyada yaşıyor, gecelik entarisinin eteklerini savurta savurta, vırt zırt; eve daha ilk taşındıkları akşam, duvara çizdiği haritanın başına dikiliyor; cevabını aradığı sorular, önceden belli;

"...Tiflis, nereden gidilirse, daha yakındır?"

Ya da, "...Nüzhet'e en çabuk, nasıl mülâki olabiliriz?"

Oysa etrafları, şehir; koyu orman ve gevşek kar: ıssız vadilerden, sarp yamaçlara yükselen; rakı mavisi, sinsi bir duman; derinliklerinden, adı bilinmez kuş 'sayhaları'; ya da işi çoktan eşkıyalığa dökmüş asker kaçaklarının, ürkütücü silâh çayırtısı; son muharebelerden sonra, ne kadar da çoğaldılar; zengin fakir demeyip önüne geleni soyuyor; imtina edenin, canına kıyıyorlarmış!

Ahali, yaşadığı isyan günlerinin, gerginlik ve heyecanından, kurtulamamış; herkes, her şeyden kuşkulanıyor: 'genç muallimler'den; gece sokaklarındaki, abani sarıklı, calib-i şüphe sakallılardan ki, kalın öksürükleriyle karanlığı dağıtırlar. Taassup, gerçi 'örtülü', elinde silâh, ortalıkta görünmüyor ama; her yerde 'hazır ve nazır'; hangi camie gitsen, mahşer kalabalığı: 'iğne atsan, yere düşmez'; iddia o ki, payıtaht gazeteleri, -bilhassa Peyam-ı Sabah ile Aydede,- el altından, ev ev dolaşıyormuş...

Ankara'nın tayin ettiği, iki genç 'muallim'in, -en çok da 'yelpaze zülüflü, minare kalpaklı'nın, yani

Levent Şahverdi Arşivi

Nâzım Hikmet'in- herkesi tedirgin ettiği malum, dedikodusu ayyuka çıkmıştır; o sebebten Müftü Efendi, makamına davet ederek, 'bizzat' konuşmak istedi; çevresindeki, sünnet-i şerif üzere kırkılmış bıyıkların; zengin ve süt beyazı sakalların, tasvibiyle; bir hayli nasihatta bulunduysa da, dinleyen kim? Nâzım, inadına aksi davranıyor; lâkin hadise çıkarmasına lüzum yok, 'bizatihi' kendisi hadise!

İki arkadaş, yeni keşifleri Fransız şairi Baudelaire'den, gürül gürül şiirler okuyup; 'İhtilâl-i Kebir'in cihanşümul umdeleri'ni, satır satır; tartışıyorlar; işte tam o günlerde, sonraları Nâzım'ın bir şiirinde, "...onlar üç arkadaştı, üç bulunmaz arkadaş!" mısraına girecek olan, Ziya Hilmi'yle tanıştılar; buna onun 'baktığı' ve 'hükme bağladığı' cinayet davası neden oldu.

Hakikatte o, henüz yaşı otuzuna varmamış, genç bir hakim; birinci aza imiş, Ağırceza Reisi'ne vekâlet ediyor, yükü ağır; bereket versin ki, bakır kızılına çalan çatık kaşları, bu maksatla 'münhasıran' bıraktığı gümrah sakalı, ağırlığını artıyor; bir o kadar da galiba, sesi; hele o gün, maznunların hüküm giydiği celsede, mahkeme salonundaki tumturaklı konuşması; herkesi, vekarı ve ahengiyle, âdeta büyülemişti.

Aslında mahkemeye gitmeye, hiç niyetleri yoktu; 'genç muallimler'in ısrarı, akıllarını yatırdı; pişman da olmadılar, fakat onları asıl şaşırtan ve heyecanlandıran, aynı günün akşamı Ziya Hilmi Bey'in, Beyler Kahvesi'ne 'düşmesi'; o da lâf mı, şayan-ı hayret bir teklifsizlikle, Vâlâ ile Nâzım'ın masasına oturmasıydı.

(...hakim geldi yanımıza oturdu. Derhal şiirden açtı, Divan Edebiyatı'ndan, çok zevkli mısralar okudu; sonra Fransız Edebiyatı'ndan döktürdü; sevdiği şairler

Levent Şahverdi Arşivi

arasında Baudelaire de varmış. "...Ne muazzam asırdır, xıx. asır!" dedim; Nâzım, "...'Balkon' şiirine bayılırım!' diyerek okumaya başladı. Ben de tempo tuttum, bir ağızdan okurken, bir de ne görelim; o da katılmasın mı, aynı 'Balkon' şiirini, bizimle beraber okumaya! Fakat o, başkalarını da ezber biliyormuş. Modern cereyanlardan da haberi var. Anlattı, okudu; "ya, evet!" gibi, "cidden..." gibi kelimeciklerle geçiştirdik..

Hâfızamızda henüz taze ya, lâfı Fransız İnkılâbı'na getirdik; Jakobenlerle Montanyarları bir anlattı; bu kadar teferruat, bizim kitaplarda yok! Hem Montanyarlar üzerinde, ehemmiyetle duruyor; onlar dolayısıyla, Paris Komünü'ne sıçradı. O da neymiş, ilk defa işittik: Prusya Harbi'nden sonra, ha? Tiers ha? Vay hainler! Kurşuna dizmişler, o canım inkılâpçıları... Nereden biliyor bunları, bu Ağırceza Reisi? Commune de Paris'nin ve 1904'de Rusya'daki Genel Grev'in de, Bolşevik İnkılâbı için, bir prova mahiyetinde olduğunu söylüyor. Kautskiy ile Lenin arasındaki anlaşmazlığa değindi: "...Proteler Diktatörlüğü zaruri değil miydi? dedi"; biz, "...evet, tabii, zaten!.."

O günü öyle geçiştirdik; ve o akşam, kökten cahil olduğumuzu, mutlaka okumamız gerektiğini, uzun uzun konuştuk. Aramızda ancak altı yaş bulunan bu zatın yaşına varınca, onun gibi bilgi sahibi olmaya karar verdik.

Ziya Hilmi, ertesi günler de, bizi hep aradı. Elbet, bizim de kendimize göre, bildiğimiz birçok şeyler var: İstanbul'un dayanılmaz bir utanç kaynağı halıne geldiğini, coşkunlukla anlattık. Yollarda gördüğümüz sefaletin, Türk milleti için, yine dayanılmaz bir utanç olduğunu; milleti kurtarmak için bir çare aramak gerektiğini, birimiz kestik, birimiz söyledik: bu çare? Bu

Levent Şahverdi Arşivi

çare?.. Ziya Hılmi o çareyi bizimle birlikte aramak tenezzülünde bulundu; o bakımdan hislerimiz, aynı yöne akıyordu; bunu anlayınca, içimizde kaç günden-beri kendi kendiliğine oluşan bir karar dudaklarımız-dan döküluverdi. Tıflıs'e giden 'Taninci' Muhid-din'den aldığımız haberin etkisinde kalarak zihnimize düşen fikir tohumu, birdenbire filiz vermişti:

"...Bolşevik İnkılâbı'nı biz çok merak ediyoruz, dedim; Fransız İnkılâbı'nın içinde bulunmak elbette kaabil değil; geçti o asır, fakat komşu bir memlekette, Fransız İnkılâbı'na benzer büyük hadiseler cereyan ediyor, onları görmeyi istiyoruz; tahsilimizi, ilerletme-yi istiyoruz..."

Nâzım, gayet normal: "...kısacası biz, bu yaz Tıf-lıs'e gideceğiz; oradan da bakalım, Rusya içlerinde neler oluyor; dolaşır, görürüz!.." dedi. Ziya Hılmi so-ğukkanlılığını ilk defa olarak, o anda yitirdi: "...yani buradan kalkıp, bu yaz Rusya'ya mı gideceksiniz?" dedi; ikimiz birlikte, aynı anda: "...evet!" dedik. "...eh öyleyse, ben de sizinle beraber geleceğim!" ce-vabını verdi, Ziya. Nâzım'ın uzun bir şiiri vardır; ma-hut kanat darbesiyle, alt tarafı suya düşenlerden; şöy-leydi ilk mısra: "...onlar üç arkadaştı, üç bulunmaz arkadaş!.."

("'Üçüncü Arkadaş', ağır Ceza Reisi, bakır sakallı, çatık kaşlı, altın sesli, bu Ziya Hilmi işte!..")

Levent Şahverdi Arşivi

(Şevket Süreyya Bey, 'Tek Adam'da Mustafa Kemal Paşa'nın ani sertleşmesine sebep olabilecek, önemli bir noktaya işaret etmektedir. Cilt II, s. 413)

Enver Paşa tehdidi devam ediyordu

"...Mustafa Kemal'le Enver Paşa arasında; ve Enver Paşa'nın 26 Ağustos 1336 (1920) tarihli mektubundan başlayarak, çeşitli mektuplaşmalar olmuştur. Enver Paşa tarafından saygılı, Mutafa Kemal tarafından ihtiyatlı bir üslûp taşıyan bu mektuplardan, Enver Paşa'nın 16 Temmuz 1337 (1921) tarihini taşıyan son mektubu ise şu sözlerle biter:

"'...Memlekete geleceğiz. İşte o kadar!'"

"Mustafa Kemal bu işin buralara varacağını daha önceden sezmiştir. Bir ara Trabzon'a gelen Halil Paşa'nın 'Türkiye Şuralar Fırkası' için çalıştığını tesbit ederek, onu sınır dışına çıkarmak zorunda kalmıştır. Enver Paşa bundan kırgın ve hiddetlidir. Hatta Ankara, Moskova'nın da 'resmen' dikkatini çeker: gayr-ı mes'ul şahıs ve kuvvetlerle, Türkiye hakkında temaslara son verilmesi istenir..."

Levent Şahverdi Arşivi

"...ümitsiz vaziyet yoktur, ümitsiz insanlar vardır..."

O yaz Ankara, birdenbire, bir 'cephe gerisi' şehrine dönmüştü. Herşey, bir ölüm kalım savaşının, vahim öncesini çağrıştırıyor; havada, ağır yaralı taşıyan 'Hilâliahmer' arabalarından, yanmış barut, tentürdiyot ve terli postal kokusu; mühimmat yüklü hayalet kağnılar, sabaha karşı, ağaran geceyi iniltileriyle ince ince dilimliyorlar; kimbilir hangi cephedeki, hangi kanlı 'tedip harekâtı'ndan henüz dönmüş; cepheye 'takviye gidecek' bir müfrezenin, söylediği marş kırık dökük yankılanıyor:

"...ankara'nın taşına bak,
gözlerimin yaşına bak,
türk yunan'a esir olmuş,
şu allahın işine bak..."

Temmuz sıcakları. Şehir, yay gibi gergin: General Papulas'ın cepheyi Sakarya Irmağı'nın gerisine süpürmesi, hemen heryerde tartışmaya yol açıyor: Taşhan'da, II. Grup Muhalefeti'nin meb'usları, harıl harıl, İsmet Paşa'nın 'derekap azlini' istiyorlar; Meclis koridorlarında ise, Fevzi Paşa, 'vazifeye sahip çıkmadığı' için, eleştiriliyor. Kaleiçi'ndeki esnaf kahvelerinde, (tavla şakırtısı, cıgara dumanı, demli çay kokusu:) 'şeamet tellâlı' birtakım köylüler peydahlanmış ki, kalabalık bıyıklarını çekiştire çekiştire, Yunan ağır topçusunun 'salvolarını'; sabah ezanı, köyden bile

Levent Şahverdi Arşivi

işittiklerini yaymaktadırlar: günahları boynuna! Meclis'in Kayseri'ye intikâli, dedikodu olmaktan çıktı; yaşanan bir hakikat: 'birinci derecede ehemmiyeti haiz, bazı mahrem dosyalar', jandarma himayesinde, yola çıkarılmış bile!..

Hepsi bu kadar mı, hayır! Meclis araştırması niyetiyle, 'mahalline gönderilmiş TBMM Hey'eti' döner dönmez -resmen olmasa da- 'Ric'at Harekâtı'nın maksadına muvafık yapılamadığını' duyurmuştu; daha ziyade, 'geri hizmetlerin 'kifayetsiz kaldığı' belirtiliyor. Henüz bu tartışılırken, Garp Cephesi Kumandanlığı'ndan gelen iki talep, Ankara'yı çalkaladı: İsmet Paşa, 'Meclis'de meb'us sıfatıyla bulunan, menşei asker zevatın, cephe hizmetine hazır olmasını' istiyor, evet! İsteği son derece ciddi, o kadar ki Bolu Meb'usu Yusuf İzzet Paşa, başvurur vurmaz, 'Karargâh-ı Umumiye'ye bağlı, bir grup kumandanlığını deruhte etmiş' oldu! Ertesi günkü, TBMM Hey'eti'nin 'müstacel' toplantısında, 'keyfiyet tezekkür edilirken', Paşa'nın ikinci talebine 'muttali olunuyor': 'On beş güne kadar, on beş bin nefer mevcutlu, taze takviye kıt'aları gönderilmez ise; daha da gerilere, -belki de Sıvas'a kadar- geri çekilinmesi muhtemel ve melhûz' imiş!

Bardağı taşıran damla bu olmuştu; artık hemen herkes, her yerde, aynı soruyu sormaktadır: kumandayı, neden Reis Paşa almıyor?

Firuze mavisi, yaz aydınlığı; ufuktan, salkım salkım, sabun köpüğü beyaz, bulutlar sarkıyor; hepsi, Bulgurzadeler'in bağ köşkündeki havuza yansımış; suyun üzerinde yüzen, yeşil yapraklar, uçuşan su si-

Levent Şahverdi Arşivi

nekleri. Küçük bir koyun ve kuzu sürüsü, yalınayak çobanı tarafından haydalanarak, bağın arkasında kaybolmaktadır; ağaçlarda, çeşitli kuşların kalabalık cıvıltısı: huzur ve sükûn.

Köşk ahşap, büyük de sayılmaz; kapısı önünde, 'Direksiyon Villası'ndan taşınmış, bazı ev eşyası; bir iki hurç, kilime sarılı, büyük bir denk, vs; yanıbaşında, Mustafa Kemal Paşa'nın otomobili duruyor; beş on adım ötesinde, sigarasını avucunda içen, kasketli şoförü. Birden, bilinmez neredeki yuvalarında, bir leylek çiftinin; ışık tozlarının pırıltılı sessizliğini, uzun takırtılarıyla dağıttıkları işitiliyor.

'Reis Paşa', telefonun ahizesini kulağına kaldırdı; Hâkimiyet-i Milliye'den aramışlar ama, karşısına beklemediği birisi çıkıyor: Birlik Gazetesi Sermuharriri, Hüsnü Faik Bey; her zamanki gibi, 'nikbin', 'fedayı nefs'e hazır'; her zamanki kadar, 'hürmetkâr':

"...arz-ı hürmet ederim, Paşam; bendeniz, Hüsnü Faik! Bizim çocuklar bir haber yakalamış, ehemmiyetine binâen, zat-ı âlinize arz etmek arzusundayım; neşrinde bir mahzur mütalaa eder misiniz, etmez misiniz..."

Gözlerinin önünde, alnına yükselmiş kaşları, beyzi çalışma gözlükleriyle; o anda belirmiş, Birlik Gazetesi Başmuharriri'nin, siması; Mustafa Kemal sordu:

"...mesele nedir, Hüsnü Bey? Haberin mahiyeti ne?"

"...iddiaya göre, Moskova'nın vaad ettiği silah ve mühimmat, Samsun ve Sinop limanlarına indirilmiş; kağnı kollarıyla, Ankara'ya müteveccihen yola çıkarılmış! Takdir buyurursunuz ki..."

'Reis Paşa', biraz da heyecanlı, sözünü kesiyor:

Levent Şahverdi Arşivi

"...ne mahzuru, Hüsnü Bey; bilâkis, haberin şuyu bulmasında, faide var; hem efradın maneviyatını tahkım eder; hem de, düşmanı tedirgin!.."

"...affınıza mağruren, acaba şu hususu da arz edebilir miyim? İsmet Paşa'nın talepte bulunduğu, takviye kıt'aatı meyanında, Giresunlu Topal Osman Ağa'nın kumandasındaki..."

"...evet, o da doğrudur! 42. Milis Alayı geldi, İstikbal Hey'eti ile birlikte, Meclis namına karşıladık; bu sabah, teftişini yaptım..."

"...arz-ı hürmet ve teşekkür, Paşam! Yunus Nadi Bey de, nezdimizdedir, hürmetlerini arzediyor..."

'Reis Paşa', ahizeyi kapadıktan sonra, bir an öylece durdu; farkında olmaksızın, ceplerinde sigara paketini arandı, bulamadı: zihni yine aynı şeyle, General Papulas'ın kalkışacağı taarruza, nasıl bir cevap verilmesiyle meşguldü; 'filhakika' gelen ilk bilgiler, Yunan Ordusu'nun 'asgari' on fırkalık bir kuvvet halinde, önce Mihallıçık ve Sivrihisar'a saldıracağı intibaını veriyordu, fakat...

Bunlar, Çankaya'nın ilk günleri, henüz yerleşiyorlar: perdelerin bazısı takılmış, bazısı takılmamış; koltuklar dağınık, ikisi holde duruyor, üçü salonda; bir köşede, asılmayı bekleyen tablo ve 'aile' fotoğrafları; bir başka köşe, Fikriye'nin henüz yerini bulamamış, piyanosu; üzerinde rastgele bırakılmış birkaç biblo, şamdanlar, vs.

Fikriye, o dalgın zerafetine bürünmüş; sade, fakat özenerek giyinmişti; boynunda, 'Reis Paşa'nın armağanı, kehribar tesbih; dudaklarında mahzun tebessümü; besbelli bu, kırsal bir yalnızlıkta, 'Reis Paşa'yla başbaşa kalabilmiş olmanın, 'ayrıcalığından' ileri ge-

Levent Şahverdi Arşivi

liyor; yalnız ondan mı, belki geniş ve ferah bir köşke taşınmanın mutluluğu da var; az önce, yemeği başbaşa yedikleri, yer sofrasında, tabağa iki kaşık irmik helvası koyarak, Paşa'ya uzatıyor:

"...hatırım için, bunu tadacaksınız Paşam! Bilirim başınız hoş değildir, yemekle filân! Lâkin bunu, elceğizimle yaptım..."

Mustafa Kemal, aklı hâlâ General Papulas'ın taaruzunda, uzak gülümsedi:

"...yok mu senin bu tatlı dilin, Fikriye...hani nasıl derler, yılanı deliğinden çıkarır..."

'Reis Paşa'nın durup durup dalması, Fikriye'nin gözünden kaçmayacaktı; onu biraz olsun dağıtabilmek için, bahsi değiştiriyor: "...sanırım bu evde çok rahat edeceğiz, bir kere şimendifer telâşı ve gürültüsü yoktur...sonra bombardıman tehlikesinden uzak... Binbaşı Rauf Bey dedi ki..."

'Paşa'nın dinlemediğini farkedince, sustu; hafifçe, içini çekti; bir eli, boynundaki kehribar tesbihin tanelerinde, soruyor:

"...vaziyet çok mu ümitsiz, Paşam?"

Mustafa Kemal, sezgisini takdir eden bir bakışla, Fikriye'ye gülümsedi; diyor ki: "...ümitsiz vaziyet yoktur Fikriye, ümitsiz insanlar vardır; başkumandanlığı uhdeme almadığım için, öyle zannediyorlar..."

Aslında, kendisi de merak ettiği için, Fikriye -biraz çekinerek de olsa- sormadan edemedi:

"...almayacak mısınız?"

'Reis Paşa', ardına kadar açık camlardan, önce bir zaman kırların yeşil aydınlığına, masmavi bakıyor; hep öyle gülümseyerek, sonra tabakasını açtı, Fikriye'ye uzattı; genç kadın aldığı sigarayı dudaklarına götürdüğü sırada; Bekir Çavuş, elinde gümüş tepsi, üzerinde fincanlar, kahvelerini getiriyor; sigaralarını yakarken, konuşuyorlar. 'Reis Paşa' diyor ki:

Levent Şahverdi Arşivi

"...mücbir sebeb mevcut değil! Meclis'deki Muhalefet, efkâr-ı umumiyede öyle bir hava yarattı ki, ben, bu vazifeyi tekâbbül etmez isem, vaziyetin ümitsizliğine hükmedilecek..."

O konuştuğu sırada Fikriye, iri mahzun bakışları ve mahzun tebessümüyle, 'Paşasına' engin bir güven ve inançla bakıyordu; sigarasının dumanı, dudaklarının arasından düğüm düğüm dağılır, yüzünü âdeta sisler ardına gizlerken, diyor ki:

"...ben de ümitsiz biriydim Paşam! Ümid etmeyi, sâyenizde öğrendim: başkumandanlığı deruhte ederseniz, zannımca, millet de bunu öğrenecektir..."

Sustu, istirham eden bir ses tonuyla, ilâve etti:

"...bu, mücbir bir sebeb sayılmaz mı?"

Fikriye, Bekir Çavuş'la sofrayı toplarken; 'Reis Paşa', hep öyle dalgın ve düşünceli, dışarıya çıkmıştı. Kalın bir sıcak. Yukarda, kuştüyü beyaz bulutlar, oldukları yerde sanki durmuş. Korunun 'sükûn ve huzur'unu, ağustosböceklerinin zenginliği bozuyor. O, sigarası duman duman; düşünceleri, karışık ve değişken, hem yürüyor, hem içinden tartışıyor:

(...teessürât, Meclis'de tezâhür etti, evet! Bilhassa muhalifler, bedbinane nutuklarla, feryad ediyor. 'Ordu nereye gidiyor? Millet nereye götürülüyor? Bu Harekât'ın bir mes'ulü vardır, o nerededir? Onu görmek istiyoruz? Bugünkü elîm hâlin, fecî uzviyetin âmil-i hakikisini, ordunun başında görmek isterdik,' diyorlar...

Bu mealde irâd-ı kelâm eden zevatın, ima ve ifade etmek istediklerinin ben olduğuma, şüphe yok! Nihâyet, Mersin Mebusu Selâhattin Bey, kürsüden benim

Levent Şahverdi Arşivi

ismimi telâfuz ederek, 'Ordunun başına geçsin!' dedi. Bu teklife iştirak edenler çoğaldı, muarız olanlar da var. Fiilen ordunun başına geçmemi teklif edenlerin, fikir ve maksadlarını, ikiye ayırmak mümkün...

"...bir kısım zevât, artık ordunun tamamen mağlup olduğuna, vaziyetin iadesine imkân kalmadığına; binaenaleyh davanın, takip ettiğimiz dava-yı millînin kaybolduğuna hükmetmişler. İstiyorlar ki, kendi tasavvurlarına göre münhezim olmuş ve inhizamı devam edecek olan ordunun başında, benim şahsiyetim de münhezim olsun! Diğer bir kısım zevat, diyebilirim ki ekseriyet, bana olan emniyet ve itimadlarından dolayı, samimi olarak ordunun başına geçmemi arzu ediyorlar..."

"...Kumandanlığı, henüz fiilen deruhte etmemi mahzurlu görenlerin mütalaası ise, şu: ordunun, önündeki ilk muharebede muvaffak olamaması, tekrar rec'at etmesi, uzak bir ihtimal değil. Böyle bir vaziyette ben, fiilen ordunun başında olursam, telâkki-yi umumiye nazaran, son ümidin de zeval bulduğu gibi bir zihniyetin doğması, muhtemel! Halbuki henüz, vaziyet-i umumiye, son tedbir, son çare, ve son kuvvetlerin feda edilmesini istilzam edecek mahiyette değildir; binaenaleyh, onlara göre, efkâr-ı umumiyede son ümidin muhafazası için, şahsen benim harekât-ı askeriyeyi idare etmem zamanı gelmemiştir...")

Ağustosböceklerinin yeknesak 'mızıkası, birden susmuştu: yoksa, bir şeyden mi korktular? Beliren sessizliğe, nerede olduğu bilinmez yuvalarından, leyleklerin takırtısı yeniden yayılıyor. Etrafta, pır pır serçe yavruları; zehirli sarı arılar, rengârenk kelebekler:

"Hayat, bir devr-i daim halinde sürmektedir!"

Levent Şahverdi Arşivi

Köşkten, bir hayli uzaklaşmıştı: dönse, münasip olacak. Aslında hâlâ onu tedirgin eden, leyhte ve aleyhteki onca fikre rağmen, ahalide oluşan düşünce, o şaşmıyor.

"...benim fiilen kumandayı deruhte etmem, evvelâ bütün Meclis'de son çare ve son tedbir olarak telâkki edilmişti. Meclis'in bu telâkkisi sür'atle, Meclis'in haricine de intişar etti. Artık benim sükûtum, kumandayı fiilen deruhte etmeye adem-i tehalüküm: âdeta felâketin muhakkak ve karip olduğu, fikir ve telâkkisini umumi bir hâle getiriyor..."

Bunu anlar anlamaz, kürsüye çıkacaktır.

...iki çoban, Meclis'in önünden istasyona doğru; uzun tüyleri, mehtapta pırıl pırıl, bir tiftik sürüsünü geçirdiler; açık pencerelerden içeriye, tiz çoban ıslıkları, biraz toz, epeyce ayışığı giriyor: gören kim? Hüsnü Faik, gözlüklerini alnına kaldırmış; gözlerini, her girip çıkanına açıp kapadığı kapıdan ayıramıyor; beklediği Yunus Nadi; çünkü o meb'us, bu sıfatıyla müzakereyi içerde izleyebilmektedir; Birlik Gazetesi'nin sermuharriri de olsa, 'celse hafi' olduğu için, Hüsnü Faik izleyemiyor:

"...ne kadar da uzadı?"

Mersin Meb'usu Selâhattin Bey, yeniden söz alınca, sabrı tükenen Yunus Nadi, kapıdan görünecekti: kravatını çözmüş, ceketi kolunda; öteki elinde mendil, alnındaki teri siliyor. Bu, üçüncü çıkışı; gözlerini kısarak, o tarafa baktı; Hüsnü Faik'i bıraktığı yerde gülümser görünce, yanına yürüdü: etrafında, yoğun sigara dumanı, demli çay kokusu; alçak sesle tartışan,

Levent Şahverdi Arşivi

birkaç meb'us: 'Reis Paşa'nın Başkumandanlığı'nı, Meclis kabul edecek mi, etmeyecek mi?

Yanyana gelir gelmez, iki gazeteci dost, sigaralarını yakıyorlar; Hüsnü Faik Bey, ağzı burnu duman, merak ettiğini sordu:

"...Celse daha da uzayacak mı?.. Vaziyeti nasıl görmektesin, mîrim?.."

Yunus Nadi Bey, pofurdadı: "...uzamaz mı birader? Bunların kısm-ı âzamında, Enver Paşa bir fikr-i sabit! Devr-i ikbalinde, onun sıfatı 'Başkumandan Vekili'ydi ya; Reis Paşa'nın 'başkumandanlığı'na katlanamıyorlar: bu kadar basit!.."

Hüsnü Faik, iri iri baktı: "...yalnız o kadar mı? Yoksa başkumandanlık sıfatını, münhasıran Zat-ı Şahane'ye ait telâkki edip, Reis Paşa'ya ancak..."

Yunus Nadi, bezgin -yoksa kızgın mı?- sözünü kesti:

"...şu veya bu! Müzakere bilâsebep uzamaktadır; kararın ittifakla ittihazı mucip, münakaşanın temadisiyse..."

"...riyasette bulunan kim? Reis-i sani mi?"

"...evet dostum, Doktor Adnan Bey! O, elinden geleni ardına koymuyor, lâkin..."

Meclis-i Millî'nin 'tarihi' celsesi! Reis Paşa, Ankara mehafilinde yaygınlaşan türlü rivayet ve dedikoduyu önlemek için; başkumandanlığa bizzat talip oldu; hitabet kürsüsünde mes'uliyetini müdrik ve vakûr bir ifadeyle, âdeta tane tane dedi ki:

"...Meclis aza-yi kıramının, umumi surette tezahür eden arzu ve talebi üzerine...başkumandanlığı kabul ediyorum! Müddet-i ömrümde, Hâkimiyet-i Milliye'nin en sadık hadimi olduğumu nazar-ı millete bir defa daha teyid için, bu selâhiyetin üç ay gibi kısa bir müddetle takyid edilmesini ayrıca talep ederim..."

Levent Şahverdi Arşivi

Bir alkış tufanıdır kopmuştu. İkinci Grup'un 'muhalif' meb'usları bile 'pürheyecan' ayağa kalkmış, alkışlıyorlar; Mersin Meb'usu Selâhattin Bey'in, 'başkumandan mı, vekili mi?' tartışmasının sırası mıydı?

Biri giren, öbürü çıkan iki meb'us, salonun kapısında lâfa dalmıştı; içerden, müzakerenin uğultusu işitiliyor: hatibe sert müdahaleler, çirkin imalar; taraftarların, 'münakaşası':

"...kimmiş o? Lütfen efendim, beyanı icabeder!"

"...eşhas bahse mevzuu değildir, beyefendi; mevzubahis olan, halâs-ı vatan ve millet!.."

"...kifayet-i müzakere takriri arz ediliyor..."

"...hangi kifayet, beyim: henüz mevzu vuzuh kazanamadı ki, bu vaziyette ki hayli muğlak görünüyor..."

Birden 'Reis Paşa'nın, yine vakur ve kendinden emin sesiyle, tane tane söylediklerini işitiyorlar:

"...benim kanaatimce bu iş, on beş günde nihayet bulmalıdır; ve şunu bilmeliyiz ki, askerlerimiz Yunan'ı çok tepelemiştir. Selâhiyattar bir zat dedi ki, 'Çanakkale'de bulundum, bütün harb-ı umumî safhalarında bulundum; bu harp hepsinden müthiştir; bu yapılan harplerde askerin gösterdiği kahramanlıklar fevkalâdedir, birkaç nefer bir grubu kurtarmıştır..."

Yunus Nadi ile Hüsnü Faik, birbirine bakakalmıştı; o sırada, kapıda lâfa dalmış iki meb'us, nihayet içeriye girdiler, kapılar kapanmış oldu; ses kesildi. Hüsnü Faik Bey birden kendine gelecektir, toparlanıyor; gözlüğünü, alnından burnunun üzerine indirirken, kaleme kağıda davrandı:

"Reis Paşa'nın dediklerini, unutmadan kayda geçmeliyiz; zannımca, serlevha bile olur, mirim: 'Birkaç Nefer Bir Grubu Kurtardı'..."

Levent Şahverdi Arşivi

...Meclis'in 'tarihi' 'Gizli Celse'si, sabaha karşı, Riyaset Kürsüsü'nde oturan, Dr. Adnan Bey'in, şu sözleriyle sona erecektir:

"...efendim, Başkumandanlığın Reis Mustafa Kemal Paşa'ya verilmesine dair olan kanuna 183 arkadaş rey verdiler: 169 rey ile kabul edilmiştir. On üç arkadaş muhalif kaldı fakat, açık celsede bu on üç arkadaşımız, korkarız ki itimadsızlıklarıyla, millî heyecanı azaltırlar..."

TBMM Reis-i Sanisi Doktor Adnan Bey'in, o geceki endişesi gerçekleşmemiş; daha sonra yapılan açık celse oylamasında, neticeyi o, Meclis-i umumîye şöyle açıklamıştır:

"...efendim, Türkiye Büyük Millet Meclici Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne Başkumandanlık verilmesine dair olan kanun, isimler okunarak reye konulduğu zaman, 184 zat iştirak etmiş ve 184 zat da kabul reyi vermiştir ve bu suretle kanun kabul edilmiştir..."

Levent Şahverdi Arşivi

(Mustafa Kemal Paşa'nın, TBMM tarafından Başkumandanlık makamına getirilmesi üzerine; 7 Ağustos 1337 (1921) tarihli Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde neşrolunan, Ordu'ya ve Millet'e beyannamesidir.)

Orduya ve Millete Beyanname

Büyük muharebeden çıktığımız en zayıf zamanımızda, tekmil memleketi çiğnemek ve bütün ahaliyi mahvetmek için, üzerlerimize hücum eden düşmanlara karşı, milletçe birleştik ve pek kıymetli ordular meydana getirdik. Muhtelif ve pek çok cephelerde, emsalsiz fedakârlıklarla millî hukuku müdafaa eden ve İnönü'de Yunanistan'ın istilâ ordularını iki defa tepeleyen bu ordularımız, o kadar yüksek bir azim ve iman ile harp ettiler ki, düşman yalnız Batı Cephemizdeki ordularımıza karşı, kralları başta olduğu halde, tekmil Yunan Ordusu'nu Anadolu'ya getirmeye mecbur oldular.

Garp Cephesi'nde vukua gelen son muharebelerde, bu düşman ordusunu pek korkunç zayiata uğrattıktan sonra, ordumuzun asli cevherinden hiçbir şey kaybetmeksizin, bugünkü vaziyeti aldık. Bu kere düşman ordusu asli kaynaklarından ve hareket üssünden uzaklaşmış bir vaziyette karşımızdadır. Bütün kahramanca meziyetlerini ve yüksek vasıflarını, en mühim muharebe meydanlarında tanıdığım ordumuzun, tedbirli ve yüksek kumandan heyetiyle, fedakâr zâbitle-

Levent Şahverdi Arşivi

rine ve kahraman efradına ve atalarımızdan miras kalan mümtaz hasletler ile sivrilen bütün millet fertlerine hitap ediyorum. Millî mukadderata el koymuş bulunan Büyük Millet Meclisi; bugün beni, ordunun muvaffakiyetinin teminine kefil olan, bütün tedbirlerde tam selâhiyet ile mücehhez kılarak; Meclis Riyaseti'nden başka, bütün Ordular Başkumandanlığı'na memur eyledi.

Sizlere bu beyannameyi yazdığım dakikadan itibaren İnayet-i Sübhaniyeye dayanarak ve iftihar ederek, büyük ve şerefli vazifeyi yapmaya başlamış bulunuyorum. Bana bu vazifeyi vermiş olan Meclis'in ve o Meclis'de temsil edilen Millet'in kat'i iradesi, hareket tarzımın mecrasını teşkil edecektir. Hiçbir sebep ve suretle değiştirilmesine imkân bulunmayan bu kat'i irade, mutlaka düşman ordusunu mahvetmek ve bütün Yunanistan'ın Silâhlı Kuvvetleri'nden meydana gelen bu orduyu, anayurdumuzun mukaddes ocağında boğarak, kurtuluş ve istiklâlimize nail olmaktır. Memleket ve milletin, maddi ve manevi bütün kuvvetlerini, bu neticenin elde edilmesi yoluna sevk etmek ve yöneltmek için, hiçbir tedbir ve teşebbüse müsamaha edilmeyecek; ve ne zemin ve zaman ile, ve ne de vatan mefhumu karşısında teferruattan ibaret kalan diğer fikirler ile kayıtlı olmayarak, düşman ordusunun imhasından ibaret olan bu tek gayenin elde edilmesi için, icab eden her şey yapılacaktır: tevfik Allah'tandır.

Bu beyannamenin ta neferlere kadar bütün ordu mensupları ile bütün memurlara ve ahali tabakalarına tebliğini rica ederim. Bütün vekâletlere, bütün ordulara ve müstakil livalara, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri Hey'et-i Merkeziyeleri ile Belediye Riyasetlerine tebliğ olunmuştur.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Mustafa Kemal

Levent Şahverdi Arşivi

"...kefereyi, bu sefer de mağlup edemezsek..."

Hâkimiyet-i Milliye Matbaası'nda, gecenin nemli serinliği; gazetenin sabah baskısı, hayli ilerlemiş; kenarda bir lâmba yanıyor; her geceki alacakaranlığın, şaşmaz uğultusu: yaşlı matbaa ustası, gözlüklerini alnına kaldırmış, dudakları arasında sigarası; uzandı, mürekkep yoğunluğuna bir göz atmak için; yığının üstünden, henüz ıslak bir gazeteyi alıyor. Bir süre baktıktan sonra, elinde olmaksızın, o günkü serlevhayı yüksek sesle okuyacaktır:

"...Başkumandan Paşa'nın Tekâlif-i Milliye'si, ki yekûnu 10 âdet olup...şumulü, umumî seferberliğin, fevkında görünüyor...tatbikatı zımmında, İstiklâl Mahkemeleri faaliyete geçirilecek: Ankara'da, Konya'da, Eskişehir'de, Samsun'da ve Kastamonu'da!"

Yaşlı usta, durdu; gazeteyi katlayarak aldığı yere bırakırken, göğüs geçirip, başını sallıyor: "...yandı millet!.." Sonra sigarasını dudakları arasından, eline aldı; ağız ve burun dolusu duman dökerek, bu defa basbayağı kendi kendine dedi ki:.

"...kefereyi bu sefer de mağlup edemezsek, hiç edemeyiz... Allah encâmımızı hayretsin!.."

Levent Şahverdi Arşivi

2 numaralı Tekâlif-i Milliye emridir

Ankara, 7 Ağustos 1337 (1921)

Madde, 1: Ordu melbûsât ve teçhizâtının temini zımmında aşağıdaki tedbirler ittihaz edilecektir.

(a) Her kaza merkezinde bulunan kaza hane adedince, birer takım çamaşır, birer çift çorap ve çarığın, en son 10 Eylül 1337 (1921) gününe kadar ihzarı ve komisyonlar ambarlarına tevdii zaruridir. Misâl olarak, 10 bin hanelik bir kaza, suret-i kat'iyyede 10 bin takım çamaşır ve 10 bin çarık ve çorap tevdi edecektir.

(b) Ziyadesiyle fakir bir hanenin bu hibeden muaf tutulması ve fakirin payının variyetli bir başkasına tahmili, toplama ve hibe komisyonunun vazifesi meyanındadır.

(c) Toplanan çorap ve çamaşır ve çarıklar, mahalli komisyona halk tarafından teslim edilecek ve toplananlar komisyonun her vazifetisinin mes'uliyeti altında muhafaza edilecek ve hibe sahiplerine, komisyonlarca, hibe miktarını ve gününü tesbit eden bir.makbuz tevdi edilecektir.

(d) Bu emri alan her komisyon reisi, vazifeli olduğu kazanın hane adedini, emri aldığı günden 10 Eylül 1337 (1921) tarihine kadar verilen vazifeyi hitama erdireceğini, telgrafla Levazımat-ı Umumiye'ye bildirecektir.

Levent Şahverdi Arşivi

(e) Emrin icrasında en ufak suistimali görülenler, hıyanet-i vataniye ile suçlanacaklardır.

(f) Bu emir bütün kazalara hemen tamim edilmek üzere vilâyet ve sancaklara ve İstiklâl Mahkemeleri'ne ve malûmat kabilinden Vekâletlere ve Cephe Kumandanlıkları'na tamim edilmiştir.

Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Mustafa Kemal

Açıksöz gazetesi, 10 Ağustos 1337 (1921) Kastamonu

Levent Şahverdi Arşivi

"...her birisi, 'kolu sırmalı' birer 'çavuş'!.."

Katrancı yöresinde, Yıldıztepe, Polatlı'nın 30 kilometre kadar güneyinde idi; yer yer, kayalık; henüz dağılmamış sabah sislerinin, tülbent beyazı örttüğü, bodur ağaçlarla gölgeli; hayli dık bir yamaç. Nereden koptuysa, görkemli ibiği, ilginç gagasıyla bir kuş, -halkın ibibik dediği, çavuşkuşu- birden çıkageldi; sivri kayanın, ucuna kondu; ne var kı, nal seslerini duymasıyla, havalanması bir oluyor.

Uzaktan tepeye tırmanan, bir grup atlı; içlerinde beyaz atına binmiş, Başkumandan Mustafa Kemal Paşa, hayal meyal seçiliyor; etrafında, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa, Garp Cephesi Kumandanı Ismet Paşa, onun Erkân-ı Harp Dairesi Reisi Miralay Asım Bey, Paşa'nın yaveri Muzaffer Bey; beş on adım gerilerinde, seyisleri.

'Reis Paşa', daha çok araziyi incelemekle meşgul görünen Fevzi Paşa'yı sağına almış; İsmet Paşa ile konuşuyor; o sırada diyor ki:

"...itiraf edelim ki, Halide Edip Hanım, bir timsali cesarettir..."

Ismet Paşa, doğruladı: "...Eskişehir'de, faal ve gayyurdu, Paşam...bazı halleri var ki, değme yiğit..."

Mustafa Kemal Paşa, gülümsedi:

"...bilir misiniz bu sefer ne yaptı? Cephede bilfiil harb etmek için, müsellah vazife istiyor... Türk kadını böyle olmalıdır..."

Levent Şahverdi Arşivi

Bir ara atını durdurup, araziyi gözleriyle bir daha ölçüp biçen Fevzi Paşa; Mustafa Kemal Paşa'ya yönelmişti; uzattığı eliyle gösterip, Mustafa Kemal'e soruyor:

"...sizce, cephenin sol cenahını, şu tarafa mı vereceğiz, Paşam?.."

Mustafa Kemal Paşa, dikkatle onun gösterdiği tarafa baktı; gözleri kısılmıştı, sanki bir şeyi hesaplıyor; kısa bir sükût geçti: atların aksırıkları ve nal seslerine, çevrelerinde uçuşan kuşların cıvıltısı; -hatta, uzaktaki bir çoban kavalı,- karışıyor; arada rüzgârın ıslığı! Nihayet, 'Kavaklı' Fevzi Paşa'ya döndü;

"... arazi bizi aldatıyor, Hocam!" dedi, "...nokta-ı nazarım odur ki, cephenin sol cenahını tayin etmemiz...ancak az sonra, İnli Katrancı'ya çıkmamızla mümkün olacak!.."

Bir süre sonra, Mustafa Kemal Paşa ve 'maiyeti'; atlarını seyislerine bırakmış, elleriyle bazı yerleri işaret ederek; konuşa konuşa, İnli Katrancı tepesinde yürüyorlardı; bütün araziye hakim bu yalçın kayalıklarda, uzaktan, kaybolmuş gibi görünüyorlar. İrtifa artınca, rüzgârın ıslığı, sanki bilendi, daha ince, daha da keskin; insanın aklına, mahiyeti meçhul felâketleri, dehşetengiz ihanetleri getiriyor. Uçarı kuş cıvıltıları kaybolmuştu; zaman zaman, yırtıcı bir kuşun, vahşi çığlığı, o kadar! Güneş, uzakta devasa bir yangına dönüşmüş, ihtişamla batıyor: son ışıkları, başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere, hepsini kızıla boyamıştır.

O, sigara dumanları arasından, memnun ama ciddi:

"...bizi buraya Allah gönderdi..." dedi, "...artık keyfiyet tebellür, vaziyet takarrür etmiştir: bütün arazi, ayaklarımızın altında, her şeyi ve her yeri, avucumuzun içi gibi görüyoruz!.."

Levent Şahverdi Arşivi

Fevzi Paşa'ya döndü: "...mutabık mıyız Paşa'm?

Fevzi Paşa, hafif mütebessim, cevap verecekti:

"...ona ne şüphe? Ben nikbinim, Paşa! Düşmanı, Sakarya'nın şarkında, behemahal yeneceğiz..."

Mustafa Kemal Paşa, bu defa İsmet Paşa'ya dönerek soruyor: "...sen ne düşünmektesin, İsmet? Hoca Paşa'nın nikbinliğine iştirak ediyor musun?"

İsmet Paşa'nın gözleri, ufuktaki muazzam yangına dalmıştı; kendi kendine konuşur gibi cevap verdi:

"...pek şüphe yok, Paşam, fakat!.."

Biraz susup, arkasından ekledi: "...vaziyeti, bir de harita üzerinde, tetkik edeceğim..."

Yüksek Kumanda Hey'eti, yine aralarında konuşarak, atlarına doğru yürüyorlar; onların döndüğünü gören seyisler, atları getirecekti: az sonra bir araya gelmişlerdir. Herkes atına binmeye davranıyor.

Mustafa Kemal Paşa, yanı başında yaveri Muzaffer Bey, seyisin yularından tuttuğu atına, bindi binecek; nedense, biraz dalgın, bir kere daha araziye bakıyor: önlerinde, uçsuz bucaksız uzanıp giden, yurt toprağı; döndü, bu defa tekrar, kaybolmak üzere olan, güneşe baktı; gözlerinin maviliği, ufkun kızıllığından, yine o ürkütücü eflâtuna dönmüştü.

Belki de bu dalgınlıktan, atına binmeye davranınca, ayağı birden üzengiden kaydı; hızını alamayıp, kayaların yosunlu sertliği üzerine, yüzüstü düştü: Mustafa Kemal, düştüğü yerde, öylece kalmıştır sanki, kalkamıyor.

Atına henüz binmemiş olan Fevzi Paşa ile binmiş olan İsmet Paşa, o anda göz göze geldiler; ikisinin de yüzünde ve gözlerinde, aynı derin kaygı. Fevzi Paşa, Mustafa Kemal Paşa'nın düşüp kaldığı yere, koşar adım yürüyüp, başına diz çökerken; seyise ve yaverine emrediyor:

Levent Şahverdi Arşivi

"...çabuk, bir matara getirin!.."

O esnada, atından inmiş olan, İsmet Paşa da gelmiştir; 'Reis Paşa'nın, başına diz çöküyor.

İsmet Paşa, çaresiz: "...zannımca, bayıldı: bir hekim bulabilseydik...lâkin dağ başındayız..."

Yaver Muzaffer Bey, koşarak bir matara getirdi, Fevzi Paşa'ya uzatıyor; Paşa, omzundan tutup çevirmek istediği anda, Mustafa Kemal'in kımıldadığını farketti; sonra o, kendiliğinden döndü; biraz mütehayyir, biraz mahçup, biraz mustarip görünüyordu ama, yine de gülümseyerek:

"...tam da sırasıydı.." dedi, "...hayra işarettir diyelim!"

Kalkmaya davranıyor: "...endişeye mahal yok, iyiyim!.."

Acısını belli etmemeye gayret ediyordu, doğruldu; bu defa ayağını, üzengiye dikkatlice koyup, âdeta sıçrayarak atına binecektir. Paşalar da atlarına binmişlerdi, bir araya gelirler.

Mustafa Kemal Paşa, atına bindikten sonra, gözlerini kısarak; az önce düşmesine sebep olan, uçsuz bucaksız topraklara dönüp, bir kere daha, bakıyor; gözlerinin engin mavisi, gurup kızıllığıyla karışınca; yine o, biraz mor, biraz lâcivert, irkiltici eflâtuna dönüşmüştür. Yalçın kayalıklarda, rüzgârın vahim ıslığı; görünmez bir devin, anlaşılmaz diş ağısı gibi, uzayıp gidiyor.

Mustafa Kemal, gizlemeye çalıştığı acıdan, dişlerini sıkarak; tam o sırada, biraz da hınçla:.

"... işte," dedi, "...Konstantin'in kafasını...burada kıracağız!.."

Cebeci Askeri Hastahanesi, çıplak mavi gökyüzü altında, sanki yorgun ve bezgindi. Cümle kapısı önünde, hayli hareketli bir giriş çıkış kalabalığı göze

Levent Şahverdi Arşivi

çarpıyor: hemşireler, hasta yakınları, neferler; bazı hafif yaralılar, tütün içerek, bekleşiyor; aralarına bembeyaz uzatılmış, bir iki sedye...

Kapı civarındaki bir araba, kıyameti koparark, o sırada hareket edecektir; arkasında, dağılmak bilmeyen, ağır bir toz yoğunluğu!

Dr. Murat Bey, elinde röntgen filmleriyle, röntgen dairesinden çıktı: salon boyunca, hızlı hızlı ilerledi.

Hastahane, ağzına kadar dolu: kendi yaralıları yetmezmiş gibi, Eskişehir Hastahanesi'nden tahliye edilen yaralıları da yatırmışlar; koğuşlar tıklım tıklım, bazı yataklarda çift nefer yatıyor; ayrıca salonda, hatta koridorlarda; başlarında hemşireler, ya da sıhhiye neferleri, sedyeleriyle uzatılmış olanlar; formol, tentürdiyot ve tütün kokan, ağır, ve kötümser bir hava: muharabe yorgunluğu!

Dr. Murat Bey, elinde röntgen filmleriyle, Dr. Mim Kemal Bey'in bulunduğu odaya yürüyor.

Mim Kemal Bey odasında, Dr. Adnan ve Miralay Kâzım Beylerle 'fikir teatisinde' bulunuyordu; o, ayaktadır; Dr. Adnan Bey, yazıhane; Miralay Kâzım Bey, ziyaretçi koltuğuna oturmuş; ellerinde sırmalı, beli ince bardakları, çay içiyorlar; havada sigara dumanına dönüşmüş, somut ve kalın bir endişe dalgalanıyor; âdeta elle tutulabilir. Pencere camında, bir arı: ısrarla yükselip alçalan vızıltısı; odadaki gerilimi artırıyor.

Dr. Adnan Bey, Mim Kemal Bey'e soruyordu:

"...senin teşhisin nedir Kemal? İltihap filan mı?.."

Dr. Mim Kemal Bey, omuzlarını kaldırdı:

"...teneffüste müşkilât çekiyor. Kaburgalarında, kırık hissettim. Vaziyeti röntgen tenvir edecek..."

Levent Şahverdi Arşivi

Cevap kapıdan geliyor: "...etti bile!"

Üçü de, sesin geldiği yana döndüler; Doktor Murat Bey, elinde röntgen filmleri, kapıdan pencereye yürürken, devam etti:

"...üç kaburga kemiğinde, kırık müşahede ettik; siz de göreceksiniz ya, vaziyet ciddidir..."

Konuşurken, bir yandan da filmleri cama yapıştırıyordu; Doktor Mim Kemal ve Adnan Beyler gelmiş, iki yanına durmuştu; gözleri, filmlerde; Miralay Kâzım Bey, kalkmamış, oturduğu yerden bakıyor; neticede, Mim Kemal Bey, Doktor Murat Bey'e hak verdi:

"...evet! Haklısın azizim!"

Sonra Adnan Bey'e dönüyor: "...gördünüz mü Adnan Bey? Size şüphemi arz etmiştim, kırık tam da hissettiğim mevkidedir..."

Adnan Bey'in canı sıkılmıştı: "...ne talihsizlik!" dedi, "...Yunan Ordusu, yeni bir taarruza geçti geçecek, Başkumandan'ın kaburgası kırılıyor!.."

Sustular. Odaya çöken tadsız sessizlikte, camlardaki arının vızıltısı, asap bozucu bir yoğunluk kazanmıştı. Miralay Kâzım Bey, oturduğu yerden, sormak gereğini duyuyor:

"...maneviyatı ne merkezdedir?"

Mim Kemal Bey, gülümsedi: "...harika! Ona bir diyecek yok Vaziyetten zamanında haberdar olabilmek maksadıyla, içeriye telefon bağlattı; Erkân-ı Harbiye ile, âdeta dakika başı, temas halindedir..."

"...yanında kimse var mı?"

"...evet! Fethi Bey duymuş, geldi; Ali Fethi Bey, miralayım; hani çocukluk arkadaşı: Malta'dan İngilizler geçenlerde serbest bırakmışlardı ya..."

Mim Kemal Bey, Doktor Murat Bey'e dönerek, sonra uyarıyor:

"...doktor, derhal başhemşireyi bul: vakit kaybetmeden, müdahale etmeliyiz, tedarik-i zaruriye, bir an önce..."

Levent Şahverdi Arşivi

O sırada, Mustafa Kemal Paşa, 'alelacele' odasına uydurulmuş sahra telefonuyla konuşuyordu; rahatsızlığını unutmuş gibidir, dikkatini dinlediğine vermiş:

"...anladığım şu ki, düşman ileri harekâta devam ediyor...Yunan Karargâhı, Sivrihisar'a nakledilmiş... bizim müfrezelerin..."

Cümlesini yarıda kesti; bir süre susup, keskin mavi bakışları Fethi Bey'de, ahizeyi dinliyor; sonra bıraktığı yerden:

"...şimdi, bana bak!.." diye, devam edecektir: "...bizim müfrezelerin tamamı, Sakarya'nın şarkına intikâl etti mi? Evet! Umumi Karargâh?.. Alagöz'de, evet!.. Vaziyetin inkişafına dair, dakika başı, rapor istiyorum... Anlaşıldı mı?"

'Reis Paşa'mn yatırıldığı, sıradan bir hastahane yatağı; odasında, dağınık bir çıplaklık hüküm sürüyor; karşısındaki tek iskemlede, Ali Fethi Bey oturmuş sevgi ve saygıyla karışık bir şefkatle, onu izliyor. Sesi, düşüncelidir:

"...vakit dar! Muharebenin, eli kulağında, görünür Paşam!.. Ankara'nın ahvalini beğenmedim: ric'at havası esiyor... Kayseri yolunu, tutan tutana!.."

Mustafa Kemal Paşa, onu başıyla tasdik etmekte idi; susar susmaz, ilâve etti:

"...bilhassa endişeyi mucib olan, kuvvetlerin muvazenesizliği..."

Cümlesini tamamlayamıyor; kapı açılmış, yanlarında hemşire ve sıhhiyecilerle içeriye, Dr. Mim Kemal ile Dr. Murat Bey girmişti: Paşa'nın kırığını sarmak için, bulabildikleri 'edevat-ı zaruriye'yi getiriyorlar.

Mustafa Kemal Paşa'nın çehresinde, biraz da şakacı, bir hayret beliriyor: "...hayrola çocukler, n'oluyoruz?.."

Levent Şahverdi Arşivi

Dr. Mim Kemal Bey, ellerini oğuştura oğuştura diyor ki:

"...paşa hazretleri, maalesef, teşhisim doğru çıktı... üç kaburga kemiğinde kırığı tesbit ettik..."

Mustafa Kemal Paşa, ellerini iki yanına uzatarak, Fethi Bey'e döndü; hayli keyifsiz: "...hay aksı şeytan!" dedi, acı bir tebessümle ilâve ediyor:

"...zannedersin ki Cenab-ı Hak, Konstantin'in tarafındadır..."

Dr. Murat Bey, ihtimamla üzerine eğilmişti; dikkatli ve nazik uyaracaktır:

"...acaba istirham etsem...şöyle, yani şu tarafa doğru, döner misiniz, paşam?.."

Doktorlar, biri yatağın bir yanında; öbürü, diğer yanında, Paşa'yı, göğsünü sarmaya en uygun şekilde yatırırken; sokak tarafından, önce uzak gittikçe daha yakın; davul zurna sesleri, ne olduğu belirsiz bağrışmalar, duyulmaya başlamıştı. Dr. Adnan ve Miralay Kâzım Beyler, o sırada, henüz içeriye giriyorlar.

Dr. Adnan Bey diyordu ki: "...buna da şükür! Daha kötüsü olabilirdi!.." Birden sustu, sokaktan gelen gürültüyü işitmişti; pencereye yöneldi; dışarıya göz atıyor; başka, mütecessis bir sesle soracaktır:

"...bu da ne, yahu? Ne bu gürültü kıyamet?.."

Miralay Kâzım Bey, önce 'Reis Paşa'ya sağlık diledi:

"...geçmiş olsun Paşa hazretleri... Bizi hayli korkuttunuz. Sizi Allah korudu!.."

Sonra Dr. Adnan Bey'in sorduğuna cevap veriyor:

"...bunlar 1300/1303 tevellütlüler... Askere çağrıldılar ya... Ahz-ı Asker Şubesi'ne teslim olmadan, şenlik yapıyorlar..."

Mustafa Kemal Paşa, artık yakından gelen, iyice belirgin davul zurnayı dinlemeye dalmıştı; içlendiği,

Levent Şahverdi Arşivi

gözlerinin buğulanmasından belli oluyor; oradakilerden çok, kendi kendine, mırıldandı:

"...işte büyledir bu millet: düğüne gider gibi muharebeye gider... Sırtını kim yere getirebilir?"

...sokaktaki alaya, değişik giyimleriyle Seymenler de katılmıştı; davullar ve zurnalar, oyun havalarına döndü mü, oynuyorlar: âdeta bir şenlik!..

Başı iki davul, iki zurna çekiyor. Camilerden çıkartılmış, çeşitli sancaklar; irili ufaklı, Osmanlı bayrakları; güneş tozlarının uçuştuğu, titrek aydınlıkta; göğüsleri tepeden tırnağa Nişan-ı Osmani'yle donatılmış, 93 Harbi gâzileri; durup durup, havaya tabanca sıkan, 1300/1003 tevellütlüler ki, bazıları henüz geçen yıl terhis edilmiş, 'seferberlik neferleri'dir; yaşları, otuzdan yukarı.

Kalpaklılar, hayli bol: onlar ne kadar çoksa, sarıklılar, onlardan aşağı kalmıyor. Davul zurna dağdağası içinde, zaman zaman, tekbîr ve tehlil getiren, 'mümîn' bir kalabalık: "...Allahuekber!..Allahuekber!.." "lâ ilâhe ill-Allah!..", "...ya şehid, ya gâzi!..", "...Ölmek var, dönmek yok!" Arkalarından, uğurlayıcılar geliyor: çarşaflı ya da şalvarlı, birkaç ana, entarisi yırtık, oğlanlar; ayağı çıplak, kız çocukları; ve kalabalığa dağılmış, vakur ve kendinden emin, Kuva-yı Milliye köpekleri; hatta o, Istasyon'daki babayiğit, toraman, kulakları kesik, tasması dikenli...

Hastahanenin kapısı önünde, davul ve zurnalar, birden ahalinin çok sevdiği o turküye geçiyor:

Levent Şahverdi Arşivi

"...ankara'nın taşına bak,
gözlerimin yaşına bak,
türk yunan'a esir olmuş,
şu allah'ın işine bak...

çok şanlıyız, osmanlı'yız..."

Nasıl olduysa, kalabalık türküyü bir marş gibi söylemeye başladı: diri, son derece katıydılar; ümitli mi, ümitsiz mi oldukları; gelecek hayatlarını, aydınlık ve ferah mı; yoksa, karanlık ve kötümser mi düşündükleri, seslerinden anlaşılmıyordu; bazı geceler, sabaha karşı, Yunan ağır topçusunun tehditkâr uğultusunu, Ankara ufuklarından dinlemiş olsalar da, gözlerinde tek damla yaş yoktu.

"...ankara'dan uçan kuşlar,
afyon yaylası'nda kışlar,
biz izmir'i alacağız,
kolu sırmalı çavuşlar...

çok şanlıyız, osmanlı'yız!.."

Erkek kadın, çoluk çocuk, her birisi çoktan, 'kolu sırmalı' birer 'çavuş'!..

Levent Şahverdi Arşivi

(Dr. Melek Ziya'nın, eşi Ahmet Ziya Bey'e, İstanbul'dan yazdığı 'yegâne' mektup olup, 'mumaileyh'e, tarik-ı mahsusa ile irsal edilmiştir...)

12 Haziran 1337, Dersaadet.

"Nûru aynım, Ziya,

zannederim ki sana, 'zevc-i muhteremim Ziya Bey'e hitâbını, tercih eylerdin; lâkin ne yapayım, ben buyum! İtiraf etmeliyim ki gaybubetin uzadıkça, buradaki hayatımın mana ve mahiyeti değişmektedir: geceleri daha ziyade ailem nezdinde, Cihangir'de kalıyor; Sultanahmet'teki hanemizden, muayenehane olarak istifade ediyorum. Hasta adetinin tezyidi, mucib-i memnuniyet olmakla, hane masarifatından içtinap bütçemizi takviye ediyor; bu sayededir ki, avdetin için - aynı tarik-ı mahsusa ile- bin lira göndermekteyim.

Allah aşkına bu 'Sarı Paşa' ne yapıyor? Her ne kadar İstanbul matbuatı, -İkdam ve Akşam hariç- zat-ı muhteremi hafife alıp tezlil etmeyi mutad addediyorsa da, Ankara'nın hattı hareketi bence hem endişeaver, hem de izahı müşkil bir harekettir: Bolşeviklerle nev'âma bir ittifaka meyledip; bilâhere Meclis'deki Komunist Fırkası'nı ihmal ve İştirakiyun'u takip ve tedip etmek, ne demek? Meçhul! Bu itibarla oralarda daha fazla vakit zayi etmeyip, bir an evvel Âsitâne'ye avdetiniz, şayan-ı arzu, şayan-ı temennidir efendim.

Benim hayatım, aynı minval üzere, yeknesak geçmektedir: sabahtan akşama kadar, icra-yı tababet; geceleri eşdos-

Levent Şahverdi Arşivi

ta mülâki olup, muhabbet! Sık sık, kulaklarını çınlatıyoruz. Doktor Şefik Hüsnü Bey, 'Kurtuluş'un çıkacak nüshası için, Karl Liebnicht'ten bir tercüme talebinde bulundu; şu günlerde, onunla iştigâl etmekteyim. Yani ben, hep aynı Doktor Melek olarak yaşıyorum, üzerimdeki tek tebeddül, saçlarımı 'a la garçonne' kestirmiş olmam; eşe dosta bakarsan, ziyadesiyle yakışıyormuş.

Artık gel, hasretinden uyku tutmuyor: ich liebe diech mein lieber!

Size hasret zevceniz
Dr. Melek Ziya"

Levent Şahverdi Arşivi

"...dersaadet'e avdet!.."

Ömrünün sonraki yıllarında, İnebolu'dan o yaz günü, Anadolu'yu terkedişine ait iki 'resim', Ahmet Ziya'nın hafızasından, asla silinmeyecektir.

Fransız Pathee Kumpanyası'nın, 'muntazam' Karadeniz seferlerini yapan 'S/S Crimee' vapuruna, ucu ucuna yetişmişti; akşam alacasında, onu sahilden gemiye getiren sandal; yelkenleri kirli ve yamalı, bir 'taka'nın sancağından geçiyor; görmüş geçirmiş bir tekne bu, yorgun ve hantal; besbelli, yükü de ağır! Nasılsa gözü, bir ara, ismine takıldı. Sözde sülüs-ü celî'yle, acemice yazılmış; kargacık burgacık, iki kelime: "Ahval-i Âlem!" O anda, ona iliklerine kadar yaşadığı 'yabancılaşma'yı hissetiren; acaba, geminin 'hâl-i perişan'ı mıydı; yoksa, mütevekkil, mahçup, fakat 'vazıfeşinas' görüntüsü mü? Bunu kestiremedi, lakin Anadolu'ya intikâli, son birkaç aydır orada yaşadıkları düşünülürse; hayatta 'kader'e önemli bir pay ayırmamak, ona gayr-ı mümkün görünüyordu.

Soğuğu acı ve çıplak, yıldızları buz tutmuş bir şubat gecesi; Beyoğlu'nda, Tokatlayan Oteli'nin, Cadde-i Kebir'e nazır salonunda buluşup; Doktor Şefik Hüsnü Bey'le mutabık kalmışlardı: o, 'görevli' olarak Anadolu'ya geçip; hem İştirakiyun takımıyla alâkayı takviye edecek; hem de 'yaz bidayetinde Ankara'ya muvasalatı mukarrer' Mustafa Suphi 'Yoldaşı', karşılayacaktı.

Levent Şahverdi Arşivi

Peki, netice nedir? Yaz gecesi, 'avdet gecesi'; uçuşan yıldızların pırıltısı, denizin aynasından yansıyor; burnunda ağır, vapur dumanı kokusu; kulaklarında, uzak piyano, 'onu bîşüphe bir kadın çalıyor'. Halk İşirakiyun Fırkası, takibata uğramış, mes'ûlleri derdest edilmiştir, yargılanıyorlar; Mustafa Suphi Yoldaş ve 'hey'etinin' âkıbeti daha korkunç, yaygın rivayete bakılırsa, Trabzonlu 'Mukaddesatçılar'ın bir başka rivayete göre, İttihatçıların hışmına uğramış: Karadeniz'de katledilmişler! O zavallı takanın adı, 'Ahval-i Âlem' -yoksa 'Mukadderat' mı olmalıydı?- bu noktadan bakınca, ne derin bir anlam kazanıyor!

Kamarasında, sabunu başdöndüren 'parfümü' ile banyosunu 'alıp'; 'sinekkaydı' traşını olduktan sonra; giyindi kuşandı; aynaya bir bakıyor ki, işte nihayet o, 'kendisi' olmuştur; çünkü 'takibât' başlayalı, 'mütenekkiren' yaşamaktaydı: Cihet-i Askeriye'den bir istihbarat zâbiti, 'tevkifi muhtemel eşhas arasında bulunduğunu' Fırka'ya duyurmuş; o da, bir telâş sakal bırakıp, 'süflî' giyinmeye yönelmişti; sık sık, adresini değiştiriyor; hele, kişiliğinin 'alâmet-i fârikası' saydığı, ünlü Bavyera piposuna elini sürmüyordu. İnebolu'ya gelişi müşkilât içinde geçti, sağladığı 'Mürûr Tezkeresi'ne güvenemediğinden; iskeleden vapura, 'son dakika yetişmiş yolcu' rolünü tercih etmişti. Oysa şimdi, ağzında piposu, aynadan ona bakan; 'ciddiyeti müsellem' bir Osmanlı münevveriydi ki, 'asriliğine ve asaletine' diyecek yoktu.

Hafızasından asla silinmeyeceğine inandığı, ikinci resim; yeni kılığıyla güverteye çıkıp, küpeşteye yaslanarak; 'atf-ı nazar' ettiği İnebolu şehrinin 'silueti': tek tük ışıkları yanmış; önce lâcivert, sonra eflâtun pırıltılarla varlığını duyuran; her an biraz daha uzak, bir

Levent Şahverdi Arşivi

sahil kasabası: Ankara'yı, Karadeniz'den besleyen, şah damarı; Ankara'nın 'hazmedemediğini, Dersaadet'e 'işte böyle iade eden, arka kapı!' 'halâs-ı vatan fikri' yüreğinde, ne kadar sağlam durursa dursun; İnebolu'nun, kayıplara karışan 'silueti'; ona, ruhen kendisini ancak, S/S Crimee'nin güvertesinde, birinci mevki salonunda çalınan piyanoyu dinlerken, 'kendi vasatında' hissettiğini hatırlatıyordu. Güverteden dalgın ayrılıp, salona girince, 'ömrübillah unutamayacağı' o melodiyi, piyanoda hayli dekolte genç bir kadının, çaldığını gördü: "Albeniz'in Tangosu!"

Her iki resim de, istikbal için ümit vaad etmiyordu; -mahzun, bir hayli kederli,- barın yüksek iskemlesine ilişip, bir duble bira söyledi: "Pilsen!.."

Kendinden utanıyordu.

O gece, uyku tutmadı.

Omuzları çıplak genç kızın, piyanosunu dinleyerek; önce, yemek salonunda 'mükellef' bir yemek; hemen arkasından, yıldızların çıldırdığı güvertede, pipo ve konyak sefası. Halı yumuşağı merdivenlerden, kamarasına inerken, deliksiz bir uyku çekeceğine, hâlâ inanıyor; buna şiddetle ihtiyacı var: gecelerdir, harap ve bakımsız hanlarda uyuduğu 'tavşan uykusu', bir yerde, herhangi bir şey tık etse, gözleri açık! Bu gece ilk defa, yatak gibi bir yatağa, gönlü rahat, kafası dinç olarak, girecek! Uykusu da ona göre olmamalı mı?

Ne gezer! Neredense burnuna, 'köşeli' bir koku musallat oldu; genzini, daha merdivenlerde yoklamış, şöyle yalayıp geçmişti; yatağına uzanır uzan-

Levent Şahverdi Arşivi

maz, olanca ağırlığı ve kalınlığıyla döndü geldi, üzerine âdeta ıhtı, acayip bir keskinliği, ısrarlı bir dürtüsü var ki, uyku bulutlarını kolayca dağıtıyor: naftalin olmasın? Bu yetmezmiş gibi, kafasına bir de, İstanbul'a vürudunda; -'Anadolu Seyahati', Müdafaa-i Hukuk ve 'Sarı Paşa' hakkında; 'Fırka'ya vermesi iktiza eden', rapor takılmasın mı? Kabataslak, bir müsveddesini bile yapmadı. Baktı olmayacak, kalkıp ışığı yakıyor; "... saat, 'alafranga' biri geçmiş, bre!.."; acaba çıkıp güvertede, biraz dolaşsa mı: belki açılır!"

Yarım yamalak giyinip, çıktı: denizin yüzüne, hafif bir sis yayılmıştı, daha çok buğu; havada, tuzlu bir serinlik ve akla ziyan bir mehtap: ay, dantellerini yaldızladığı bulutların arasında, bir kayboluyor, bir görülüyor. Şezlonglar boş, sadece ikisinde, bir çift âşık; bilinmez hangi sevdanın, çetrefil ilmikleri arasında kaybolmuşlar; onun yazması 'mukarrer' siyasi raporun, ilmikleri arasında kaybolduğu gibi.

'Müsveddesi', daha geçen ay, zihninde hazırdı; Kütahya-Eskişehir Muharebeleri'nde, General Pangalos'un, İsmet Paşa'yı mağlup etmesi, Ankara'daki yönetimi sarsmıştı; Hükümet'in, komünist muhalefete karşı birden zecri tedbirler alması; böyle 'nazik bir vaziyette', ikinci bir 'Çerkes' Ethem vak'asını, önlemek için olabilirdi. Fakat, Meclis'in karşısındaki 'Kuyulu Kahve'de; Hüsnü Faik Bey'le, sıcak bir akşamüzeri, yaptıkları sohbet, zihnindeki düzeni altüst edecekti; zaten, daha önce telefonda söyledikleri, kafasını yeterince karıştırmıştı:

"...intibaım odur ki, Ali Fuat Paşa'nın Moskova'dan, gider gitmez ulaştırdığı istihbarat; hassaten, Bolşevik İdaresi'nin İngiltere'yle müzakereleri, harfiy-

Levent Şahverdi Arşivi

yen yürütüyor olması; 'Reis Paşa'yı tedirgin etmektedir. Ordunun, Sakarya Nehri kavsine ric'atıyla, husule gelen vaziyet-i askeriye, -ki hayli muhataralı görünmektedir- Enver Paşa'nın harekete geçmesi ihtimalini kuvvetlendiriyor..."

Oysa Ahmet Ziya, hele Ethem'in mağlubiyetinden sonra, Enver Paşa ihtimalini zihninden silmişti; Hüsnü Faik Bey, hiç de öyle görünmüyor; 'Kuyulu Kahve'de, hasır iskemlesine daha otururken, söze telefonda bıraktığı yerden başlamıştı:

"...bak azizim, Rusya'da ahali açlıktan kırılıyor, Bolşeviklerin hâli, cidden perişan; vaziyetin vahameti, Bolşevik Fırka'sıyla Enternasyonal'i; ihtilâfa sevketmiş: fırka, sulh akdetmeye mütemayil; Bolşevik Beynelmilel'i 'Dünya Ihtilâli'ne devam, temâyülünde; iki tarafın mutabık bulunduğu tek nokta, İngiltere'yle müzakeratta muhkem durabilmek için, Anadolu'da Yunan'ın muvaffakiyetsizliğe uğraması! Bu da, maazallah, Ankara Sakarya'da mağlup olursa, Müslüman Kızılordu'suyla Enver'in, Kafkasya'dan üzerimize sarkması ihtimalini kuvvetlendiriyor..."

Ahmet Ziya, işte o an, vaziyetin vahametini kavramıştı; piposunu, dudaklarının arasından çekip, bol duman dökerek; onun bıraktığı yerden devam etti:

"...tabii ya, elbette! Böyle bir hal vukuunda İştirakiyun Fırkası...Ethem'den kalan bakiyye...ben ne diyorum bre? Hatta Meclis'teki II. Grup Muhâlafeti, külliyen Enver'e iltihâk edecektir ki, bu da..."

Hüsnü Fâik Bey, âdeti üzere, gözlüklerini alnına kaldırıyor:

"...Ankara'nın sonu manasına gelir. Binaenaleyh alınan zecri tedabir, Meclis'in istikbâli için zaruri!..

Levent Şahverdi Arşivi

Lâkin 'Reis Paşa', Moskova'yı, dost ve müttefik olarak, kaybetmek istemiyor, zira onlarsız yapamayacaktır; bu itibarla, Tevfik Rüştü Bey'i Kastamonu'dan çağırıp, palas pandıras Rusya'ya gönderdi..."

Bir sır ifşa edecekmiş gibi, ona doğru eğilip, alçak sesle sordu: "...peki, neden?" Kaşları havada, bakışları ciddi, kendisi cevap verdi: "...nedeni var mı? Ankara Hükümeti'nin, Komünist Beynelmileli'ne iltihak arzusunu, tebşir maksadıyla..."

Ahmet Ziya, bütün dişleriyle, bembeyaz gülüyor: "...anlaşıldı..." diyor, "...Mustafa Kemal Paşa, müttefik olarak Sovyetler İttihadını ne kadar istiyorsa; ister Mustafa Suphi, ister Enver Paşa kanalıyla olsun, müdahalesini o kadar istemiyor..."

"...evet azizim, doğrusun! Zira ecnebiye karşı hürriyet ve istiklâl-i tam, vazgeçilmez nokta-i nazarıdır...ve bunda haklıdır..."

Sustular. Aralarında beliren kalın sükûtu, hemen arkalarındaki masada, tavla oynayanların gürültüsü bozuyordu: atılan zarların tıkırtısı, değiştirilen pulların çıkardığı, neş'eli şıkırtı; en çok da, rakiplerin heyecanlı konuşmaları:

"...hah, şeytanın bacağını kırdık: al sana cıhar-ü dü.."

"...hayal-i ham beyim, hayal-i ham: hep yek'e ne buyrulur?"

"...kör talih bu! Lâkin haritada, dü şeş de var, bunu unutma mirim!.."

Ahmet Ziya, burun deliklerinde ince bir duman, diyor ki:

"...stratejik olarak, fevkalâde iyi düşünülmüş, fakat tatbiki müşkül bir hal şekli; hele muvaffakiyet, imkânsız görünüyor..."

Hüsnü Faik Bey, çayına uzandı; dudaklarına götürürken:

Levent Şahverdi Arşivi

"...herşey..." dedi, "...Sakarya'daki neticeye bağlı! Ben beyhude mi, durup durup, 'zaman feda-yı nefsler zamanıdır' diyorum?.."

Çayından iki yudum aldı, göğüs geçirerek sonra, ilâve etti: "...bu iş, ne Avrupa'dan ahkâm kesmeye benzer, ne de Dersaadet'te ense yapıp, Ingiliz mi olsun, Amerikan mı diyerek, manda tercihi münakaşasına; biz burada, ateşle oynamaktayız, evet!"

Ahmet Ziya o anda, ablası Neveser Hanım'ın, mahzun fakat kararlı simasını ve Terakki Apartmanı'nın terasından, adalara doğru denize bakarak, ona tekrarladığı, Münif Sabri'nin sözlerini hatırlıyor:

"... hayır, harp bitmedi, başka bir şekle inkılâp etti; başka bir zeminde devam ediyor..."

Levent Şahverdi Arşivi

"...canımı kurtarayım derken, vatanını kaybedersin!.."

'Başkumandan'ın otomobili, Çankaya'da, köşkün kapısı önüne çekilmişti; şoför ve Bekir Çavuş, kapıdan henüz çıkmış; Paşa'nın hurcunu ve bavulunu, arabaya taşıyorlar; arka koltukta, önceden getirdikleri, 'zâti eşyası göze çarpıyor': kılıfı içinde, tabancası, gözlüğü, dürbünü, vs.

Kuş cıvıltıları, ağaçlardan ışıltılı bir ağ gibi, üstlerine savruluyordu. Camlarda, güneşin zenginliği; havuzun fıskıyesinde, kırmızı mavi ve sarı, gökkuşağı parıltısı! Acaba Başkumandan, cepheye intikâl için, kurban bayramının ilk gününü, 'bilhassa' mı seçti?

Kabul salonunda Fikriye, onun kalpaklı ve üniformalı fotoğrafının altında durmuş, gözlerini Paşa'ya dikmişti: bakışları dumanlı, kirpikleri nemli, 'hâli etvârı' kırılgan: 'Bayram münasebetiyle' giyinip süslenmiş ise de, uzun ve narin parmaklarının, boynundaki kehribar tesbihin taneleriyle oynayışı, gizli 'teessürünü', sinirlerinin gerginliğini açığa vuruyor.

Mustafa Kemal Paşa, 'seferî' giyinmiştir, ayaktadır. Başyaver Cevat Abbas Bey, Erkân-ı Harbiye'den, imzalasın diye, bazı acele ve gizli evrakı getirmiş, elinde kalem bekliyor; o, evrakı gözden geçirirken diyor ki:

"...ne iştir bu, çucuk? Sen talep edersin üç bin neferlik bir takviye; Erkân-ı Harbiye-i Umumiye sana

Levent Şahverdi Arşivi

gönderır, hepi topu, sekizyüz nefer?.. Çık bakayım çıkabilirsen, işin içinden!.."

Cevat Abbas, kalemini uzatmıştı:

"...teçhizat fıkdanı, Paşam: esas mesele o!"

'Reis Paşa' gülüyor, imzasını atarken: "...peki!.." dedi, "...bunu düşmana nasıl anlatacağız?" İmzasını attı, o arada, daha değişik bir sesle, ilâve etti: "...Meclis Muhafız Taburu da, böylelikle cepheye isal edilmiş oluyor...güzel!"

Evrakı Başyaveri'ne uzatırken, telefon çaldı; uzanıp ahizeyi, kulağına götürecektir; o sırada Cevat Abbas Bey, Fikriye'ye mütebessim bir selâm verip, çıkıyor; Reis Paşa, hattın öteki ucuyla konuşmaktadır:

"...nasıl? Ne dedin, anlayamadım? Tekrar et!..evet düşman, Cihanbeyli Ovası'na iniyor, öyle mi? Peki ya 1. Süvari Fırkası, o nerede? O cenahta değil mi? Nasıl, ne dedin? Köprüleri tahrip ederek, şimal istikametinde çekiliyor...anlaşıldı, tamam..."

Fikriye, mahzun dudaklarında belli belirsiz bir titreme, Paşa'ya doğru, bir hayal gibi yürüyordu; o yanına vardığı anda, Paşa muhaveresini bitirdi:

"...ben çıkmak üzereyim, istikâmet malum: Karargâh-ı Umumi!.."

Telefonu kapatırken, yüzü gerilmesin mi? Ah, kaburgasındaki şu kırıklar! Besbelli, sargılar, onu, hareketlerinde zorluyor. Fikriye, elinde olmaksızın, kaygılı bir sesle: "...Paşam, ezâ çekiyorsunuz..." diyerek, daha yakınlaşmıştı: "...ihtimal, size ıstırap veriyor, bir iki gün daha istirahat buyursaydınız..."

Mustafa Kemal, eğreti bir gülümsemeyle, -şaka yollu fakat kesin- itiraz edecektir:

"...harptir bu, bre kızım! Olur mu hiç? Canımı kurtarayım derken, vatanını kaybedersin!.."

Levent Şahverdi Arşivi

Mahzun ve dalgın, Fikriye iyice yakınlaşmıştı; besbelli, ayrılık kederini, elinden geldiği kadar, gizlemeye çalışıyor; belki de, gözlerini saklamak için, başını usulca, onun omzuna yasladı. O sırada bahçeden, otomobilin kornasını duydular. Mustafa Kemal, bu defa bütün gözleriyle, masmavi gülümsedi, genç kadının saçlarını okşamaya başlamıştı; ona değil, orada olmayan başka birisine söylermiş gibi, epeyce yumuşak bir sesle:

"...duyar mısın? diye sordu, "...çucuklar acele eder: haklıdırlar, yoksa karanlığa kalacağız..."

Fikriye, içini çekiyor: "...bayram millete zehir oldu..."

Birden, tepeden tırnağa duygusallık, hayli kırık bir sesle: "...sizden bir istirhamım olacak!.." diyor, "...lütfen ihtiyatı elden bırakmayınız! Allah muhafaza, sizi kaybedersem..."

'Reis Paşa', hafifçe geriye çekildi:

"...izam etme, Fikriye!.."

Aklına bir şey gelmişcesine, sonra eğilip, az önce sevdiği saçların üzerine, bir veda busesi kondurdu: artık ayrılıyorlar.

"...hadi bakalım! Yolcu yolunda gerek! Bilirsin, böyle denilmiştir!.."

Fikriye, arkasından 'mahzun ve mükedder', bakakalıyor: çağla yeşili iri gözleri, önce buğulu, sonra nemli; uzun ve kıvırcık kirpiklerinde, daha sonra iki damla gözyaşı!..

Uzaklaşan otomobilin, üst üste iki kornası, tesadüf o an duyuldu: yola çıkmışlardı.

Fikriye'nin dudakları, bir zaman, niye kımıldıyor?..

Levent Şahverdi Arşivi

(21 Ağustos 1337 (1921) Pazar günü, cephede ve karargâhta yaşananlardan notlar)

Cephedeki durum:

"...Yunanlıların Sakarya Nehri'nin güneyine geçmeleri tamamlandı. Süvari livasına atları sulamak ve dinlendirmek için, bir gün istirahat verildi. General Papulas, birliklerine verdiği emirle, taarruz sırasında cephaneyi idareli kullanmalarını istedi. Yunan ikmal hattı bir hayli uzamış bulunuyor..."

"...Türk cephesinde, Yunan kuşatmasına karşı tedbir alınıyor. Mustafa Kemal, Fevzi ve İsmet Paşalar arasında, aralıksız telgraf görüşmeleri ile durum değerlendirmesi yapılıyor. Yalnız güneyde Yunan fırkalarının harekâtı devam etti..."

"...Yunan 2. Fırka Kumandanı'nın not defterinden: 'Çekilmez ve çok fena kokusu olan bir bataklıktan su içiyoruz. Burada hiçbir bitkiye rastlanmamaktadır'..."

Kumandanlar arasında:

"...Kâzım Karabekir, Mustafa Kemal'e savaş taktiği önerdi: 'Şu veya bu hattın müdafaası düşünülmeyerek, düşmanın yıpratılması... Cepheleri az kuvvetle tutarak, düşman cenahlarının birinin üstüne kuvvet toplayıp, oraya vurmak; başarılı olunmazsa, ikinci bir manevra arazisine çekilmek!..'"

"...Mustafa Kemal'in cevabı: 'Mütelâa buyurduğunuz gibi. Yalnız Ankara batısında, ciddi bir muharebeyi zaruri gör-

Levent Şahverdi Arşivi

mekteyiz.' Karabekir'in cevabı: 'Tam sağ cenaha bir taarruzla, bütün düşman cephesini yarmak imkânı görülüyor...'"

(Zeki Sarıhan'ın, 'Kurtuluş Savaşı Günlüğü' adlı eserinden alınmıştır: cilt 3, s. 638/639)

Başkumandan'ın emri:

(25 Ağustos 1337 (1921) "...hattı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır. O satıh bütün vatandır. Vatanın her karış toprağı, vatandaşın kanıyla sulanmadıkça, terk olunamaz. Bunun için, küçük büyük, her birlik bulunduğu mevziden atılabilir; fakat, küçük büyük her birlik, ilk durabildiği noktada, tekrar düşmana karşı cephe teşkil edip, muharebeye devam eder, yanındaki birliğin çekilmeye mecbur olduğunu gören birlikler, ona tabi olamaz. Bulunduğu mevzide, nihayete kadar sebat ve mukavemete mecburdur..."

Levent Şahverdi Arşivi

"...ankara'da, mağlubiyet telâşı!.."

(...Ankara'ya yaklaştıkça; şurada burada, telâşlı yolcularla konuştukça; Türk Ordusu'ndaki, bozgun belgeleriyle karşılaşıyorduk. Ankara'nın düşmesini, saat meselesi değilse bile, gün meselesi sayıyorlardı. Yolda sıra sıra kağnılara, tatar arabalarına rastlıyorduk. Bunlar, batıdan doğuya geçen, şuurlu vatandaşlardı: malını terk edip, ırzını, canını korumak kaygısında ailelerdi..."

...Ankara'ya varışımızda, bu şehirdeki kalburüstü kimselerin de, aynı telâş içinde olduklarını gördük. 'Bir kağnı, yüz altına kiralanıyormuş, Sivas'a kadar,' diye herkes söylüyordu. Gazetelerin makineleri sökülüyormuş, onlar da yükleniyormuş, gidiyormuş. Bir âcil tedarik ki, Mevlâ beterinden saklasın! Yalnız variyetsizler, bizden tavuk esirgeyen köylülerin, ruhi hâletinde olsa gerekti...)

Aslında baharla bir, Nâzım'la Vâlâ'nın, Bolu'daki yaşantısı değişmişti: önce iklim! Havalar ısındıkça, zaten gevşemiş kar öbekleri, büsbütün çözülüyorlar; saçaklardan damlayan, buz gibi damlalar; çamurlu kaldırım kenarlarında, su birikintileri. Günler de uzamıştı, öğrencilerde imtihan heyecanı; aralarında dengine düşürüp, o tembel talebe marşını, söyleyen söyleyene:

Levent Şahverdi Arşivi

"...imtihanın şiddetinden
dalgalandı akdeniz,
muallimler, tam numara vermezseniz,
imtihana girmeyiz..."

Beklenmedik değişiklik teklifi, işte o günlerde, Ağırceza Reisi Ziya Hilmi'den geliyor; gurup kızılı bir akşam üstü, 'Beyler Kahvesi'nde oturmuşlar, o diyor ki:

"...Nâzım, senin imtihanların bitti; Vâlâ'nın on, on beş günlük imtihanı kaldı; ne yapalım, o da imtihan günlerinde Bolu'ya iniversin!.."

Vâlâ hayretler içinde sormuştu:

"...hayrola? Nereden Bolu'ya iniyorum ben?"

Meğer Ziya Hilmi, aylığı kırk kuruşa, köyde bir ev tutmuş; para, 'bir mecidiye ondan, bir mecidiye öbüründen' ödenecek! Bir de tay pazarlığı üzerindeymiş ki, 'ne tay, ne tay!' görmek lâzım! Sanki herşey olmuş bitmiş, öyle anlatıyor:

"...yüz lira istediler, ben yetmişe kadar çıktım: bu tay, üçümüzün olacak, yüz liranın yarısı benden, yarısı sizden!.."

Dediği gibi oldu; Vâlâ, Ankara'daki Maarif Kongresi'ne, Bolu'daki muallimlerin temsilcisi olarak, işte o tayın üzerinde gidiyordu:

(...geceyi yolda, at sırtında geçirip, tepeden tırnağa toza bulanmış; bozkırın rüzgârına sindiği için, kırpıklerimize yapışan ince bir toz içinde, Ankara'ya sabahleyin girdik. O şekil ve şemailde beni nasıl tanıdılarsa, 'Kuyulu Kahve'den ismimle seslendiler. Bir grup halinde oturuyorlardı; divan durur gibi, hürmetle oturmaktaydılar; ve ortalarında Budha heykeline benzeyen, sakin, kımıltısız, fakat sükûnu ve kımıltısızlığı etkili ve elektrikli, bir zat oturuyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

Bana seslenen gençler, bir koşu gelip setin üstünden, usulca fısıldıyorlar: "...Ziya Gökalp'tir: atla gelenin kim olduğunu söyledik: sizinle görüşmek istiyorlar..."

Heyecanla cevap verdim: "...atımı bağlayıp geliyorum...")

Ne bunaltıcı gündü! Bozkırdan esen, kuru ve sıcak yel; sokaklarda olanca tozu kaldırıyor; yer yer, zaman zaman, ortalıkta göz gözü görmüyordu; sonra, kulak içlerinde külrengi bir kir; dişlerin arasında, insanın asabını bozan, bir gıcırtı! Taşhan'a inip, atları ahıra bıraktılar, etraflarında aynı telâş ve tedirginlik: kilim sarılı denkleri, geviş getiren dalgın öküzleri, uzun övendireleriyle, göç kağnıları; toz duman içinde, söyledikleri marşlar ufalanıp giden, müfrezeler (anam beni yetiştirdi / bu ellere yolladı!); pencerelerde, yüzü kaygılı, bakışları yorgun bir halk, ki besbelli büyük bir felâket önsezisi içindedir, bunalıyor.

Vâlâ, herşeye rağmen, ciddi bir banyo ihtiyacı hissediyordu; oysa İttihatçıların 'mütefekkiri' Ziya Gökalp, etrafında müritleriyle, ermiş bir Budha heykeli gibi, Kuyulu Kahve'de onu beklemektedir; en iyisi, ilk berbere girip, hiç olmazsa, doğru dürüst bir traş olmak! Aynaları, benek benek, sinek tersi; salonu, ucuz lavanta ve çoban kolonyası, berberde, kime rastlasa iyi: Yakup Kadri'ye! Meğer o da kapağı, hanidir Ankara'ya atmış! Aynada kendini görünce, onun gösterdiği hayrete, doğrusu hiç şaşırmıyor; çünkü yanık yüzü, uzamış sakalları ve acayip kılığıyla, o artık bambaşka bir Vâlâ olmuştur!

(*...ben, o eski yumuşak feslı, solık yüzlü, pense gözlüklü; uzunca saçlı, şehirli bohem şair, bir 'dağlı'*

Levent Şahverdi Arşivi

olmuştum; 'çeteci' gibi, bir manzaram vardı. Bunu ilk defa keşfediyordum.Tabiat ortasında, burunda pense durmadığı için, kulak arkasına takılan, badem biçimi, eski zaman gözlükleri almıştım: kararmış bir yüz, haşinleşmiş tavırlar; daha erkekleşmiş, bir edâ!..)

Çıkar çıkmaz, hayli tumturaklı, bir leylek takırtısına dolaşacaktı; çerden çöpten, fakat hayli muhkem yuvaları, hemen oracıktaymış; en yakındaki damın üzerinde: iki yavru leylek, gagasında solucanla gelen analarını karşılıyor. O ise, üstündeki başındaki tozu silkeleyerek; beş dakika sonra, Maarif Vekâlet-i Celilesi'ne giriyordu; kimisi ayakta, kimisi merdiven basamaklarına çökmüş, sigara saran, 'eshab-ı mesalih'; masalarının başında, cepheden kötü haber bekleyen, tasalı memurlar. Allah Allah, sinir bozucu rüzgâr ıslığının gerisinden, duyar gibi olduğu, yoksa, Yunan ağır topçusunun, uğultusu mu? Duyuluyor demiyorlar mı?

Vâlâ'nın, aylardır alamadığı maaşları alması, ancak, Kâzım Nâmi Bey'i ikna etmesiyle, mümkün olabilecek. Onu bulur bulmaz, bir çırpıda derdini anlatıyor:

"...beyefendi, biz Bolu'da tutunamıyoruz: mürtecileri kendimize düşman ettik. Hele ordunun bozgunu devam ederse, lisenin tepesinde, bizi de kör testereyle ensemizden kesecekler. Onun için istifa ediyoruz. Hiç maaş alamadım. Biriken paralarımı, bana merkezden verirseniz, şahsen büyük bir dostluk edersiniz!.."

Yunan ağır topçusunun salvolarına, karanlık ve tehditkâr gök gürültüleri karışıyor; makineli tüfek ve piyade tüfeği atışları devam etmektedir. Düşman taar-

Levent Şahverdi Arşivi

ruzu, bütün cephelerde birden, süngü takmış piyadenin, Türk müdafaa hatlarına doğru, harekete geçmesiyle başlıyor; taarruzun ağırlığı, Mangal Dağı ve yöresine yönlendirilmiş...

Fırtınalı sağnak, kırbaç gibi yağmur; karanlık ve kapalı hava; kaşla göz arasında, birbirine zincirlenen şimşeklerin yalazıyla aydınlanıyor; o birkaç saniyelik aydınlıklarda, Yunan piyadesinin ileri harekâtını, hayal meyal, görmek mümkün. Türk siperlerinde vaziyet kötü: çünkü yağmur ve rüzgâr, Türk siperlerine doğru; bu, Türk askerlerinin rüyet sahasını daraltıyor, atışların isabet ihtimali düşük; buna rağmen direniş, inatçı olduğu kadar sert; nihayet Türk siperlerine giren Yunan piyadesiyle, boğaz boğaza, amansız bir süngü harbi başladı.

Ankara'da, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'ndeki Sakarya Savaş Bölgesi'nin cephe haritasında, mavi oklar, kırmızı oklar üzerine yürüyor; kırmızı oklar, yer yer çekilmektedir; neticede, Mangal Dağı'nın etrafına mavi kalemle bir daire ile çizilir: Mangal Dağı düşmüştür.

'Kuyulu Kahve'ye dönmeden, bir zaman, Vâlâ'nın içinde bir Ziya Gökalp kaygısı!

Onu İstanbul'da, aralarında, 'İttihatçıların Şeyhi' diye anıyorlardı. Yusuf Ziya'yı dinlerseniz 'Hazret'in bir manzumesindeki, o pek meşhur iki mısra, şahsiyetinin tam ifadesi'ymiş: 'Gözlerimi kaparım / Vazifemi yaparım!" Halbuki Yahya Kemal, başka bir telden çalıyordu; ona bakarsanız, 'Garp fikriyatı İstanbul'u transit geçer, Diyarıbekir'de onun kucağına düşer'miş! Kimliğini efsaneye dönüştüren, belki de gençlik yılla-

Levent Şahverdi Arşivi

rındaki 'Kürtçülük sükût-u hayalinden sonra, beynine bir kurşun sıkması, lâkin kafatasını delemeyişi!' Türkçülüğü de, İttihatçılığı da, bunun arkasından geliyor.

Vâlâ onunla, acaba hangi zemin üzerinde sohbet edecekti?Aralıklarla cepheden gelen -çoğu kötü- haberlerin, gergin kötümserliği içinde, onu da, onun 'muhiplerini' de, kahvede bıraktığı yerde bulacaktı: "...tuhaf şey, şehri o kadar tozutan rüzgâr, âniden kesildi mi; yoksa 'Kuyulu Kahve' onun istikâmetine, sapa mı düşüyor?" Burada ortalık, sütliman!

(*"...Ziya Gökalp'i, Türkiye'nin pek netameli bir gününde, gençlerin arasında; Şeyh Efendi ve müridleri münasebetini hatırlatan, bir tablo içinde gördüm. Bizim Anadolu maceramızı adım adım izlemiş. Yazdıklarımızı okumuş. Gerek bana, gerek Nâzım'a, büyük ilgi gösteriyordu.Yanındaki iskemleyi, eliyle okşayarak beni oturttu, sırtımı sevdi. Önceden ve sonradan anlatılanlara hiç uymayan, bir Ziya Gökalp'le karşılaştım..."*)

Yok canım, Budha heykeline filân değil; galiba daha çok, bir 'uzakdoğu silahşörünü' andırmaktadır. Neden? Malta'daki sürgünden, Ankara'ya birden gelivermesinden mi; yoksa, Devlet-i Aliyye'den sonra, Ankara Hükümeti'nin de göçme tehlikesi içinde görünmesinden mi? Çünkü birileri, zaman zaman bir koşu çıkıp geliyor, nereden edindikleri meçhul, cephe haberlerini getiriyorlardı: hemen hepsi kötü haberlerdi, bunlar! Ziya Bey, anlatılanları dikkatle dinledikten sonra, gözlerini hafifçe kısıyor:

"...Türklük ölmez!.." diyordu, "...Ankara'da olmazsa Sıvas'da; Allah bilir daha da şarkta, yeni bir Türk mukavemeti, mutlaka doğacaktır!.."

Levent Şahverdi Arşivi

Vâlâ o anda, Nâzım ve Ziya Hilmi'yle, niye Kafkasya'ya gitmek istediklerinin, 'mantıkî' gerekçesini bulmuştu:

"...Mustafa Kemal şâyet bozguna uğrarsa, İttihatçılar Rusya'da düşmana karşı koyacak, ikinci bir dalga hazırlamak emelindeydiler: Lenin'in yardımıyla!.. Ziya Gökalp'in bunları bilmemesine imkân yoktu; çünkü o İttihatçıların ruhuydu, şeyhiydi. Sakarya'dan gelen kötü haberlere rağmen, ümidinin kırılmamasının başlıca unsuru da, bu ikinci dalgaya güveniydi!.."

"...çünkü sevgili Enver Paşa'sı da Rusya'da bulunuyor; yani Damad-ı Hazret-i Şehriyâri Enver Paşa, Cemal Paşa ile birlikte Rusya'da bulunuyor. Nuri Paşa Kafkaslar'da pala çalmıştı. Talât'a bir haber uçurulsa, Almanya'dan Kafkasya'ya inmesi işten bile değil! Kut-ül amare kahramanı Halil de Batum'da, Türk sınırına yakın..."

"...işte bunlar, alesteydiler. İttihatçılar'dan 'Taninci' Muhiddin de Tiflis'e gitmişti. Hariciye'mizin şahsiyetleri arasında İttihatçılar da vardı. Doğu'da birikmiş bu siyasi ve askeri dayanağı, Ziya Gökalp biliyordu..."

Derinliklerinde, kor kızılı yıldızlar, akşam karanlığı; insanın içini ürperten, bir serinlik olarak çökmesin mi? Serinlik az sonra, ayaza dönüştü. Kalabalık, buna rağmen, dağılmıyor; Vâlâ'nın ilk gelişinden aklında kalmış, o salaş salona geçtiler; hani 'şanosunda' üstü başı dökülen, 'bîçare' bir 'hanende', şarkılar söylemişti. Çağrışımların dürtüsüyle mi, nedir, kendini tutamıyor:

Levent Şahverdi Arşivi

"...yani ümit Asya'da mı? Bir ara biz 'Asya' isimli bir mecmua çıkartmak niyetinde idik..."

Ziya Bey, kaşlarını kaldırdı: "...hayır!" dedi, "... 'Asya' isimli mecmua çıkarmak, 'Avrupalılık' mefhumunun karşısına, 'Asyalılığı' dikmek olur. Ben bunu câiz görmem. Türkler Avrupalı olmalıdırlar..."

"...belki imlâda Latin Alfabesi kullanılırsa?.."

"...ona da, hayır! Latin harflerini ancak, kıraatı kolaylaştırmak maksadıyla, auxiliaire (yardımcı) olarak alabiliriz fakat..."

Sustu, dalgın dalgın, çayından bir yudum aldı: "...fakat," diye cümlesini tamalladı: "...Arap Alfabesi ile alâkamızı kesemeyiz, çünkü böyle birşey, kaç asırlık tarihimizle alâkayı kesmek olur..."

(*...ve yanımızda gençlerle, hep 'vatan' konularını konuştuk. Cepheden haberler gelmekte devam etti. Derken bir 'mucize' oldu: "...müjde!.." diye koşuştular, "...ordu mukâvemet ediyor: harbin talihi değişmiştir!..*")

Levent Şahverdi Arşivi

YUNAN RİC'ATA BAŞLADI

"...Kahraman millî ordumuzun zafer galebesi; Yunanlılar bozulmaya ve ric'ata başladılar. Anadolu tebliğ-i resmisi, 'Düşman taarruzunun kâmilen kırılarak, bazı Yunan kıtaatının ric'ata başladıklarını' resmen bildiriyor..."

"...Falih Rıfkı başmakalesinde, '...düne kadar Türk olmaktan utanan kozmopolit bir İsbanbullu'nun; Avrupa'da Türkiye ile alâkadar bir hizmete talip oluşundan hisse çıkarıyor: 'Türklüğü benimsemekten utananları, Anadolu nahiyelerinin güneşinde pişire pişire, aslına nesline benzetmeliyiz...'"

Akşam, (8 Eylül 1337/1921)

ANADOLU'YA BİR DON, BİR GÖMLEK!

"... dini vazifemiz, yarınki umumi duaya iştirak etmektir; millî vazifemiz, Anadolu'ya 'bir don, bir gömlek' vermektir..."

"...Halide Edip'in beyanatı: 'Son erkeğimize, son kadınımıza kadar, mücadele edeceğiz!.."

Vakit, (8 Eylül 1337/1921)

Levent Şahverdi Arşivi

SİLAHLARIMIZIN MUVAFFAKİYETİ

"...Eylülün altıncı günü cepheyi ziyaret eden Refet Paşa, 'Meydan Muharebesinin, zaferimizle neticelenmiş olduğunu' söylüyor. Fransız gazeteleri bugün, ric'atına rağmen Türk Ordusu'nun, çökertilemeden ayakta kaldığını beyan ediyorlar..."

İleri, 8 Eylül 1337 (1921)

Levent Şahverdi Arşivi

"...bugün yarın, umumi taarruza kalkacağız!.."

Tekerleklerin raylardaki tıkırtısı, gecenin serin ıssızlığında, büyüyordu; arada lokomotifin, hışıltılı soluması; arkasından uzun, tiz ve titrek düdüğü: bacasından simsiyah, dumanlar savuruyor, avuç avuç kıvılcım. Vakit hayli geç, yatsıyı geçmiş.

Üçüncü mevkide, ayağında çizmeler, sırtında üniforma, ufak tefek bir nefer; pencerenin yanına oturmuş, sigara içiyordu; gözleri, dizlerinin üzerinde tuttuğu, yazılı bir kağıda dalmış. Açık pencerelerden, vagonların içine dağılan duman ve is kokusu; iki sıra ötede, ağzı açık horlayan, çarşaflı bir kadın; dizine başını koymuş, uyuyan -sanki melek- bir kız çocuğu; koridorda, neferlerin gürültüsü.

O, duman kokusundan tedirgin, sigarasını dudaklarına götürdü; başını kaldırıp, dışarıya baktı; dağınık bulutların, ay ışığıyla, yer yer yaldızlandığı, mehtaplı gece; uzak uzak, askerlerin yaktığı ateşler seçiliyor; gökyüzünde ay, bir var bir yok! O sırada katar, herhalde cepheye giden, bir süvari müfrezesini geçecektir: atlar ürktü!

Halide Onbaşı, yeniden gözlerini dizlerinin üstünde tuttuğu, evraka indirmişti; resmi bir evrak bu, üstelik ona hitaben kaleme alınmış; genç kadın gözleriyle okurken, -tuhaf bu ya- kulaklarında âdeta Mustafa Kemal'in sesi:

Levent Şahverdi Arşivi

"Halide Edip Hanımefendi Hazretlerine...
Garp Cephesi
Müstaceldir.

Ordu safları arasında, vatanımızın müdafaasına fiilen iştirak için, şiddetli istekle vukûbulan müracaat-ı vatanperveraneleri, orduca memnuniyetle telâkki olundu.

Hizmet-i Milliye-i Askeriye'ye kabul ve Garp Cephesi'ne memur edildiğinizi tebliğ ederim.

Başkumandan Mustafa Kemal..."

O sırada katar, ağır solumalar, bol duman ve fren gıcırtıları arasında, yavaşlıyordu. Halide başını kaldırdı: ellerinde gemici fenerleriyle, iki istasyon görevlisi, düdük çalarak hem makinisti uyarıyor, hem de bu tarafa koşuyorlar; etraflarında, mehtabın lâcivert aydınlığına dağılmış, asker kalabalığı. Galiba sevkıyat var.

Halide Onbaşı kalkmış, elinde çantasıyla, koridordan vagonun kapısına yürümüştü. Kapıyı açmak için, katarın tamamiyle durmasını bekledi; bir yandan, kalabalığın arasında, gözleriyle seyisini arıyordu. Kısa boylu bir zâbit, o an, yanı başında peydahlanıyor. Selâm vererek, kendisini tanıttı:

"...cepheye hoşgeldiniz, hanımefendi. Ben Yüzbaşı Tevfik, İsmet Paşa'nın yaveriyim. Vazifem, sizi Karargâh'a götürmektir, efendim..."

Halide Edip gülümsedi: "...teşerrüf ettik, yüzbaşı!" Hâlâ etrafına bakınıyor, seyisini arıyordu, sordu: "...nerede bu karargâh? Buraya uzak mı?"

Levent Şahverdi Arşivi

Yüzbaşı Tevfik Bey: "Alagöz'de!" dedi, az susup, ilâve ediyor:" ...Paşa'nın arabasıyla gideceğiz, efendim..."

Garp Cephesi Karargâhı, Alagöz Köyü'nde, herhangi bir ev; öbürlerinden farkı, pencerelerinin aydınlığı, kapısındaki nöbetçiler, sürekli girip çıkan zâbitan ve nefer kalabalığı. Halide 'Onbaşı', sanki başka bir yerdedir; çevresinde gördüklerini değil, âdeta bir rüya yanılgısını yaşamaktadır: karargaha gelirken, yolda, seyyar bir sahra hastahanesinin yanından geçmediler mi? Gözlerinin önünden, aralıksız; ellerinde övendire, cepheden kağnılarıyla yaralı taşıyan; o kaşları çatık, bakışları vahim köylü kadınları geçiyor: bir türlü gitmiyorlar!..

İsmet Paşa'nın 'makâmı', evin en büyük odası idi. Üstünde Kiepert haritaları, şifre evrakı, sahra telefonu ve daktilo, epeyce büyük bir masa; hemen yanıbaşında, battaniye örtülü, portatif bir karyola; sık sık, aşağıdan telefon zilleri, dışardan, müfreze kumandanlarının, kırbaç gibi şaklayan emirleri işitiliyor. Halide tedirgin, ağır ve derinden zaman zaman duyduğu, o kalın ve ağır uğultu, acaba 'Yunan ağır topçusu' mudur?

İsmet Paşa, onlar girdiğinde, masanın başında ve ayakta idi; genç ve kaiser bıyıklı bir binbaşıdan, 'malumat alıyor'; onu görür görmez, gülümsedi; Binbaşıyı, belli belirsiz bir baş işaretiyle gönderip, o tarafa ilerliyor.

"...hoşgeldiniz! Artık benim ordumda bir nefersin! Birinci Şube'de çalışacaksın!.."

Levent Şahverdi Arşivi

"...Evet, Paşam!"

Ona tahta bir iskemle gösterdi:

"...otursana!.." dedi, "...Sana bir oda tahsis eyledik, bir de emirber!.."

Telefon çalmaya başlamıştı, yeniden masasının başına geçecektir; bu arada diyor ki:

"...başkumandanı ziyaret ettiniz tabii..."

"...henüz hayır, Paşam!"

İsmet Paşa telefonu kaldırırken, durdu; ona baktı, sesine garip bir ciddiyet katarak:

"...öyle mi?" dedi, "...o halde şimdi...yani hemen gidiniz."

Halide ayağa kalkmıştı:

"...emredersiniz, Paşam!" diyor.

Sahici bir onbaşı gibi, niçin topuklarını birbirine vurup, selâm vermediğini, bir türlü kestiremiyordu. Tereddüdü onu, rahatsız etmişti. Karargâhtan, nefer kalabalığını geçip, otomobile yürürken; kulaklarında yine, o uzak ve ağır uğultular: 'Yunan ağır topçusu' olduğu, kesin; oysa ellerinde övendire, kaşları çatık, bakışları vahim, köylü kadınları; içinde bir yerinde, -dokunaklı bir 'uzun hava' gibi- bilinmez hangi cepheden, bilinmez kaçıncı yaralılarını, taşımaya devam ediyorlar: 'kısm-ı azamı, genç zâbit, bunların!..'

Halide, umduğunun aksine, Başkumandanlık Karargâhı'nı öncekinden sakin, sessiz, hatta tenha bulacaktı: ne pencerelerinde öyle bir aydınlık; ne etrafında o telâşlı nefer ve zâbit kalabalığı var; ne de karanlığı patiska gibi yırtan, sert kumandalar; ne 'muttasıl' telefon zilleri! 'Reis Paşa'nın üstü açık otomobili, bir kenara çekilmiş duruyor; kapıda, Yaver Muzaffer Bey, karargâh nöbetçisi yüzbaşı ile konuşmaktadır; onu

Levent Şahverdi Arşivi

beklemekte imiş, görür görmez gülümsedi; saygılı, insanı ferahlatan bir gülümsemeydi bu; arkasından:

"...safa geldiniz!" diyor, "...Paşa biraz evvel sizi sordu..."

Halide, üniformasını düzeltiyordu: "...ancak gelebildik!"

Birlikte, üst kata çıktılar: aynı köy odası, aynı basitlik ve sadelik; iskemleler ve masa, üzerinde şifre miftahları, haritalar, içilmiş iki kahve fincanı; uzaktan ve derinden, o top uğultusu duyuluyor; yakından köyün köpekleri. 'Reis Paşa', odadaki tek koltuğa oturmuştu; Halide'nin geldiğini görür görmez, ayağa kalktı; o dakika çehresi, belirgin bir acıyla geriliyor; sağ eliyle ağrıyan yerini tuttu: kaburgaları, hâlâ iyileşmemişti ki!

Gülümsemesi solgun: "...safa geldiniz, hanımefendi!"

Halide, saygıyla eğilip, elini öpecektir:

"...sağ olun Paşam!"

Mustafa Kemal, az önce sohbet ettiği zâbiti gösteriyor: boylu boslu, hayli gösterişli; çehresi, biraz da 'Reis Paşa'yı andıran, bir miralay!

"...Miralay Arif Bey!..Yoksa tanır mıydınız?"

"...Müşerref oldum Miralayım!"

Miralay 'Ayıcı' Arif Bey de ayağa kalkmıştı; onu, topuklarını vurarak, askerce selâmladı; nefer kılığında dolaşan bu 'alafranga hatunu', gözü pek tutmamış gibi bir hali vardı; bu arada Reis Paşa, Halide'yi iskemleye buyur edecekti:

"...buyurun, şöyle oturun!"

Muzaffer Bey'e dönerek; "...çucuk bize birer kahve süyle!" dedi; tabakasını genç kadına uzatıyor, kibritin alevini sigarasına tutarken, sordu: "...Ankara'da ne var ne yok, bakalım?"

Levent Şahverdi Arşivi

"...millet nefesini tutmuş, cepheden zafer bekliyor Paşam!"

Mustafa Kemal Paşa, hafifçe dalgın, kendi kendine konuşur gibi: "Cepheden haber! Cepheden zafer! Herkesin beklediği budur!" dedi; sonra, Halide Edip'e gülümseyerek ekliyor:

"...Yunan'ı, Anadolu bozkırında imha edeceğiz!.."

Masanın üzerindeki haritaya eğilerek, sigarayı tuttuğu iki parmağıyla işaret ediyor:

"...şu anda vaziyet, haritada görüldüğü gibidir: kırmızılar bizim hatlar, maviler Yunanlı'nın..."

Harita, ucuna mavi ve kırmızı kağıtlar yapıştırılmış, toplu iğnelerle, kuvvetlerin karşılıklı durumunu gösteren bir 'cephe' haritasıydı; Mustafa Kemal Paşa, zarif el hareketleriyle, durumu açıklıyordu:

"Papulas'ın raporunu okumuş muydunuz? Hayır mı? Haiz-i ehemmiyet değil, ben okudum, hülâsaten diyor ki, 'Türkleri mağlup ettim, Sakarya'nın şarkına yerleştim' vesaire...halbuki bizim planımız, iki safhalıdır; farkında olmadığı şu: ilk safha, düşmanı çarpışmaya mecbur etmek; çarpıştıkça kırmak ve bilahare beli üzerine atılmak!.."

Hanidir içinde savrulduğu, savaş geriliminden mi; hâlâ üstünde taşıdığı, tren yorgunluğundan mı; yoksa, ansızın katıldığı karargâhın, hiç beklemediği sakin ve kendinden emin havasından mı, nedense, Halide Onbaşı, o an 'onbaşılığından' çıkıvermiş; Osmanlı münevveri bir kadın 'muharrir' olarak; Suriye'de, Cemal Paşa Karargâhı'nda yaşadığı günlerden bugüne, hayatı, bir çağrışımlar zinciri halinde, gözlerinin önünden akmaya başlamıştı. Hem, 'Reis Paşa'nın verdiği izahatı dinliyor; hem yakın bir geçmişten kopup gelmiş, görüntüler arasında kayboluyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

Kağnılar, kağnılar, kağnılar!.. Mühimmat ve erzak taşıyan kağnıların, hele dar boğazlarda ayyuka yükselen, o katlanılmaz inleyişleri! 'Bebesini' sırtına sarmış, elinde övendire; gece gündüz yürüyen, o köylü kadınlar ki, 'müheykel ve pürazamet'tirler. Bilinmez hangi cephede, ansızın peydahlanan Yunan tayyareleri, bombalarını sapır sapır, salıveriyor; aşağıdan, dalga dalga, ufka yükselen, 'Allah Allah!..' sedaları; toprakta, gözleri şaşırtıcı bir hayretle, sonuna kadar açık, taze şehitler; sıhhiyeci efradının, tezkerelerle geriye taşıdığı, ağır yaralılar!.. O da ne, kulağına bu marş, nereden geliyor? Evet, o marş, ama hangisi? Ankara'da trene binerken, istasyonda, neferlerin söylediği mi? Hayır, o değil! Duyduklarına hiç benzemiyor, ağır, fena halde kanlı, ağır ve dumanlı bir marş: henüz yazılmamış!..

Aynı anda, cephe haritası üzerine eğilmiş 'Reis Paşa'nın, tane tane söylediklerini, alışık olmadığı bir 'sarahatla' işitebilmesi, onu şaşırtacaktır:

"...maksadımızın birinci safhası, tamamen tasavvur ettiğimiz gibi tecelli etmiştir...bugün yarın, ikinci safhası başlayacak... Bütün cephelerde...bilhassa düşmanın sol cenahına, yani...Beylikköprü şarkındaki kuvvetlerine karşı...umumi taarruza kalkacağız..."

Halide bu defa, masanın üzerindeki cephe haritasına dalmıştı; ecnebi bir harita, muhtemelen Kiepert haritası; Sakarya Meydan Muharebesi'nin, cereyan ettiği sahayı içeriyor; Yunan Kuvvetleri, mavi: Türk Kuvvetleri kırmızı çizgilerle belirtilmiş; kırmızı okların fazlalığı dikkati çekiyor, âdeta yürüyorlar. Halide, onların arasından ortalığı altüst eden, topçu bombardımanını görür gibi oldu; dağılmış Yunan birlikleri, önce siperleri, sonra köyleri terk ediyorlar: umutsuz

Levent Şahverdi Arşivi

bir ric'at! Nehri paldır küldür geçen bir Türk süvari müfrezesi, soluk soluğa, peşlerindedir; o ne aşağıda bir piyade kolu, Kartaltepe'ye girdi: kurtarılmış halkın, yorgun sevinci ve gözyaşları, köy cayır cayır yanmaktadır.

Halide 'Onbaşı'mn kulağında, kelimesi kelimesine, 'Reis Paşa'nın verdiği izahat:

"...en son vaziyet şudur: düşman Mihallıçık ile Sivrihisar arasında, Şimendifer güzergâhında toplanıyor, oradan ric'at etmek istiyor... Bizim kıtaatımız, nehri her noktadan geçmiş. Mihallıçık ve Sivrihisar hattına takarrüp etmiş bulunuyor. İhataya memur kuvvetlerimizden bir kısmı, Hamidiye, Mahmudiye, Arapören civarındadır; yani Seyitgâzi'nin şark-ı şimâlisinde ve Alpı köyünün cenubundadır. Şimalden gelen ihata kolumuz, Kartaltepe'yi işgal etmiştir ve doğru Alpı istikâmetinde hareket halinde bulunuyor..."

Levent Şahverdi Arşivi

ZAFER!..

"...Zafer!.. Yunanlıların gittikleri yol, Ankara değil, İzmir Yolu: daha sonra inşallah Atina yoludur..."

Hâkimiyet-i Milliye (11 Eylül 1337/1921)

DÜŞMAN PERİŞAN RİC'AT ETMEKTEDİR...

"...ordumuz, bütün cephede karşı taarruza geçmiştir; düşmanın sol cenahı, inhizama uğratılmış, merkezi yarılmıştır. Düşman, perişan bir surette ric'at etmektedir. Birçok silâh ve mühimmat zapt edilmiştir. Yunan Ordusu, bu çöküşten sonra kendisini toplayamayacaktır..."

İleri (11 Eylül 1337/1921)

SEVRES ARTIK VEFAT ETMİŞTİR

"...Taarruzumuz muvaffakiyetle devam ediyor. Dün Duatepe, Çekirdeksiz ve Üçpınar'ı işgal ettik, düşmanın dünkü taarruzunu tardettik. Yunanlıların vaziyeti pek elimdir. Yunan ordusu ric'at ederken, pek fena vaziyete düşmüştür./ Avam Kamarası'nda münakaşalar: Sevres artık vefat etmiştir..."

Yeni Gün (12 Eylül 1337/1921)

Levent Şahverdi Arşivi

HALİDE EDİP'İN DAVETİ...

"...Fatih Alayı, Yavuz Taburu: Halide Edip Hanım, İzmir'in işgali üzerine, Sultanahmet'te kendisiyle beraber yemin eden İstanbul gençlerini davet ediyor..."

Vakit (12 Eylül 1337/1921)

GALİP DEVLETLER TAZYİK YAPACAK!

"...Sakarya'da uğradıkları muvaffakiyetsizliğe rağmen, Yunanlılar, Anadolu siyasetini ihtimal kendiliklerinden değiştirmeyeceklerdir; fakat galip devletler artık Türkiye üzerinde tatbik kaabiliyeti olmayan bir Yunan siyasetinin terk edilmesi için, Yunanlılar üzerinde tesir yapmak hususunda, bundan sonra tereddüt etmeyeceklerdir..."

İkdam, (12 Eylül 1337/1921)

Levent Şahverdi Arşivi

(Tedavi maksadıyla Paris'te bulunan, bu vesileyle bazı gayr-ı resmi görüşmeler yapan, eski Meclis-i Ayan Reisi Ahmet Rıza Bey'in, İstanbul'daki eski Maliye Nâzırı Mehmet Cavit Bey'e mektubudur.)

"...payıtahtta mali, siyasi buhran; hükümet idaresinde anarşi, her tarafta nifak ve fesat var. Padişah etrafına Çerkezler ile hocaları almış, arkasını İngilizlere dayamış, yalnız kendi istikbalini düşünüyor. Abdülhamit gibi, korkusundan dışarı çıkamıyor. Hazine-i Hassa'dan Maliye'ye geçen emlâkini ve arazisini kurtarmaya çalışıyor. Kuva-yı Milliye'nin kahramanlıklarına, ne kadar teşekkür etsek az ama; Ankara Hükümeti'nin siyaseti, Talât Paşa Hükümeti'nin en fena zamanlarına rahmet okutuyor..."

(11 Mart 1945 tarihli Tanin'den)

Levent Şahverdi Arşivi

(Enver Paşa'nın, Afganistan'da bulunan Cemal Paşa'ya Batum'dan gönderdiği mektuptur.)

"...ordu çökerse, memlekete yaklaşmak için Batum'a geldik. Mustafa Kemal Paşa, bizi harice çıkartmakta fayda görüyor. Bizce, ikiliği gidermek için memlekete girmek, elzem oldu. Halk Şûralar Fırkası'nın, İstanbul'da 29 şubesi var. Anadolu'nun, hemen her vilâyetinde, teşkilât ilerliyor. Bununla, pek kontrolsuz kalarak, sağa sola hışım saçan Anadolu'yu da, biraz kendini toplamaya sevki düşündük..."

(6 Kasım 1944 tarihli Tanin'den)

Levent Şahverdi Arşivi

Sonbahar / Kış

Levent Şahverdi Arşivi

"...harp, bizim için pahalıdır, ama!.."

O gün, 19 Eylül 1337(1921).

Şehre haber bir şimşek hızıyla yayılmıştı: Başkumandan Mustafa Kemal Paşa 'muhalif muvafık bütün meb'usları'; Meclis'de, 'Sakarya Malhame-i Kübrası mevzuunda, tenvir edecek'miş! Böyle bir haber duyulur da, gitmemek olur mu?

Ortalık, ana baba günü: 'samiin mevkiinde, mutad olmayan' bir kalabalık; memur, esnaf, amele ve köylü; yanyana ve içiçe, nefesini tutmuş; verilen 'izahatın' tek kelimesini bile, kaçırmak istemiyor; meb'uslar, gizleyemedikleri bir heyecanla, kıpır kıpır; çoğu terlemiş: yağmur yüklü, kalın bir sonbahar sıcağı, hüküm sürmektedir...

Mustafa Kemal Paşa, zaferin heybetiyle coşkulu, müşkilâtıyla yorgundu; cepheden henüz gelmiş, sıcağı sıcağına konuşmak istedi; aylardır kaygılı, 'mütecaviz ve gayr-ı memnun' meb'usların karşısında, kürsüye saplanmış bir kılıç gibi dimdik, konuşuyor:

"...son vaziyete nazaran, düşmanın hali pek de şayân-ı memnuniyet olmasa gerektir..."

O dakika, 'hey'et-i umumiye'den, bir alkıştır koptu; dinleyiciler arasından, derin bir uğultu yükseliyor; yer yer, lâf atanlar:

Levent Şahverdi Arşivi

"...Allah daha beter etsin!.."
"...ettiklerini bulsun, kâfirler!.."
"...yanlarına mı bırakacaktık, yaptıkları mezalimi?'
"...kahrolsunlar!"
'Reis Paşa', kalabalığı kucaklarmış gibi, kollarını iki yana açarak, onları yatıştırdı; sonra sözünü bağlıyor:

"...bu teferrüatlı malumatı hulâsa etmek istersek, diyebiliriz ki...düşman, ordumuzun sol cenahını ihata etmek suretiyle, seri ve imhakâr bir netice almak istiyordu... Düşmanın bu sevkülçeyş harekâtını iptal ettik. Düşmanı, tabiye dairesinde muharebeye mecbur etmek suretiyle, evvelâ sevkülceyşce mağlup ettik. Ondan sonra, müdafaa ederek kalmaya karar verdi. Harekât-ı taarruziyemizle, buna da mani olduk...ve bu suretle yirmi bir gün, gecesiyle beraber, devam etmek üzere Sakarya Meydan Muharebesi ordumuz tarafından kazanıldı..."

'Reis Paşa' sözlerini bitirince, yeni bir alkış tufanına boğulacaktır; alkışlar arasından, meb'usların bağırışları işitiliyor:

"...Yaşa varol!.."
"...Ordumuz bin yaşasın!.."
"...yaşasın Türk Milleti!"

O gece, serin güz karanlığını kıvılcımlarıyla dağıtıp; -cam mavisi, vahşi yeşil ve kan kırmızı- birkaç havai fişek, yıldızlara yükselecektir. Böyle bir şey, Karaoğlan Çarşısı'nda, hattâ hiç görülmemişti. Yalnız o kadar mı? Çarşı esnafı, kimisi gemici fenerleriyle, kimisi karpit lâmbalarıyla, dükkân camlarını aydınlatmışlar; ayrıca krapon kağıtlarından, kırmızı beyaz

Levent Şahverdi Arşivi

girlandlar, saçaklardan sarkıtılmış, renk renk, japon süsleri vs! Her boyadan, rengârenk bir kalabalık, durduğu yerde duramıyor, kıpır kıpır. Kim, nerede, ne tarafına dönse, ay yıldız!

Yatsıya doğru, fener alayı sökün etti; ellerinde -is, duman ve alev- meş'âlelerle; asker, başıbozuk, kalpaklı, fesli, sarıklı -hatta çarşaflı ve yeldirmeli- fakat mutlaka coşkun, bir insan seli, ağır ağır akıyordu: yanları sıra, mintanı yırtık, yalınayak, mahalle çocukları; görmüş geçirmiş, birkaç sokak köpeği; başlarının üzerinde, söyledikleri marşın uğultusu:

"Annem beni yetiştirdi bu ellere yolladı /
Al sancağı teslim etti Allah'a ısmarladı /
Boş oturma çalış dedi hizmet eyle vatana /
Sütüm sana helâl olmaz saldırmazsan düşmana!"

Az sonra, fener alayı, Hâkimiyet-i Milliye -ve Yeni Gün- gazetelerinin, önünden geçiyordu: gazete binası, birkaç fenerle aydınlatılmış, bayraklarla süslenmişti: aynı yoksul, aynı yürekli, heyecan ve sevinç yüklü, insanlar; marş söyleyip, alkışlayıp, arada tabancalarını havaya boşaltarak, zaferi tes'id ediyorlar.

Gazete binasının, kapısından ve pencerelerinden, mürettip çırakları, mürettip ve muhabirler, başlarını uzatmış, kalabalığa alkış tutuyor. En üst kattaki bir pencereden, birisinin fotograf çekmeye çalıştığı, dikkati çekti; pencere, Yeni Gün gazetesinin penceresi; elinde makinesiyle, fotografı çeken, Amerikalı gazeteci Jimmy Fowler; hemen arkasında, Fransız Le Temps gazetesinden, Marie-Laure Oiselet; ve, Yunus Nadi Bey ile Halide Edip Hanım fark ediliyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Kalabalığın söylediği marşın uğultusu, havaya atılan silahların cayırtısı, yavaş yavaş uzaklaşacaktır; o uzaklaştıkça, aşağıdan matbaanın gürültüsü, telefon zilleri daha açık işitildi.

İdarehane, artık lüks lambasıyla aydınlatılıyor; bu, içerdekilerin gölgelerini, duvarlarda, mübalağalı bir şekilde büyütmektedir; Yunus Nadi Bey'in çalışma masası üzerinde, izmarit dolu kül tablaları, çay ve kahve fincanları; yerli ve yabancı bir sürü gazete, birkaç da kitap.

Ofisin kapısı açık, koridordan matbaanın sesleri duyuluyor: ne dediği tam anlaşılmayan, bazı konuşmalar; geveze bir daktilo, merdivenlerde ayak sesleri.

Nihayet pencereden çekildiler. Halide Edip Hanım'la Marie-Laure Oiselet, iki iskemleye karşılıklı oturdu: fener alayının yarıda kestiği, röportaj tamamlanacak. Jimmy Fowler, Yunus Nadi'den, dolaylı olarak fotoğraf istemektedir: makinesini gösterip, piposunu heyecanla dudaklarına götürüyor:

"...manzara harikâydı! Wonderfull! Resimsiz haber, işe yaramaz! Gerçi bu makine, en son model!.. Yine de, net çekebildiğimden, emin olamıyorum..."

Yunus Nadi Bey, koltuğuna otururken dedi ki:

"...icabı hâlinde, biz size veririz..."

"...sahi mi? İnanamıyorum! Meselâ...cephe resimleri de verir misiniz? Fevkalâde olurdu..."

Yunus Nadi Bey, gülerek: "...hem de, en âlâsını..." dedi.

Çekip bir çekmeceyi açtı; içinden, çeşitli fotograflar çıkarıp; gelişigüzel, masasının üzerine, sıraladı:

"...burada, Yunan mezalimini tesbit etmiş, öyle klişeler mevcut ki Mister!.. Ayrıca muharebenin, en can alıcı enstanteneleri..."

Levent Şahverdi Arşivi

Halide Edip, bir yandan Marie-Laure'un sorduklarına karşılık veriyor; bir yandan da, Yunus Nadi Bey'le Jimmy Fowler'ın konuştuklarına, kulak misafiri oluyordu. O ara, kollarında siyah kolluklar, gözlüklü bir muhabir, içeriye girecektir; Yunus Nadi Bey'le, üçbeş kelime konuşup çıkıyor; öbür ikisi, tekrar fotoğraflara eğiliyorlar.

Marie-Laure Oiselet, 'Paris modası' giyinmişti: basbayağı, 'seferi' bir kılık! Halide Edip Hanım, üniformalı, koluna onbaşı rütbesi takılmış; rahat ve keyifli görünüyor, parmakları arasında sigarası, dumanlarına sarınmış, sorulara cevap vermektedir;

"...kolunuzdaki, sanırım bir rütbe işareti?.."

"...evet, rütbe işareti...onbaşı oldum ya!.."

"...nerede vazife yaptınız?.."

"...Garp Cephesi Karargâh-ı Umumi'sinde idim... Birinci Şube'de... Şimdi, Tetkik-i Mezâlim Komisyonu azasıyım... Mıntıkada düşmanın, halka yaptığı eziyeti tetkik ve tesbit ediyoruz... Hayatım at üstünde geçiyor..."

Marie-Laure, dişlerinin arasında, ağızlığı; burun deliklerinde, ince bir duman çizgisi; asıl öğrenmek istediğini sordu:

"...neticeden emin misiniz?.. Yani bu harbi kazanacağınızdan?.."

"...sulh istiyor, onu istihsal için çalışıyoruz, harp bizim için pahalıdır ama, elimizde kalmış yegâne vasıta odur... Geçen sene, bizimle istihza ediyorlardı, halbuki şu an, harbi kazanmanın arefesindeyiz... Son erkeğe, son kadına kadar çarpışacağız..."

Marie-Laure Oiselet, mütebessim, not defterini kapattı:

"...mille merci, Madame Edip..."

Gazetesini, ona uzatıyor: "...acaba Le Temps'ı gördünüz mü? Manşeti size hak veriyordu..."

Levent Şahverdi Arşivi

Tebessümü, büsbütün yüzünü aydınlatmıştı; başlığı yüksek sesle okudu:

"...Yunan Imparatorluğu'nun İstikbali, Sakarya'da Oynandı ve Kaybedildi!"

Yüksek sesle konuştuğu için, Yunus Nadi Bey, ne dediğini işitmişti; ellerini, alkışlar gibi hafifçe çırparak:

"...bravo Matmazel, bravo!.." dedi ve ilâve etti: "...görüyorum ki, Mösyö Buillon'un Ankara ziyareti, Fransız matbuatına yaramış!.."

Marie-Laure Oiselet, kalkmaya davranıyor:

"...size de yarayacaktır, Mösyö Nadi..."

Masanın üzerinden, tabakasını, çakmağını ve ağızlığını topladı; çantasına uzanarak, Jimmy Fowler'e döndü:

"...hadi darling, çabuk ol: daha giyineceğim..."

Jimmy Fowler, masanın üzerindeki cephe fotoğraflarına dalmıştı; kafasını kaldırmadan: "...okey, baby!.." dedi, "...şimdi kalkıyoruz..."

Tam o sırada, gazetenin sermürettibi; elinde, birazdan baskıya girecek, birinci sayfanın provasıyla, içeriye girmişti; sayfayı bayrak gibi iki eliyle açarak, Yunus Nadi Bey'e gösteriyor. Diğerleri de, merakla bakıyorlar.

Yeni Gün gazetesinin, başlığı şudur: "MUSTAFA KEMAL PAŞA'YA MÜŞİRLİK RÜTBESİ VE GÂZİ UNVANI VERİLDİ". Altında, Reis Paşa'nın, cephede çekilmiş, kalpaklı bir fotoğrafı: ne tuhaf, belli belirsiz, gülümsemiyor mu o?

Levent Şahverdi Arşivi

"...Köşk'e doğru, otomobil farları..."

Kabul salonundan, Gâzi'nin çalışma odasına; alafranga bir müzik sesi geliyordu: galiba Fransızca bir şarkı bu, Mistinguette ya da Maurice Chevalier söylemiş olabilir: sözleri, biraz şuh, hayli şakacı; gerisinde, cazband!

Mustafa Kemal Paşa, Ali Fethi ve Dr. Adnan Beyler, baş başa vermiş, ayakta konuşuyorlar: Paşa'nın yüzü aydınlık, henüz traş olmuş; saçları düzgün, arkaya taralı; o arada, giyinmesine yardımcı, Bekir Çavuş, kravatını bağlamaktadır; besbelli, misafir kabulüne hazırlanıyorlar; Gâzi diyor ki:

"...filhakika, zafer kadar mühimdir, bu itilâfnâme; Fransa'nın bizi resmen, tanıdığını tescil eder..."

Fethi Bey, başıyla tasdik etti: "...General Frunze'nin ziyareti de, Sakarya zaferininın bir neticesi: ben öyle telâkki etmekteyim..."

O ve Dr. Adnan Bey, giyinip gelmişlerdi; Yusuf Kemal Bey salonda, Fikriye Hanım'la sohbet ediyor. Gâzi bir an durdu, ciddileşti:

"...kat'iyyen öyledir..." dedi; sonra, Bekir Çavuş'un yüzüne tuttuğu el aynasında, kravatını düzeltirken, ilâve ediyor: "...ayrıyeten, Enver'in Batum'dan ayrıldığını istihbar ettik, Moskova'nın onu terk ettiğine, bir işaret daha!.."

Sustu. Kapı vuruluyordu. Kapıya doğru dönerek: "...ne beklersin, gir be çucuk!.."dedi.

Levent Şahverdi Arşivi

Kapıdan önce, Yaver Muzaffer Bey girmiş; onu, Makbule Hanım'ın zevcı, -galiba hafif çakırkeyif- Mustafa Mecdi Bey takıp etmişti: 'mesrûr ve mütebessim, hazırunu' selâmlıyor. Mustafa Kemal Paşa, içeriye beklediğinin girdiğini görünce, gülerek:

"...oj geldin enişte bey!.." dedi, "... nerelerdesin bre, kayıplara karıştın?.."

Sonra, iki arkadaşına dönerek: "Siz lütfen, Yusuf Kemal Bey'i yalnız bırakmayın..." diyor, "...ben şimdi geliyorum..."

Dr. Adnan Bey, saatine şöyle bır göz attı:

"... gecikmeyin ha! Vakit tamam: Mösyö Bouillon da gelmek üzere, fevkalâde ayıp olur!.."

Fethi Bey'le Dr. Adnan Bey, aralarında konuşarak; Yaver Muzaffer Bey'le beraber, çıkıyorlar: salondan, kapının her açılıp kapanışında, gramofonun nezleli sesi, kalabalığın uğultusu; bu arada, şuh kadın gülüşleri, geliyor: şuh ve berrak!..

Çalışma odasında Bekir Çavuş, mısafire hizmette kusur etmedi. Mustafa Kemal ve enîştesi Mustafa Mecdi Bey, sohbete dalmıştı: Gâzi, rahat ve mütebessim, diyor ki:

"... bre Mustafa, sabah telâştan, doğru dürüst konuşamadık... Kararım karar, en son diyeceğimi, en baştan süleyim: seni, taa Mersin'den niye çağırdım...çünkü...hemşireyi ve valideyi buraya isterim..."

Mustafa Mecdi Bey, pek inanmışa benzemiyordu; gülümseyerek, bıraz da müstehzi sordu:

"...nasıl yani? Derekap mı?

Mustafa Kemal Paşa, içten ve yakın konuşuyordu; hararetle sözünü tamamlıyor:

"...evet! Hemen git, onları al ve İzmit'e geç... Claude Farrer'le buluşmak üzere, ben de oraya geleceğim: birlikte, Ankara'ya döneriz..."

Levent Şahverdi Arşivi

Paşa'nın ciddi olduğunu görünce, Mustafa Mecdi Bey, şaşırmıştı; hayretle isteksizlik arasında bir yerde, âdeta kekeledi:

"...bılmem ama, şey yani!.." diyor, "...vakıa bu hususta, bendeniz..."

Mustafa Kemal Paşa, Bekir Çavuş'un tuttuğu, ceketini giyiyordu; durakladı:

"...hayrola? Yoksa valde, ağırlaştı filân mı?"

"...yooo, hayır! Yoktur birşeyciği, çok şükür...demek istediğim...valdeniz olsun, hemşireniz olsun, Fikriye Hanım'a çekingendir biraz, uzak dururlar...korkarım rahatınız kaçacaktır."

Müteredditsustu, arkasından: "...izninizle Makbule kalsın mı?" diyor, "Valdenizi getireyim?.."

Mustafa Kemal Paşa, bir anda muzaffer, ve yakışıklı başkumandan oluvermişti; sert ve askerce dedi ki:

"...olur mu öyle şey! Kat'ıyyen olmaz! Sana ne emrediyorsam, onu yap!.."

Mustafa Mecdi Bey, isteksizdi, sarhoşluğun verdiği cesaretle, direndi:

"...o halde, müsaade-i âlinizle, bendeniz orada kalayım..."

Mustafa Kemal Paşa kızmıştı; yine de, kendine hâkim oluyor; ona yaklaştı, alçak fakat ıslıklı bir sesle dedi ki:

"...bana bak! Uzak yoldan geldin, yorgunsun...içmişsin de...şimdi istirahat et...bilahare etraflı konuşuruz..."

Mustafa Mecdi Bey, müsbet menfi bir cevap vermedi: sessiz sedasız, kapıya yöneliyor. Bu tatsızlık Gâzi'nin canını sıkmıştı, kendi kendine mırıldandı:

"...anlayamadım gitti...a be, ne isterler bu kızcağızdan!.."

Fikriye, narin elleriyle, sonuna gelmiş plağı gramofonun platosundan çıkarıp, bir başkasıyla değiştirdi;

Levent Şahverdi Arşivi

iğneyi, zarif bir hareketle, plağın ucuna dokunduruyor: bir an için, yerini salonun uğultusuna bırakmış olan müzik, yeniden kumandayı ele aldı: bu defa Maurice Chevalier'nin bir şarkısı: *"...Paris je t'aime / je t'aime je t'aimeeee..."*

O ve Madam Hansa, gramofonun yanıbaşında durmuşlardı. Fikriye, uzun ve mahzun gözlerinin, yaprak yeşilini öne çıkaran; nefti bir tuvalet giymiş; Madam Hansa'nın tuvaleti, siyah, daha ağırbaşlı. Salon, âşina tebessümler, kibar baş selâmları, hararetli el sıkışmalarla kımıldıyor.

Fikriye, Madam Hansa'nın uzattığı gümüş tabakasından, sigara alıyordu, gülerek dedi ki:

"...ah Madam, sizin bu plaklarınız imdadımıza Hızır gibi yetişti; yoksa Fransızlara mahçup olacaktık!.."

Sigarasını hemen yakmadı; Madam Hansa, dumanlar arasından, şakacı bir cevap yetiştiriyor:

"...yok canım! Siz ne güne duruyorsunuz? Geçerdiniz piyanonun başına, artık Chopin mi olur, Schubert mi olur..."

Sigarasını dudaklarına iliştirdiği an, Fikriye'nin sigarasına bir çakmak alevi uzandı; Yaver Muzaffer Bey'in eli ve çakmağı; genç kadın önce biraz şaşkın, sonra memnun, bakakalmıştı; aynı anda Muzaffer Bey:

"...gramofona rağmen, bence lütfedip birşeyler çalmalısınız; tesiri başka olur!.." dedi.

"...siz Muzaffer Bey, ah siz yok musunuz?.."

Genç kadın, dumanların tülleri arasında kayıp, 'memnun ve mesrur' cevap vermişti; Madam Hansa, merakla çevresine bakınıyor:

"...bilmem ama, galiba misafir gecikecek!.."

Levent Şahverdi Arşivi

O sırada, kendisine çok yakışan 'alafrangalığı' ile Ruşen Eşref Bey, mültefit ve nüvazişkâr, upuzun peydahlanmıştı; koluna girmiş, 'zevce-i muhteremesi'; zemine ve zamana fevkalâde uyan, o ünlü mısraı okuyor:

"...âheste gelir, bezme ekâbir!.."

Madam Hansa, Ruşen Bey ve Saliha Hanım'la, tatlı bir sohbete dalıyorlar: Dersaadet'ten, son günlerde, kimler gelmiş, kimler gitmiş; 'Anadolu'nun Sakarya zaferi, 'payıtaht'ta ne gibi bir tesir hasıl etmiş, vs, vs... Fikriye onlardan kopmuştu; birdenbire, tuvaletinin omuzlarındaki 'dekoltede', örümcek geziniyormuş gibi bir his; meçhul 'nazarlar' tarafından, o garip izleniyor olmak duygusu! Bu içinde tedirginlik uyandırıyor. Sigarasını dudaklarına götürürken, usulca diğerlerinden ayrıldı; dumanların arasından, merakla etrafını süzüyor: evet, yanılmamış; işte o ve orada!

Piyanonun sağında, avcunda içki kadehiyle Mustafa Mecdi Bey, gözlerini ona dikmiş, âdeta tepeden tırnağa süzmektedir; bakışları bir an karşılaşınca, alaycı bır gülümseyle uzaktan kadehini onun şerefine kaldırdı; aynı anda, Ruşen Eşref Bey'in ikâzı işitilmesin mi?

"...Gâzi Hazretleri geliyorlar!.."

Fikriye bunu fısat bilerek, Mustafa Mecdi'nin ikircikli nezaketine cevap vermeksizin döndü, gülümseyerek gruba katıldı...

Mustafa Kemal Paşa salona girince, salondaki uğultu biraz yükseliyor; dans eden çiftler, bir süre durup onu alkışlıyorlar, sonra dansa devam! Paşa'yı görür görmez, Fethi Bey, Dr. Adnan Bey ve Yusuf Kemal

Levent Şahverdi Arşivi

Bey'in grubu, o tarafa yöneldi; Gâzi'nin, onlara bir şeyler sorduğu, Yusuf Kemal Bey'in ise, cevap verdiği görülüyor.

Kabul salonu, o gece için, 'hususi surette tezyin edilmiş' değildir; sadece, bir açık büfe hazırlanmış, hayli zengin; ortada bir yer açmışlar, isteyen çiftlerin dansettiği pist, orası; ellerinde tepsilerle, neferler, misafirlerin arasında, içki dolaştırmaktadır.

Fikriye Hanım, köşkün ev sahibesinden ziyade, işlerin yolunda gitmesine göz kulak olan, bir yakını gibi davranıyordu; arada, misafirlerin birisi ya da ikisiyle, ayak üstü iki üç çift, gönül alıcı lâf; gramofonun plağını değiştirmek, içki servisi yapan neferlere uyarı vs.

Fikriye, misafirlerin arasından süzülerek, geçiyor; birisine selâm, bir başkasına tebessüm; o sırada, Gâzi'nin bulunduğu gruba, ne kadar yakın; bir ara o tarafa baktı; mutlu ve memnun, gülümsedi: Dr. Adnan Bey'le Yusuf Kemal Bey'in arasından; Mustafa Kemal Paşa, Fikriye'ye, gizli bir suç ortağı tebessümü gönderiyor.

Fikriye, bu tebessümün verdiği heyecanla, yanından ilk geçen neferin tepsisine uzanıp, bir kadeh rakı alacaktır; dudaklarına götürüp, iki yudum da içiyor; içtiği anda, hay Allah, içinde o suçluluk duygusu, aynı tedirginlik: yoksa birisi onu gözetliyor mu? Tebessümü silindi, çevresine bakınca, gözleri bir noktada sabitleşiyor: Mustafa Mecdi Bey, elinde içki kadehi, onu süzmektedir. Göz göze geliyorlar, aynı mübalağalı tavırla, kadehini şerefine kaldırdı, alaycı gülümsedi.

Yıldız karanlığında, Köşk'e doğru gelen otomobillerin, önce farları; içinde tozların uçuştuğu ışık hüz-

Levent Şahverdi Arşivi

meleri halinde, dikkati çekiyordu. Sakin bir gece, ıssızlığını yakından gece böcekleri; uzaktan, tenhalığı âdeta yoğunlaştıran, köpek havlamaları bozuyor. Öndeki, daha muhkem ve gösterişli; arkadaki eskice, biraz da hantal, iki otomobil; Köşk'ün nizamiyesini yavaşlayarak geçip, durdular.

Marie-Laure Oiselet, hemen ardından Jimmy Fowler; arabalar durur durmaz, -ellerinde fotoğraf makineleri- dışarı fırlamışlardı: bu 'tarihî anı', üst üste, magnezyum şimşekleri çaktırarak, tesbite çalışıyorlar: öndeki arabadan, muhteşem sakalı, etkileyici gövdesiyle, önce Franklin Bouillon çıkıyor; refakatinde mihmandarı; hemen ardından, hey'ete dahil iki Fransız 'muharras'; birisinin çenesinde sivri bir sakal; ötekisinin, sağ gözünde tekgözlüğü!

Havas Ajansı'ndan iki ayrı muhabir, Köşk'ün cümle kapısından, misafirleri istikbale gelen 'Türk tarafının' resimlerini çekmektedir; bunu farkeder etmez, Marie-Laure Oiselet ile Jimmy Fowler de, hemen o tarafa döneceklerdir: önde Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey, yanısıra Ali Fethi Bey; iki adım gerilerinde, Müsteşar ve Hariceye'den iki memur, gülüseyerek yaklaşıyorlar; magnezyum şimşeklerinin, yanıp sönen yalazında, gülümseyerek tokalaştılar: Yusuf Kemal Bey, saygılı bir el hareketiyle, misafirleri içeriye buyur etti.

Fransızlar, Yusuf Kemal Bey'in refakatinde, salona girdikleri an; Mustafa Kemal Paşa ile Dr. Adnan Bey, 'musafaha ediyorlardı'. Dans o an durakladı; çiftler, ecnebi misafirleri alkışladılar; Mösyö Bouillon, bütün yüzüne yayılan gülümsemesiyle, onları selâmlayarak, Gâzi'ye doğru yürüdü; onun yüzünde de, çok şey ifade eden, vakur ve ciddî bir tebessüm, hararetle el sı-

Levent Şahverdi Arşivi

kıştılar, bu defa bütün salondan, bir alkış tufanı yükseliyor; aynı anda, birbiri ardına çakan, magnezyum şimşekleri:

"...Monsieur Bouillon, bonsoir! Zât-ı âlinizi burada, bizim aramızda görebilmek, ne büyuk bir bahtiyarlık!.."

"...Monsieur le President, emin olunuz ki bu saadet mütekaabil bir saadettir!.."

Ondan sonra, Mustafa Kemal Paşa, Dr. Adnan Bey'den başlayarak, yanındakileri misafire tanıtacaktır.

Miralay 'Ayıcı' Arif Bey, etrafında çevrelenmiş bir grup; çoğu kadın; Halide Edip Hanım, karşısına oturmuş, elini uzatmış, Miralay Arif Bey, onun elini açmış, falına bakmaktadır.

Halide Edip Hanım'ın bir yanında boş bir koltuk, bir yanında Saliha Hanım oturuyor; Arif Bey'in yanında, Madam Hansa, daha başka bir iki hanım; birisi Başyaver Salih Bey olmak üzere, bir iki de ayakta duran erkek; Fikriye, ayakta duran Salih Bey'in yanındadır, o da ayakta, olan biteni merakla izliyor.

Halide Edip Hanım, biraz müstehzi sordu:

"...yanlış bilmiyorsam, Paşa'nın falına da bakmışsınız, Arif Bey! Öyle diyorlar..."

Miralay Arif Bey, gözlerini onun avuç çizgilerinden ayırmaksızın, "...filhakika baktım!.." dedi ve güldü, "parmaklarının arasından, âdeta ışık sızıyordu...içini saklamasını hiç bilmez..."

"...benimkisi ne gösteriyor?.."

Miralay Arif Bey'in cevabı, düşünceli fakat kesin:

"...sizinki, size göre onbaşı! Kuvvetli ve sağlam bir seciye...zengin ve mütehavvil, deruni bir dünya...parlak bir istikbâl..."

Levent Şahverdi Arşivi

Meclis Başyaveri Salih Bey, başıyla Fikriye'yi işaret ederek; şaka yollu, söze karışacaktır:

"...Miralayım, sizce sıra, Fikriye Hanım'a gelmedi mi?.."

Fikriye, vahim bir tehlikeyle karşılaşmış gibi, bir adım geri çekiliyor; âdeta korkmuştur.

"...yo, hayır! Fal şeamet getirir, biz öyle inanırız: beni mazur görün...reca ederim..."

Halide Edip Hanım, elinden tutup onu çekti:

"...çocuk muyuz canım? Hoşça vakit geçiriyoruz işte. Geliniz hadi..."

Miralay Arif Bey, aşağıdan alıyor:

"...Fikriye Hanım lütfedip, bu şerefi bana bahşederlerse..."

Kalabalıktan neşeli sesler yükseliyor:

"...hadi hadi!.."

"Tabii baksın... Tabii canım, size de baksın!.."

"Aaa tabii, parayla değil, sırayla bu!.."

"...hem de kimbilir, neler görecek, neler söyleyecek?"

Fikriye, daha fazla nazlanmadı; Halide Edip Hanım'ın yanındaki boş koltuğa oturuyor; elini uzatıyor; Arif Bey, uzattığı eli avucuna alıp, tersine çevirdi. Fakat, o ne? Yüzündeki neş'e ve istihza; baktıkça, silinip kayboluyor: basbayağı ciddileşti.

Fikriye'nin mahzun gözlerinde, gölgeli yaprak yeşili, bir merak ve endişe; bu arada, hafif hafif öksürmektedir. Halide Edip, 'mutadın haricinde' bir şey olduğunu hissetti; o da, tebessümü donmuş, Arif Bey'in yüzüne bakıyor.

Miralay Arif Bey, ağır ağır: "...şey!.." dedi ve sustu; sonra yutkunarak devam etti: "...iyi şeyler görüyorum tabii...çok iyi şeyler... Fikriye Hanım gibi, genç ve güzel bir hanımın hayatında ne gibi güzel şeyler olabilirse...onları görüyorum..."

Levent Şahverdi Arşivi

Fikriye kaygılanmıştı; nitekim, öksürüğünü yenmeye çalışarak, soruyor:

"...çok müphem olmadı mı, Arif Bey...falımı keşki daha sarih ifade etseydiniz..."

Miralay Arif Bey ve çevresi, el falının heyecanına iyice dalmışlardı; genç yaver Muzaffer Bey, biraz da telâşla, o sırada onlara yaklaştı; Fikriye'ye eğilerek, kulağına, Paşa'nın arzusunu fısıldadı:

"...Fikriye Hanım, Paşa hazretleri...misafirlere piyano çalmanızı münasip gördüler... Eğer lütfederseniz..."

Arkasından gülerek, daha samimi ekliyor:

"...ben size demedim miydim?.."

Fikriye, 'mütehayyir ve müteredditʼ, ayağa kalktı.

Biraz sonra, Muzaffer Bey'in yanısıra, piyanonun başına gelmişti: hayli mahçup ve tedirgin, alkışlayanları, başıyla hafifçe selâmladı; sonra, piyanonun tabureşine oturdu; Muzaffer Bey, geriye çekilmişti. O an tuşların mutannan ve dokunaklı sesi; birdenbire, salona; salondan ve açık pencerelerden, dışarıya yayılıyor: Çankaya Köşkü, lâcivert yıldız karanlığı içinde yalnız ve uzak, bu piyano sesiyle özdeşleşiyor sanki...

Fikriye, Fransız misafirlerine, yine Friedrich Chopin'den o çok sevdiği 'La Tristesse'i çalmaya başlamıştı.

Levent Şahverdi Arşivi

"...ayıntap'da harp bitti!.."

Karaoğlan Çarşısı, sabah; pazar kalabalığının uğultusu: at ve eşeklerin nal sesleri; ağır ve uzun, kağnı gıcırtıları; çarşının şurasında burasında, geviş getiren mahzun öküzleriyle, köhne ve yorgun kağnılar; uzaktan, yaklaşan müvezzi çocuğun, canhıraş bağırışı işitiliyor:

"...haydi yazıyor, yazıyooor: tahliyeyi yazıyoooor!.."

Gazetelerini, koltuğunun altına sıkıştırmış; yırtık çarıkları, traşlı kafası ve kalıpsız fesiyle, kalabalığın arasından sıyrılarak geliyordu; o arada, püsküllü mor fesliye, bir; kalpağı kırmızı şeritliye, iki gazete sattı; sonra durdu, elindeki gazeteyi sağa sola sallayarak, bağırıyor:

"...haydi yazıyooor! Hâkimiyet-i Milliye...Yenigün... Karagöz... Fransızların Anadolu'yu tahliyesini yazıyoooor!.."

Müvezziin elindeki, Hâkimiyet-i Milliye gazetesi; tarihi, 21 Teşrinievvel 1337(1921); Gâzi Mustafa Kemal Paşa ile Mösyö Franklin Bouillon'un, el sıkışırken çekilmiş fotografı ilk sayfayı handiyse kaplamış; üzerinde iri harflerle, başlıklar:

"TÜRK-FRANSIZ İTİLÂFNAMESİ İMZALANDI / AYINTAP'DA HARP BİTTİ / AVRUPA MATBUATINDA GÂZİ'YE MED-Ü-SENÂ!" /

Levent Şahverdi Arşivi

"...malta sürgünleri kurtarıldı!.."

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin önü. Kurşuni bir teşrin soğuğu; istasyondan 'firaklı' bir tren düdüğü işitildi; Kale'nin hemen üzerinde, altalta, üstüste boğuşan, tehditkâr bulutlar: kar mı yağacak? O günkü 'İçtimaa' gelen, meb'uslar, birbirini izliyor: sarıklı, cübbeli, birkaç hoca; 'alafranga' sakallı, tek gözlüklü 'münevverân'; kalpaklı, sarkık bıyıklı, Kuva-yı Milliye tetikçileri, vs.

Giyimi hafif; uzun saçlarını, atkısına sarmış; ağzı burnu duman duman, bir müvezzi çocuk; Meclis'in cümle kapısı civarında yer tutmuştur; hem soğuktan titriyor, hem de bağırarak; gelene geçene, elindeki Yeni Gün gazetesini uzatıyor:

"...Malta'daki esaret sona erdi... Tafsilâtı Yeni Gün'de!.. Haydi yazıyor!.. Gâzi'ye şükran telgrafları!.."

Yeni Gün'ün birinci sayfası; tarihi, 2 Teşrinisani 1921; Hüseyin Rauf ve 'Kara' Vasıf Beylerin fotografları; altında ve üstünde, iri puntolarla şu başlıklar:

"MALTA SÜRGÜNLERİ KURTARILDI / HÜSEYİN RAUF VE 'KARA' VASIF BEYLER ANKARA'YA GELİYOR/ GÂZİ'YE ŞÜKRÂN TELGRAFLARI"

Levent Şahverdi Arşivi

"...frunze 'yoldaş' yazıyor!.."

Ankara'da, Kaleiçi'nde, bir sokak: yarı çarşı, yarı mahalle: gündüz, karın üstünde, gelip geçenlerin ayak sesleri; evlerin birinde, bir bebek ağlıyor; çocukların bağrışması, müvezzinin sesi.

Etrafta, ağır kar örtüsü; saçaklardan sarkmış, buz kılıçları; karın kalın ıssızlığını, kartopu oynayan -biri kız- iki küçük çocuk dağıtıyor; bağrışma onlardan! Gelip geçenler, seyrek: çarşaflı iki kadın, imam kılıklı bir adam; bir de, kartopu oynayan çocuklardan, daha kabaca, başka bir müvezzi çocuk: koltuğunun altında gazeteleri, ağzı burnu soğuktan duman, kafesli pencerelere bağırıyor:

"...yazıyoooor, haydi yazıyor!.. Frunze Yoldaş'ı yazıyooor... Ukrayna'yla imzalanan muahedeyi yazıyooor!"

Soba bacası duman savuran, ahşap evlerden birinin; alt kat penceresinin, camı tıklatıldı; müvezzi çocuk, önce olduğu yerde çakıldı; hangi evin, hangi penceresi olduğunu anlayabilmek için, sağına soluna bakındı; kestirince, açılan kafese yaklaşıp; burnunu çekerek, açılan pencereye istenilen gazeteyi uzatırken, elinde tuttuğu gazetenin başlığı göründü; o günün, Hâkimiyet-i Milliye gazetesi; tarih, 3 Kânunusâni 1338 (1922)!

Birinci sayfasında, Ukrayna Komiserler Şurası ve Kızılordu Merkez İcra Komitesi azası; Ukrayna Or-

Levent Şahverdi Arşivi

duları Başkumandanı Frunze Yoldaş'ın, Gâzi Mustafa Kemal Paşa ile yanyana çekilmiş resmi; resmin altında ve üstünde, şu başlıklar:

"TÜRKİYE-UKRAYNA MUKARENET VE UHUVVETNAMESİ DÜN İMZALANDI / FRUNZE YOLDAŞ DEDİ Kİ: 'ANKARA İLE ŞURALAR CUMHURİYETLERİ BADEMA ELELE YÜRÜYECEKTİR'"

Levent Şahverdi Arşivi

"...bu zevatın, maksad-ı aslisi çok başka olup..."

Kar ıssızlığında, o yıldırıcı, hiç yaşanmıyor hissi: soğuk külrengi bir gökten, sessiz sedasız ama ağır ağır, kar değil sanki bir beyhudelik duygusu yağıyor; uzak kargalar sayılmazsa, ortalıkta sadece, yaklaşan bir otomobilin motoru: çalışması öksürüyor gibi; yankısı, kof! Geldi, Meclis'in nizamiyesinde durdu: açılıp kapanan kapılar.

Müdafaa-i Milliye Vekili Refet Paşa, uçsuz bucaksız bir beyazlığın ortasına inmişti; ağzı burnu duman; şoförüne, eliyle şehri göstererek, talimat veriyor: ne dediği, işitilmez. Zaten o, çizmeleriyle ezdiği karı hışırdatarak, cümle kapısına yürürken; arabası, aynı kof yankılarla, şehre doğru uzaklaşıyor.

Refet Paşa, kapıdaki nöbetçilerin selâmını alarak, içeriye girecektir.

Meclis'in, müzakere salonunda, gergin ve gerilimli bir celsenin, uğultusu: kürsüde bir meb'us, sert el ve kol hareketleriyle, doludizgin konuşmaktadır; aradan ona, ne dediği tam anlaşılmayan, lâf atmalar; hatta sataşmalar! Meğer kürsüdeki hatip, 'muhalif' II. Grup'un önde gelenlerinden, Hüseyin Avni Bey değil miymiş? Sesi, suçlayıcı ve yüksek; etrafa ciddi tehlike ihtimalleri; vahim akıbetleri akla getiren, soru işaretleri dağıtıyor:

Levent Şahverdi Arşivi

"...takib olunan siyaset-i askeriye nedir? Meçhul! Nereye gidiyoruz? Meçhulata! Koskoca bir millet, akıbeti müphem karanlık hedeflere, serseriyane sürüklenir mi?"

Hükümet'çi 1. Grup tarafından, bazı meb'uslar, alenen bağırıp çağırıyorlar; bazen, elektrikli öfke kıvılcımları, bazen şiddetli gürültüler: sıra kapaklarına vuruluyor. Riyaset Kürsüsü'nde, Reis Vekili Dr. Adnan Bey, tokmağının darbeleriyle, herkesi sükûnete davet etmektedir. Boşuna! Hüseyin Avni Bey, bir lâhza susmuştu ama; az sonra, bağıranlara doğru yumruğunu sallayarak, soruyor:

"...Niçin taarruz etmiyoruz? Gâzi niçin cepheye gitmiyor? Derhal bir harp encümeni intihap olunmalı, askerî siyasetin münakaşası yapılmalıdır. Şimdilik, nazar-ı dikkatinizi çekmekle iktifâ ediyorum; bilâhere, nokta-i nazarımı arzedeceğim..."

Hüseyin Avni Bey, sözlerini kimsenin beklemediği bir sonuca bağlayıp, kürsüden inerken; salondaki 'infiâl ve galeyan' doruğuna çıkmıştı; Dr. Adnan Bey, tokmağını üst üste vurarak, sükûneti zarzor temine çalışmaktadır:

"...lütfen efendim, lütfen!.. Bu galeyân, bu infiâl, Meclis-i Âli'nin, mehabetine hiç yakışmıyor: rica ederim sükûnet bulunuz... Esâsen...şimdi sırada, Riyaset'e intikâl etmiş, bazı istifalar bulunuyor...onların okunmasına geçilecektir. Lütfen diyorum, lütfen efendim!.."

Hüseyin Avni Bey, Meclis'deki sırasına oturacaktı, vazgeçti; galiba, istirahat salonuna geçmek için, koridora çıkmayı tercih ediyor; şu var ki, koridor boyunca, dört taraftan üzerine yağdırılan, tariz, tenkit, hatta tahkiri işiterek, yürümek zorunda kalacaktır.

Nihayet, çıkış kapısında kayboluyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Meclis'in, istirahat salonunda bir masayı, üç kişilik bir meb'us grubu işgal etmiş: bunlar Çerkez; ötekisinde, sarıklı ve cübbeli, bir hocaefendi, etrafında 'tilmizleri'! Kapılar, ikide bir açılıp kapanmaktadır; birileri girip çıkıyor; ayakta buluşup, sigara içerek, ciddi ciddi, 'içerdeki vaziyeti' tartışıyorlar. Oturanlardan, bir köşede; koltuklara yayılmış olarak, Hüseyin Rauf ve 'Kara' Vâsıf Beyler; ayakta olarak, biraz önce gelmiş olan, Refet Paşa. Hüseyin Rauf Bey, gizleyemediği bir merakla, Refet Paşa'ya sordu:

"...peki, netice nedir Paşam; Erzurum'la nihayet, temas temin edilebildi mi?.."

Refet Paşa gülüyor: "...eh, müşkül de olsa, edilebildi!"

Araya giren 'Kara' Vâsıf Bey'in, merakı başka idi:

"...iyi de, Karabekir Paşa ne diyor?.."

Refet Paşa, aynı kaygısızlıkla rahat cevap verecektir:

"..ne diyebilir ki, azizim?.. Haddızatında, neresinden bakarsan bak, onun vaziyeti de müşkül!.."

O sırada, Hüseyin Avni Bey, aralarına girmişti; biraz heyecanlı, biraz telâşlı, konuyu değiştirdi; önce, "...beyler, içerde istifalar okunmaya başladı...siz burada oturmuş, oh ne âlâ..." diye başlamıştı; birden Hüseyin Rauf Bey'e dönerek: "...ben çıkarken, zât-ı âlinizin Nâfia Vekilliği'nden istifası, hey'et-i Umumiye'ye arzolunuyordu..." diye devam etti.

Hüseyin Rauf Bey, mütecessis soracaktır:

"...ya öyle mi? Aksülâmel ne oldu, meselâ?"

Hüseyin Avni Bey, memnun, biraz da mağrur:

"...İkinci Grup'un..." dedi, "...handiyse tamamı, alkışladı... haddızatında ben, zemini epeyce hazırlamıştım...bittabi, istifa da üzerine gelince..."

Bu defa gruba, az önceki telâş ve heyecanla, Selâhattin Bey iltihak edecekti; Hüseyin Avni Bey'in sözünü kesiyor:

Levent Şahverdi Arşivi

"...birbirini müteakip, üç mühim istifa... Evvelâ Nâfia Vekili, sonra siz Vâsıf Bey, Müdafaa-i Hukuk Grubu azası... Nihayet siz Paşam... Müdafaa-i Milliye Vekili... Birbiri arkasına istifa ediyorsunuz... Bunu mana-yı aslisi nedir bilir misiniz; Hey'et-i Vekile'ye bomba düştü, bomba!.."

Refet Paşa, memnun ve mes'ut, Rauf Bey'e döndü, dedi ki:

"...ben de bunu söylüyordum, Rauf Bey... Esasen Kâzım Paşa da aynı fikre iştirak ediyor: Reis Paşa'yı telgrafla ikâz edeceğini bildirdi... Evet!"

Uzaktan ve cepheden, tebeşir mavisi, o kar aydınlığı içinde; çıplak dalları donmuş, ağaçlar arasından: Çankaya Köşkü: kapısı önünde, harekete hazır, Paşa'nın otomobili; bir de başka, gösterişi daha az bir araba! Ağaçlar çevresinde ve köşkün üzerinde, kargaların siyah düğümleri, bir atılıyor, bir çözülüyor; ıssızlığın bilinmez bir yöresinden, yankılana yankılana gelen, uzak çığlıkları: hangi vahametin, haberini veriyorlar?

Fikriye'nin odası, belirli bir rahatlık ve düzen içindedir: yatağının başucunda, Mustafa Kemal Paşa'nın büyük bir fotografı; etajerin üzerinde, çoğu roman ve şiir, bazı kitaplar; ayrıca aynalı dolap, tuvalet masası, vs.

Fikriye, solgun ve halsiz; mendiliyle, dudaklarını örterek: öksürüyordu: hafif hafif, ama tedirgin edici, o 'menhus' öksürük! Boynunda, Paşa'nın armağanı kehribar tesbih, omzunda eflâtun bir şal; yatağına yarı uzanmış, yarı oturmuş; sırtı, yastığına dayalı; gözleri dalgın, derin deniz yeşili, mahzun ve melûl. 'Gâzi Paşa'sı başucunda, ayakta durmuştu; başında kalpa-

Levent Şahverdi Arşivi

ğı, askeri üniformasını giymiş! Yoksa, çıkmaya mı hazırlanıyor?

Fikriye, öksürüğünün arasında: "...rabbime bin şükür!.." dedi: "...sizi eskisi gibi üniformanız içinde, görebildim..."

Mustafa Kemal Paşa eğilmiş, saçlarını okşuyordu; gülümseyerek, cevap verdi:

"...ben de seni ayakta görürsem, şükredeceğim Fikriye!.."

Çenesinden tutup, Fikriye'nin yüzünü yüzüne, gözlerini, gözlerine kaldırdı:

"...Doktor ne demişti?.."

Fikriye gözlerini kaçırıyor, niye?

"...Refik Bey mi?" diye sordu, "...her zaman, ne diyorsa, onu: temiz hava, bol güneş, iyi gıda...en müessir tedavi şekli buymuş!" Sonra, omuzlarını kaldırıp, ekliyor: "...ve yahut sanatoryum!"

Mustafa Kemal Paşa, elinin sırtını yanağına dokundurdu: "...mamafih, hararetin yok gibi..."

"...akşama doğru biraz yükselir..." Solgun gülümseyerek, tamamlıyor: "...alıştım artık Paşam...malumu âliniz, geçim ehliyim, ben: hastalığımla da iyi geçiniyorum..."

Manası meçhul ve karanlık, kısa bir sükût oldu; sonra dudaklarından, o 'mukkadder' soru:

"...seyahat, çok mu uzun sürecek acaba?"

Paşa, gözlerinde o mavi gülümsemesi; eğilip, dudaklarını, usulca, Fikriye'nin saçlarına değdirecektir;

"...muharebedir bu, be çucum! Bilinmez ki kader ne gösterir? Şimdi ne desem beyhude!?.."

Yarı açık kapıyı, tam o sırada; Bekir Çavuş, dışardan usulca tıklatmıştı; Gâzi, yatağın başucundan uzaklaştı, ona döndü:

"...gir, Bekir Çavuş... Hayrola, bir şey mi var?.."

Bekir Çavuş girmedi, sadece kapıdan başını uzattı:

Levent Şahverdi Arşivi

"...Hayati Bey geldi, Paşa hazretleri... Mühim bir evrak getirmiş de!.."

Çıkıyorlar.

O an camların ardından, uzak ve görünmez kargaların, acı çığlıkları!.. Az sonra, Fikriye'nin gözleri dalmıştı; hayal mi kuruyor, yoksa rüya mı görüyor, belirsiz: o çok sevdiği, eflâtuna çalan mor elbisesi sırtında, oturmuş piyanoya, Paşa'nın çok sevdiği Rumeli türküsünü çalıyor:

"Çarşının ortasında vardır bir havuz..."

O sırada Mustafa Kemal Paşa, -birisinin iki parmağı arasında, sigarası-; iki eliyle tuttuğu, şifresi henüz çözülmüş bir telgrafı okuyordu: sesi biraz asabi epeyce alçak:

"...umur-u idaremizin veçh-i teşekkülü hakkındaki münakaşalar, bize henüz vasıl olmaktadır. Hâl-i sulhûn tecessüsünden sonraki intihabatta, birçok kıymetli zatlar yerine, bir takım..."

Paşa, ağızdan okumayı kesti; metni gözleriyle, bir süre izledi; fakat sıra imzaya gelince, yüksek sesle okudu:

"...Şark Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir!.."

Bir süre sustu; salonda, gürül gürül yanan sobanın, çıtırtıları; birkaç adım gitti geldi, soruyor:

"...Hayati, ne zaman getirdiler bu şifreyi?.."

"...bu sabah, kumandanım... Zâta mahsus olmasa hasebiyle, bizzat size arz etmeyi muvafık buldum..."

Mustafa Kemal Paşa, bir koltuğun kol koyacak kısmına hafifçe ilişmişti; elindeki telgrafı tetkik ediyor; Hayati Bey, üç adım gerisinde, ayakta:

"...İyi yaptın! Aslı hıfzedilsin, bilâhare cevabını yazarız..." Telgrafı verirken, başka bir soru:

Levent Şahverdi Arşivi

"...Emin Bey ne istermiş?.."

Hayati Bey, telgrafı aldı; hem dosyasına yerleştiriyor; hem sorduğuna cevap veriyor:

"...'fevkalâde mahremdir' dedi, kumandanım... Zât-ı âlinize 'şifâhen arzedecekmiş.'"

Biraz sustu, sonra ekledi:

"...bunda mussır!.."

On dakika sonra, salonda, karşısına oturmuştu: Samsun Meb'usu Emin Bey, görünüşü mühmel, biraz da taşralı; ifadesi ciddi; yapmaya kalkıştığı 'muhataralı iş' yüzünden, epeyce heyecanlı! Konuşurken, arada yutkunuyor; belirgin bir terlemesi olmadığı halde; ikide bir, ceketinin ön cebinden çıkardığı ipek mendille, şakaklarını ve boynunu kuruluyor:

"...bendeniz haddimi bilirim Paşa Hazretleri, bu itibarla, sizi tasdie cür'etim, meselenin ehemmiyetine binâendir, malum-u âliniz, bendeniz İkinci Grup'tan addolunmaktayım...filhakika öyleydim...lâkin arzedeceğim bazı hususat var ki, beni bir vicdan muhasebesine icbar etti..."

Gâzi, koltuğunda, sessiz ve dikkatli idi; muhatabını, sigarasının dumanlarını eliyle dağıtarak, dinliyordu; dedi ki:

"... nedir bu hususat, Emin Bey?"

"...zevahirin aksine, İkinci Grup'un müşevvikleri, Hüseyin Avni ve Selâhattin Beyler değildir. Paşam: Rauf Bey'le 'Kara' Vâsıf Bey'dir..."

Emin Bey, belki sözlerinin etkisini ölçmek, belki heyecanını bastırmak amacıyla, sehpadaki kahvesinden, bir yudum alıyor; Gâzi, dikkatli ve sessiz; sigarasının dumanları arasında, âdete kayıp!

Samsun meb'usu Emin Bey, sonra "...grubu, zât-ı

Levent Şahverdi Arşivi

âlinize ve Müdafaa-i Hukuk Grubu'na karşı...gâyet şedit ve bî-aman muhalefet yapmaya sevkeden onlardır," dedi, "...düşündüm de, ahval-ı hazıranın, binbir dağdağası ve müşkilâtı içersinde..."

'Gâzi Paşa'nın, koltuğun üstünde duran sağ elinin orta parmağı, muttarit darbelerle inip kalkıyordu; birden, sözünü keserek sordu:

"...nokta-i nazarınıza göre, tevali eden istifalar; esas itibariyle, bu sebebe mebni midir?.."

Samsun Meb'usu Emin Bey; elinde mendili, şakaklarını siliyor; heyecanla tasdik etti;

"...hiç şüphe yok, Paşa Hazretleri!.. Hatta bir keresinde, Rauf Bey'e itiraz edecek oldum, dedim ki, 'Bizi sevk ettiğiniz bu yolun sonu sehpadır; o zaman da bizim yanımızda olacak mısınız?'"

Mustafa Kemal Paşa, mütecessis, lâfa giriyor

"...yok canım? Ne cevap verdi, Rauf Bey?

Emin Bey'in sağ gözünde hafif bir tik belirmişti.

"...kelime-be-kelime, şöyle dedi efendim: '...yanınızda olmazsam, namerdim!'; evet, aynen böyle dedi, bunun üzerine bendeniz de düşünüp taşındım, fehm ettim ki bu zevatın maksad-ı aslisi çok başka olup..."

Ağzından burnundan bıraktığı sigara dumanları, Mustafa Kemal Paşa'nın çehresini, âdeta kuşatmıştı; ifadesi aynı, belirgin bir değişiklik yok; sadece çenesi ve gözleri sıkılmış ve kısılmış, asabiyeti belirgin bir hareketle, sigarasını söndürdü, ayağa kalktı; köşkün, beyaza boğulmuş bahçesine bakan, penceresi önüne gitti; sessiz ve düşünceli, bir zaman sustu; sonra, Emin Bey'den çok kendine:

"...öyle mi Emin Bey?" dedi: "...demek böyle diyor ha?"

Derinliklerinde, elektrik mavisi, esrarengiz şimşeklerin çaktığı, gözleri kısılmıştı.

Levent Şahverdi Arşivi

(...İstanbul, Galata Rıhtımı, 16 Mayıs 1335 (1919) sabahı: denizin üzerinde, tül kıvamında bir sis; martılar, inip kalkarak, ortalığı velveleye veriyor; işgal donanmasındaki kruvazörlerden, flamalarla işaretleşen ecnebi bahriyeliler; onların arasından, -Kanlıca, Çubuklu, Paşabahçe, Beykoz- mutad seferlerini yapan Şirket-i Hayriye vapurları: Neveser, İnbisat, İnşirah, Dilnişin vs.

Rıhtım, kalabalık; bunlar Mustafa Kemal Paşa'nın maiyeti erkânı olarak Samsun'a gidecek zevat; aralarında Miralay Kâzım, Binbaşı Hüsrev, Miralay İbrahim Tâli, Yüzbaşı Cevat Abbas ve genç iki Mülâzim Hayâti ve Muzaffer Beyler fark ediliyor. Bagajları nihayet yüklenmiş, rıhtımdaki istimbot hareket etti, gittiği istikâmet, Kızkulesi açıkları, orada küçük bir vapur, yolcuları beklemektedir: 'Bandırma Vapuru.'

Rıhtıma giriş kapısından, bir otomobil belirdi; biraz ilerleyip durdu: kapıları açılınca, içinden Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey çıktılar. Şoför ve emir subayları bagajlarla uğraşırken, Paşa ile Rauf Bey, arabada gelirken konuştukları mevzuu, hem aralarında tartışıyorlar, hem de rıhtımdaki kalabalığa doğru yürüyorlar.

Mustafa Kemal Paşa, mütecessis soruyordu:

"...ikâzı anladık, membaı ve mahiyeti, bizce sarih mi?.."

"...membaı, İngiliz İstihbaratı'na yakın bir şahıs... mahiyeti zaten sarih... Vapurun hareketini müteakip, yolda tevkif edileceğini imâ etti..."

Kısacık sustu, daha kaygılı ilâve etti "...Cidden endişeliyim, Kemal: bu seyahat, hayatınıza mal olabilir, paşam!.."

Mustafa Kemal Paşa duraklamıştı; bir süre, üzerinde sısın titreştiği deniz ufkunu seyrediyor; sonra diyor ki:

"...işin tuhafı, benzer bir ikâza ben de muhatap ol-

Levent Şahverdi Arşivi

dum, Rauf; ne var ki ok yaydan çıkmıştır ve akacak kan damarda durmaz..."

O esnada, rıhtım kalabalığından, birkaç kişi; Cevat Abbas, Refik, İbrahim Tâli Beyler, sağdan soldan, çevrelerini sarmıştı; Mustafa Kemal Paşa, Cevat Abbas'a, şaka yollu:.

"...yoksa erken mi geldik, yaver?" dedi, "...etrafta gemiyi göremiyorum..."

"...işte orada Paşam, açığa demirlemiş..."

Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey, yanlarında Cevat Abbas ve Refik Beyler; o tarafa baktılar: karşıda Kızkulesi, yoldaki istimbot ve Bandırma Vapuru...

Cevat Abbas, ilâve ediyor: "bizi istimbotla taşıyacaklar!.."

"...beri bak Cevat, sen benim bagajla meşgul ol!.."

"...baş üstüne kumandanım!.."

Yaverler çekiliyorlar. Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey'i bir kenara çekip, baş başa, onunla mevzu dönüyor: sesini nedense bir hayli alçaltıı:

"...Nazır geleceğim demişti...ne olur ne olmaz: o gelmeden, ortadan kaybolsan, münâsiptir Rauf!.."

İki arkadaş candan sarılıp, birbirini 'Allah'a emânet edecektir. Maiyetindeki öteki askerler, o tarafa yürüyen Mustafa Kemal'in tekrar etrafını sarıyorlar; herkeste, gizli bir kuşku, belirgin bir heyecan: vatan onları bekliyor.

Hüseyin Rauf Bey, onu bekleyen otomobile binmiş ve gitmiştir...)

Gözlerinde, birbiri ardınca çakan mavi şimşekler; hayalinde, geçmişte yer etmiş bu resim; Çankaya'daki kabul salonunda, camın önünde, Mustafa Kemal Paşa; biraz kederli, daha çok kırgın, mırıldanıyor:

"...Böyle mi konuşmuştuk Rauf?.."

Hayır, öyle konuşmamışlardı.

Levent Şahverdi Arşivi

"...ve saat, beş otuz!.."

Şuhut, Kocatepe Mevkii, muharebe yeri: sabaha karşı, yıldız alacası, sona eriyor, doğuda ufuk, soluk pembeden kızıla dönmektedir; büyük ve kalın bir sessizlik, manzaraya hâkim; az sonra cehenneme dönecek, bu topraklar mı?

Kumanda mevkiinde, batarya dürbünleri, Fevzi Paşa, Ismet Paşa, Bekir Sami Paşa, bir aradalar; az ötede, Mustafa Kemal Paşa, sağ eli çenesinde, tek başına, Kocatepe'nin yukarısına yürüyor: zirvede durdu, birden kulağında, ilk kuş cıvıltıları: elinde olmayarak, hafifçe gülümsedi. Önce doğu ufkuna, toz pembeden eflâtuna, renk renk bulutlar arasından; güneşin ilk ışıklarına, sonra saatine baktı. Mustafa Kemal Paşa'nın saatı: 05:30'u göstermek üzeredir.

Kumanda mevkiinde, aynı anda 'Kavaklı' Fevzi Paşa, saatını çıkarıp bakıyor; 05:30'a ne kadar az kalmış! İsmet Paşa, saatını çıkarıp bakıyor; saat 05:30'a bir var. Bekir Sami Paşa çıkarıp bakıyor, saat tam 05:30!!! Hepsi, -Gâzi Paşa dahil- başlarını topçu tabyalarına çevirdiler. O anda, Türk ağır topçusu, kumandayı ele almış; bütün bataryalarıyla, Yunan hatlarına, bomba yağdırmaya başlamıştı: gerilim ve korku; bir telaş, göğe savrulan kuşlar; altüst eden, ateş ve ölüm çemberi!

Levent Şahverdi Arşivi

Kumanda Mevkii'ndeki paşalar, önce birbirlerine bakarak, 'memnun ve mutmain', tebessüm ediyor; sonra gözlerini, Başkumandan'a çeviriyorlar: o, çizmeleri üzerinde, ince ve zarif; gözlerini hedefe dikmiştir, dalgın ve düşünceli.

Vakit ilerledikçe top sesleri arkasından, mitralyözlerin cayırtısı işitildi; daha sonra, süvarı müfrezelerinin, hedef istikametine, sel gibi aktığı görülüyor; sonunda, aşağıdan ağır ağır yükselip, Kocatepe'ye kadar ulaşan, o uğultu: süngüleri, güneşte parlayıp sönen, piyadenin sesi:

"...Allah...Allah...Allah!.."

Levent Şahverdi Arşivi

Türk Taarruzu, İngiltere'de, Telâş Uyandırdı

Atina, 'Ateşkes' İstiyor!

Londra (Havas) – Londra'da iyi haber alan mahfillerden öğrenildiğine göre; Türklerin, Garbî Anadolu'da Yunan kuvvetlerine karşı kalkıştığı taarruz, İngiltere'de telâş uyandırmıştır. Bu meyanda, Atina'dan ve İzmir'den payıtahta gönderilen telgrafların, ardı arkası kesilmiyor. Bu arada, İngiltere'nin İzmir Başkonsolosu olan Mr. Lamb'ın, Londra'ya; daha büyük ve vahim bir felâketi önleyebilmek için, Yunan kuvvetlerinin İzmir'i tahliye etmesi şartıyla, Ankara'ya 'ateşkes' teklifi yapılmasının, teklif edildiği öğrenilmiştir.

Diğer bir habere göre, İngiltere'nin halen Atina'da bulunan Maslahatgüzarı Mr. Bentinck'in telgrafı, vaziyeti daha teferrüatlı anlatmaktadır. Maslahatgüzar'ın telgrafında, 'Mustafa Kemal, en asgari şart olarak, Yunanlılar tarafından Trakya'nın tahliyesini talep edecek, İngiltere'yi Yunan desteğinden mahrum bıraktıktan sonra, İstanbul üzerine yürüyecektir; 'Fransızların mukavemeti mevzubahis olamaz, Yunanlılar olmazsa, İstanbul'un müdafaası imkânsızdır' denilmektedir. Mezkûr Maslahatgüzarın, başka bir telgrafında ise, 'Yunan Hükümeti'nin Anadolu'yu derhal tahliye etmeye, hazır olduğu 'kaydedildikten sonra,' İngiltere'nin acil bir 'ateşkes'e vasıtalığı kabul etmesi ilâve ediliyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Yunanistan'da telâş ve panik!

Öteyandan, aynı güvenilir mahfiller tarafından, İngiltere'deki Yunanistan Sefir-i Kebiri'nin, 'Hükümetinden aldığı malumatı, ulaştırmak' maksadıyla; İngiliz Hariciye Nezareti nezdinde, ardı ardına, dört müracaatta bulunduğu' istihbar edilmiştir. Bu habere göre, denilmiştir ki: "Yunan Silahlı Kuvvetleri, artık Türk taaruzuna mukavemet edebilecek bir vaziyette bulunmamaktadır; Yunanistan olarak biz, 'ateşkes'i kabul ediyor, İngiltere'nin arabulucuk yapmasını teklif ediyoruz. İzmir Şehri'ni elimizde tutabilmemiz imkân haricinde görünüyor, bu işi siz yapınız."

Levent Şahverdi Arşivi

"...ve zafer!.."

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi'nin makamındaki o menhus harita, Devlet-i Aliyye'nin Sevres Muahedesi'ne göre taksimini gösteriyor. Yunan işgâlinde olan topraklar, mavi renge boyanmış; ayrıca, büyük taarruz sahasına, muharebenin tarz-ı cereyanı işlenmiştir.

Yunan Ordusu'nun temel ağırlığı, Afyon-Dumlupınar ve Eskişehir-Kütahya çevresine yığılmıştı; aralarına 'ihtiyatlar' serpilmiş; sağ cenahını, Menderes havalisindeki kuvvetleriyle; sol cenahını da, İznik Gölü'nün kuzey ve güneyindeki kuvvetleriyle koruyor.

Türk 'tarafı'ysa, 'kuvvet-i asliye'siyle düşmanın sağ cenah grubunun güneyinde; ve Akarçay ile Dumlupınar hizasına kadar uzanan sahada mevzilenmiştir; Türk taarruzu, Afyon'un güneyinde 50, doğusunda 20-30 kilometre boyunca, haritada mavi boyalı, Yunan müstahkem mevkilerine yöneliyor.

Harita üzerinde kırmızı oklara bakılırsa, Türk taarruzu 'muvaffakiyetle inkişaf etmektedir'.

Riyaset makamının çalışma masası üzerinde, o günlerin gazeteleri unutulmuş; heyecan verici başlıklar, muharebenin çeşitli cephelerde çekilmiş resimleri: Türk piyadesi, ağır top ateşine rağmen, dalgalar halinde, Yunan siperlerine taarruza geçmiş: süngü savaşı! Bir başkasında, ric'at halindeki Yunan müfrezelerine, Türk süvarisinin elde kılıç taarruzu, onları dağı-

Levent Şahverdi Arşivi

tışı; bir diğerinde, Yunanlı'nın çekilirken ateşe verdiği köyler; savrulan duman, yanan cami, yıkılmış minare! Hâkimiyet-i Milliye'de, cephedeki kumanda mevkiinde, Paşa fotoğrafları: Başkumandan, sağ elini uzatmış, işaret parmağıyla, bir hedef gösteriyor; Fevzi Paşa, hemen arkasındadır, o tarafa dönmüş...

Her gazete, çıktığı günün öncesindeki, cephe haberini manşete çıkmıştı: 28 Ağustos 1922 tarihli Birlik: "Sekizinci Fırka Afyon'u kurtardı." 28 Ağustos 1922 tarihli Hâkimiyet-i Milliye'de, boydan boya, o müthiş haber: "Düşman Ric'at Ediyor." 31 Ağustos 1922 tarihlisinde, milletin heyecan ve endişeyle, yüreği elinde, okuduğu başlık: 30 Ağustos 1922: "Başkumandanlık Meydan Muharebesi Başladı." 1 Eylül 1922 tarihli Birlik'te, zafer müjdesi: "Aslıhanlar'da, Düşman Kuşatılmıştır, Kütahya'nın İstirdadı: Yunan Generalı Trikopis esir edildi."

Levent Şahverdi Arşivi

Yunanistan, Anadolu'da Tam Bir Hezimete Uğramıştır,

(Constantinople, 'Le Temps' / 9 Eylül 1922 - Suret-i mahsusada Constantinople'da bulunan, muhabirimiz Marie-Laure Oiselet bildiriyor:)

"Yunan Silahlı Kuvvetleri, Anadolu'da tam ve mükemmel bir hezimete uğramışlardır. Vaziyet artık tamiri gayr-ı kabil bir safhaya ulaştı. Bu vaziyet karşısında, Türk ve Yunan kumandanlarının, mütareke yapmak hususunda, doğrudan doğruya müzakereye girişmelidirler. Yapılacak başka bir iş, başvurulacak başka bir çare kalmamıştır. Yunan Hükümeti, Anadolu'dan ric'at eden askerlerini, Sakız Adası'nda terhis ettiği öğrenilmiştir; anlaşıldığına göre, asıl Yunan arazisi üzerine askeri kıyafetle çıkmaya cesaret edemiyor..."

Önasya, Yunan Davasının Kaybedildiği Nokta!

(Constantinople, 'Daily Cronicle' 9 Eylül 1922 - Reuter Ajansı'nın Hususi surette Anadolu'da bulunan Muhabiri Edwinn J. Hanson yazıyor)

Yunanistan çöktü! Bu İtilâf devletleri zaviyesinden, bir mihenk taşı telâkki edilmelidir; Yunan Hükümeti, havlu atıp, istifa etmek ıztırarında kalmıştır. Önasya, böylece, Yunan davasının kaybedildiği yer oluyor. Halbuki, Çanakkale ve İstan-

Levent Şahverdi Arşivi

bul Boğazları'nın hürriyet ve selâmetini muhafaza etmek, İngiliz politikasının başlangıç noktasıdır. Müslümanlığın hükümranlığına karşı, Fransa ile İngiltere, batıda iki büyük kuvveti teşkil ediyor; eğer bunlardan biri tarafından, fanatizm, diğerine karşı basiretsizce cesaretlendirilse, bu bir intihar olacaktır.

Düşman Azapta Gerek!

(İzmir, 'Anadolu'da Ortodoks Sedası', 9 Eylül 1922) Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne tâbi, Umum Anadolu Türk Ortodoksları Konferansı Reisi Kayseri Metropoliti Meletios ve Kâtib-i Umumisi'nin Gâzi Mustafa Kemal Paşa'yı şu mealde bir telgraf çektikleri istihbar edilmiştir:

"Türk Ordusu'nun zaferini tebrik ederek, kahraman askerlerimizi kemal-i samimiyetle tebrik ve mukaddes Türk topraklarının, düşmanın mülevves ayaklarından tamamen temizlenmesini ve Misak-ı Millî'nin hakikat olmasını niyâz ederiz. Fener'in mumu nasılsa sönmüştür; yakılması için Kayseri'ye müraccatı lâzımdır..."

Levent Şahverdi Arşivi

"...asıl ondan sonra, birbirimizi yiyeceğiz..."

Afyonkarahisar. Başkumandanlık Umumi Karargâhı'na giden sokaklar: derinliklerinde kalabalığın uğultusu, kalabalık bir gece; şehir henüz kurtulmuştur, onun telâş ve heyecanı, dalga dalga, etrafa yayılıyor. Yunanlıların ateşe verdiği evler, kıpkızıl ayakta: boğucu duman ve ateş; etrafta, yaya, atlı, sivil ve asker kim varsa, su tenekelerini, elden ele taşıyarak, yangını söndürmeye çabalıyor: askerlerin bazıları yaralı, ya başları sargılar içinde, ya kolları, sargılar, yer yer kanlı; siviller, yangından şaşkın ve mahzun; 'istirdattan mutlu ve umutlu!..

Halide 'Onbaşı'nın, şoförün yanında oturduğu, köhne ve sarsak otomobil, bu kalabalığın arasından geçerek; Karargâh-ı Umumi'nin henüz yerleşmekte olduğu, ahşap 'konak yavrusu'nun kapısı önünde duruyor.

Yerli kadınlardan, kimisi çarşaflı, kimisi şalvarlı birkaç kişi, binanın karşısında durmuş, Gâzi'nin görünmesi muhtemel ışıklı pencerelere bakıyorlar; Halide 'Onbaşı' arabadan inince, onu çepçevre sardılar; yaşlı ama dinç bir nine, Halide Onbaşı'yı sımsıkı sarılıp, iki yanağından öpecektir; o, da yaşlı kadının elini öpüp, alnına götürüyor.

Halide 'Onbaşı', kadınlardan zarzor ayrılabildi; karargâhın kapısına yürüyor; kapıda, merdivenlerde, girip çıkan; çeşitli karargâh eşyasını taşıyan, nefer ve zâbitlerin telâşı.

Levent Şahverdi Arşivi

Başkumandanlık Umumi Karargâhı'nın üst katında: biri büyük, öbürü küçük, iç içe iki oda; merdivenlerde, iri ayak sesleri, ne dediği anlaşılmaz iri lâkırdılar; dışarıda, görkemli bir gece; yangınların kıvılcımları, yıldızlara yükseliyor.

Büyük odada, büyük bir yemek masası hazırlanacaktır; emir böyle! Başlarında düşük bıyıklı bir çavuş; sofrayı kuran neferler, çevresinde, bir gidip bir geliyor; ayrıca çeşitli karargâh zâbitleri, odaya girip çıkıyorlardı; bunlardan birisi, Yüzbaşı Tahsin Bey'dir; kapıdan henüz girmiş Halide 'Onbaşı'yı tanıdı, elindeki işi nefere devredip, mütebessim, ona yürüyecektir:

"...merhaba Onbaşı! Tam zamanında geldin, hani!.."

Halide Edip Hanım, bunu beklemiyordu; merakla sordu:

"...Merhaba Yüzbaşım! Hayrola? Ne var?"

Yüzbaşı Tahsin Bey, başıyla kapısı yarı açık küçük odayı gösterip; "...Başkumandan.." dedi, "...geldiniz mi diye, iki defa sizi sordurdu..."

Halide 'Onbaşı', biraz uzaktan, o tarafa bakıyor, kapısı yarı açık küçük oda: yuvarlak bir masa, üstünde iki lâmba, bir askeri haritayı aydınlatıyor; Mustafa Kemal ve Fevzi Paşalar, ellerinde cetvel ve pergel, harita üzerine eğilmişler; yüzleri yarı aydınlık, yarı gölgeli: eğilip kalktıkça, ışık ve gölgeler, yer değiştiriyorlar...

Halide Edip Hanım da gülümsedi, gelip geçenlerin arasından süzülerek, o kapıya yürüdü: içeriye girecektir.

Halide 'Onbaşı', üzerinde ünforması, topuklarını vurup selâm verdi: "...beni emretmişsiniz, kumandanım..."

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemal Paşa, duyduğu sesi tanımıştı; başını kaldırdı, gülümsüyor:

"...ooo safa geldiniz, hanımefendi! Hem geç, hem güç oldu galiba!.. Yollar felâket!"

"...tebriklerimi arz ederim, lütfen kabul buyurunuz Paşam! Sonunda muvaffak oldunuz!.."

Mustafa Kemal Paşa'nın neş'esi yerindeydi; cevabını bir kahkahayla karışık veriyor:

"....evet, öyle oldu, Onbaşı! Eninde sonunda, haklarından geldik!.."

Fevzi Paşa da, dikkatini haritadan ayırmış, tebessümle onları izlemektedir; Halide Onbaşı'ya merak ettiğini soruyor:

"...buraya nasıl gelebildiniz? Bu badire içinde, şayan-ı takdir bir keyfiyettir: doğrusu, tebrike lâyıksınız!.."

"...orasını ne siz sorun Paşam, ne de ben söyleyeyim; yolu şaşırmışız, Yunanlıların içine düşmemize ramak kalmıştı..."

Mustafa Kemal Paşa, sözü onun bıraktığı yerden aldı:

"...hayret! Hayret-i uzma! Bugün benim başımdan da, böyle bir belâ geçti: az kalsın, mevzilerine giriyordum!.."

"...Allah saklamış! Yoksa asıl büyük felâket, bu olurdu!.." Kısacık sustu. Cümlesini, Gâzi'nin sözüyle bitirdi: "... yani, felâket-i uzma..."

Mustafa Kemal Paşa, kısa bir süre sustu; yüzünden, sanki bir gölge; gözlerinden, mavi bir bulut geçiyor; masanın üstündeki sigara paketine uzanırken:

"...felâketin büyüğü..." dedi, "...Ankara'da intizar içinde geçirdiğimiz o günlerdi Onbaşı!.."

Halide Edip Hanım, işi şakaya dökecektir:

"...neyse, artık Izmir'de bol bol, istirahat edersiniz

Mustafa Kemal Paşa, kahkahayla gülüyor:

Levent Şahverdi Arşivi

"...istirahat mi? İstirahat ha?" Birden ciddileşip, ilâve etti: "...hele İzmir'i kurtaralım!.. Korkarım ondan sonra, birbirimizi yiyeceğiz... Kafalarımız uymuyor!.."

Levent Şahverdi Arşivi

"...bu şehr-i İstanbul ki, her derde devadır..."

Meğer o zat, Etnikhi Eteria Cemiyeti'nin 'has adamı' imiş; Yani "Efendi" denildi mi, fena halde kızması bundan; mutlaka Kirye Yannis Çaldaris denilecek; Mekteb-i Sultani'nin sağ köşesinde, o Ankara'da iken açılmış, saltanatlı bir birahâne: Novotni Birahanesi; Ahmet Ziya'ya, ne zaman uğrasa, Berlin'de imiş hissini veriyor, hani Unter der Linden Caddesi'ndekilerden birisi; tavanı öyle işlemeli, duvarlarında yağlıboya tablolar; iskemleleri yüksek, servisi muntazam! Kirye Yannis Çaldaris, kıvırcık, kar beyazı saçlı; kar beyazı pos bıyıklı, enine boyuna bir adam; bugünlerde, 'burnundan soluyor'; sudan bahanelerle, garsonlarını haşlamadığı gün yok!

Garsonlar da bir şey mi, geçen akşam, -hem de en muteber müşterilerinden,- bir çifti, alenen azarladı: tavan süpürgesi gibi uzun; dişleri, sanki at dişi, sarışın bir erkek; Ahmet Ziya'nın, onun yanına bir türlü yakıştıramadığı: simsiyah saçları, Louise Brooks kesimi; gözleri beyaza yakın, su mavisi; sigarasını ağızlıkla içen, gösterişli bir kadın –ki meğer bunlar ecnebi matbuatın temsilcileri oluyormuş, adam NewYork Times gazetesinin, kadın ise Le Temps'ın! O zaman hayal meyal, bunların Ankara'ya da geldiklerini hatırlıyor. Kafasında büyüyen istifham, şu oldu: Kirye Çaldaris, neden 'müttefiklerine' öfkeleniyor? Cevabını, Mustafa Eşref'den öğrenecekti; son mağlubiyetleri

Levent Şahverdi Arşivi

üzerine, İstanbul Rumları arasında şu sıra, "Bolşeviklere mağlup olunca, İngilizler bizi Türklere sattı," rivayeti dolaşmıyor mu; o da, buna inananlardan birisi; besbelli Amerikalı gazeteciyi, İngiliz sandı, işte o zaman, üstelik Etnikhi Eterya Cemiyeti'nin 'azası' olunca...

Ahmet Ziya, Mustafa Eşref'i hangi tarafa koyacağını bilemiyordu; Ankara'dan avdetinde bir akşam, Fırka'daki 'içtimaa'dan çıkıyorlar, o, dişlerinin arasında ezeli kürdanı, mütebessim ve şık, -'kıl pranga kızıl çengi',- yanlarına geldi; Dr. Şefik Hüsnü Bey, tanıştırıyor; bilâhare, başka bir münasebetle, 'mutemed bir yoldaş' olduğuna teyit edecektir:

"...vakıa şudur ki, hem 'Karakol Teşkilâtı'yla, hem de Mim Mim Grubu'yla alâkadar; bu itibarla, Enver Paşa'nın Teşkilât-ı Mahsusa'yı emanet ettiği Kaymakam Hüsamettin Bey'in efradından addedilebilir..."

Ahmet Ziya şaşırmadı değil! Zaten, 'Karakol Teşkilatı'nın nasıl Müdafaa-i Hukukçu olduğuna, aklı bir türlü yatmamıştı; 'ittihatçı'ydı bunlar, Ankara'nın 'hin-i hâcet'te onlardan istifade ettiğini, fakat itimadının tam olmadığını; orada iken ona, İştirakiyuncu Hocaoğlu 'Baytar' Salih Bey, söylemişti; bugün gibi hatırlıyor: gece, Taşhan'dan çıkmış Kaleiçi'ne gidiyorlar; başlarının üzerinde muhteşem bir yıldız yağmuru, istasyon istikâmetinden, cephane kağnıları, yorgun fakat inatçı, inliyorlar.

Konuştukları mevzu, Kızılordu'nun 'devşirme' 'Beyazlar'ı, nasıl mağlup ettiği! O esnada, birden farkına varıyor ki, Anadolu'da, -o mahrumiyet içinde,- âdeta mes'ut imiş! Bunun neden böyle olduğunu, sonraları, bir hayli düşünecektir: emperyalizmle lâfla değil, yoksa silâhla savaşıldığından mı?

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Eşref, 'tahsilli terbiyeli' bir adam, Almanca ve İngilizce gibi iki lisana vakıf, ciddi bir 'münevver'; ne iş yaptığını, doğru dürüst kimse bilmiyorsa da, varlıklı bir ailenin 'mahdumu' olduğu, her hâlinden anlaşılmaktadır: Rosa Luxembourg'a hayran, ihtimal 'sosyalistliği' oradan geliyor; bir manada Spartakist sayılır, ne var ki Almanya ikâmetlerinden, böyle bir isim hatırlamıyor; Doktor Melek'e sordu, onun da bildiği yok! Halbuki, Mustafa Eşref'in bilmediği yok; Mustafa Kemal Paşa'nın, başlangıçta o kadar itibar edip benimsediği, komünistlerden soğumasını, hiç de Rusların densizliğine yahut 'Çerkes Ethem Bey'in 'rekâbeti'ne bağlamıyor; ona göre işin içinde galiba Çerkeslik 'mühim' rol oynamış ama, hiç de zannedildiği gibi değil bu!

Novotni Birahanesi'nde, o gece baş başa oturmuş; Doktor Melek'i bekliyorlardı, Mustafa Eşref'in tabiriyle 'zevceleri hanımefendi' geciktikçe gecikti; etraflarında, üniformalı İngiliz, ya da Fransız zâbitleriyle gelmiş, 'Şişli Sosyetesi'nden, birtakım hanımlar ki, o, ilk bakışta gayr-ı Müslim zannetmişti, çok geçmeden, 'şedit kahkahaları' mermere düşmüş sürahi gibi şangırtıyla patlayan, 'a la garçonne' traşlı sarışın 'alûfte'nin, garsonlarla Türkçe konuştuğunu fark etti: Ankara'dan geleli, bunu da yadırgıyordu.

Mustafa Eşref, onun halet-i ruhiyesinin farkında mı? Hayır; ne 'zevce-i muhteremeleri'nin gecikmesinden sıkıldığının, ne de Novotni'deki 'işgal vasatına' tahammül edemediğinin! Kürdanını eline almış, harıl harıl konuşuyor:

"...Kemal'i çileden çıkaran, Ethem'in biraderi hakkında, İzmir'den gelen istihbarattır. Burası kat'i! Mumaileyh'in, Yunanlılarla, -bana kalırsa doğrudan İstiryadis'le- gizli teması var. Bu istihbarat üzerine, Kemal..."

Levent Şahverdi Arşivi

Ahmet Ziya, birasından birkaç yudum alıyor; Mustafa Eşref'in, Gâzi'den söz acıldı mı, ecnebilerin yaptığı gibi, ikide bir 'Kemal' demesi, onu rahatsız etmektedir; tepelerindeki kristal avizenin, etrafa dağıttığı yansımalar, renk renk; kırmızı, mavi, sarı; âdeta gökkuşağı; bir orada, bir burada; insanın gözünü alıyor.

'Müşekkel' Bavyera piposunun, mavi dumanı arkasına gizlenerek, sordu:

"...onun iki biraderi yok mu? Hangisi?.."

"...hangisi olabilir, tahmin et! Elbette, küçüğü..."

"...ne türlü bir halt karıştırmış?"

Mustafa Eşref, kürdanı yeniden dudakları arasında, gözlerini hayretle açtı; 'Fırka'nın önde gelen şahsiyetlerinden, üstelik uzun müddet Ankara'da kalmış, Ahmet Ziya'nın cehaletine gülüyor:

"...nasıl bilmezsin? Yunanlı, Garbî Anadolu'da zannettiği Rum kesafetini bulamayınca, vaziyete hakim olmanın imkânsızlığını idrak etmiş, compromis arıyor; buldukları çare, Çerkes 'ekâlliyeti' ile anlaşmak, bu maksatla İzmir'de büyük bir kongre topladılar, Ethem'in küçük biraderi, Kongre'ye, Manisa Murahhass-ı muhteremi, Peşova Reşid Bey, adıyla iştirak etmiş, evet!.."

Ahmet Ziya'nın, içmek üzere kaldırdığı bira dublesi, elinde kalakalmıştı; kuşkulu ve mütecessis soracaktır:

"...ne vakit? Tarihi belli mi

"...tam olarak söyleyemem, lâkin geçen sonbahar olduğu malum; muhtemelen teşrinievvel iptidası idi..."

"... Maksad-ı aslisi nedir? Buna vakıf mısın?.."

"...İonia eyaletini, Çerkeslerin taht-ı idaresine verecekler; 'kölemenler devleti' gibi bir teşkilât mutasavver; bu suretle, hem Müslüman Türklerin aksülâ-

Levent Şahverdi Arşivi

meli hafifletilmek mümkin olacak: -çünkü Çerkesler de İslâm'dır-; hem de, Ankara'nın eli zayıflayacak; çünkü orada da, Çerkes az değil!.."

Ahmet Ziya, dumanları arasından çıkıp, garsona ikinci bir duble ısmarladı; 'Çerkes' Ethem vak'ası'nda, bir türlü yerli yerine koyamadığı, bazı hususlar; bu istikâmetten bakılırsa, bir mana ifade edebilir: Ethem Bey'in tasfiyesi, Arif Oruç ve takımıyla Bolşevik liderliğine heves etmesi yüzünden değildi; Ankara, belki de İngilizlerin, Çerkesleri kullanarak, Kuva-yı Milliye'yi dağıtma teşebbüsünü haber almıştı; Ismet Paşa'yla ihtilâf, bir bahane: Hareket-i Milliye içinde, onu, kardeşlerini, taraftarlarını tasfiye ettiler; 'fırka'da birçok Spartakist 'yoldaş'ın zannettiği üzere, 'komünist' oldukları, yahut da Moskova'ya sadık kaldıkları için değil; Yunanlılarla bu pazarlığa girdikleri için! Hele o tarihte, Kuva-yı Milliye'yi münhasıran Kuvva-yı Seyyare'nin temsil ettiği düşünülürse!..

Mustafa Eşref, geç vakit ayrılırlarken, elini hararetle sıkıyor;

"...esasen Kemal'in, kendi kurdurduğu Komünist Fırkası'nı bir kenara itmesinin esbab-ı mucibesi, aslında bu: unutma, Fırka'nın reisi Hakkı Behiç Bey biraderimiz de, Çerkes'tir; Kemal'in Çerkeslerden sıtkı sıyrıldı; burası kat'i ama, Moskova ile teşrik-i mesaiye berdevam, Komintern'e aza olabilmek için Doktor Tevfik Rüştü'yü, Kastamonu'da vazifeli olduğu, İstiklâl Mahkemesi'nden çağırtmadı mı? O kadarla kalsa iyi, aksi halde, bu vazifeyle niye Moskova'ya gönderdi..."

Ahmet Ziya'nın cevabını beklemeden ekledi:

"...zevce-i muhteremenize, arz-ı hürmet ederim: etrafta, 'Beyaz' Ruslarla alâkası, mucib-i meraktır; bilhassa, Ekaterina Vasileyiç İvanovna nam, o meş'um kadınla..."

Levent Şahverdi Arşivi

Ahmet Ziya, bunu ilk defa duymuyordu; fakat merak ettiği, başka bir şey; Mustafa Eşref'in kolunu yeninden tuttu, soruyor:

"...bana bak! Sen bunları nereden biliyorsun?"

Mustafa Eşref, dudakları arasında gezdirdiği kürdanı, eline aldı; eğildi, sır söyler gibi kulağına fısıldadı:

"...ben de Çerkes'im: hem anne tarafından, hem baba! Ailemiz, Neçakular namıyla maruftur; Benim ismim Neçaku Mustafa, aslen Gönenli olurum..."

Kollarını, iki yanma açıyor. Anlamı ne bunun: 'bunda benim bir kabahatım yok!' mu demek istedi; yoksa 'kusuruma bakma' mı? Kalabalık masada, şangır şungur yine sanki bir sürahi kırılıyor; 'a la garçonne' traşlı hanımın, mutantan kahkahası. Ahmet Ziya, biraz da asabi, piposunun külünü, kül tablasına boşaltırken, kulağının dibinde Doktor Melek'in sesi:

"...ne o? Sana da teshir etti mi? Onu paylaşamadıkları için, bir Fransız zâbitiyle, bir İngiliz diplomatı, az kalsın düello edeceklermiş..."

Oturur oturmaz, 'zıvanalı' Rus sigarasını yakıyor:

"...geciktim, Katia buhran geçiriyordu da!"

Burun deliklerinden, bol duman salıverdi:

"...zavallı kadın!"

Ahmet Ziya, Ekaterina Vasileyeviç İvanovna'yı bir kere; Parisiana da görmüş; hiç gözü tutmamıştı.

'Asâletine', 'Bolşevik Haydutlar'ın Riazan'daki şahane malikanesini zaptedip, onu sokağa bıraktığına' filân da, inanmıyor; General Denikin'inin mağlubiyetini müteakip, can havliyle soluğu İstanbul'da alan, 'Beyaz Ruslar'ın hangisi kont, ya da kontes; hiç olmazsa, general değil ki? Su içer gibi yalan söylüyor-

Levent Şahverdi Arşivi

lar; hele uzun kirpikli, hafif yeşil yansımalı eflâtun gözleri, daima baygın ve buğulu; tanıştığı her erkeğe, öpsün diye elini -daha doğrusu parmak uçlarını- uzatan, Katia'ya hiç inanamadı; bunda elbet, Doktor Melek'e onu, artık İstanbul'un 'eskisi' sayılan, ne haltlar karıştırdığı meçhul Prens Bragin'in tanıtmış olması etkili. 'Herif, ağzının çevresinden siyah bir kusuk gibi sarkan, seyrek ve siyah sakalıyla, Pera'ya, âdeta kral kesilmiş!'

Ahmet Ziya'yı asıl hayrete düşüren, hakikatte, Ekaterina Ivanovna'nın (o hep Katia diyor) zevcesini âdeta efsunlamış olmasıdır; görüşmedikleri gün yok; ya Tokatlıyan'da akşam çayında buluşuyorlar, ya da Prens Bragin 'refakâtinde', gece Parisiana'ya gidiliyor; iki lâfının biri, Katia üzerine;

"...azizim menekşe rengi öyle gözleri var ki, ömr-ü hayatımda benzerini görmedim!.."

Ya da, "...hâlisüddem Rus, Rus ama, hayatını Berlin'de geçirmiş, Almancası bizden çok iyi!.. Ayrıyeten, su gibi Fransızca konuşuyor..."

Hele Katia, böyle kriz mriz geçirdi mi, karısı kendini unutur; yalnız kendini değil, zamanı da! Bu akşam, 'alafranga' saat sekizde Novotny'de buluşacaklardı; göz ucuyla, barın ardındaki çalar saate baktı; on buçuk!..

Doktor Melek, bunu fark etmez mi; zıvanalı sigarası dişlerinin arasında, zevcinin soramadığı sorunun cevabını veriyor:

"...sen de bilirsin ki, bir hekim için, zaman mefhumu yoktur ve olamaz; bilhassa, böyle ciddi ve âsil bir hastası olursa..."

İşin 'hakikati aranırsa', Ankara'dan 'avdetinde'; karısını, epeyce değişik, biraz da şaşırtıcı bulmuştu; şaşkınlığı Sultanahmet'teki evin kapısında asılı, he-

Levent Şahverdi Arşivi

kim levhasını gördüğü an başladı: '...bâriz, gayr-ı kabil-i ınkâr', bir değişiklikti bu; kapının önünde, cebinden anahtarı çıkarıyordu, birden, ne görse iyi; evvelce levhada adı, önce Osmanlıca yazılmıştı; altında Fransızca olarak: 'Doktor Melek Ziya' oysa levhada bu defa, önce Fransızca olarak 'Dr. Meleho Afram' yazılı, altında -daha küçük 'hurufatla'-, Dr. Melek Ziya! Bunun ne anlama geldiğini sorduğu zaman, aldığı cevap, yine mesleğiyle ve kazancıyla ilgili oldu:

"...ahali Türk'ten, Müslüman'dan ziyade; Ecnebiye Hıristiyan'a alâka gösteriyor; tebeddülden sonra kazancım mislıyle arttı!.."

O sıra Ahmet Ziya, 'Kurtuluş'un yeni nüshası için, 'Ankara İntibalarını' yazmakla meşgul, üzerine varmadı; sabahtan, Kanun-u Esasi Kıraathanesi'ne çekiliyor; burnunda, aşinası olduğu, demli çay ve tömbeki kokusu; çevresinde Divanyolu'nun, derin -âdeta uhrevî- sükûneti, çalışıyordu. Tek fark, camlardan gördüğü, cadde boyunca gidip gelen, 'müttefik' devriyeleri; her dakika, bir tecavüz bekliyormuş gibi, tetikte; tepeden tırnağa 'müsellâh'!

Aklına, evinin kapısındaki levha geldikçe; bardağında soğuyan çayı, önünde bekleyen kağıt kalemi unutup, fena halde dalıyor; zira, Doktor Melek'teki 'değişiklik', bu kadarla, kalmamış ki! Gece sabaha karşı, Parisiana'dan çıkınca, bir otomobile 'atlayıp' evine döneceğine, hayrettir, '...daha yakın, çok daha şayân-ı itimad olduğunu' ileriye sürerek, ailesinin Beyoğlu'ndaki apartmanına gidiyor; bir keresinde, 'gelip gitmek zor, öbür tarafta müşteri daha çok!' diyerek, Harbiye'ye, ya da Şişli'ye 'taşınmaktan' söz etti: acaba neden? Sultanahmet tarafının, nisbeten yoksul ve Müslüman ahalisinden; edindiği yeni muhit ve dostları dolayısıyla, müşterisi, gittikçe 'levantenler'e ve 'Rus

Levent Şahverdi Arşivi

mültecileri'ne kayıyor da, ondan mı? Belki başka, henüz kestiremediği bir nedeni var: ne olabilir?

Kaldı ki, ondaki değişiklik, mektubunda yazdığı gibi, saçlarını 'a la garçonne' kestirmiş olmasından ibaret değil; giyim kuşamı da farklı, 'hâl-ü-tavrı da': bir kere 'oğlan çocuğu' saçları, belki de boynu kısa, vücudu tıknaz olduğu için, ona hiç yakışmamış; hele ense traşı, Ahmet Ziya'yı çok rahatsız ediyor; 'galiba makineyle alınmış'; dahası, hani o dudaklarının üzerinde taşımaktan bir türlü vazgeçiremediği, 'bıyık gölgesi' yok mu; bir akşam fark etti ki, üst kısmını alarak, düpedüz biçim vermiş; fakat asıl, onu büsbütün çileden çıkaran, o zamana kadar dudaklarını asla boyamamış olan 'zevcesinin', bazı Pera geceleri, ruj kullanması; hem de nasıl, kan kırmızı bir ruj: dudaklarında biçimlendirilmiş o esmer gölgeyle, bu kızıllık; dehşet verici bir 'tezat teşkil ediyor.'

Bir akşamüstü, minareden minareye uçuşan, ezanlar; mahçup ve sıkılgan, sonbahar güneşi, usulca çekiliyor; güvercinler, gün görmüş kurşun kubbelerden; cami avlularına, sapır sapır dökülüyorlar; Dersaadet, yani eski İstanbul, sanki inzıvaya çekilmektedir; yorgun, 'müteessir, müteellim' biraz da 'nikbin'! Ahmet Ziya dayanamadı, daha çok şakaya boğarak, karısına diyor ki:

"...'alafranga' hanımlarımız hanidir kendilerini, ya Mary Pickford'a, ya da Lily Damita'ya benzetmeye uğraşıyorlar; sen galiba Douglas Fairbanks'ı tercih ediyorsun!"

Doktor Melek, meseleyi hiç de şakaya almadı; son derece ciddi; 'istıhfafkâr', epeyce de küstah bir tavırla; 'zıvanalı' Rus sigarasını, dudaklarından çekiyor; gözüne duman kaçmasın diye, sağ gözü yarı kapalı:

Levent Şahverdi Arşivi

"...yirminci asrı idrak ettiğimizi, unutma azizim!" diyor: "...Artık kadınlar da, erkekler kadar hak sahibidir: canları ne çekerse, yapabilirler: isterse bıyık da bırakır, ona şekil de verebilirler."

Ahmet Ziya'nın içinde, o an, zehir yeşili bir şimşek çaktı; aklından, suratına, 'okkalı bir' Osmanlı tokatı aşketmek' geçiyor; Doktor Melek, 'haddini tecavüz ediyordu: o iştahlı, hatta çılgın dişiliği, hele yataktaki davranışları aklına gelince; karısındaki bu 'istihâleyi' anlayamıyor: şu enikonu tıknaz, ensesi traşlı, sadece pantolonu eksik 'mahluk'la, onun ne alâkası var; acaba, bu 'tezat' onu tahrik mi ediyor; yoksa, Allah muhafaza...

Novotny Birahanesi'ndeki o geceden birkaç gün sonra, Mustafa Eşref'le buluşacaklardı; İzmir'in istirdadı ile, şehr-i İstanbul âdeta çalkalanıyor; halk çılgına döndü; ne işgal dinlediği var, ne de o sevimsiz, İngiliz 'askeri' zâbıtasını: gözlerinin önünde, geçen gece kalabalık bir grup, Beşiktaş'ta nümayiş yapmış; gazeteler, 'tafsilâtı' ile dolu; nasıl Türk bayraklarını çıkarmışlar, nasıl sık sık, "Yaşasın Gâzi Paşa!" diye bağırıyorlarmış! O vak'anın hararetı henüz soğumamıştı ki, Fatih'den bu tarafa, önünde mızıkasıyla, muazzam bir zafer alayı, marşlar söyleyerek yürüyor:

"...ey vatan, sil gözyaşlarını, yetiştik çünkü biz!.."

Mustafa Eşref, meğer aralarındaymış; sesindeki emniyet ve inşirah, telefonda bunu hissettiriyordu; bu akşamüstü için sözleştiler: '...ne adam yarabbi!..' Filhakika, hep öyle memnun ve müsterih, çıkageldi: nereden bulduysa, kafasına bir kalpak geçirmişti; hem de 'kızıl tepelikli' bir kalpak; mutadı olan 'alafranga

Levent Şahverdi Arşivi

şıklığı'ndan soyunmuş; süvari pantolonunu, cilâlı çizmeleri giyince, üzerine nerdeyse 'kuvvacı' bir mana sinmişti. Açıkça itiraf etmiyordu ama, o gece yaşanmış velveleyi, öylesine teferrüatla anlatıyordu ki, Ahmet Ziya, tertip edenler arasında onun da bulunmuş olabileceğini düşündü; diyordu ki mesela:

"...Mehter-i Hakâni'yi ikna etmek, kolay olmadı; Maarif Nezareti önünde, ahali birbirini çiğniyordu; meş'aleler yakılacak, bir türlü yakılamıyor..."

Ahmet Ziya, içten içe büyüyen, 'şetaret'le 'tereddüt' arası bir 'halet-i ruhiye'dedir; kendine dahi itirafa cesaret edemese de, İstanbul'a avdetinin, bir hata olduğunu düşünmeye başladı; kafasında bir 'fikr-i sâbit':

"...aslolan nihai neticedir, vesait ve tedabir değil! Sosyalist bir fırka olarak, burada, nazari teferrüatla kendimizi oyaladık; her seviyede tenkid edip durduğumuz Kemal Paşa, İzmir'i istirdat ediyor; ahali ayağa kalkmış, biz oturuyoruz: bunda vahim, mucib-i endişe bir taraf var!.."

'İstirdat' onları da sevindirmişti ama, hissettikleri 'sürur' alafranga bir 'tebessüm'den ibaretti; Ankara'da, Taşhan'daki 'kaçak' meyhanelerde, 'Şaşkın' Bekir Usta, İştirakiyyun'un Rehberi, Hocaoğlu 'Baytar' Salih Bey'le muhabbeti koyulaştırırken; ortada folluk da yumurta da, olmadığı halde, ne türlü bir 'ıman', ne müthiş bir 'heyecan içinde olduklarını hatırladı. Şefik Hüsnü Bey; hakikatte, 'İştirakçi' Hilmi Bey'e kaptırdığı 'İstanbul amelesi'nin; Marmara mıntıkasında bulunduğu esbab-ı mucibesiyle, Ankara'ya intikâli düşünmemişti. Bu bahis açıldı mı, Mustafa Eşref, gözlerini kırpa kırpa diyordu ki:

"...Doktor'un hatası, bu şehr-i İstanbul'u Anadolu zannetmek; fiiliyattan ziyade, nazariyata mütemayil olmaktır halbuki, meşhur kelâmdır, 'Lâfla peynir ge-

Levent Şahverdi Arşivi

misi yürümez!; meselâ 'fırka' olarak, zafer alayına, niye iştirak edilmedi?.."

Gerçekte aklı fikri o yaşadığı, 'unutulması gayr-ı mümkün' zafer gecesindeydi; ağzındaki kürdanı, dişleriyle çiğneyerek, durup durup, o konuya dönüyor:

"...en müthiş sahneyi Sultanahmet'te yaşadık, meydanı bilirsin, işte orada kürsüyü, tam da üç yıl evvel, İzmir işgalini protesto mitinginde Halide Edip Hanım'ın konuştuğu mahale koymuşlar; Yunan bayrağı, ağır ağır indirilip, göndere Türk sancağı çekilirken, şehitlerin ruhuna duaya başlandı ki, dayanabilirsen dayan: bize bu günleri gösterdiği için, Cenab-ı Hakka, arz-ı minnet edilıyor..."

Ahmet Ziya, def gibi gerilmişti; kendini tutamadı:

"...şunu adam gibi, başından ıtibaren, anlatır mısın?"

Mustafa Eşref, çayını yudumluyor:

"...memnuniyet-i şahane ile, mirim efendim! Zafer Resmi Geçidi 'Fâtih Camii Şerifi'nde, Müderris Şemsettin Bey'in nutkuyla başlamıştır: zeki bir zat, olması muhtemel vukuatı hesaba katarak dedi ki, sürurumuz ne kadar muazzam olsa da, 'efendi kalmayı' bilmeliyiz..."

(*...Zafer Alayı, rengârenk bir konfeti yağmuru, ahalinin bitip tükenmek bilmeyen alkışları arasında; Şehzâde başı tarıkiyle Beyazıt'a yürüyor; ahali etrafı doldurmuş, kimler yok ki: yeldırmelerini savurarak Ayvansaray'dan gelmiş, şehit anneleri; çocuğu kucağında, gözleri yaşlı, şehit dulları, ki Karagümrüklüdürler; hâlâ sert, hâlâ dünyaya meydan okuyan bakışlarıyla, '93 Harbi gâzileri'; Seddülbahir'de ayağını kaybetmiş, her önüne gelene: "...Kemal Paşa, benim kumandanımdı!.." diye övünen, bır ayağı tahta, Ça-*

Levent Şahverdi Arşivi

nakkale gâzisi; bıyığı henüz terlememiş, Kapalıçarşı'nın esnaf çırakları; muallim hissini uyandıran, 'alafranga' giyinmiş, bazı zevat -ki nereden bulmuşlarsa, başlarına birer kalpak geçirmişlerdir: esasen hepsi, ikindi namazından itibaren, Fatih Cami-i kebirinin çevresindeki sokaklarda toplanmışlardı...

Zafer Alayı, hayli uzun: en önde, doru bir ata binmiş, Beyazıt Âmiri; arkasında, dikkat-i mahsusla seçilmiş, piyade polis müfrezesi; onları Mekteb-i Tıbbıye-i Şahâne talebesi takıp ediyor; çoğu, heyecandan kabına sığamayan; durup durup, bir ağızdan 'Yaşasın Gâzi!..' diye bağıran delikanlılar; onlar bağırdıkça, yolları dolduran halk da, bağırıyor. Sık sık, karanlığı yeşil ya da mavi, bir mızrak gibi yırtarak semaya yükselen, havai fişekler; yukarda, sonbahar gecesinin, yıldız kalabalığı!

Darüleytam talebesi resmi geçide, önlerinde izcileri, kıyafet-i mahsusla iştirak ediyor; hepsinin üzerinde, renk renk şalvarları ve işlemeli cepkenleriyle, Garbî Anadolu zeybeklerinin, gösterişli kıyafeti; nedense halk, bahusus kadınlar, onları görünce gözyaşlarını tutamıyorlar. Kız Muallim Mektebi'nin mızıkasını; olanca heybeti ve saltanatıyla, Mehter-i Hâkânı takib edecektir; geçit resminin arkasında Darülfünun, Erkek Muallim Mektebi'nin ve şehirdeki öteki Sultanîler'in talabeleri; halkı cuş-u huruşa ulaştıran ise, başlarında Umum Osmanlı Mürettipler Cemiyeti olmak üzere, onların peşinden gelen, bilumum Esnaf Cemiyetlerin mensupları -ki, ortalığı velveleye veren asıl onlar; büyük ve çalışkan elleri, iki yana sarkmış; burma bıyıkları, sahtiyan siyahı ya da kırçıl; gözleri, harbi ve İstanbul'u sırtlarında taşımaktan, yorgun.

Levent Şahverdi Arşivi

Yeniçeri kılığında bir nefer, besbellı Askerî Müze'den 'âriyet' alınmış, kösü çalmakta idi; tam o sırada, Harbiye Nezareti'nin Bando Mızıkası, neşeli bir hüzünle İzmir Marşı'nı çalmaya başlamasın mı? Ahaliden önce bir alkış sağanağı, peşi sıra zafer sayhaları; yeni bir havai fişek yağmuru. Sultan Mahmud Han'ın türbesi böyle geçildi, Maarif Nezareti'nin önünde, birden gürül gürül meşaleleriyle, fener alayı meydana çıktı; alev almış, bir vatan sevinciydi bu! Israr-ı Umumi üzerine, Hilâl-i Ahmer binasının önüne gelince, Hamit Bey konuşacaktır; daha da hayrete şayan olan odur ki, Sultanahmet Meydanı'nda, üç yıl evvel Halide Edip Hanım'ın konuştuğu mahale, bir kürsü koymuşlar; Ömer Lütfi Hocefendi, o kürsüye çıktı; Yunan bayrağı indirilip, ağır ağır göndere Türk bayrağı çekilirken, duasını ediyordu: gözyaşları, alkışlar, gizli sevinçler, aleni öfke!

Zafer Alayı artık, birkaç kola ayrılmıştı: bir kol kapıları aydınlatılmış, Harbiye Nezareti ve Darülfünun civarında kalıyorlar; öteki iki kol, alev alev, fener alayları, şehrin damarlarından âdeta ateş halinde akmaktadır. Fener Patrikhanesi önünde, bir başka kol, aleyhte bir nümayişe başlarken, işitildi ki, kalabalığın karşı sahile intikalini önlemek maksadıyla, inzibat-ı askeriye, Galata Köprüsü'nü açmıştır. Nümayişçiler, büsbütün öfkelendiler; bir anda, meş'alelerin dolmuş sandallarına hücum ettiği görülüyor; çok geçmeden, alevler bu kere, parıl parıl, denizin üzerinde yürüyecekler: akisleri, karanlık sulara yansıyacaktır. Sabaha karşı, Peyam-ı Sabah gazetesinin taşlandığı, Hürriyet ve İtilâf Fırkası, Merkez-i Umumisi'nin bütün camlarının, olduğu gibi 'indirildiği' şayi oldu.)

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Eşref, koyduğu iskemlenin üzerinden kalpağını alırken; anlattığı her şey, son derece sıradan; son derece olağan bir şeymiş gibi, gülümsüyor: Ahmet Ziya ise, 'mütehassis ve müteheyyiç', piposunu dudaklarından çekti, sesinde heyecan titreşimleri; duman duman:

"...İstanbul fetihten beri," dedi, "...böyle bir geceyi, muhtemelen yaşamamıştır!.."

Mustafa Eşref, ayağa kalkmıştı. Yelek cebinden çıkardığı, saatine göz attı, kaşlarını kaldırıyor:

"...eyvah ki eyvah! Bermutad geç kalıyorum: Tokatlıyan'da, Tosunyan Efendi'yle buluşacaktık..." Az susup, başını hayranlıkla iki yana sallayarak, ilâve ediyor, "...Osmanlı'nın böyle vatanperveri az bulunur mirim!"

Giderayak, konuştuklarıyla uzaktan yakından, alâkası olmayan, başka bir mevzuya atlayacaktır; yüzünün ifadesi değişti, biraz mübalağalı bir hürmetle, sordu:

"...refika-i muhteremeniz hanımefendi hazretleri, ne âlemdedir? Meşguliyet berdevam mı?"

"...ha şey!.. Ne âlemde olacak, malum! Gündüz hastalar, gece Kontes Katia ve Parisiana!.."

Ahmet Ziya'nın kafasında, hanidir kıvrılan istifhamların, hepsine çözüm getiren cevap; hiç beklenmedik bir anda ve bir şekilde, bunun arkasından gelecekti:

"...Ne kontesi yahu? Kadın bildiğin fahişe, Bragin onu yüksek rutbeli ecnebi zâbitana öyle satıyor; sık sık, cebelleşirler, zira karı hem zurefa, yani sevici; hem de, eroinman: istediğini yapmazsa, Bragin eroini keser, kadında elbette buhran, buhran-ı azim; refika-i muhteremeniz işte o zaman imdadına yetişiyor..."

Sustu, bir hayli müstehzi ilâve etti:

"...malum-u âliniz, araları pek sıkı fıkı..."

Levent Şahverdi Arşivi

(Ankara'da neşriyatına devam eden, Hüsnü Fâik Bey'in 'Birlik' gazetesindeki İstanbul haberleridir.)

İzmir Yeniden Feth Olundu

DÜŞMAN, RİC'ATI ESNASINDA, ŞEHİRLERİ ATEŞE VERDİ, AHALİYİ KILIÇTAN GEÇİRDİ.

İstanbul'da istirdat nümayişleri devam ediyor; Düvel-i İtilâfiye, Trakya'da tahşidata başladı.

İstanbul (Birlik Hususi)- Memleketin her tarafından, halkı cuş-u huruşa sevk eden, istirdat haberleri geliyor; zalim düşmanın, firarında dahi halka zulmettiği anlaşılmaktadır.

Hassaten, Alaşehir Salihli mıntıkasından endişe verici haberler birbirine takip ediyor. Anlaşıldığına göre, Alaşehir ateşe verilmiştir, yanıyor; tren istasyonunda tarif-i gayr-ı kâbil, bir izdiham hüküm sürmektedir; kasabanın Rum nüfusu, İzmir'e gitmek maksadıyla, istasyona yığılmıştır.

Alaşehir'e giden yol güzergâhındaki Bakacık'ta, müsademenin devam ettiğine dair, haberler geliyor. Yunan kuvvetleri, malum olduğu üzere, Simav'dan dört gün mukaddem çekilmişti; Yunanlıların Müstakil Fırkası, Simav istikâmetinde ric'at halindedir; asıl kuvvetlerle irtibatı kesilmiş bulunan Fırka'nın, kendini kurtarmaya çalıştığı tahmin ediliyor...

Levent Şahverdi Arşivi

Rumeli'den istihbar edildiğine göre, Türk Ordularının zafer üstüne zafer kazanması, Düvel-i İtilâfiye'yi tedirgin etmiş; bu sebebten müttefik ordularının, Rumeli'nde tahşidat yapması derpiş edilmiştir.

Diğer taraftan, Peyam-ı Sabah gazetesinin sahibi Mihran Efendi, müteaddit defa Cavit Bey'i ziyaret ederek, Hüseyin Cahit Bey'in sermuharrirliği kabul etmek lütfunda bulunmasını, rica etmiştir; malum olduğu üzere, Mihran Efendi'nin, gazetenin sermuharrirliğinden istifa etmezse; Ali Kemal Bey'in vazifesinden tard edeceği rivayeti dolaşmaktadır. İddiaya göre, Mütareke imtidadınca, Ankara ve Millî Kuvvetler aleyhinde şedit neşriyat yapmış olan Ali Kemal Bey'in, son makâlesi 14 Teşrinievvel günü neşredilecek; o nüsha, Peyam-ı Sabah'ın son nüshası olacaktır. Gazetenin bademe, Sabah adıyla neşriyatına devam edeceği bildirilmektedir...

Levent Şahverdi Arşivi

'Mazlum Milletler'de Şenlik!

"...Türk zaferi dolayısıyla, Ankara Hükümeti'nin dış temsilciliklerine, telgraflar yağıyor. Azerbaycan Millî Fırkası ileri gelenlerinden dördü, İstanbul'da Nâmit Bey'i ziyaret ederek, 'tebrik ve şükranlarını, Mustafa Kemal'e iletmesini' istediler..."

"...Roma Temsilcisi Celâlettin Arif Bey, Hind Hilâfet Komitesi Başkanlığı'ndan aldığı kutlama telgrafını, Dışişleri Bakanlığı'na bildirdi. Telgrafta 8 Eylül'de Hindistan'da bütün İslâm mezheplerinin birleşerek, ortak gaye uğrunda tam bir ahenk gösterdikleri, Hidistan'dan ve Afrika'nın her tarafından telgraflar yağdığı bildirildi..."

"...Karaçi Hilâfet Komitesi Başkanı Hacı Abdullah Hârun, Paris Türk Temsilciliği'ne, İzmir'in alınışı münasebetiyle Sind Müslümanlarının kutlamalarını bildirdi..."

"...Cezayir Millî Çevreler Temsilcisi Emir Halit, Ferdu Bey'e telgrafında Cezayir Müslüman ahalisinin, Türk-Fransız Dostluk Paktı'nın yenilenmesinden ve Anadolu'yu kurtaran Kemalist Ordu'nun zaferinden duyduğu sevinci belirtti..."

"...Tunus'da yayınlanan 'Asr El Cedit' gazetesinden Mihri, Tunus Müslüman halkı adına, Türk zaferini kutladı; Osmanlı İmparatorluğu'nun canlandırılmasını, Türk kardeşlerinin mutlu, bağımsız, müreffeh bir hayata kavuşmaları için iyi dileklerini sundu..."

Levent Şahverdi Arşivi

"...Mahatma Gandhi, Bombay'da yaptığı basın toplandısında, şöyle dedi: 'Haydi beni bir kere daha tutuklayınız, İngilizler! Tutuklamakla ve öldürmekle iş bitmiyor. Türkler, öldü sanılan ve cenaze töreni bile hazırlananların, içine konulmak istedikleri tabutu, katillerin başına nasıl geçirileceğinin örneklerini vermektedir...'"

Levent Şahverdi Arşivi

"...düşmanı yendik, takip ediyoruz: mahvedeceğiz!.."

Nif (Kemalpaşa), istirdadının, ilk saatleri; sabaha karşı, dört! Nif sokakları, Fahrettin Paşa süvarisinin kıvılcım saçan nal sesleriyle çınlamaktadır. Yarı mehtap alacasında yaklaşan ya da uzaklaşan, paldır küldür ayak sesleri; uzak yakın görünmez horozlar, ötüyorlar; birden, hiç beklenmedik bir anda, birkaç el silah, ufuktan büyüyürek dönen, yankıları.

Üç atlı, Yüzbaşı Tahsin, Yüzbaşı Cemil ve Halide Onbaşı; telâşlı ve korkmuş Rum mu, Türk mü oldukları, ne yaptıkları belirsiz, insanlar arasından geçiyorlar; üstleri başları toz içindedir, gözlerine yangın külü yağıyor; üçü de, yorgunluktan bitmiş, Yüzbaşı Tahsin atının üzerinde, uyukluyor.

İki yanında, bitişik evler sıralanmış, bir yokuşa gelmişlerdi; atlarından ineceklerdir: o kadar bitkinler ki, her biri, önüne çıkan ilk kuytuya sığınıyor; Halide Onbaşı, etrafına şöyle bir bakındı; rastgele bir evin, cümle kapısındaki, mermer merdivene kendini âdeta bıraktı; o kadar yorgundu ki, başını duvara yasladığı anda, uyumuştu. Ne kadar uyuduğunu kestiremiyor; kulaklarında, gerçek mi olduğunu, rüyasında mı gördüğünü bilemediği, bir takım hayaller, uzak ve ısrarlı sesler!

Levent Şahverdi Arşivi

Gördüğü ne? Bu bir rüya mıdır, yoksa bir kâbus mu? İstanbul'da Divan-ı Harb-i Örfi'nin, huzuruna çıkarılmış, yargılanıyor; hakkında verilmiş 'idam fetvası' ve 'gıyabi idam kararı', 'vicahiye' çevrilecek! Fakat o da ne, mahkemenin riyaset kürsüsünde; mutad üzere, yüksek rütbeli bir askerî hakim değil; 'bizzat' Şeyhulislâm Dürrizade Hocaefendi, oturuyor. Yok efendim, hakikatte Pangalos Taarruzu'nun, gergin ve karanlık günleri; 'Reis Paşa' çağrısı üzerine, cepheye 'intikal etmiş'; atının üzerinde, bir ayağı üzengiden çıkmış, Karargâh-ı Umumi'ye yaklaşmaktadır; hava 'sıklet', uzaktan topların uğultusu; yakında 'Reis Paşa'nın masmavi gülümsemesi; muzip bir çocuk sevimliliği ile, "...gel, gel..." diyor, "...gel de bak, İsmet yeniliyor!"

Yok yok, kulaklarında, dalga dalga uzaklaşıp yakınlaşan nal sesleri; yıldızları darmadağın ederek, yıldırım hızıyla geçen, süvariler! Sırtında bir ürperme, ama nasıl, sanki omuzlarından aşağı buzlu bir ağ örülüyor; rüya mı bunlar, yoksa eylül gecesinin serinliğinden mi? 'Tahammülfersa', bir de şamata: hayli kalabalık bir alakarga sürüsü, fecrin aydınlığında savrularak, bed bed bağırmaktadır; arada başka kuşlar; bunlar kumru; ağaçlara dağılmış, 'hû çekiyor'.

Kime ait olduğunu çıkaramadığı bir erkek sesi ısrarla onu çağırıyordu: "...hanımefendi!.. Hanımefendi!" sabaha karşı, onu kim çağırabilir? Nihayet, zar zor gözlerini açtı; Mustafa Kemal Paşa'nın emir çavuşu, Ali Çavuş'tu seslenen:

"...hanımefendi...hanımefendi!.. Davranın hele!.."

Halide 'Onbaşı', şaşkın ve uykulu, esniyordu; Ali Çavuş, ona gülümsedi, dedi ki:

"...Paşa'nın berberini kaldırdım, odasına sizi yatıralım..."

Levent Şahverdi Arşivi

Halide Onbaşı, ayağında çizmeleri, sırtında nefer elbisesi, kolunda onbaşı rütbesi; üst üste esneyerek, kalkacaktır; Ali Çavuş'u takip ediyor: "...neresi acaba burası?" Aydınlık bir koridoru geçtiler; önlerinde, üstü camlı bir kapı; kapı açılınca, kırık bir sedir; görünüşü temiz pak.

Ali Çavuş, yatağı göstererek, diyor ki:

"...sabah, alafranga yedide sıcak su getiririm; sekizde, paşalarla kahvaltı edeceksiniz. Artık ona göre..."

Sustu, onun yatağı şüpheli şüpheli süzdüğünü görünce, gülümseyerek ekledi:

"...hiç gam gasavet çekmeyin: battaniyelerin altındaki çarşaf temiz...az önce serdik...hadi Allah rahatlık versin!"

Halide 'Onbaşı', o daha çıkmadan; çizmeleri, mahmuzları ve üniformasıyla, yatağa girmişti

Ali Çavuş; kapıdaki camları, başka bir battaniye hazırlamış, onunla örtüyordu...

Nif yolundan defne dallarıyla süslenmiş, beş otomobil, ağır ağır, İzmir'e giriyor; arabaların iki yanında, kurtuluş ordusunun neferleri yürümektedir. Tam giriş kavşağında, bir süvari müfrezesi onları karşıladı.

Süvari merasim kıt'ası. En öndeki kumandan, atının üzerinde dimdik, 'çakı gibi' bir zâbit, müfrezesine emretti:

"...kı-lıınıç çek!.."

Süvariler, kılıçlarını çekiyorlar; hepsi, güneş ışığında bir an parıldıyor; sonra, merasim nizamında, otomobillerin iki yanına geçtiler; Kordonboyu'na yürüyüş, bu minval üzere gidecektir.

Levent Şahverdi Arşivi

İlk otomobilde, Gâzi Mustafa Kemal Paşa, diğer paşalar; öbürlerinde, Gâzi'nin 'bilhassa bulunmasını' istediği, 'zevat'; ilk otomobilin arkasından ikincisi, sonra üçüncüsü; bunların birisinde, Halide 'Onbaşı': sırtında üniforması, heyecanlı ve mes'ut! Hem gülümseyerek, halkı selâmlıyor; hem de o sabah, Gâzi ile aralarında geçen muhavereyi hatırlıyor.

"...hanımefendi, bugün İzmir'e gireceğiz!.."

"...bir zafer alayıyla girmek istemem. Teşekkür ederim. Ben sonra yalnız başına gelirim..."

Mustafa Kemal Paşa âdeta emretmişti:

"...geleceksiniz, onbaşı!.."

İzmir halkı, Kordon boyunca, 'Halâskâr Gâzi'yi ve maiyeti erkânını' görebilmek ümidiyle, kaldırımları kaplamış; havada heyecanlı bir sevinç: 'tezahürat' dinmek bilmiyor; kurtuluş günü için, kadınların 'alelacele' evlerinde diktiği Türk bayrakları, 'fütursuzca' meydana çıkarılmış; bazıları balkonlardan sarkıtılmıştır; kalabalığın arasında, kimler yok ki: gözyaşı döken 'yeldirmeli' nineler, sarıklı ve ak sakallı hoca efendiler; 'alafranga, giyinmiş, fesli beyler; çarşı esnafı ve ameleler; ve çarşaflı genç kadınlar ki, kucaklarında çocuklarıyla gelmişlerdir; hattâ 'zafer resmi geçidini' endişeyle izleyen, -belki katolik Rum- ecnebi 'madamlar' ve şapkalı 'ecnebi' 'mösyöler'...

Kim, nasıl ve ne zaman başladı, anlaşılamıyor; ama tutuşmuş gazyağının alevleri gibi, kaşla göz arasında kalabalığa yayıldığı kesin; çok sonraları bir gâzinin, bir bacağını cephede kaybetmiş, bir 93 Harbi gâzisinin, söylemeye başladı rivayet edilecektir; şöyle ya da böyle, Mustafa Kemal Paşa'nın otomobili, hâlâ Körfez'de demirlemiş işgal donanmasının hizasına gelmiş iken, 'davudi' bir ses işitildi:

Levent Şahverdi Arşivi

"...ankara'nın taşına bak,
gözlerimin yaşına bak,
türk yunana esir olmuş,
şu allahın işine bak!.."

Süvarilerin nal takırtısı, piyadelerin ayak sesleri; arada silah gibi patlayan, 'Gâzi Paşa, sen bin yaşa' nağraları arasında, türkü Punta'dan Pasaport'a yayılıyor; yukarda, İzmir Şehri'nin 'alâmet-i farikası' Kadifekale; sanki her zamankinden farklı; belki daha mağrur, daha cesur, çünkü burçlarının en yükseğine, ay yıldızlı bayrak dikilmiştir.

"... ankara'dan uçan kuşlar,
afyon yaylasında kışlar,
biz izmir'i alacağız
kolu sırmalı çavuşlar!.."

İşte, almışlardı.

Levent Şahverdi Arşivi

"...İzmir iyi de... ah ah, Selânik!.."

O otomobil, nizâmiyeyi henüz geçmiş, Köşk'ün kapısı önünde durmuştu; şoför yerinden fırlayıp, arka kapıyı açtı; gelen Doktor Adnan Bey'dir; onu Bekir Çavuş karşılıyor:

"...hoş gelmişsin, tohtur bey!.."

"...merhaba Çavuş! Vald'anım nasıllar? İnsaallah geceyi sakin ve rahat geçirmişlerdir!.."

Ankara'nın eylül alacası, güneş bir buluttan çıkıyor, öbürüne giriyor; fütursuz serçe cıvıltıları, uzak bir karga, belki gecikmiş bir ağustosböceğinin, yeknesak sızlanması; yakında, bir köpek havladı; bir de, 'rölanti'de çalışan arabanın, motoru.

Dr. Adnan Bey, kapıya doğru yürümüştür; Bekir Çavuş, onu iki adım geriden takip ediyor; başını salladı:

"Şekvası yohtur, Tohtur bey..." dedi, biraz sustu, arkasından ekledi: "...sabah akşam, dua eylemektedir; namaz kılamadığından şekvacı..."

Dr. Adnan Bey, durakladı; ona doğru dönüp soruyor:

"...Fikriye Hanım nerde? Baş ucunda mı?.."

"...yoh beyim, at binmeye gitti: resim çektiriyor..."

Havladığı işitilen köpek, Gâzi'nin köpeği Foksi'dir; fundalıkta, neyin kokusunu aldıysa, ona havlamıştı; şu anda, doru atın eğerinde, dik ve kendinden

Levent Şahverdi Arşivi

emin 'poz veren', Fikriye'nin etrafında dolaşıyor; o sırada, Fotograf Zâbiti Esat Bey, 'müsait' bir güneş yakalamıştı; 'deklanşör'e bastı; hemen arkasından uyarıyor:

"...lütfen vaziyetinizi bozmayın, Fikriye Hanım! Hazır ışığı yakalamışken, bir poz daha çekeceğim..."

Çevresine bakınıp, daha uygun bir 'zaviye aradı; sağındaki, sarkmış ağaç dallarını ön plana alıp, gözünü 'vizör'e uydurdu, 'objektif ayarı' yapıyor.

Fikriye Hanım sabırsız, "...Esat Bey, elinizi biraz çabuk tutunuz lütfen: derhal Köşk'e dönmeliyim!.." Arkasını daha ciddi bir sesle getirecektir: "... Adnan Bey gelecekti de..."

Dr. Adnan Bey, Zübeyde Hanım'ı 'muayeneye' başlamıştı bile; içisıra "...maşallah, ne kadın!.." diye düşünüyordu: "...hasta masta ama, hayata sımsıkı bağlı; üstelik canlı ve konuşkan!.." Zübeyde Hanım, yatağında yarı doğrulmuş, ona lâf yetiştiriyor:

"...bu Ankara var ya, buranın avası, bana göre dildir evlât!.. Ah ah, bizim Rumeli, ne kadar başkadır; hele Selânik!.. Şu benim uğlan, İzmir'e girer de, niye Selânik'e girmez: hazır gâvuru yenmiş iken..."

Odanın havasında, belli belirsiz, ecza kokusu; komodinin üzerinde, ilaç şişeleri; tabakta, cam gibi parlayan, siyah üzümler; gümüş saplı bıçağı yanında; soyulmuş, fakat yenilmemiş, bir elma. Doktor Adnan Bey, 'steteskopla' hastasının ciğerlerini dinliyordu; yine de cavep verdi:

"...her şeyin bir sırası vardır: Allah'dan ümit kesilmez valde hanım!"

Sustu, daha 'doktor' bir sesle sordu:

"...teneffüste müşkilât çekiliyor mu?

Zübeyde Hanım, başını hayır anlamında kaldırarak; o an için mütevekkil ve yılgın:

Levent Şahverdi Arşivi

"...a be ulsa ne olur, ulmasa ne olur! Ahir ümrümde, tek dileğim kalmıştır, uğlum: Rabbim müyesser kılarsa, gözüm açık gitmem..."

Fikriye, üzerinde at elbisesi, ayağında çizmeler, elinde kırbacı; hızlı hızlı 'Hoca Yengesi'nin odasına geliyor; yüzünde gecikmiş olmanın verdiği gerginlik; uzun ve yaprak yeşili gözlerinde, belli belirsiz bir endişe; birden, yarı açık kapıdan gelen sesleri işitir, yavaşlar, sonunda durur. Zübeyde Hanım'ın son söylediklerini işitmiştir: dudaklarında mahzun bir tebessüm, buğulu yeşil gözlerinde, koyu bir hüzün beliriyor.

Belli ki, Dr. Adnan Bey, muayenesini bitirmiş; çantasını topladığı, seslerden anlaşılıyor; bu arada soracaktır.

"...neymiş o dilek? Tahakkuku o kadar zor mu?

Zübeyde Hanım'm sesi uzak ve dalgındı:

"...em de nasıl be çucum... Mustafa'mı evlendireyim isterim, münasip bir gelin bulayım... Dünya gözüyle mürüvvetini güreyim..."

Fikriye daha fazlasına dayanamadı; yüzünde, sahte bir mutluluk ifadesi ile, içeriye giriyor.

"...çok mu geciktim Doktor? Beni bağışlayacak mısınız? Hoca Yengemi nasıl buldunuz?

Adnan Bey, çantasını eline almış, çıkmak üzere idi:

"...afiyettedir, maşallah!.." dedi; sonra Zübeyde Hanım'a eğilerek ekledi: "Ankara'dan o kadar şikâyetçi olmayın vald'anım...bakın, İzmir'i o kurtardı..."

Eğilip elini öpüyor: "...yarından sonra, uğrarım."

Zübeyde Hanım sağ eliyle, Adnan Bey'in sırtını sıvazlar:

"...bilmem senin akkını nasıl üderim, Doktor Bey uğlum?" İçini çekerek ekledi, "İzmir iyi de...ah, ah..asıl Selânik, yaz sonunda Beyaz Kule..."

Levent Şahverdi Arşivi

Fikriye, mahzun bir şefkatle ona bakıyordu:

"...yengeciğim," dedi, "Doktor Bey'i geçireyim... şimdi dönerim..."

Doktor Adnan Bey, elinde çantası; Fikriye, eli kırbaçlı 'amazon', koridora çıkıyorlar; Zübeyde Hanım, arkalarından kısa bir süre, gülümseyerek bakacaktır; sonra, bir zaman dalgınlaştı; daha sonra, derin derin, içini çekti.

Fikriye ile Dr. Adnan Bey, konuşa konuşa, Köşk'ün cümle kapısından çıkmışlardı; Foksi, bir yerlerden, nefes nefese koşup geliyor, onlara yaltaklanıyor. Fikriye, elindeki kırbacı, arada çizmesine vurarak, konuşa konuşa, arabaya doğru yürürken, Foksi, çevrelerinde dönmektedir.

Dr. Adnan Bey, diyor ki: "...sizin sıhhatiniz, daha az mucib-i endişe değildir Fikriye Hanım... Röntgenlerinizi tetkik ettim...bilhassa sol akciğer..."

Fikriye, garip bir tedirginlik duyarak, sözü değiştirmek istedi: "...alâkanız bizi mahçup ediyor, Doktor Bey...onca meşgâleniz arasında, kalkıp ta buralara..."

Dr. Adnan Bey, anlayışlı gülümsedi: "...yok efendim, yok! Meclis'deki vazifemi Ali Fuat Paşa'ya devredeli, üstümden muazzam bir yük kalktı..."

Fikriye, 'calî' bir alâka gösteriyor:

"...Paşa, Moskova'ya dönmeyecek mi?.."

"... Zannetmem!.."

Arabaya binerken, en doktor sesiyle uyaracaktır:

"...bu sinsi ve mel'un bir hastalıktır, bakınız Fikriye Hanım...fikrimce sız..."

Fikriye, tekrar aynı 'tehalükle', sözünü kesiyor:

"...Halide Hanım, n'apıyor efendim? Haber alabildiniz mi?.."

Levent Şahverdi Arşivi

Dr. Adnan Bey: arabaya binmişti, penceresinden bakıyor; yüzünde, genç kadının hissiyatını anladığını belli eden bir ifade, işi şakaya vurdu:

"...Halide 'Onbaşı' asker!.. Malum-u aliniz, İzmir fatihi... Oralarda bir yerde olmalı..."

Fikriye sanki başka bir yere gitmişti; uzak ve dalgın, Foksı'nin başını okşuyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

"...hişt, bir dakika, küçük hanım!.."

O gün imbat gecikmişti; Punta sahilindeki çığlık çığlığa martı düğümlerini, sağa sola dağıtarak, hızlı başladı: heybetli dalgalar, savrularak rıhtıma vuruyor; etrafa toz gibi dağılan, su zerrecikleri! İskele'deki körfez vapuru, Karşıyaka'ya doğru kalktı; acı acı düdük çalıyordu: çağırdığı biri mi var?

Kordonboyu'ndaki, sahibi kaçmış yalılardan birisi, Başkumandanlık Karargâhı seçilmişti: gösterişli, enine boyuna bir yapı; cümle kapısının iki yanında, nizamiye nöbetçileri sanki yere çakılmış, dimdik; önünde, birisi İngiliz öbürü İtalyan, iki askeri otomobil! O sıra karargâhtan Ingiliz murahhasları çıkmaktadır; Gâzi'yi ziyarete gelmiş, üç kişilik bir grup; nöbetçilerin selâmını alıp, Seryaver Salih Bey refakatinde, onları beklemekte olan, İngiliz arabasına yöneldiler.

Kordonboyu, enikonu kalabalık; renkli güneş şemsiyelerine sığınmış; süslü ve genç, matmazeller; feslerinin püsküllü, rüzgârda uçuşan, Osmanlı beyleri; birkaçı melon ya da fötr şapkalı, İzmir 'levantenleri'... Terk edilmiş bazı yalıların merdivenlerine; şehri 'istirdat' eden neferler; ikişer üçer kişilik gruplar halinde, rastgele oturmuş, cıgara sarıp içiyorlar; birkaçının elinde, İzmir simitleri. Konak istikametinden gelen bir otomobil, hızla önlerinden geçti; karargâhın nizamiyesine yakın bir yerde durdu; içinden fevkalâde

Levent Şahverdi Arşivi

'alafranga', ufak tefek bir genç hanım çıkacaktır; peçesi filan yok, mor pelerinli, ilk bakışta 'ecnebi' hissini uyandırıyor; iner inmez, şoförüne 'bekle' işareti yaptı, karargahın kapısına baktı.

Seryaver Salih Bey, İngiliz murahhası ve maiyetini, arabalarına bindirmişti; topuklarını vurarak, bir selâm çaktı; İngiliz miralayı, oturduğu yerden selâmını alıyor; araba hareket etti. Salih Bey, kısa bir an, arkalarından baktı; gerilerde, bacaları duman duman, işgâl donanmasının ağır ve kalın kruvazörleri, muhripleri, ikmal gemileri...

İçeriye acele, fakat gizli bir sevinçle dönecektir.

Peçesiz, mor pelerinli, 'alafranga' genç kız, uzaktan, teşyi merasimini izlemişti; kısa bir tereddüdü müteakip, nizâmiyeye yürüdü: raylardan henüz uzaklaşmıştı ki, önünde atı ve elinde kırbacıyla vatmanı; Punta'dan gelen bir tramvay, paldır küldür Pasaport'a geçiyor.

Arada, yaverlerin odasından, telefon zili duyuluyordu, camların birinde, münasebetsiz bir arı vızıltısı.

Ali Çavuş elindeki tepsiden aldığı kahve fincanını, Paşa'nın yanına bıraktı; bir bardak da, soğuk su. Masanın üstünde Türkçe, Rumca, Fransızca gazeteler; Gâzi'nin tesbihi, tabakası ve kül tablası. Mustafa Kemal Paşa, yazıhanesinin koltuğuna oturmuş, yorgun ve besbelli uykusuz; hem sigarasını içiyor, hem de bir kitabı karıştırıyor: Fransızca bir kitap bu!

Mustafa Kemal Paşa, karşısında duran yaver Muzaffer Bey'e sordu: "...nerede buldunuz, bunu?.."

Muzaffer Bey, ciddiyetini bozmadan, hafifçe gülümsedi:

"...yatağının başucunda Paşam... Adam firar etmeden, ihtimal bunu okumaktaymış..."

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemal Paşa'nın dudaklarında, varla yok aras bir tebessüm: "...şu anda evinin, Başkumandanlık Karargâhı olduğunu bilse!.."

Cümlesini bitirmedi, kitabı bıraktı:

"...aleyhimde bir kitap!.." dedi, sonra kahvesine uzanıyor: "...başka bekleyen var mı, Muzaffer?"

"...olmaz olur mu, Paşam! Sıradaki, İtalyan Konsolosu'dur; emrederseniz..."

Mustafa Kemal Paşa kahvesini yudumluyordu:

"...biraz daha beklesin, bir yorgunluk kahvesi içeyim..."

"...baş üstüne Paşam!.."

Muzaffer Bey topuklarını vurarak, odadan çıkacaktır. Mustafa Kemal Paşa, sigara dumanları arasında, sisli ve koyu bir dalgınlık içinde idi. Pencerenin, bilinmez hangi camında vızıldayan, arıyı bile işitmiyor.

Muzaffer Bey, Gâzi'nin yanından çıktığı anda, dış kapıdan içeriye, o genç kız girmektedir; bu, beklenmedik bir günde, alışılmadık bir ziyaretçi: siyah mantolu, mor pelerinli, peçesiz ve mütebessim, bir genç kız: doğrudan Muzaffer Bey'in önüne geliyor; girgin, kendinden emin, diyor ki:

"...bonjour efendim, mümkünse, Gâzi Paşa'yla görüşmek arzusundayım: bu maksatla, Paris'lerden geldim..."

Muzaffer Bey, nezaketle ama kat'iyyen reddetti:

"...imkânsız küçük hanım, Paşa Hazretleri, ziyadesiyle meşguldürler; takdir edersiniz ki, bu gibi vaziyetlerde..."

O anda, bir telefon çalmaya başlıyor; Muzaffer Bey çaresiz, o tarafa yürürken; genç kız, sevimli bir ısrarla, yanı sıra gelmektedir:

"...bir tecrübe etseydiniz...ne olur ama, lütfen! Zira beni kabul buyuracaklarından eminim..."

Levent Şahverdi Arşivi

Muzaffer Bey, bir elinde telefon, kollarını iki yanına açtı:

"...hâlimizi görüyorsunuz..." dedi, sonra ahizeye döndü: "...buyurun efendim, ben Yaver Muzaffer..."

Muzaffer Bey, konuşmaya dalınca; genç kız; 'Gâzi Paşa'nın, odasına açılan kapıya bakıyor: muzip ve yaramaz.

"...birazdan İtalyan Konsolosu'nu kabul edecekler, kumandanım... Verdiğiniz malumatı derhal arz ederim kumandanım... İngiliz Murahhassı az önce çıktılar efendım..."

Genç kız, handiyse parmaklarının ucuna basarak, hayal gibi ilerleyip; zaten aralık bırakılmış kapıdan, içeriye sessizce süzülmeyi deniyor.

O sırada, Italyan Konsolosu'nun mihmandarı, bekleme odasından çıkmıştı; Başyaver'e doğru ilerliyor. Oysa, Salih Bey, genç kızın ne yaptığını fark etmiş, elini uzatıp müdahaleye yeltenmiştir ama, çok geç!

"...hişt, bir dakika, küçük hanım!.."

Mecburen, Konsolos'un mihmandarına döndü:

"...bir şey mi vardı, efendim? Paşa Hazretleri, şimdi sizi kabul edecekler..."

Genç kız, sanki afacan bir kız çocuğu, içeriye süzülmüştü; kapıyı güzelce kapattı, sırtını dayadı; olduğu yerden, karşısına bakıyor; gördüklerine, acaba inansın mı, yoksa inanmasın mı? Hayran, mes'ut, müteheyyiç; fakat kendinden emin!

Mustafa Kemal Paşa, onun girdiğini fark etmemişti, hâlâ sigara dumanları arasında, o sisli durgunluk içinde dalgın, sigarasını içiyordu. Genç kız ona doğru önce çekingen, sonra daha cesur adım atınca; içerde birisinin varlığını fark etti, gözlerini ona kaldırdı: bir-

Levent Şahverdi Arşivi

denbire, Gâzi'nin kızıla çalan kurt sarışınlığı; engin deniz ufku, mavi gözleri...

Genç kız, hiç de etkilenmişe benzemiyordu, hep öyle rahat ve kendinden emin dedi ki:

"...Paşa Hazretleri, rahatsız ettiğimin farkındayım: ismim Latife, Uşakizade Muammer Bey'in kerimesiyim: ahdım vardı, elinizi öpmeye geldim..."

Gâzi, bir an tereddüt etti; o an, gergin bir sessizlik; dışardan geçen tramvayın, çanları; pencere camındaki arının vızıltısı, âdeta büyüyor; sanki daha yüksek, daha müz'iç; fakat çok sürmedi bu; Gâzi'nin yüzünde, 'müsamahakâr' bir tebessüm belirecektir:

"...yaa, öyle mi? Nasıl bir ahid imiş bu?"

Latife rahat, -hatta biraz fazla rahat,- hayat dolu ve neşeli, yaklaşacaktı; hareketli ve şaşırtıcı, her bakımdan Fikriye'nin karşıtı: "...Allah Allah, Fikriye de nereden aklıma geldi, büyle?"

Latife, Gâzi'nin elini öperken; hiç susmadı:

"...Paşa hazretleri, Paris'de hukuk tahsil ediyorum: İzmir'in işgâli kalbımi zulmete boğmuştu; Paris'e âdeta firar ettim...sonra siz güneş gibi doğdunuz... Her gün gazetelerde, ism-i âlinız...her gece, rüyalarımda sizi görüyorum... Tahsili mahsili bırakıp, geldim...hem elinizi öpeceğim...hem de sizi, müsaadei âlinizle, köşkümüzde mısafir olarak ağırlamayı arzu ediyorum..."

Onun bu teklifsizliği, fütursuz neş'esi Paşa'nın dalgınlığını dağıtmıştı; eline uzandığı zaman, önce geri çekmek istedi; sonra gülerek öptürdü, saçlarını okşadı. Bu arada ayağa kalkıyor:

"...ziyadesiyle memnun ve mahzuz oldum küçük hanım... Lâkin siz de takdir edersiniz ki..."

Levent Şahverdi Arşivi

Latife, çocukca bir heyecanla atılıyor:

"...vapurdan inerken görmeliydiniz: Gümrük'de başıma neler geldi, neler?" Boynundaki madalyonu gösterdi: "Yunanlı memur, ısrarla bunu açtırdı; içindekini görünce, bana casus muamelesi yaptılar; ellerinden zor kurtuldum!"

Mustafa Kemal Paşa, yarısı şaka bir merakla, soracaktır:

"...neymiş o içindeki?"

Latife, aynı rahatlık ve kaygısızlıkla, madalyonu açıp içindekini göstermesin mi?

"...zat-ı âlinizin bir resmi...resm-i âliniz: bir Fransız gazetesinden kesmiştim... Vallahi, kurtuluncaya kadar akla karayı seçtim, yani..."

O anda Seryaver Salih Bey'in sesi işitiliyor:

"...Paşa Hazretleri, İtalyan Konsolosu epeydir burada: huzura kabulü intizar etmektedir..."

Mustafa Kemal, gülerek kapıyı gösterdi:

"...gördünüz mü yaptığınızı, küçük hanım? Artık gidebilirsiniz: devlet-ü-ikbâl ile..."

"...bu ânı ebediyyen unutamam: zat-ı âlinize çok minnettarım, Paşam...evin adresini ve telefonunu, yaverinize bırakacağım..."

Latife çıktıktan sonra, odada bir sessizlik olur. Mustafa Kemal Paşa, sanki rahatlamış, o dalgın yorgunluğundan sıyrılmıştır; dudaklarında hoşnut bir gülümseme, öylece arkasından bakıyor. Camlarda çırpınan arının vızıltısı, daha belirgin; hatta sahilde uçuşan martıların, rüzgârda savrulan sesi.

Seryaver Salih Bey, biraz da özür dilercesine:

"...lütfen kusurumuzu bağışlayın, Paşam..."dedi: "Muzaffer'in bir anlık gafletinden bilistifâde...bu hanım kız..."

Mustafa Kemal Paşa, gülümsüyor:

Levent Şahverdi Arşivi

"...hoş bir kız...zehirimi aldı sanki..."

Besbelli aklı başka bir yerde:

"...bir tahkik edin bakalım: kim imiş, bu Uşşakızade Muammer Bey? Halit Ziya Bey'in akrabası mıdır, yoksa bir başkası mı?.."

Sonra ciddileşti: "...getirin hele, şu Italyanı..." dedi: "...derdi neymiş, anlaşılsın...beyan-ı hoşamedi olmasın?"

Levent Şahverdi Arşivi

"...böyle hacalet görülmüş müdür?.."

İki yanındaki -sancak ve iskele- iki deniz feneri arasından, Fransız bandıraları S/S Lamartine vapuru, mendireği dönmüş, İzmir Limanı'na (Pasaport) giriyordu: direkleri arasında, martı düğümleri; etrafında yanaşmasına yardım edecek, çatanaların gürültüsü. Rıhtımda, inanılmaz bir kalabalık: yanaşacak yolcu gemisinin, karşılayıcıları: Türk, Levanten, Rum, Ermeni, karmakarışık gruplar: mendil sallayanlar, bağrışanlar...

Latife'nin bindiği otomobil, Konak-Göztepe istikâmetinde ilerliyordu; caddeye taşmış bu kalabalığa rastlayınca yavaşladı: sık sık, korna çalmak zorunda kalıyor.

Latife; yüzünde sürekli bir gülümseme, arka koltuğa yan gelmiş, mutluluktan uçmaktadır: eli, ikide bir boynundaki madalyonda; bu arada, dudaklarına götürüp öpüyor.

Otomobil, yavaşlamak, sık sık da, korna çalmak zorunda kalınca yüzünde bir merak belirdi; eğilip arabanın camından baktı: yüzleri denize dönük, karşılayıcı kalabalığı; otomobilden tedirgin olmuş, kötü kötü bakan birkaçı; daha ötede, halatlarını rıhtım babalarına atmış, kıçtan kara yanaşmakta olan, S/S Lamartine; merdivenlerini indiriyor: az sonra sandallar, yolcuları alıp rıhtıma taşıyacaklar.

Levent Şahverdi Arşivi

Paquet Kumpanyası'nın, o sırada Akdeniz hattında sefer yapan gemi, ünlü Paquet Kumpanyası'nın, itibarı yüksek gemilerinden birisi. Birinci mevki gezinti güvertesinde, başlarında fesleriyle, üç Türk yolcu; aralarında konuşarak, geminin kıçına doğru yürüyorlar; iki yanlarında, küpeşteye yaslanmış, şehri seyredenler; karşılayıcılarına mendil sallayanlar. Bu yolcular, üç Türk gazetecisidir: Akşam'dan Falih Rıfkı, Ikdam'dan Yakup Kadri, Vakit'ten Asım Us Beyler.

Falih Rıfkı Bey, elinde pasaportu, arkadaşlarına gösterip söyleniyordu; öbürleri onu ilgiyle dinliyorlar:

"...Türk'üz, bir Türk limanına 'pasaportla' geliyoruz; hem de iki yabancı vizesiyle... Böyle hacalet görülmüş müdür?.."

Yakup Kadri gülümsedi; "...azizim, bu hacaletten kurtulup kurtulmadığımız, az sonra anlaşılacaktır... Eğer kontrola bizim zâbitler gelirse...mesele bitti!.."

Bu sırada, küpeşteden limanı ve şehri seyreden; biri kadın öteki erkek, iki ecnebinin yanından geçtiler.

Birinci mevki güvertesinde, küpeşteye yaslanmış iki yolcudan birisi; Le Temps gazetesinin harp muhabiri Marie-Laure Oiselet idi; öteki, New York Times'dan Jimmy Fowler. O, gözlerini İzmir'e dikmiş; elinde, at dişleri arasında tuttuğu piposu, duman duman çevresine hoş bir koku yayıyor; Marie-Laure Oiselet ise, ikide bir su mavisi gözlerini, vizörüne uydurup baktığı makinesi ile fotograf çekmektedir.

Jimmy Fowler, bir hayli kuşkulu, sordu:

"...emin misin, darling: kalabalık, bu Türk ve Müslümandan çok, Levanten ve Kozmopolit görünüyor..."

Marie-Laure Oiselet, yeni bir cam takıyordu: su mavisi gözleriyle, dönüp âdeta ona aktı; cevabı, kısa ve kesin:

Levent Şahverdi Arşivi

"...absolument mon chou!..*

Olacak şey mi? Jimmy Fowler'in, piposunu ısıran uzun beygir dişleri, onu kaptığı gibi; geceleyin, kamaradaki çılgın sevişmelerine; o sevişmede yaşadığı, garip 'yabancılaşmaya' götürmüştü: birden, bu dişler, yelesi rüzgârda savrulan, sahici ve vahşi bir atın dişleri oluvermişti: o, bu aygırla sevişiyordu; hayal, çabucak yaşadığı bir gerçeğe dönüştü; aygırın azgın erkekliği, içine dolunca; Marie-Laure, vücudunu zehirli bir sarmaşık gibi âniden saran; acıyla karışık, korkunç bir haz içersinde, çığlık çığlığa boşalmıştı.

Hatırladığı onu rahatsız da etse, bir tarafıyla tahrik ediyordu; gülümseyerek:

"...unuttun galiba, Lamartine, bir Fransız yolcu gemisi," diye devam edecekti: "Kaptana, az önce sordum; limanla telsiz teması kurulmuş: şehir, Türklerin elindedir..."

Jimmy Fowler piposunu ağzından çekti, ortalık duman kıyamet; keyifli bir at gibi kişniyor:

"Kemal'le İzmir'de mülâkat!.. ne büyük sansasyon!.."

Marie-Laure Oiselet, elinde makinesi, başka bir poz arıyordu;

"...dostumuz Edwinn Jay'den, ne büyük bir intikam!.."

Ona dönüp gülerek ekliyor;

"...n'est pas, mon cheval?**

S/S Lamartine, merdivenini nihayet indirmişti; güvertede, onun ağzına, yeşil çuha örtülü bir masa konulmuş; üzerinde bazı evrak, mühürler, ıstampalar: geminin ikinci kaptanı; kılavuz motorunun getirdiği,

* "Kesinlikle!"
** "Öyle değil mi atım?"

Levent Şahverdi Arşivi

liman yetkilileriyle; inecek yolcuların, pasaportlarını kontrol ediyor. Herkesi şaşırtan, gelenlerin kalpaklı, yüzü güneşten yanmış, üniformaları eski, İstirdat Ordusu zâbitleri olması: neşeli ve kibar görünüyorlar.

Sıradakilerin arasında, önde; ellerinde bavulları ile, Falih Rıfkı, Yakup Kadri ve Asım Us, yan yanadır; Jimmy Fowler ile Marie-Laure Oiselet, biraz daha gerilerde kuyruğa girmişler. Falih Rıfkı'nın önünde, yaşlı, sivri sakallı beyzî gözlüklü, bir yolcu; Musevi olduğu besbelli; vazifeli zâbit, pasaportuna mührü basıp, merdiveni gösterdi:

"...İzmir'e hoş geldiniz! İnebilirsiniz Mösyö!.."

Falih Rıfkı'nın uzattığı pasaportta, isme ve meslğe gözü ilişir ilişmez, zâbitin tebessümü genişleyecekti. Başını kaldırdı, küçük bir el hareketiyle, arkasındaki iki yolcuyu gösterip sordu: sesi içten ve saygılıydı:

"...Türk gazetecileri değil mi?.." Elini uzatarak, devam etti: "sizi bekliyorduk efendim... İzmir, artık sizin!"

Asım Us, heyecanlanmıştı; Yakup Kadri Bey'e doğru eğilerek, diyor ki:

"...bana bak Yakup Kadri, bunu duymak bile, bir ömre bedeldir!.. Haksız mıyım birader?.."

Yakup Kadri Bey, İzmir'in narinliğine, Punta'ya doğru uzayıp giden Kordonboyu'na dalmıştı; kendi kendine konuşur gibi mırıldandı:

"...ya bu şehir, azizim...ya bu şehir? O kaç ömre bedel?.." Sustu başka, içinde sanki gözyaşları saklı bir sesle ekledi:

"...uğrunda, az mı şehit verdik?.."

Yakup Kadri Bey, vapurun yüksek güvertesinden; yarı yarıya da olsa, Kordonboyu'nu, ünlü Kramer

Levent Şahverdi Arşivi

Oteli'ni; Basmane'ye doğru yayılmış, Frenk Mahallesi'ni görüyordu: Pasaport'taki Cafe Corso, Poseidon, Klonaridis gibi kahve ve meyhaneler, o kadar yakında ki, elini uzatsa tutacak!

Fakat o ne? Frenk Mahallesi'nin üzerinde, katlanarak büyüyen, kara bir duman: İzmir yangını başlamıştır!

Levent Şahverdi Arşivi

"...İzmir yanıyor!.."

Ne uğursuz bir gün! Levatenlere bakarsanız, -'İzmir'in Pera'sı- 'Frenk Mahallesi', mağlubiyetin kahır ve korkusunu yaşarken, bu defa yangınla sarsılıyor: çoğunluğu Rum ve Hıristiyan olan semtte, yanmış kereste ve ısınmış kiremit kokusu, boğum boğum duman; merdiven, balta ve kovalarla su koşturan ahali; öte yandan, yanmakta olan, ev ve mağazalardan, mal kurtarma çabası: her yöne dağılan, ayak sesleri; karmakarışık çığlıklar, yerli yersiz bağrışıp çığrışma! İtfaiyenin çanı o sırada duyuldu, demek bu tarafa geliyor; acaba söndürebilir mi?

İzmir İtfaiyesi, yangın yerine ulaşmıştı; itfaiyeciler, yangına müdahale amacıyla, hortumlarını, alevlerin en yoğun olduğu yere uzatırken, ilk infilâk işitildi: Aya Tria Kilisesi, yoğun duman ve yükselen alevler içinde kayboluyor; çatısı çöktü galiba; civardaki Aya Fotini Kilisesi'nin de, kaderi aynıdır, infilâkı müteakip, korkunç ağızlarını ve kocaman kanatlarını açmış, alevden canavarlar; etrafı sarıyor; büyük bir hızla büyüyüp, yükseliyorlar; boğucu ve kara bir duman, sokakları kapladı: göz gözü göremez!

İtfaiyeciler, nihayet hortum makaralarını açtıkları, yangına su verdikleri anda; dehşet içinde kalacaklardır: hortumlar, delik deşik; yer yer delinmiş; su, söndüreceği yangına ulaşamıyor ki; yol boyunca, sağa

Levent Şahverdi Arşivi

sola savrulan, küçük fıskiyeler! Olay, itfaiye neferleri dahil, çevredeki herkesi önce ümitsizliğe, sonra korkuya, daha sonra dehşete düşürecektir.

Panik büyüyor.

Şaşırtıcı olan, itfaiye çanlarına ve duman kokusuna rağmen; Kordonboyu'nda, şehrin gündelik yaşantısının sürmesidir: Punta'dan Konak'a, Konak'dan Punta'ya gidip gelen, atlı tramvayların, çan sesleri ve kırbaç ıslıkları; 'hususi' otomobillerin -seyrek de olsa- sükûnetle gidip gelişi; sahilde 'piyasa yapan' Hıristiyan ahali...

Batıda gurup kızıllığı; toz pembeyle açık eflâtuna çalan süs bulutları; Körfez durgun, bakır rengi martılar, kendilerini taş gibi denize bırakıp, avlanıyorlar; Müttefik Donanması'nın, belirli aralıklarla demirlemiş zırhlıları, kızıla çalan kirli sarı: Iron Duke, King George, Venezzia, Vittorio Emmanuele, Edgar Quinet, Jean Bart; birinden ötekine, uzak mavi bahriyeliler, ellerindeki flamalarla emirleri geçiyor. Havada yangın kokusu.

Umumi Karargâh'ın nizamiyesi önünde, askeri vasıtalar sıralanmıştı: İngilizlere mahsus, ikisi dikkati çekiyor; bir de bunların yanı başındaki, kırmızı otomobil! Etrafta, silâhlı muhafızlar, kuş uçurmuyorlar: fevkalâde sıkı, güvenlik tedbirleri alınmış.

Punta tarafından, askeri bir araba gelip, karargâhın nizamiyesi önünde durdu; içinden, Yaver Muzaffer Bey'le, Halide 'Onbaşı' ineceklerdir: ikisi de hızlı ve telâşlı! Halide Hanım, sordu:

"...peki, acele olan nedir, Muzaffer Bey? Tam olarak anlayamadığımı itiraf ederim..."

Levent Şahverdi Arşivi

"...Paşa, ne demişti? 'İngiltere ile aramızda hâl-i harb devam ediyor,' dememiş miydi? İşte mesele olan bu: İngilizler mesele çıkarıyor; amiral, yazılı metni istemiş..."

Halide Hanım, güldü: "...yani kısacası, onun tercümesini ben yapacağım, öyle mi?" Birden kırmızı arabayı görüp, durakladı: "...bu da ne? Nereden çıktı bu?"

Muzaffer Bey gülüyordu: "...İzmir ahalisinin, Gâzi'ye bergüzârı...minnettarlığının ifade tarzı...fena mı?"

Başka, âdeta suç ortağı bir sesle ekliyor:

"...bittabii, o sahiplenmedi: derhal 'demirbaş'a kaydettirdi. Ne adam!.. Ne adam!.."

Başkumandanlık Umumi Karargâhı'nda, 'yaveran' odası; masadaki telefon, aralıksız çalıyor: İzmir'de telefon şirketi yok mu, Allah'ın bir lütfu! Seryaver Salih Bey'in eli; ahizeyi kavradı; kulağına götürdü:

"...alo aloo! Nereyi aramıştınız?.."

Gâzi'nin oda kapısı, yarı açık; içerden, ne olduğu anlaşılamayan, yarısı İngilizce, yarısı Türkçe, muhavereler gelmektedir; Cevat Abbas Bey, başka bir masada, daktilo yazan başçavuşun başına dikilmiş, yazılanı kontrol ediyor; masalar, koltuklar hem zengin bir Rum yalısının 'alafranga' havasını yansımaktadır; hem de haritalar, dosyalar, orada burada göze çarpan fişeklikler, hatta silahlar, yaşanılmakta olan ahval-i fevkalâde'yi!..

"...Evet, Karargâh-ı Umumi... Bendeniz, Meclis Seryaveri Salih, buyurun!.."

Bir süre dinledi, sonra sordu: "...nasıl nasıl? Bir dakika... Tam anlayamadım... Lütfen tekrar eder misiniz?"

Açık pencerelerden, guruptan toz pembeye dönmüş, körfez vapurunun, Konak'tan Punta'ya geçtiği

Levent Şahverdi Arşivi

görülüyor; atlı tramvayların, nal sesleri, kırbaç ıslıkları; ayrıca, turuncuyla mavi arası, martılar; yangın kokusu.

Kapıdan, Yaver Muzaffer Bey'le Halide 'Onbaşı' göründü; Cevat Abbas Bey, bunu görünce, işi bırakır, onları gülümseyerek karşılıyor Halide Edip Hanım'la ayaküstü bir şeyler konuşuyorlar; daktilo da yazılmakta olan metnin söz konusu olduğu, bakışlarından ve el işaretlerinden anlaşılıyor; Halide Edip Hanım, bu arada, onu eliyle selâmlayan Salih Bey'e gülümsedi sonra, daktilonun başına gidecektir; Cevat Abbas Bey'le, tercüme edilecek metni tetkike başlıyorlar...

Muzaffer Bey, telefon muhaveresi hâlâ devam eden, Salih Bey'e yaklaştı; 'bu da kim?' anlamına sol elini uzatıp, sordu.

Salih Bey, omuzlarını kaldırıp, ahizeye,

"...evet, anladım efendım...gayet iyi anladım... Paşa Hazretleri, şu anda meşguldürler...bilâhare arz ederiz...Jeneralin adını, ne buyurmuştunuz?.. Pelle öyle mi? Jeneral Pelle..."

Telefonu kapattı, Muzaffer Bey'in uzattığı tabakadan, bir sigara alıp dedi ki:

"...İzmir'i kaybettiler, etekleri tutuştu... İngiliz'i gidiyor, Fransız'ı geliyor...İtalyan'ı da cabası..."

Muzaffer Bey, başıyla kapısı yarı açık odayı göstererek sordu: "...İçerdekiler daha gitmedi mi, kumandanım?.."

Tekrar telefon. Salih Bey sigarasını yakıyordu, eliyle 'sen bak' işareti yaptı; Muzaffer Bey ahizeyi kulağına götürüyor:

"...buyurunuz efendim, Başkumandanlık Karargâhı, bendeniz Yaver Muzaffer... Ooo, siz miydiniz Ruşen Bey, nasılsınız? Evet!..evet!..evet!..Tamam efendım, emriniz olur: hoş gelip safa gelmişler, bekliyoruz..."

Levent Şahverdi Arşivi

Telefonu kapattı, hem Salih Bey'e, hem odanın bütününe konuşacaktır: "...Ruşen Eşref Bey, İstanbullu gazetecileri bulmuş... Kramer Oteli'nde imişler... Getiriyor..."

Daktilonun başındaki Halide Edip Hanım, gözlerini tercüme edeceği metinden ayırmaksızın; odadaki duman tülü arasından, seslenecektir:

"...yangını unuttunuz, Muzaffer Bey...anlatsanıza..."

Cevat Abbas Bey, meraklı ve endişeli, başını salladı:

"...ne yangınmış bu, şayan-ı hayret? Firari Rumların kundakladığı rivayet ediliyor..."

Yangın şaşırtıcı bir hızla büyümüş, büsbütün saldırgan bir hale gelmişti: alevler ve duman, sahile doğru ilerliyor: 3. Kordon ciddi bir tehditle, karşı karşıyadır.

Evlerini ya da mağazalarını kurtarabilmek için, Rumlar, çeşmeden yangına doğru su zinciri oluşturmuşlardı: dolu kovalar, elden ele yangına gidiyor, boş kovalar, elden ele çeşmeye dönüyor: beyhude ve etkisiz bir çaba!

İki itfaiye arabası, çan çala çala, ana caddeden, bir yan sokağa saptılar zaten: epeyce yanmış üç katlı bir bina, alev ve duman kusarak, o anda, yıkılacaktır: sıçrayan alevli tahta parçaları, mermi gibi vızıldayarak kıpkızıl geçen, kızgın çiviler.

Pılısını pırtısını toplayıp, sokağa dökülmüş, Hristiyan -çoğu Rum- ahalinin bir kısmı, yanmakta olan mağaza ve evlerinin yakınında, bekleşiyorlar; bir kısmı, sahile doğru, karmakarışık akmaktadır: tam bir ana baba günü!

Kulaklarında yangının ürkütücü çatırtısı, arazözlerin korkunç uğultusu; ellerinde fotoğraf makineleri ve

Levent Şahverdi Arşivi

bloknotlarıyla, facianın resimlerini çekmeye çalışan, izlenim toplayan ecnebi gazeteciler: bunların arasında, ayağının tozuyla, vak'a mahalline koşmuş Jimmy Fowler ile Marie-Laure Oiselet. Jimmy Fowler elinde kalemi, dişlerinin arasında piposu, harıl harıl not alırken soruyor:

"...bir iddiaya göre, yangını Türkler çıkarmış; yanan semt Hıristiyan semti, yarı Avrupalı! Sen ne dersin?"

Marie-Laure, su mavisi gözleri, alnındaki is karanlığında daha bir parlak; elindeki fotograf makinesinin camını değiştiriyordu;

"...tam tersi de olabilir, mon cheval", dedi, "...Türklere kalmasın diye, Rumlar da kundaklamış olabilirler; belki de Ermeniler! Çünkü..."

Sözünü bitiremiyor: yakınlarında müthiş bir infilâk: evlerdeki gizli 'mühimmat'ın, garajlardaki ve depolardaki gaz ve benzinin, aniden iştiali!; zincirleme infilâklar.

Başkumandanlık Umumi Karargâhı. Cümle kapısı önünde, askeri arabalar; Gâzi'nin kırmızı otomobili. Atlı tramvaylar, kırbaç ıslığı ve nal sesleri, aynı minval üzere gelip geçmektedir; yalnız kalabalığın yoğunluğu artmış, mahiyeti değişmiş: işinde gücünde, İzmirli sıradan Hristiyanlar kaybolmuş, sahilde ürkmüş bir Rum kalabalığı birikmeye başlıyor.

Konak tarafından, bir otomobil gelip, kapının önünde durdu. Kapılar açılınca, Ruşen Eşref, Falih Rıfkı, Yakup Kadri ve Asım Us Beyler ineceklerdir; İzmir'e yeni gelmiş olmanın hayreti, Gâzi ile karşılaşacak olmanın heyecanı içindedirler; Ruşen Eşref Bey, onlara kapıya doğru yol gösterecektir.

Asım Us, arabadan iner inmez, havayı kokladı: "...beyler," dedi, "...yanılmıyorsam, bu koku yangın

Levent Şahverdi Arşivi

koskusu... Âşinasıyımdır, hemen tanırım...bir yerler yanıyor, hem de fena yanıyor..."

Yakup Kadri, ona katıldı; eliyle gittikçe artan kalabalığı göstererek, "...haklı olabilirsin..." dedi, "... çanta bavul, bu kadar insan hayra alâmet değil..."

O sırada, Falih Rıfkı alt kat pencerelerinden Mustafa Kemal'i görmüş, o an büyülenmiş gibi olduğu yerde kalmıştır; heyecandan kısılmış sesiyle, diyor ki:

"...çocuklar, gözlerime inanamıyorum: Gâzi Hazretleri!.. Yanındaki İngiliz zâbitlerine bakar mısınız?.."

Hepsi o tarafa döndü; gerçekten Gâzi'nin kabul odası, dışardan, pencerelerden görülebiliyordu: yüksek rütbeli iki İngiliz zâbiti, galiba Paşa'nın huzurundan ayrılmak üzeredir: ciddi ve saygılı bir yüz ifadesiyle, onu selamlıyorlar.

Falih Rıfkı, aynı heyecanla devam ediyor: "...karşısında put gibi durmuşlardı. Bir Türk münevveri için, bu sahneye şahit olmaktan daha büyük bir bahtiyarlık olabilir mi?.."

Mustafa Kemal Paşa, onu İngiliz askeri usullerine uygun selâmlayan zâbitlerin selâmını alır, onların çekilmesini bekler; İngilizler, bütün İngilizlikleriyle odadan çıkıyorlar. Yalnız kalınca O, hareketlerindeki dikliği yumuşatıyor; kendini, makam koltuğuna bırakır; kahve fincanına uzanacak oldu, bitmiş; acaba sigara mı yaksa? Elini tabakasına uzatmıştı ki, kapıdan, Ruşen Eşref'in sesi

"Paşa hazretleri, İstanbul'dan misafirlerimiz var..."

Gâzi'nin bu 'misafirleri' beklediği belli, yüzünde geniş bir tebessüm, elinde yanmamış sigara, ayağa kalktı.

"...buyursunlar, efendim...buyursunlar!.."

Levent Şahverdi Arşivi

Ruşen Bey, girenleri sırayla Paşa'ya takdim ediyor; hepsinde, gözle görülür saygılı bir çekingenlik; Paşa'nın uzattığı eli sıkıyorlar:

"...Akşam'dan Yakup Kadri Bey'i tanıyorsunuz... Bu İkdam'dan Falih Rıfkı Bey arkadaşımız, Ingilizlerin tevkif ettiği.... Bu da Vakit'ten Asım Bey..."

Mustafa Kemal Paşa, mutludur:

"Buyurun beyler, oturun... İzmir'e safa geldiniz... Haberler sizde: İstanbul ne haldedir? Muzaffer olduğumuza hâlâ inanmıyorlar mı?.."

O esnada içeriye giren Muzaffer Bey'e dönerek, aynı güleç çehreyle diyor ki:

"...çucuk, bak beri! Beylere kahve söyleyesiniz!.."

Muzaffer Bey, emri aldı, aynı ciddiyetle "Başüstüne kumandanım!.." dedi ve sustu, daha ciddi bir sesle, sonra ekliyor:

"...az evvel Vâli Abdülhalik Bey arzettiler: Frenk Mahallesi'ndeki yangın, tehlikeli bir şekilde, büyüyormuş!.."

Levent Şahverdi Arşivi

"...bu işgal donanması, defolup gitmeliydi..."

Güneş battı batacak, Çatalkaya üzerinden sarkan bulutlar, gurup renkleriyle, bakır kızılı, toz pembe, kurşuniye çalan mavi. Körfez'de itilâf donanmasının kruvazör, muhrip ve fırkateynleri, gölgeleri iyice uzamış; gemiden gemiye, flamalarla haberleşmede, bir hızlanma! Uzaktan güvertelerinde ve çevrelerinde, mahiyeti lâyıkıyla anlaşılamayan bir hareket; belli belirsiz.

Basmane'den, kirli ve kerih yanık kokuları bırakarak, duman duman 1. Kordon'a uzanan yangın; 2. Kordon'u neredeyse fethetmişti. Şehirdeki Rumların büyük çoğunluğu, -sepet, bavul, hurç ya da denk- taşıyabileceği neyi varsa yüklenmiş, sel gibi akıyor; is, duman ve kül anaforlarından, şaşkına dönmüş bu kalabalığı, iç mahallelerden denize çıkan bütün sokaklar, sahile âdeta kusuyor: bu arada kadın çığlıkları; atlı tramvayların çanları, nal ve kırbaç sesleri...

Punta'dan Pasaport'a, hatta daha ötelere, kaosun başka bir veçhesi yaşanıyordu: yangından kaçanlar, sahile yanaşmış Rum sandalcılarla tartışıyorlar; ödeyebilenler, eşyalarıyla sandallara doluşup; Körfez'de demirlemiş, kızılı gittikçe eflâtuna dönen gemi hayaletlerine, çalakürek uzaklaşıyor; ödeyemeyenler, zorla binmeye kalkıştıkları için, sandalcılarla aralarında ağız dalaşından, dövüşmeye varan kavgalar...

Levent Şahverdi Arşivi

Bir değil, beş değil, on değil; onlarca sandal, müz'iç sinekler gibi inatçı ve ısrarlı, kruvazörlerin çevresine dolaşmaktadır. Zırhlıların güvertesinden mürettebat, aşağıya bağırıp çağırıyor: sandalların hışırtılı, kürek sesleri, bineyim derken suya düşenlerin, bağırışları.

Çünkü suya düşen az değil! İngiliz Iran Duke zırhlısı, etrafına üşüşmüş sandallara ve içindekilere, kesinlikle ilgi göstermiyor: İndirilmiş iskeleleri, yukarı çektiler; sandallardaki çaresiz Rumlar, sunturlu küfürler ederek, geminin demir zincirinden, bordasından, küpeşelere ulaşmaya çabalıyor; çoğu, denize düşüyorlar.

King George zırhlısında, daha da zalim bir gösteri: iskeleler alınmadan, nasılsa merdivenlere sarılmış Rumları; bahriye silahendazları, süngülü tüfekleriyle iterek, bazılarını denize, bazılarını doğrudan sandalların üzerine düşürmektedirler: bir sandal bu yüzden alabora oldu; içindekiler Körfez'in, artık eflatunu koyulaşmış sularına dağıldılar.

Başkumandanlık Umumi Karargâhı. Yaverlerin odasında telefon ısrarla çalıyor, ilgilenen yok: Salih Bey, Cevat Abbas Bey, Halide 'Onbaşı': öteki masanın yakınındalar; sigara dumanlarını sağa sola dağıtan, el kol hareketleriyle, galiba tartışıyorlar. Muzaffer Bey, gruptan kopmuştu, telefona geliyor.

"...Efendim buyurun...Umumi Karargâh, Yaver Muzaffer..."

Dinledikçe, ilgisi çoğaldı; bir ara gülümseyerek:

"...ah, siz miydiniz?" dedi, "...nasıl efendim, Paşa hazretlerine mi?.. Yok yok, karargâhı terketmeyi düşünmüyor Ham'fendi... Mamafih, bir zaman-ı münasipte teklifinizi kendisine arzederim efendim..."

Levent Şahverdi Arşivi

Muzaffer Bey telefonu kapattı, bir an gözleri daldı: pencerelerden sahildeki kalabalık göze çarpıyor; gurubun eflâtun ve mor alacasında gittikçe silinen, birbiriyle artık ışıkla işaretleşen gemilere dalıyor: sular karardıkça, vaziyetin vahameti artmaktadır; kruvazörlerden önce birinin, sonra bir başkasının projektörü yanmasın mı? Işık hüzmeleri, büyülü birer el gibi, sandalları ve kıyıyı taramaya başlıyor.

Oda da, enikonu karanlık; o az önce ayrıldığı gurubun yanına dönerken, Ali Çavuş, kapıdan uzanıp elektrik düğmesine bastı: birden, irkiltici o aydınlık.

Seryaver Salih Bey, galiba endişeli; sanki daha çok Halide Edip Hanım'a konuşuyor: "...bina yeterince mahfuz değil, tehdit altındadır: alevler I. Kordon'u yalamaya başladı, Aya Yukla tutuşmuş, ortalıkta duman kokusu..."

Muzaffer Bey'in gülümseyerek yaklaştığını görünce, ona dönerek soracaktır: "...mühim bir şey mi, Muzaffer?.."

"...bir manada, mühim, bir manada değil!.. Muammer Bey'in kerimesi ham'fendi... Paşa'ya davetini tekrarladı... Yangını görüyormuş da!.."

Halide Edip, gülümseyerek araya girdi:

"...Paşa bu hanımdan bahsetmişti: resmini madalyonunda saklıyormuş..." Biraz dalgın ilâve ediyor: "...bilmem ama, hoşuna gitmiş gibiydi..."

Cevat Abbas teklifi ciddiye almıştı:

"...hakikatı halde, teklif mantıkî, mesele Gâzi'yi iknâ edebilmekte... Gazetacı beylerle, sohbeti koyulaştırdılar..."

Halide Hanım'a dönüp, rica ediyor: "...ham'fendi, biz hepimiz, boyumuzun ölçüsünü aldık... Bir kere de siz tecrübe etseydiniz?.."

Mustafa Kemal Paşa, odasında ayakta, yalının penceresi önünde idi; camlardan bakıyor; itilâf do-

Levent Şahverdi Arşivi

nanması kruvazörlerinin karanlığı tarayan projektörleri, tam o esnada, pencereyi yaladı, bu yoğun ışıkla, Gâzi'nin profili bir an yaldızlanır. Eliyle onları göstererek, dedi ki:

"...efendiler... İngiltere ile hâl-i harb de olmasaydık...söyler misiniz, bu donanma bu körfezde bulunabilir miydi? İngiltere ile, yüz kere, bin kere hâl-i harb-deyiz, biz!.."

Gâzi, karanlıkta projektörlerini, bazen denizdeki sandallar ve mülteciler; bazen kordonboyu kalabalığı üzerinde dolaştıran, itilâf donanmasını, iki parmağı arasında sigarasını tuttuğu, sağ eliyle gösteriyordu; sol eli, âdeti üzere, pantolonunun cebindedir

Dönüp masanın başına yürürken, sesinde aynı ciddiyetle:

"...İngiltere'nin teşvik, tahrik, hatta takviyesi olmasaydı...Yunanistan, İzmir'i işgâle tevessül edebilir miydi?.. Efendiler, şunu bilesiniz ki şark-ı kâripde, Londra'dan habersiz, bir sinek dahi uçamaz..."

Masasının karşısında, ayağa kalkmış İstanbullu gazeteciler ellerinde bloknotları, not alıyorlardı. Yakup Kadri, bir sual sordu:

"...binaenaleyh, Ankara'nın nokta-i nazarı bu merkezdedir, diyebilir miyiz Paşam?"

Mustafa Kemal Paşa, sigarasının dumanları arasından, cevap veriyor: "...ona ne şüphe!.."

Sigarayı tutan sağ elini, projektörün yeniden yaladığı pencereye uzatıp, sesinde gizli bir hiddetle ilâve edecektir:

"...hakikat şudur ki...İzmir'in istirdâtını müteâkib...bu işgal donanması Körfez'den defolup gitmeliydi..."

Paşa'nın son söyledikleri öyle yoğun bir hiddeti içeriyordu, ani bir sessizlik oluşuyor; Gâzi, küçülmüş sigarasını masadaki kül tablasına bastırıp. Âdeta ezi-

Levent Şahverdi Arşivi

yor. Projektör, camları yaladıkça, bir an onu ışığa boğmakta, sonra kararmaktadır. Gazeteciler, şaşkın ama saygılı, bakışıyorlar; Paşa yüzünü tekrar onlara çevirdiğinde, gülümsüyordu; bir adım atarak, bu defa çok yumuşak, âdeta müşfik bir sesle dedi ki:

"...demek kalktınız be çuçuklar...ne güzel konuşurduk şurda!"

Falih Rıfkı Bey, cevap verdi: "...yangın hesapta yoktu Paşam... Kramerpalas da harikzededir... Karşıyaka'ya intikâlimiz mevzubahis oluyor...o sebebten..."

Mustafa Kemal Paşa, sözünü keserek Falih Rıfkı'ya:

"...jeneral Papulas..." diye soruyor, "...Aya Fotini Kilisesi'nde, bilir misin ne demiştir? Aynen şu cümleyi: 'Anadolu'yu terk mecburiyetinde kalırsak, geride bir yangın enkâzı bırakacağız!'"

Göğüs geçirerek, kendi kendine mırıldanıyor:

"...bunların gücü...ancak bu kadarına yeter!.."

Levent Şahverdi Arşivi

"...odur vre, kemal'dir bu!.."

Yangın, devasa bir heybet kazanmıştı: ateş, I. Kordon'a varmış, sahile dayanmıştır; yalazı gökyüzüne kıpkızıl yansımış, ne tarafa bakılsa, her şeyin üzerinde sanki fosforlu bir tül.

Körfez'deki donanmaya ait gemiler; aralarında, işaret lâmbalarıyla haberleşirken; bir yandan da projektörleri -büyülü, ışıktan duyargalar gibi,- denizdeki sandalları ve içindeki mültecileri; zaman zaman da Kordonboyu'nu yokluyor: kalın dumana boğulmuş, gösterişli bazı binalar ateş içindedir; etraflarındaki kalabalıkta paniğe dönüşen bir telâş, arazözlerin, uğursuz uğultusu...

İzmir Tiyatrosu, dört tarafından birden tutuşmuştu; boğum boğum duman kusuyor, bina iskeletinden ibaret kalmış!.. Alevler Fransız Konsoloshanesi'ne saldırıyor; önünde, büyük şaşkın ve telâşlı hayaletler ve iki kamyon: bazı evrak ve eşya kurtarılmaya çalışılıyor; bu arada, fotograf makineleriyle 'faciayı' tesbite uğraşan, ecnebi iki gazeteci: Marie-Laure Oiselet ve Jimmy Fowler.

Otel Kramerpalas'ın çatısı tutuşmuş, camları tuz parça, alevden ejderha dilleri pencerelerinden, başka binalara uzanıyor; kapısı önünde ve çevresinde, aynı şaşkın, korkmuş ve bağırıp çağıran kalabalık. Oysa alevler İtalyan Konsoloshanesi'ni arkasından kuşatmışa ben-

Levent Şahverdi Arşivi

zer; İtalyan Mektebi'nin damına tırmanmış İtalyan bahriyelileri, İtalyan zırhlısı Vittorio Emmanuele'ye ışıkla işaret veriyorlar: yangının gelişme safhaları bildiriliyor.

En önemlisi, Başkumandanlık Umumi Karargâhı olarak kullanılan binanın da yanıyor olması, cümle kapısı önüne, iki askeri kamyon, birkaç araba yanaştırılmış; içerden zâbit ve çavuşlar, kamyonlara bazı önemli evrak ve malzemeyi taşıyorlar. Türk neferleri, binayı kordona almış.

İzmirlilerin Gâzi'ye armağan ettiği kırmızı otomobil, ortalarda görünmüyor, yeri boş, sırılsıklam.

Kordon'dan Konak'a doğru giden cadde; rıhtıma yığılmış, kavga gürültü, sandalcılarla anlaşmaya çalışan; yangın kaçağı Rumlarla, öylesine dolu ki, içinden geçmek âdeta imkan harici! bu imkânsızlığı, sürekli korna çalarak dağıtmaya çalışan, silahlı piyade yüklü bir askeri kamyon, onun ardından Gâzi'nin kırmızı otomobili; arkasında, birkaç askeri araba daha, Göztepe istikâmetinde ilerlemeye çalışıyorlar: kalabalık sık, asabî hatta vahşi, arabaların ilerleyişi bu yüzden, son derece yavaş...

Gâzi'nin arabasına, kamyonun yarıp yol açtığı kalabalık, arabalar geçtikten sonra hızla kapanıyor; enine boyuna, gergin bir dalgalanma! Yerli Rumlardan, yaşlıca biri, arabasındaki Mustafa Kemal Paşa'yı tanımasın mı? Eliyle göstererek, ilk bağıran o; ona uyup, arabaya dehşetle bakan, kadınlı erkekli Rumlar bariz bir korkuyla geri çekilip, bağırıyorlar:

"...Odur vre, Kemal'dir bu!.."

"...asto diavolo!.."*

* Yan. "... Canın Cehenneme!.."

Levent Şahverdi Arşivi

"...Kemal'dir, ne, Kemal'in ta kendisi!.."

Bu öfkeli kalabalığı yarıp geçen, askeri kamyon ve arabalar; dalgalanan insan yığını arasından, Konak-Göztepe istikâmetine uzaklaşıyorlar.

O sıralar, Göztepe korusunda, bir puhu kuşu peydah olmuştu; karanlık bastırdı mı, aralıklı olarak ötüyor: duyanların huzurunu kaçırıyor: halk bunun, bir felâket işareti olduğuna inanmıştır da! Zaten köşkler konaklar, yeni inşa edildiğinden, hayli seyrek! durup durup başlayan, gece böceklerinin cızırtısı; uzak köpekler.

Göztepe'deki büyük çiçek bahçesi içinde; çifte merdivenli, verandalı köşk; aydınlık pencereleriyle, bir huzur yuvası hissini veriyor. Köşkün bahçesi, ne kadar bakımlı: yörenin bütün çiçekleri var: güller, karanfiller, aslanağızları, küpe çiçekleri, hercai menekşeler, mor sarmaşıklar, vs.

Köşkün verandasında, az önce misafirlerin ağırlandığı besbelli: hasır koltukları, evin uşağı yerli yerine koydu; sıra, kul tablalarını boşaltıp, kirli, içki bardaklarını kaldırmaktadır.

Köşkün balkonlu salonu, çarpıcı ve çoğu ecnebi işi mobilyalarıyla, 'alafranga' döşenmiş bir salon: Mustafa Kemal Paşa ile Latife, salonda yalnız; yalnız ve ayakta, ağır ağır balkona doğru yürüyorlar; Gâzi, konağa gelirken sivil giyinmişti; kendine mahsus, o şıklık içindedir; Latife, Avrupalı bir genç kız havası uyandırıyor, sade fakat etkileyici.

Gâzi, konağın ihtişamından etkilenmişti; iki parmağı arasında tuttuğu sigarasıyla, etrafı göstererek, dedi ki:

"...eviniz Latife Hanım, ev değil bir malikâne...

Levent Şahverdi Arşivi

Gülümseyerek ekledi: "...bizim ömrümüz malum, karargâhlarda geçtiğinden..."

Sustu, cümlesini tamamlamadı. Latife atılıyor:

"...hiçbir ev, hiçbir surette, size lâyık olamaz Paşa Hazretleri!.. Mamafih, davetime icabetinizi, yangın felâketine medyunum galiba..."

Arkasından, önüne geldikleri balkon kapısını işaret ederek, ekleyecektir:

"...balkona buyurmaz mıydınız? Yangını görebiliriz..."

Paşa ile Latife, açık balkona çıkıyorlar; hayli geniş, iki hasır koltuk, bir masa; üzerindeki vazoda, karanfiller. Latife çıkar çıkmaz, eliyle işaret ederek: "...bakar mısınız lütfen?" diyor, "...kızıllığı âdeta semayı kaplamış..."

Etraf o kadar sessiz ve ıssız ki, gece böceklerinin cızırtısı, sanki elle tutulur hale geliyor. Uzaktan bir yerden, Puhu Kuşu'nun insanın içini karartan, garip seslenişi.

Balkonu, sarmaşıklar kuşatmış, ufukta yangın yalazıyla kızıla dönmüş gökyüzü: yer yer, çilek pembesi, yer yer elma kırmızısı; ortalarında bir yerden, kızgın çelik pırıltıları saçıyor. Mustafa Kemal, kısa bir süre bunu seyretti, sonra Latife'ye dönerek:

"...hakikatte korktuğum da bu idi, başıma geldi: İzmir'i istirdat ederken, ızrar etmek korkusu..."

Latife, cevap vermedi; yangının kızıllığı onu büyülemiş görünüyordu: dalmış ve mahzun görünmektedir; Paşa, âdeta gözlerini arayıp, soracaktır:

"...yangın sahasında, sakın ailenize ait emlâk olmasın?.."

Latife, kırık bir sesle cevap verdi:

"...emlâkimizin kısm-ı âzamı, oralarda yanıyor efendim..."

Levent Şahverdi Arşivi

Gâzi, belirgin bir şekilde, üzgün aynı zemanda meraklı, Latife'ye eğiliyor.

"...ziyadesiyle müteessirim, telâfisi mevzuunda..."

Durakladı, başka, hatta duygusal bir sesle:

"...fakat siz ağlıyorsunuz!.."

Latife, parmağının ucuyla, kirpiklerindeki gözyaşı damlasını alırken, gülümseyecektir.

"...evet, Paşa Hazretleri, ağlıyorum: lâkin göz yaşlarım yananın, yakılanın hicranından mütevellit değildir; meserretimden ağlıyorum: yanan, varsın yansın: sizin sadece mevcudiyetiniz bile, bizi saadete garketmeye kâfidir..."

Mustafa Kemal Paşa, sağ elini uzatıp, genç kızın öteki kirpiğindeki gözyaşı damlasını, küçük parmağıyla aldı; bir çocuğa hitap ediyormuş gibi, müşfik ve anlayışlı:

"...beri bak, çucuk!.." dedi, "...ağlamaya hiç gelemem, yüreğim yufkadır...bilesin..."

Latife, ağlayabildiği kolaylıkla, afacan bir kız çocuğu gülüşüne geçebiliyor: cevabını, kirpiklerinde gözyaşlarının pırıltısı, hatta hafif bir de reverans yaparak mübalağalı, yapmacık bir resmiyetle dedi ki:

"O halde Paşa Hazretleri...bendeniz de size tebşir ediyorum...İzmir'in istirdâtı şerefine, bir resmi kabul tertipledim...şeref misafiri zât-ı âliniz olacaksınız..."

Levent Şahverdi Arşivi

"...peki, fikriye ne olacak?.."

Göztepe'deki Köşk'un bahçe kapısından, o gece, biri kadın, üç kişilik bir davetli grubu, içeriye giriyordu; onları, genç bir yaver, Rusûhî Bey, bir de konağın vekilharcı karşılıyorlar. Hemen arkasından, bir başka fayton; durunca, içinden Le Temps Muhabiri Marie-Laure Oiselet ile New York Times Muhabiri Jımmy Fowler iniyor: ikisi de, böyle bir resmi kabule uygun giyinmiş, hele Marie-Laure'un tuvaletine diyecek yok, ne de olsa Paris şıklığı!

Jimmy Fowler, piposunu ağzından eline aldı: Yaver Rusûhî Bey'e hafif bir baş selâmı verdi, arkasından kötü bir Türkçeyle kendilerini tanıtıyor, Marie-Laure'u işaret ederek:

"Matmazel Oiselet," diyor, "...Le Temps gazetesinden...Paris!..Ben Fowler...Jimmy Fowler, New-York Times Muhabiri..."

Rusûhî Bey, kibar ve nazık gülümsüyordu:

"...safa geldiniz, efendim... Reuter Ajansı'ndan Edwinn J. Hanson ile Daily Mail'den Ward Prays, size tekâddüm ettiler... Yalnız olmayacaksınız!.."

Edwinn Jay adını işitince, iki gazeteci, hayret ve biraz da öfkeyle bakışıyorlar; ikisinin dudaklarından, aynı anda, aynı kelimeler dökülüyor:

"...Edd.Jay mi?.. Ah, işte bu olamaz!.. Vay alçak vay!.."

Levent Şahverdi Arşivi

Köşkün, büyük kabul salonu; hol ve verandadaki davetli kalabalığının, yumuşak ve kibar uğultusu içindedir; ayrıca, ceviz mobilyalı şahane gramofondan, yayılan müzik: Mistinguette, ya da Josephine Baker'den şarkılar; bazen de, rüya gibi, Viyana valsleri...

Edwinn Jay, sinek kaydı traş olmuş, kısa ve tıknaz; yanı başında bir kadın ve bir erkek; ellerinde viski bardakları, sohbet ediyorlar. Kadın, bütün dişleriyle bembeyaz gülen; ırice yapılı, sarışın ve aydınlık yüzlü, Miss Claire Sheridan, ünlü bir heykeltıraş imiş; erkek, Daily Mail Muhabiri Ward Prays: gözünde tek gözlüğü, basbayağı spor giyimli, esmer bir İngiliz. Yoksa İskoç filân mı?

O sırada, biraz da taklidini yaparak, diyor ki:

"...bizim konsolos, Kemal'den ne istemiş, duydunuz mu? İzmir'deki Rum, Ermeni ve İtilâf devletleri tebaasının, emniyette olduklarına dair, teminat..."

Edwinn Jay güldü: "...ayıplayamam: muhatabını tanımıyor?"

Miss Sheridan, merak etmişti: "...aldığı cevap n'olmuş, peki? Onu biliyor musunuz?"

Edwinn Jay, dudak büktü: "...bilmiyorum, Miss Sheridan... Ama, küstahça olduğundan eminim!.."

O sırada, Türk gazetecileri grubu, arkadan onlara doğru geliyordu; Falih Rıfkı Bey, gülerek lâfa karıştı:

"Bu, tarz-ı telâkkiye göre değişir, azizim Jay! Bizce cevap dürüsttür, çok da yerindedir..."

Sonra öteki iki misafire dönüyor: "...Gâzi Hazretleri, endişeye mahal olmadığını söyledi: haklıdır: İzmir'de herkesin, Meclis'in teminatı altında olduğu, bir hakikat!.."

Yakup Kadri Bey, Edwinn Jay'e dönmüştü:

"...Bilir misiniz..." diye sordu, "bizce küstahça olan, asıl Konsolos cenaplarının buna verdiği cevaptır..."

Levent Şahverdi Arşivi

Miss Sheridan içkisini yudumluyordu, bardağı dudaklarından çekerek soracaktır:

"Ay, meraktan öleceğim... Lütfen böyle, bilmece gibi konuşmasanıza..."

Miss Sheridan'ın beklediği açıklamayı, Asım Us yapacaktı: "...Konsolos Bey, Körfez'deki donanmanın şehre müteveccih toplarını gösterip, 'Bu teminâtı temin edecek gücümüz var,' demiş..."

Ward Prays, tek gözlüğünü, müstehzi bir tebessümle eline almıştı; söze karıştı:

"... Kemal'in cevabı, bence, hak edilmiş bir cevaptır."

Falih Rıfkı Bey. Önce ona: "...bence de!" dedi. Sonra Miss Sheridan'a dönerek, Gâzi'nin cevabını tekrarladı:

"...diyor ki, 'Bir müstemlekenizde değil, bizim vatanımızda bulunuyorsunuz; ben, donanmanızın çekip gitmesini intizar etmekteyim, aksi halde'..."

Miss Sheridan, kadınlara mahsus bir hayranlıkla: "...şimdi anladım..." dedi ve ilâve etti: "...ve donanma çekip gidiyor..."

Türk gazeteciler, kadının, pek de beklemedikleri hayranlığına gülüyorlar. O sırada, Miss Sheridan'm gözleri kapıdan girmekte olan birine takılmıştı; ciddi bir merak, hatta aşırı bir tecessüsle, Türk gazetecilerine eğilerek sordu.

"...Who is she, please?.."

Herkes, Miss Sheridan'ın baktığı tarafa dönüyor.

Salonun giriş kapısından içeriye, başında astragan kalpağı, ayağında pırıl pırıl çizmeleri; üzerinde nefer kılığı, kolunda onbaşı rütbesiyle, Halide Edip Hanım giriyordu.

Salondaki kalabalık misafirler, gümüş tepsilerle içki servisi yapan, siyah elbiseli, beyaz eldivenli garson-

Levent Şahverdi Arşivi

lardan; İzmir'in tanınmış bazı Türk ailelerinden, yabancı ve yerli gazetecilerden; ve tabii, epeyce kalpaklı asker ve sivilden oluşmuştu: Ankara takımı.

Halide Onbaşı, İsmet ve Fevzi Paşaların bulunduğu tarafa yürüyordu; sağdan soldan saygıyla eğilenler, selâm verenler vs... İsmet paşa, onu görünce, gülümsedi, elini uzatıyor, samimiyetle el sıkışıyorlar: sonra aralarında üçlü bir sohbet başladı.

Yok yok, beraber olduğu gazeteci grubundan kopan, Miss Sheridan rahat -hatta biraz fazla rahat- ve geniş gülüşüyle, Halide Onbaşı'ya doğru gelmektedir: iki ünlü sanatçı kadın, el kol işaretleriyle, İngilizce bir konuşmaya daldılar; Halide Hanım, Miss Sheridan'ı göstererek, İsmet ve Fevzi Paşalar'a bir şeyler söylüyordu ki, salonda bir alkış kopacaktır: hayli hafif başlayıp, gittikçe yükselen bir alkış!

Herkes gibi, onlar da gözlerini merdivene çeviriyor.

Merdivenin üst basamağında, inanılmaz bir Mustafa Kemal Paşa, mütebessim görünmüştür: beyaz bir kafkas gömleği giymiş, beli kemerli siyah kadife pantolon, ayağında siyah rugan botlar. Hemen arkasından, yaverleri Salih ve Muzaffer Beyler geliyordu.

Gâzi merdivenleri mahcup, neredeyse utangaç adımlarla iniyor; kalabalığı başıyla selâmlayarak, paşaların grubuna yürüdüğü sırada merdivenin başında, gerçek bir Fransız şıklığı içindeki Latife Hanım belirmişti: başına siyah bir tül sarmış, yakası volanlı, dantel manşetli ipek bluz; uzun siyah, arkası godeli ipek bir eteklik ve yüksek topuklu beyaz iskarpinler. O da gülümseyerek ağır ağır iniyordu ama, salonda dikkatin dağılmış olduğunu fark edince, tebessümü silinecektir.

Levent Şahverdi Arşivi

Gâzi, Paşaların arasında, mutlu ve memnun. Miss Sheridan gizleyemediği bir tecessüsle, gözlerini ondan alamıyor; Paşa, Fevzi Paşa'dan Halide Hanım'a dönerek, onu gösterip sordu:

"... kim bu şahane madam? O da nereden çıktı?"

"...Miss Sheridan, heykeltraş imiş, Paşam! Söylediğine bakılırsa, Mister Churchill'in de yeğeni olurmuş!.."

Ismet Paşa, cümleyi tamamladı: "...Moskova'dan geliyor...Lenin'in büstünü yapmış..."

Fevzi Paşa, bıyıklarının altından gülerek, Gâzi'ye takılıyordu: "...anlaşılan, sıra zât-ı âlinizdedir..."

Latife, arada kaybolmuşluk hissinden tedirgindi, yüzünden bir kıskançlık gölgesi, geçti geçiyor; yürüyüp, Gâzi'ye dedi ki:

"...emrederseniz, soframız hazır, Paşa Hazretleri!.."

Mustafa Kemal Paşa, keyifle döndü, önce onları tanıştırdı:

"...ya öyle mi, demek hazır!? Alâ!.. Halide Onbaşı, bu zarif hanımefendi, Latife Muammer Hanım: ev sahibemiz!.."

"...müşerref oldum, efendim!.."

Mustafa Kemal Paşa, bu defa Latife'ye dönmüştü:

"...tahmin edeceğiniz üzere, bu da bizim Halide Onbaşı'mızdır ki, ordularımızın uğuru ve gururudur..."

Gâzi daha sonra, Latife Hanım'ın boynundaki madalyonu tutup, Halide Edip Hanım'a gösterecekti.

"...malum-u âliniz, bu madalyonda benim fotoğrafım mahfuz..." Güldü, "...zannımca, size arzetmiştim," dedi.

Latife Hanım'ın yüzünden, hayal gibi belli belirsiz, bir hoşnutsuzluk geçiyor. Halide Edip Hanım, yürümeye başlayan Gâzi'ye ayak uydururken, Latife'yi dikkatle süzerek, madalyon olayını değerlendirecektir.

Levent Şahverdi Arşivi

"...ne zarif bir jest!.."

Gâzi başta olmak üzere, grup yemek salonuna doğrulmuştu; onları gören davetliler de, birer ikişer, bazıları gruplar halinde aynı istikâmete yöneliyorlar.

Muazzam, kristal avizelerin altında, -biri önde, öbürü arkada,- iki muhteşem masa hazırlanmıştı. Siyah giyimli, beyaz eldivenli garsonlar servis yapıyor. Kolalı masa örtüleri, beyaz ve işlemeli; şamdanlar, çatal bıçak takımları gümüş; sürahi ve bardaklar, kristal; tabaklar, Sevres porseleni: herşey göz kamaştırıyor.

Öndeki masanın başına Mustafa Kemal Paşa oturmuştu, sağına Latife'yi almış; karşısında, Halide Edip Hanım; onun sağında Fevzi, solunda Ismet Paşa; Fevzi Paşa'dan itibaren Ruşen Eşref ve diğer, Ismet Paşa'dan itibaren Falih Rıfkı ve diğer misafirler.

Ecnebi gazeteciler, Miss Sheridan, Marie-Laure Oiselet, Edwinn Jay, Jimmy Fowler, Ward Prays ve başkaları, öteki masaya oturtulmuşlar: gülüşâhenk, yenilip içiliyor.

Gâzi sofraya oturmuştur ama, âdeti üzere, beyaz peynir, kavun ve leblebi ile rakısını içmektedir; bir ara kadehini ona doğru kaldırarak Halide Edip Hanım'a hitap ediyor.

"...hanımefendi...malum-u âliniz bu ziyafet, İzmir'in istirdadı şerefine veriliyor...acaba lütfeder, siz de bir kadeh içer miydiniz?.."

Halide Edip güldü: "...maalmemnuniye, Paşam... şu var ki rakı mutadım değildir...şampanya mümkün olsaydı..."

Mustafa Kemal Paşa, sözünü keserek dedi ki: "bu da ne demek?.." Latife'ye dönerek; biraz da buyurur gibi, "...derhal!.."dedi.

Levent Şahverdi Arşivi

Latife'nin, garsona anlamlı bakışı, buz kovasında hazır bekletilen şişeyle, Halide Edip Hanım'a ve Latife'ye, servis yapılmasını sağlamıştı. O sırada Gâzi, Halide Edib Hanım'ı, başıyla misafirlerine gösterip, diyordu ki:

"...hanımefendiyle, iki eski âşına sayılırız, bununla beraber, bilesiniz ki...huzurunda, ilk defa rakı içmekteyim..."

Kadehini kaldırdı: "...İzmir'in istirdâdı şerefine!.."

Masada bütün kadehler, aynı anda kalkıyor.

Garsonlar, yemekten sonra, kahve servisine geçtiler: gümüş tepsilerdeki sırlı fincanlarda, -az şekerli, çok şekerli, sade- ama mutlaka köpüklü kahveler. Misafirlerin kimisi koltuklara yayılmış, kimisi ayak üstü bir sohbete dolaşmışlar; kimisi, balkonda gecenin seyrindedir: garsonlar, onlardan onlara, dağılıyorlar. Bu arada yeniden gramofon: hafif müzik plakları, daha ziyade yaylı çalgılar; ya da Çardaş Fürstin!

Gâzi, az önceki grupla oturmuş, içkisine devam ediyor: sehpanın üzerinde, beyaz peynir, kavun leblebi tabağı, ayrıca rakı sürahisi ve kadehi. Koltuklarda, Fevzi ve İsmet Paşalar, Latife Hanım, Halide 'Onbaşı'. O, sigarasının, duman helezonları arasında, bir görünüyor, bir kayboluyor. Garsonun kahveleri getirdiği esnada, aralarında ilginç muhabbet sürmektedir.

Mustafa Kemal Paşa, Halide Edip Hanım'a diyor ki:

"...hanımefendi, onca hizmetinize mukâbil, Hoca Paşamız sizi terfi ettirmedi mi? Rütbeniz, neden hâlâ onbaşı?.."

Halide Edip Hanım, kahvesini alıyordu:

"...doğrudur, kumandanım..." dedi, "...başka bir yemek esnasında, lütfedip, 'seni başçavuş yaptım,' buyurmuşlardı..."

Levent Şahverdi Arşivi

Fevzi Paşa, kahvesi elinde, babacan tebessümüyle, Mustafa Kemal Paşa'ya eğildi: "...cevap olarak ne dese beğenirsin? Dedi ki, 'halk bana onbaşılığı yakıştırıyor, bırakın onbaşı kalayım!'..."

Muhavereyi donuk bir gülümseme, biraz da kıskanç bir alâkayla izleyen Latife, derhal ayağa kalkıp, Halide Edip'in başına dikiliyor:

"...izninizle, ceketinizi rica edebilir miyim? Lütfen!.."

Gülerek, Gâzi'ye bakıp, ekliyor: "...Paşa Hazretleri'nin emrini yerine getirelim..."

Halide Edip şaşırmış: "...zahmet olmayacak mı?"

Gönülsüz de olsa, o ceketini çıkarırken; İsmet Paşa ile Fevzi Paşa, aralarında fısıldaşıyorlardı. İsmet Paşa, dudaklarında imalı bir tebessüm, Fevzi Paşa'ya yaklaşıp, alçak sesle soruyor:

"...siz ne buyuruyorsunuz? Dediğim yanlış mıdır?.."

"...ne diyebilirim: mükemmel!.. Yani, maksad-ı mahsusla soruyorsan?.."

İsmet Paşa güldü: "...maksâd-ı malumla sormuştum, Hoca Paşam...bu küçük hanım, dört ecnebi dil konuşuyor..."

Fevzi Paşa döndü; Mustafa Kemal Paşa'ya baktı:

"...orası, fikrimce haiz-i ehemmiyet değil!.. Lâkin Küçük hanım, Gâzi'ye gönül vermiş, burası âşikâr... Paşa'ya gelince...eh, zamanıdır..."

Geride, davetli gazetecilerin bulunduğu masa ve koltuklar, az ötelerinde, Edwinn Jay, Falih Rıfkı, Asım Us, Ward Prays oturmuş; Marie-Laure Oiselet; ağzında vazgeçilmez piposuyla, Jimmy Fowler; Miss Sheridan, Yakup Kadri, Asım Us ayaktadır; bazıları, garsondan kahve fincanlarını alıyor, bazıları almış; diğer bazıları ise, ellerinde içki bardakları, içmeyi sürdürüyorlar: sohbet koyulaşmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

Gözlerini, bir türlü Gâzi'den alamayan, Miss Sheridan durup durup, içini çekerek: "...oh my God!.." diyordu: "...ne profil, ne profil! Sanki Antik bir Yunan ilâhı, hiç farkı yok!..bir büstünü yapabilseydim, hayatımın eseri olurdu..."

Yakup Kadri'ye dönerek, asıl düşüncesini nihayet açıkladı:

"...belki siz vasıta olursanız..."

Yakup Kadri Bey, Marie-Laure'un yakacağı sigaraya ateş tutmuştu, yine de, Miss Sheridan'a cevap verdi:

"...keşki yapabilseydim, lâkin o Ruşen Bey'in işi, Miss... Ziyadesiyle müteessirim..."

Marie-Laure Oiselet, gümüş ağızlığını dudaklarının arasından çekti, dumanları ağız dolusu bırakıyor:

"...benim ricam, çok daha mütevazı, hem de zahmetsiz, talebim, Monsieur Kadri..."

Kirpiklerini kısmış, su mavisi gözleriyle; Gâzi'yi, alıcı bir kuş gibi süzüyordu:

"...İzmir fatihiyle sadece bir mülâkat... Hepsi bu kadar!"

Çapkın gülümseyerek ekledi:

"...Ankara'da lütuflarını esirgememişlerdi. Hem bildiğiniz gibi, Le Temps gazetesinin nüfuzu..."

Yakup Kadri Bey, nazik ve çaresiz, Falih Rıfkı Bey'i gösteriyor: "...vakıa ben ve dostum, yarın için bir mülâkat sözü aldık Matmazel, fakat...sizin için bilmem ki..."

Sözünü askıda bırakıp, omuzlarını kaldırdı.

Falih Rıfkı Bey, Ward Prays'la bir konuşmaya dalmıştır; yanı başlarında Reuter Muhabiri Edwinn Jay, merakla onları izliyor. Ward Prays, tek gözlüğü pırıl pırıl, elinde:

"...bence mantıkî olan..." diyor, "...Kemal'in ordularına, artık 'dur' emrini vermesidir...aksine bir hareketi, vahameti, dünya mikyasında yükseltecektir..."

Levent Şahverdi Arşivi

Falih Rıfkı Bey, hayli müstehzi cevap verdi:

"...siz ne diyorsunuz, Mister? Ateşle durduramadığınız bir güç, lâfla mı duracak?.."

O sırada gramofon susmuştu; Viyana valsleri yerine, bir tıngırtı işitiliyor; bir bağlama, gelecek bir türküye yol mu göstermektedir? Falih Rıfkı Bey, oturduğu yerden Mustafa Kemal Paşa'yı görebiliyordu; yüzündeki istihza, yumuşak bir gülümseye dönüştü:

"...hem öyle görünüyor ki, şu ara Kemal çok daha ehemmiyet atfettiği, başka bir işle meşgul..."

Ali Çavuş, bağlamasını kucağına almış, Gâzi'ye yol gösteriyor.

Latife, Fevzi ve İsmet Paşa; çavuş rütbeli ceketini, henüz giymiş, Halide Edip Hanım; çepçevre kulak kesilmişler. O esnada gruba, Ruşen Eşref Bey, iltihak etti. Gâzi, çakırkeyifti; dudaklarında, varla yok arası, bir tebessüm; gözlerinde gizil, derin mavi, bir hasret; Ali Çavuş'u ve bağlamasını izliyordu: nitekim o, türkü havasına geçer geçmez; 'mat, yavaş, tatlı ve cazibeli sesiyle', söylemeye başlayacaktı.

"Manastır'ın ortasında var bir havuz /
canım havuz /
bu yurdun kızları /
hepsi de yavuz /
biz güler oynarız..."

O türkü söylemeye başladığı anda, salondaki hafif uğultu usulca hafifleyip, sonunda kaybolmuştu: artık sadece bağlama ve Gâzi'nin sesi: bu ses, her birini, başka bir çağrışıma götürüyor:

Mustafa Kemal, Manastır Askeri Rüştiyesi'ne o gun gelmiş; akşam ezanları okunuyor; üniforması bir boy büyük, kolları uzun, elleri kayıp; soğuk bir yağ-

Levent Şahverdi Arşivi

mur ince ince çiselemeye başladı; bu şehirde kimseyi tanımıyor: valdesi, üvey babasıyla evlenmemiş olsaydı, acaba Selânik'i bırakır, Manastır'a kaçar mıydı?

Türkü devam ettiği sırada, orada bulunanların hâlet-i ruhiyesi, zincirleme planlarla, birbirini izleyecektir:

Latife, alâkalı görünmekle birlikte, elinde tuttuğu bardağı sık sık dudaklarına götürüp şampanyasını yudumluyordu; zaten Paris'te, Salles Pleyelles'de ünlü keman virtüozö Jean-Jacques Masson'u dinlemeye gelmiş; üzerinde, bu gece giydiği tuvalet; zaman zaman, saçlarını 'a la garçonne' kestirmeyi düşünüyor; babası kızar belki...

Ismet Paşa, dalgın: gözleri sislenmiş, Yemen Cephesi'nde, ele geçirdikleri o İngiliz karargâhı; etraftan Arapça sesler, oysa o içerde, düşmanın giderken almayı unuttuğu, bir gramofon bulmuştur; hayatında Klasik Batı Müziği'ni, ilk defa o plaklardan dinliyor; oysa şimdi, üç telli saz refakatinde, eski bir Rumeli türküsü.

Fevzi Paşa, Suriye Cephesi'nde idi; Allenby Taarruzu'nun başladığı ilk günler; İngiliz tayyareleri, yukardan başlarına bomba yağdırıyor; piyade taarruzu başladı başlayacak; müfrezeleri son derece müşkül bir yerdedir, acaba çekilseler mi?

Halide Edip 'Onbaşı', fevkalâde tedirgin; sigarasından, üst üste nefesler çekiyor; salıverdiği dumanları, çevresinde boğum boğum, arasında âdeta kayıp: var mı yok mu, belli değil; sigarasından son bir nefes alıp, kül tablasına bastırınca belli oldu;

Türkü sona erdiği anda, salondan yükselen alkış herkesi, gerçekte olduğu yere geri getirecekti; öteki masalarda oturanlardan, ayaktaki gazetecilerden bazıları, tehalükle Gâzi'nin etrafını alıyorlar; Gâzi, bu yoğun ve sıcak alâkanın mutluluğunu yaşıyor; bunu Halide Onbaşı'yla paylaşmak istedi: hayret, koltuğu boş! Latife'ye döndü:

Levent Şahverdi Arşivi

"...Halide Hanım böyledir işte...bakarsın var, bakarsın yok...İngiliz usûlü sıvışmış, kimseye haber vermeden!.."

Göztepe'deki Köşk'den Konak Meydanı'na bir fayton gidiyordu; atların nal sesleri, faytoncunun kamçısı. Eylül karanlığı, is ve yanık kokuyor. Korudan yine, puhu kuşunun, dokunaklı sesi uzak uzak duyuldu: nedense uğursuz sayılır.

Halide Edip Hanım, kalpağının altında, ciddi; galiba biraz da mahzun, oturmuş; yanı başında Ismet Paşa, o da düşünceli; soruyor:

"...Muammer Bey'in kerimesini, nasıl buldunuz, hanımefendi?

Halide Edip Hanım'ın cevabı ciddi: "...maksad-ı mahsusla sorduysanız, münasiptir Paşam... Şayân-ı dikkat bir kız: hırslı ve iddialı intibâını veriyor... Kimbilir, belki Paşa'ya böylesi lâzım..."

İsmet Paşa, ağzını arar gibidir, fakat ihtiyatlı:

"...bahusus zekası ve ihatası, calib-i dikkat! Uşâkizadeler, asil bir aile... Gâzi'ye gelince..."

İsmet Paşa, aynı ihtiyat ve tecessüsle devam ediyor:

"....kabul edelim ki, her erkek gibi onun da, bir aile sahibi olmak, hakk-ı tabiisidir..."

Halide Edip Hanım, son derece dalgındı; gözlerinin önünde, bir hayal; Fikriye ile ilk tanıştıkları günün hayali: Ankara Darülmuallimi'nde, müdire hanımın makam odası; Fikriye, pencerenin önünde, arkası dönük, dışarısını seyrederek sigara içiyordu: ışık dışardan vurduğu için, görüntüsü, gölgeye dönüşmüş. Sigarasını dudaklarından ayırdı, başının iki yanından dumanlar yükseliyor.

Halide Hanım, kapıyı birden açmıştı; gülerek sordu:

Levent Şahverdi Arşivi

"...hani, nerde o?.."

Aynı anda, Fikriye o tarafa döndü; pencerenin aydınlığı, bu defa, arkasından vuruyordu; mütebessim, sigarasını yakınındaki kül tablasına bastırıp, ellerini uzatarak, Halide Edip Hanım'a doğru yürüyor; üzerinde nefti bir manto, içinde çağla rengi yün bir kazak, boynunda 'tarçınî' atkı; hafifçe çekik, uzun gözleri; yaprak yeşili.

Halide 'Onbaşı', artık İsmet Paşa'yı dinlemiyordu; kendi kendisine mırıldandı:

"...peki, ya Fikriye?.. O ne olacak?.."

Levent Şahverdi Arşivi

"...Dazdrastvuyet Lenin, Daztrastvuyet Trotskiy!.." *

Eylül ortalarına doğru, hava soğumuştu, akşam üstleri bayağı ayaz! Bazen varla yok arası, bazen gökyüzüne savrulmuş gibi duran, beyaz kaz tüyü bulutlar; narin, hatta kırılgan ve mahcup bir hilâlin, görünmesiyle kaybolması bir oluyor; o zaman, yeryüzüne yağan ateş kuşları, yıldızlar...

Vâlâ, üniversitenin kitaplığında, kendini yaptığı işe kaptırmıştı: kolay değil, herkesin Rusça sandığı Enternasyonal Marşı'nı, Fransızca aslıyla mukayese ederek, Türkçeye çeviriyor; çünkü gösteri yürüyüşleri, ya da toplantılarda, sıra marşa geldi mi, öteki öğrenciler büyük bir kolaylıkla kendi dillerinden okuyorlar; tek istisna, nakarattaki üçüncü mısra: o mısradaki Enternasyonal kelimesinin, hangi dille okunursa okunsun, aynı yerde olması şart!

Vâlâ, ilk kıt'ayı kolaylıkla geçmişti; nakaratın ilk iki mısraını da, zorlanmadan çevirdi; sıra üçüncüye gelince, durakhyor:

"...bu kavga, son kavgamız
vur, atıl, sıçra, yık...
enternasyonal..."

* "...Yaşasın Lenin, yaşasın Trotskiy!.."

Levent Şahverdi Arşivi

Evet, ama, nereye, nasıl bağlanacak? Si-Ya-U, tam bu tereddüdün üzerine geldi; onun ve Nâzım'ın en has arkadaşlarından biri, Çinli ama, Paris'de Sorbonne'u bitirmiş, Fransızcası mükemmel; 'şekilce ve ruhça gayet şık'; aslında o, 'uzun boylu alev saçlı, derin yeşil gözlü, bir Rus kadına âşık; aynı kadına, Nâzım da büyük yakınlık duyuyor ama, arkadaş hatırı bu, geri çekildi.

Si-Ya-U, Vâlâ'yı altüst edecek, bir müjde verecekti; nereden duyduysa duymuş, gülerek -güldü mü çekik gözleri, iki çizgiye dönüşüyor- dedi ki:

"...hadi gözün aydın! Kemal'in süvarisi, İzmir'e girmiş: Yunanlıları denize dökmüşler..."

Vâlâ ve Nâzım, Anadolu'daki durumun Türkiye lehine geliştiğini bilmiyor değillerdi ama, sonucun bu kadar hızlı alınacağını, düşünmemişlerdi hiç; belki de bu yüzden, Vâlâ'nın ilk tepkisi bir telâş; ilk sözü, başka bir soru oldu:

"...Nâzım duydu mu? Ne, hayır mı? Mutlaka haber vermeliyiz."

Kağıt, kalem, sözlük, kitap, önünde ne varsa, kaşla göz arasında toplamıştı; kütüphaneden çıktılar; Nâzım, üniversitenin konferans salonunda; Şura ve Lyolya'nın da yardımıyla, Asyalı öğrencilere Trotskiy için bestelenmiş, yeni marşı öğretiyordu:

"...dazdrestvuyet Lenin,
vojd revolutzi,
dazdrestvuyet Trotskiy
*vojd krasnii armi..."**

"...yaşasın Lenin
ihtilâlin lideri,
yaşasın Trotskiy,
Kızılordu'nun lideri!.."

Levent Şahverdi Arşivi

Şura, enine boyuna, genç bir kadın; gözlerinin içi, sanki güneş kırıntısı dolu, ışıl ışıl; kahkahası şuh, fıskiye gibi âniden fışkırdı mı, camları titretir; iri göğüsleri, ondan âdeta bağımsız, 'serazat' yaşıyorlar; kardeşi Ula, boyda posta ondan aşağı kalmıyorsa da, karakteri farklı: daha az samimi, daha çok resmi; gözlüklerinin ardından, aynı yeşil gözler, nedense biraz 'mesafelidir', yine de karşısındakini büyüler; bir farkı da, narin ve uzun parmakları arasından, sigarasının eksik olmayışı: nedense, 'zıvanasız' olanları tercih ediyor...

(*"...Lux Hotel'de, hostes ve tercüman vazifesi gören ve bütün büyük dilleri, ana dili gibi konuşan Lyolya ve Şura isimli ve asil menşeli iki güzel kız vardı. Nâzım, Şura ile; yahut Şura Nâzım ile son derece ilgilendi. Insiyatif hangisindendi bilmiyorum..."*

"..otelden ayrıldıktan sonra da, ileriki günlerde, dostluklarımız süregitti. Bu kız kardeşler, eski Osmanlı tâbiriyle, 'erbâb-ı seyif ve kalem'den idiler; yani hem silâhşör, hem edebiyatçı. Vrangel ordularında çarpışan babalarına ve ağabeylerine karşı; Kızılordu'da gönüllü askerlik edip, silâh atmışlar; ailenin erkeklerini, sınır dışına püskürtmüşler. Romanlardan fırlamış, iki kız. Şimdi muharebe olmadığı için, güzel sanatlarla uğraşıyorlardı. Lux Hotel'deki, bizim de sık sık gittiğimiz odaları, birçok şairin toplanma yeriydi: kulüp gibiydi...")

Nâzım, kalabalığın uğultusu arasında, Vâlâ'nın müjdesini önce anlayamadı; anlar anlamaz, ünlü 'sadrazam kalpağı'nı havaya fırlatıp; başta Şura ve Lyolya olmak üzere, önüne geleni sarılıp öpmeye daldı. Kimbilir belki de bu deli dolu sevinç; Rusya'ya geldiklerinden bu yana, için için yaşadıkları 'sukût-u hayaller silsilesi'nden, doğmuştu.

Levent Şahverdi Arşivi

İlk 'sukût-u hayal', hiç beklemedikleri birisinden geliyor; Bolu'da onları heyecanla besleyen, Ziya Hilmi, Ordu Merkezi'ndeki Hukuk Müşâvirliği'ne başlayınca, Trabzon'da her gün biraz daha 'ağzını değiştirmişti'; nihâyet, günün birinde dedi ki:

"...üçümüz birden gitmek olmaz! Sizin Kars'da muallim olmak bahaneniz var. Hâlen işsizsiniz. Bense burada Hukuk Müşâviriyim. Nasıl bir mucip sebeble size katılabilirim? Siz hele önden gidin, ben bilâhare, bir vesileyle arkanızdan gelirim..."

Gelmedi, fakat!

'Sükût-u hayaller silsilesi' -nereden nereye-, sanki İnebolu'daki 'Yüksek Kahve'nin, genizlerinde bırakmış olduğu demli çay, tömbeki, sigara dumanı ve marsık kokularıyla, sürüp gidiyor; çünkü 'Spartakistler'den Sadık Ahi Bey, Nâzım'la Vâlâ'yı dizinin dibine oturtmuş; sosyalizmi ve Sovyetler İttihadı'nın manasını anlatırken; menevişli nargilelerden, tömbeki; pirinç semaverlerden, demli çay; kalın sarılmış sigaralardan, ağır tütün kokusu, üstlerine yığılmış olurdu:

"...yeni içtimai nizamda, zengin fakir tefriki ebediyen kalkacak, bademe mevcut olmayacaktır!.."

Buğulu camlarda, kalın soğuk; önünden gelip geçenler, buğulu birer hayal; yoksa her şey, bir rüya mıydı?

"...derebeylik mefhumu, derebeylikten burjuvaziye, küçülerek intikâl etmiş bir mefhum; bu küçülme sosyalizmle sıfıra intikâl edecektir: yerini, 'içtimai aile' mefhumu alacaktır..."

Civar masalardan, müzmin tiryakilerin uzun öksürükleri, insanın asabını bozan tavla şakırtısı; yere düşen iki zar: 'cihar-ı du!'

"...para nedir, söyler misiniz bana? Yeni içtimai

Levent Şahverdi Arşivi

nizamda, paraya yer yoktur; çünkü tayin edici unsur, sa'ydır; bu, sahtekârlığın her çeşidini ortadan kaldıracak!.."

Nâzım ile Vâlâ, soğuk ve nemli Batum rıhtımına, ayak basar basmaz, acımasız gerçekle burun buruna gelmişlerdi: etraflarını hamallar sarmış, bavullarını taşımak için, aralarında kavga ediyorlar. Oteller, başka ve taşıması güç, bir 'sükût-u hayal'. Bilhassa onların indikleri, kahvehanede, elinde şakır şukur tesbihi, kumral bıyıkları fena halde sarkık, şüphe uyandıran birtakım Gürcüler; sert ve hızlı hareketleriyle, aralarında kim bilir neyi tartışan, karanlık ve asabî Ermeniler; bunlar ve daha kimler, ikisine de, başka, cidden yanlış, bir ülkeye geldikleri hissini veriyor.

Sokakta, yanı başlarından geçmişlerdi: küçük kızını elinden tutmuş, güle oynaya gezmeye götüren, bir anne ve baba; ailenin aynen sürdüğüne, açık bir işaret; çünkü şefkat, samimiyet ve sevgi, aynı. Dahası, zengin ve şaşaalı otellerin, parfüm kokan lobby'lerinde; sakalı Avrupa kırkılmış, tek gözlüklü 'monşerler', tombul mu tombul, baştan ayağa mücevher, 'madamların' ucu 'zıvanalı' sigaralarına, ateş uzatmaktadır.

Nâzım, kızıl sarı zülüfleri omuzlarına sarkmış, hem bunlardan, hem de bunları büsbütün katlanılmaz hale getiren, Nüzhet'le buluşamamanın öfkesinden, demişti ki: "...Aradığımız hiçbir şeyi yerinde bulamıyoruz? Bu işte vahim bir yanlışlık var, ama nerede?"

(*...önceleri Nâzım'ın ve benim, bu inkılâp memleketinde aradığımız bambaşka bir şeydi. Nâzım'la ben, Fransız İnkılâbı üzerinden, bizim Meşrutiyet'e tesir eden 'Hürriyet Prensibi'nin, etkisi altındaydık:*

Levent Şahverdi Arşivi

kapitalist memleketlerde hürriyet, iyi tatbik edilmiyor da, komünistliğin gâyesi, Hürriyet'i kayıtsız şartsız tatbik etmektir sanıyorduk. Moskova'ya hazır gelmişken, kendi anladığımız manadaki 'hürriyeti' iyice tatmak için, işlek bulvarlardan birinde, Puşkin heykeline yakın bir yerde; paltolarımızla değiştirdiğimiz, kaba kumaştan kaputlarımızı, kaldırıma serdik, yan geldik; ayaklarımızı, ahaliye uzattık. Gelip geçenler bize küçümseyerek baktılar...

...biz 1917 İnkılâbını, hürriyet ve hürriyetsizlik açısından yokladıkça, Âbit Âlimof meşhur tenkitçi ısligını çalıyor, bir gözünü kısıp, parmağını bize doğru sallıyordu: "...amma da anlamıyorsunuz sosyalistliği! Fransız İnkılâbı'nın umdesi olan 'burjuva hürriyeti' bambaşka şeydir; öylesi tüccara, genellikle kapitaliste lâzımdır. İşçi sınıfına birinci derecede lâzım olansa, teşkilâtlı, muntazam bir hayat yaşamaktır: işçiye ezilmemek, sömürülmemek hürriyeti gerektir: anladınız mı?.. ")

En büyük 'Sükût-u hayal', iki 'maceraperest' genci, Tiflis'de bekliyordu; Batum'daki Türklerden 'Taninci' Muhiddin Bey'in -ve bittabi kerimeleri Nuzhet Hanım'ın- Tiflis'de yaşadığını öğrenmişlerdi: Hotel d'Orient'da; yani lüks, zenginlerin itibar edeceği, konforlu bir otelde! Hayli zor ve rahatsız bir tren yolculuğundan sonra; Tiflis'e ayak basmalarıyla, soluğu bu otelde almaları bir oldu; oldu ama asıl büyük 'sükût-u hayal' onları orada bekliyordu..

Hemen bütün Avrupa dillerini, su gibi konuşan; resepsiyon görevlileri, üzülerek bildirdiler ki, 'Muhiddin Bey ve kerimeleri hanımefendi, trenle, Moskova'ya müteveccihen hareket etmiş bulunuyorlar'. Nâzım da, Vâlâ da, ayrı ayrı nedenlerden, yıkılmışlardı:

Levent Şahverdi Arşivi

Nâzım kendisini, hanidir Nüzhet'i görmeye hazırlamıştı ya, ümitleri boşa çıktı; Rusya'da 'Köşe Kapmaca' oynuyorlar! Vâlâ, geçimlerini sağlayacak paranın, cebinde ne kadar azaldığını bildiğinden üzülüyor. Neyse ki, burnu havada Maitre d'Hotel'in, nedense biraz da müstehzi ilâve ettiği son cümle, yüreklerine su serpecektir:

"...mamafih avdetleri kat'i, zira refikaları ve kayınvaldeleri hanımefendiler, buradadırlar: şu anda dairelerinde olmaları lâzım, arzu ederseniz ziyaretinizi onlara telefonla duyururuz: kim diyelim?"

"...isimlerimizi söyledik, telefonda hemen 'buyursunlar' cevabı gelmiş. Bizi oda kapısına kadar götürüyorlar, içeriye girince, o büyük ve görkemli salonda, gerçekte bir 'Saraylı' olan kayınvalde hanımla, Muhiddin Bey'in zevcesi Melâhat Hanım; bizi, ailelerinden hasret kaldıkları iki kişiymişiz gibi karşıladılar..."

"...iki 'dame' iki 'cavalier', sonra lokantaya indik: kolalı örtüler, gümüş takımlar; kimisi dört kişilik, kimisi on kişilik masalar. On kişilik masalarda oturanlardan bir grubu, bizimkiler selâmladı Melâhat Hanım, bunların 'Türk Komünistleri' olduğunu söylüyor; bizi masanın başında oturan sakallı zata takdim etti: '...Ahmet Cevat Bey, zât-ı âlinize, Nâzım'la Vâlâ'yı tanıtmak istiyorum!...İstanbul'dan gelmişler!'"

Yemek salonundaki ortam, basbayağı bir gece kulübü ortamı! Hele dip masalardan birisine, 'çariçe' gibi tek başına kurulmuş, o şahane kadın; onları, gündelik hayatın hırpalayıcı gerçeklerinden çok uzaklara sürüklüyor: üzerinde, crepe d'amour'dan siyah bir tu-

Levent Şahverdi Arşivi

valet, önünde sık sık yudumladığı, şampanya bardağı; kolunda, ilk bakışta oyuncakmış hissini veren bir süs köpeği (pekinois); hele dağınık ve zengin buğday sarışınlığıyla taban tabana zıt, bol kirpikli kocaman siyah gözleri yok mu, her erkeğin aklını başından alabilir.

Almadı da değil: yaylı sazlardan, birkaç da balalaykadan oluşan, küçük fakat etkileyici çalgı grubu; Rusça şarkıların en ünlüsünü çalmaya; sesi hiç de küçümsenemeyecek yakışıklı, 'bariton' şarkıcı söylemeye, koyuluyor: 'Oççi çorniya / Siyah Gözler'

"...oççi çorniya, oççi çorniya,
Oççi yasniya, ii praskirasniya..."

Nâzım, sanki büyülenmişti, gözlerini bir türlü kadından alamıyor; Ahmet Cevat 'Yoldaş'ın birer birer tanıttığı öteki 'yoldaşlar'ın isimleri, bir kulağından girip, öteki kulağından çıkıyordu:

"...Kayserili İsmail Hakkı Yoldaş; Kafkasya'daki Türk komünistlerin 'rehberi!'"

"...Zinetullah Nûşirevân Yoldaş, aslen Tatar, ama Türkiyeli'dir!.."

"...Abdurrahman Hoca, sabık tabur imamı; o da fırkamıza kayıtlıdır..."

Ahmet Cevat, zamanla gördüler ki gerçekten babacan, eli açık, yüreği temiz, samimiyeti su götürmez bir insandır; içi dışı birdi, o gün, -o gün de ne demek,- o sabah İttihatçıları yerin dibine batırır; akşamına, Talat Paşa'yı yere göğe koyamazdı; başka bir gün, Resulzade'nin 'İngilizciliğini' tartışır; Nerimanof'u cür'etkâr fakat saf bulurdu; ona göre bu sabah, Marksizm ve Vladimir İlyiç, 'dünyanın geleceği' idiyse, yarın elbette

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemal ve Kemalizm, Türkiye ve Türkler için, yeni bir ufuk demekti. Asıl insanı şaşırtan, Ahmet Cevat Yoldaş'ın bütün bu tartışmaları, aynı içtenlikle, gizli hesabı olmaksızın; hem de nasıl, hepsini konuşabildiği on bir dilden yapmış olması; tabii, o dikenli Giritli aksanı aynı kalmak şartıyla!..

(*"...talebeliğinde jöntürk diye yakalanıp, Fizan'a sürülmüş; Trablusgarp'dan Avrupa'ya kaçmış, Meşrutiyet'te kooperatifçilerin rehberi olmuştu. İşte şimdi de Kafkasya'da kitap ticareti, halı ticareti için gelmiş ama, Bolşevikler Kaf dağlarının arkasından bir yerden inivердikleri için, evdeki hesap çarşıya uymamış: satılabilen kitapların parasıyla, Türkiye'ye götürülmek üzere aldığı halılara, Bolşevik rejimince el konulmuştu. Hoca bununla uğraşır dururdu..."*)

Hemen her akşam, bir araya geliyorlardı; Nâzım'ı ve Vâlâ'yı, kimbilir belki de oğulları memlekette kaldığından, iyice benimsemişti; kısa sürede anlaşıldı ki, o gece sofrada tanıştırdıklarından, 'hiç hazzetmemekle' kalmıyor, ayrı ayrı, her birisinden nefret ediyordu; aklı fikri, gençlerle beraber Batum'a gitmekte, orada yeni bir Bolşevik hareketinin nüvesini oluşturmaktadır; bunu bir akşam üstü, sesini nedense bir hayli alçaltarak, açıkça söyledi:

"...evlatlarım! Arkadaşlarım! Burada Muhiddin'i, Mdivani'yi bekleyeceksiniz de, ne çıkacak? Gelecek hafta hep beraber Batum'a gidelim. Benim şahsi imkânlarım var, sizin geçiminizi temin ederim; Batum'da tanıdıklarım çoktur, sizlere iş de bulurum; beraber gidelim, oh benim çocuklarım!.."

Nâzım ve Vâlâ, birkaç gün sonra, parasızlıklarından yakınınca, 'şahsi imkânları'nın ne olduğunu, öğrendiler; o önce kahkahayı bastı, sonra yeleğini çözdü;

Levent Şahverdi Arşivi

çok üşüdüğünden midir nedir, üst üste giydiği kat kat ve renk renk yün fanilâlararını kaldırıp, 'belini sıkan acayip kemeri' ucundan açtı, altınlarını gösteriyor;

"...bakın sarı kızlara," dedi, "siz hiç merak etmeyin aç kalmayız!.."

...Kafkaslar, kızdırılmış devasa bir arı kovanı gibi, uğulduyordu; onların kendi aralarında oluşturdukları 'sosyal aile'; Batum-Tiflis-Bakû 'musellesi' içinde; köhne trenlerin canhıraş çığlıkları, ağır duman kokularıyla: istasyondan istasyona, mekik dokuyor: kimisinde, perde perde bastıran, çekirdekli bir yağmur; kimisinde dumanı üstünde, pirinç semaverler; kimisinde, yorgunluğuna yenilmiş, tahta sıralarda 'kestiren' yaşlı köylüler: dört dörtlük sakal, genizden horlama, öksürük!

Nereye gitmiş olsalar, Türkçe konuşulmaktaydı ama, hangı Türkçe, nasıl bir Türkçe? (*Özün neylemişsen, neylemişsen, ey pedersuhte?..*) Nerede, kimlerin 'meclisinde' olursa olsun, yaşayıp tartıştıkları, Kafkasları iyice çalkalamış olayların, ya nedeni, ya sonucu, ya da yankıları: öyleydi, yooo hayır öyle değildi, hakikatte şöyleydi, vs... Toplanalı hayli olmuş, Bâku 1. Doğu Halkları Kurultayı, heybeti, aldığı kararların kesinliğiyle, kimsenin gündeminden düşmüyor; her yerde, herkesin tartıştığı o ve sonuçlar; açış konuşmasında, hele Zinovyef Yoldaş'ın, altını bilhassa çizerek söyledikleri; başlı başına bir heyecan fırtınası koparıyor; uçsuz bucaksız 'Mazlumlar Dünyası' bir ayağa kalkarsa:

"...işte bu açık ve kesin anda, burada, Doğu Halkları Kurultayı'nda: Sovyetler Rusyası'nın, yani onun temsil ettiği dünya proleteryasının bir başka kılıcı da-

Levent Şahverdi Arşivi

ha olduğunu gösteriyoruz. Dünya kapitalizmi ve özellikle İngiliz kapitalizmi tarafından, şimdiye kadar ezilmiş olan halkların öfkesi!.."

Bir başka tartışma konusu, 'Yoldaş' Mustafa Suphi'nin, Enver Paşa'nın kurultaya hâkim olmasını önlemek için, aldığı tedbirler: İttihatçı takımının, 'sözde' Komünist Fırkası'nı dağıtıp; Komintern'e bağlı gerçek Komünist Fırkası'nı tesis ettikten sonra; Kurultay'a katılmış 'delegatlar' arasında, komünistlerle Kemalistler el birliği edip, Enver Paşa'ya imkân tanımıyorlar. İddia odur ki, komitacılıklarıyla maruf İttihatçılar, bunun intikamını Trabzon'da almıştır; Halil Paşa'nın, kurultay ertesinde, Enver Paşa'yı, Batum'da ağırladığı söyleniyor; tesadüf, 'Küçük Talât Bey de oralardaymış; Enver Paşa, Mustafa Suphi'yi de, 'yoldaşlarını' da, Karadeniz'in soğuk ve karanlık sularında boğdurtup; Cihan İslâm İhtilâli'ni, bu kere, Ruslara karşı yapmak üzere, Asya içlerine hareket eylemiş. (*...sabah olanda, Tiflis'e gidirek, camadanını hazırlayasın bu gice...*)

Onlar, 'Giritli' Ahmet Cevat 'Yoldaş'ın, gayreti ve cömertliği sayesinde kurdukları 'sosyal aile'yi hem yaşatıyor, hem de genişletiyorlar: Aydemir de onlara katılıyor, refikası da! Aydemir kim? Hakikatte bir Türk Ocağı 'münevveri', Türkçülüğü onu Azerbaycan'da 'muallimliğe' sevk etmiş; daha sonra onun gibi Türkçü olan Mustafa Suphi'yi, Ethem Nejat'ı örnek alarak, Bolşevikliği seçmiş; asıl ismi Şevket Süreyya ama, o Aydemir'i yeğliyor. (*...Poh yemiş özüne yaman diyen, çöppeğin oğulları, sen lap yahşi danışırsen...*) Bu arada, Stalin Yoldaş'ın yakını Orjenikitse, Gürci [redacted]'sulzade'yi devirip, yerine geçen Neriman [redacted] Azerbaycan'da iktidara el koyarak,

Levent Şahverdi Arşivi

Kafkaslar'daki İngiliz zincirini kırıyorlar; kimilerine bakarsanız, bu sonuncu harekâtta, Ankara'nın Mim Mim Teşkilatı'yla, Moskova'nın Çeka'sı, beraber çalışmışlar! (*...men seni bilirem, sende yamanlıh yohtur / Pes hârdan bilirsen? / Men hemmisini bilirem, gulag as ede!..*)

(*...Moskova'daki Şarkiyat Enstitüsü (Vostokovedenye); Kafkas dağları'nın güneyinde, en yüksek şahsiyeti olan Orjenikitze'den Türkçe profesör istemiş. Osmanlıcayı yarım yamalak bilen bir Azerî yerine, Türkiye Maarıfi'ne mektep kitapları kaleme almış Ahmet Cevat'ın tayini uygun görülmüş. O da, 'sosyal ailesi'nde tahsile muhtaç gençlerin bulunduğunu ileri sürmüş; babacan bir zat olan Orjenikitze: '...olur olur, hay hay katso!..' Bir kağıt koparıp, iki üç kelime karalamış üstüne, sunmuş Ahmet Cevat'a!.. Kâtipler muameleyi yürütürken...*)

(*...gerçi 'delegat' trenindeki gibi rahat gitmeyecektik. Ahmet Cevad'ın grubu olarak, halka mahsus trende, bize de seyahat imkânı temin edilmişti. Moskova mekteplerinden bir münasibine, tahsil seviyemize göre yerleştirilmemiz de, buyrultuya iktiran eylemiş!.. Orjenikitze, Stalin'in arkadaşıydı; bir dediği iki edilmezdi, emniyetteydik. Böylece, 'sosyal ailemiz' sevinçten sıçrıyordu...*)

Kafkaslar'dan kalkıp, Moskova'ya trenle ulaşmak, ne 'serencam!' Nâzım ile Vâlâ, Sovyet Rusya'nın o zamanki açlık bölgelerinden geçerken, neler hissettiklerini asla unutamayacaklardır: kompartımanları kadar koridorları da, tıklım tıklım, o yorgun ve köhne tren; o kadar dolu ki, yolcuların bir kısmı, -bu arada Vâlâ ile Nâzım- kalabalığın tütün, vodka ve ayak teri

Levent Şahverdi Arşivi

kokan, kirli havasını solumamak için, vagonların üstünde yatıyorlar; daha da vahimi, duman tüten semaverlerinden, sıcak su almak için durdukları stepte kayıp o yoksul istasyonlarda, yarı öfke, yarı kin dolu gözlerle onlara bakan, açlar!

Bu 'cehennem yolculuğu, tamı tamına on bir gün sürecekti, yolcuların hafızasında, unutulmaz izler bırakarak! O kadar ki, Moskova'ya intikâlinden bir süre sonra, Nâzım Hikmet serbest vezinle ilk şiirini, bu mevzuda kaleme alıyor: 'Açların Gözbebekleri', sene 1921.

"...değil birkaç,
değil beş on
otuz milyon
aç
bizim!
Onlar bizim!
biz
onların!
Dalgalar
Denizin!
Deniz
Dalgaların!
Değil birkaç,
Değil beş on,
30.000.000
30.000.000!.."

Moskova'da KUTV'a yerleştirilmelerinden önce, bir süre Tverskaya Bulvarı'ndaki, 'Lux Hotel' de kalıyorlar; Tverskaya Bulvarı, bir zamanlar şehrin en alımlı, en gösterişli caddesiydi; hanidir, eskiden olduğu gibi 'barina' denilmeyip, kendilerine, prenses, kon-

Levent Şahverdi Arşivi

tes ya da düşes denilen soylu kadınlar; kışın, ağzı burnu duman atların çektiği, gösterişli troykalarıyla gelir; aralarında ya Fransızca ya Almanca konuştukları için, etrafa bir 'Avrupa havası' dağıtırlardı; mağazalar, birbirinden büyük, vitrinleri, birbirinden canlı; hangisinde, yanılıp yakılıp kuş sütü arasan, bulunur. Kontes ya da düşesler, -vizon, astragan ya da ziblin-kürk ve serpuşlarıyla, o mağaza senin bu mağaza benim, dolaşırlardı: alışveriş yapıyorlar.

Moskova, hele geceleri; renkli elektriklerle ve cadde boyunca uzayan havagazı lâmbaları ile -kietraflarında âdeta pustan, sihirli bir hâle taşırlardı- bir hayal şehir izlenimi uyandırırdı.

Artık öyle mi? Vitrinlerin çoğu boş, ışıkları ya sönmüş, ya kısılmış; o günlerin, adamın aklını başından alan, şuh ve 'alafranga' soyluları kaybolmuş; ortalıkta -hemen her köşedeki boy boy, çeşit çeşit,- Karl Marx, Friedrich Engels, Lenin, Trotsky portrelerinin, etkileyici bakışları altında; kimler dolaşıyor: kalpakları, kızıl yıldızlı bir takım yabancılar! Bazıları Uzak İç Asya'dan gelmiştir bazıları da, Azerbaycan'dan! 'Sosyal ailenin mensupları: hayranlıkla şaşkınlık arası duygular içinde; bu yeni, yeni olduğundan daha çok şaşırtıcı, caddeyi arşınlıyorlar. Neyse ki, bekleyiş fazla uzatmıyor, şimdi eğitim gördükleri KUTV'un kapıları, nihayet onlara açılıyor.

("*...1922 sonbaharında, Türkmenistan ve Özbekistan gibi yeni Sovyet cumhuriyetlerindeki devrimci kadroları eğitmek için kurulmuş, 'Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi'nde derslerine başladılar. Üniversite'nin ikinci görevi de, 1925 Mayısı'nda Stalin'in öğrencilerle yaptığı konuşmada söylediği gibi, Hindistan ve Mısır benzeri sömürge ülkelerdeki işçi, köy-*

Levent Şahverdi Arşivi

lü ve devrimci aydınları 'Leninist teoriyle donanmış gerçek devrimciler olarak yetiştirmek'ti. Program esnekti ve dersler çeşitli dillerde yapılıyordu. Nazım ve Vâlâ, Marksizm ve Leninizm'den başka Fransızca ve Rusça dersleri de alıyorlardı ve çok geçmeden eğitmenlik görevlerinin bir kısmını da üstlendiler...")

İşte bir eylül akşamı, Vâlâ'yla beraber, orada edindikleri iki arkadaştan biri olan, Si-Ya-U -ötekisi Benerci- Kemal'in süvarilerinin, Yunan işgalcilerini, Izmir'den denize döktüğü haberini getirdiği zaman; Nâzım, bu üniversitenin toplantı ve konferans salonunda, Şura ve Lyolya ile, Trotskistlerin marşını kalabalığa öğretmeye çalışıyordu.

"...dazdrastvuyet Lenin,
vojd revolutzi,
dezdrastvuyet Trostkiy
vojd krasnoy armii..."

Levent Şahverdi Arşivi

"...türkler trakya'ya geçerlerse, dururlar mı zannediyorsunuz?.."

İzmir'e mahsus, aydınlığı hafiflemiş, uzak griye çalan, sonbahar günü; vakit öğleden sonra, kumrukların dem çekişi işitiliyor; uzaktan martı çığlıkları: deniz sakin, Körfez yarı yarıya boşalmış: daha önce oraya demirlemiş İtilâf donanmasının, kruvazör, muhrip ve fırkateynlerinin, çoğu gitmiş.

Türk ordusuna ait açık bir otomobil, Uşâkizadeler'in köşküne geliyor; arabanın içinde, Yaver Rusûhî Bey başında kıvırcık kalpağı, ütülü üniforması ile, şoförün yanına oturmuş. Araba, köşkün kapısı önüne park etmiş, iki şık ve lüks arabanın yanından geçerek, geldi, bahçe kapısının önünde durdu: arabalar, Fransız Konsolosluğu'nun imiş!

Rusûhî Bey, elinde kırmızı mühürlü bir zarf, otomobilden iniyor; Fransız otomobillerine, şöyle bir baktı: şoförleri olduğu anlaşılan, iki çavuştan birisi gazete okuyor, öbürü sigarasını tüttürmüş. Kapıdaki, nöbetçi Türk neferi, onu görür görmez 'hazırol'a geçecektir, Rüsûhi Bey, selâmını alır, girer.

Uzaktan, köşke giden yolun sağında, Türkü ecnebisi karışık, bir gazeteci kalabalığı fark ediliyordu: Falıh Rıfkı, Yakup Kadri, Asım Us, Fowler, Jay, Oiselet, Prays; kimisi kadın, kimisi erkek diğer 'ecnebiler'le çeneye dalmışlar. Elinde gümüş tepsi, üzerinde boşalmış içki bardakları, Ali Çavuş o taraftan köşke geliyordu; Rusûhi Bey onu görünce sordu;

Levent Şahverdi Arşivi

"...bunlar gazetacılar, değil mi Ali Çavuş!.."

"...evet kumandanım! Fıransız'ın paşası geldi ya, onu bekleşirler!.."

Rusuhi Bey, Köşk'e yürüyor: "...Salih binbaşım nerde?.."

O esnada, Seryaver Salih Bey, telefonla konuşuyordu: Latife Hanım, biraz gerisindeki, çalışma masasına oturmuş: fevkâlâde şık, zerafetine diyecek yok, dikkat çekici.

Köşkün kütüphanesi mutantan ve muazzam: Avrupa malikânelerindeki kütüphanelerin bir benzeri: hemen her dilden, renk renk ciltli, ansiklopediler, romanlar, şiir kitapları, vs. Latife iki yazıhaneden büyüğüne oturmuş, sağ köşesinde, okyanuslar dolayısıyla mavisi ağır basan, büyükçe bir mücessem küre yer alıyor; açık pencerelerden, kumrukların dem çekişi; galiba bir saksağan uzak martılar...

Salih Bey, ahizeye diyor ki: "...hayır Kumandanım...Jeneral Pellè henüz çıkmadı...çıkar çıkmaz, Gâzi Hazretleri'ne keyfiyeti arz ederim..." biraz sustu, dinledi; sonra, "...emredersiniz!.." dedi ve kapattı.

Latife, çalışma masasının üstüne, İngilizce, Fransızca, Almanca, Yunanca, ecnebi gazeteleri yığmıştı; asıl işi onları okumak, Türkiye ile ilgili haberleri not etmek: bir yandan önündeki kağıda çevirilerini yapıyor, bir yandan Salih Bey'e soruyor.

"... İsmet Paşa mıydı?.."

"...evet efendim...İzmir'in istirdâdı, Avrupa'yı ayağa kaldırdı... Ortalık kaynıyor..."

Latife, elinde bir gazete, gülerek: "...ondan hiç şüpheniz olmasın!" dedi, "...bu haber, New York Times'da: '...Kemal dedi ki, askerlerim yirmi dört saatte Boğazları geçebilir...'"

Salih Bey'e bakıyor: "...hani Paşa, Fowler'e beyanat vermişti ya!.."

Levent Şahverdi Arşivi

"...ha, evet! Bak sen... Peki o Fransız Matmazel...onun gazetesinde bir şey yok mu?"

Latife, gazetelerin arasından, Le Temps'ı buldu; Marie-Laure Oiselet'nin haberini, yüksek sesle okudu:.

"...İzmir ateşler içinde!.. Türkiye ile Fransa'nın, menafaatlarını telif etmesi imkân dahilinde görünüyor..."

"...iyi de, hanımefendi... Düvel-i Muazzama, Ankara'ya nota tevdi etmiş...az evvel Ismet Paşa söyledi..."

Kapıdan, Rusûhî Bey'in kendisinden önce, sesi geldi:

"...doğrudur, kumandanım!.."

Latife de, Salih Bey de o tarafa döneceklerdir. O içeriye girip, elindeki kırmızı mühürlü zarfı, Salih Bey'e uzatıyor: ciddi, resmi ve düzgün.

"...Paşa Hazretleri'ne arz edilmek üzere bir suretini getirdim..."

Latife Hanım, bir an ciddileşti, meraklanmış görünüyor:

"...ne hakkındaymış bu nota?.."

Marie-Laure Oiselet, basbayağı öfkelenmiş, dedi ki:

"...bu nota bir blöf, başka bir şey de olamaz!.. Jeneral, bana bizzat açıkladı: Fransa, askerlerini İzmit ve Çanakkale'den çekiyor..."

Edwin Jay ve Jimmy Fowler'le baş başa konuşuyorlar. Edvin Jay, soğukkanlı fakat diken diken; sardığı sigarasını yakacak, konuşmaktan yakamıyor; dudağını bükerek:

"...Fransa'dan, başka ne beklenirdi ki?.." dedi.

Marie-Laure Oiselet büsbütün kızmıştı:

Levent Şahverdi Arşivi

"...İngiltere'nin menafii için, herhalde, Türklere karşı Balkan devletlerini tahrik etmek değil..."

Sigarasından bir nefes alıyor: dumanları bırakırken, daha da mütecaviz, diyor ki: "...Reuter'e geçtiğin haberi okudum..."

Halbuki, ne munis, ne sakin bir ortamda konuşuyorlardı: hanımellerinin sardığı zarif bir kameriye; çevreleri bütün mimozalar, manolya ağacı, çeşitli çiçekler vs; üstlerine ağaçlardan, görünmez kuşların cıvıltısı serpiliyor; gazetecilerin bir kısmı, yayvan hasır koltuklara oturmuş; bir kısmı masa ve sehpaların çevresinde ayaktadır; her kafadan başka bir ses...

Nitekim Jimmy Fowler, piposu ağzında, müstehzi, müdahale etti:

"...hey, ne oluyorsunuz, siz? Bırakın, Türklerle Yunanlılar harbetsin..."

Edwin Jay, ona dönerek: "...sen..." dedi, "...bir hayalperestsin, Fowler!.. Türkler, Trakya'ya geçerse...dururlar mı zannediyorsun?.."

Marie-Laure Oiselet, içki bardağını hızla dudaklarından çekiyor: "...Jeneral Pellé, buraya bu maksatla gelmedi mi, Edd?.."

Edwin Jay, sinirlenmişti: "...bana Edd demeyiniz matmazel...bundan nefret ettiğimi biliyorsunuz...kaç defa söyledim..."

Ward Prays, gözünde, tekgözlüğü soğukkanlı ve zarif. Centilmence müdahele ediyor:

"...ladys and gentlemans... Bilmem farkında mısınız: şu anda Kemal, jenerali uğurlamaktadır..."

Çifte merdivenlerden: birinden, General Pellé'nin maiyeti erkânı, iki Fransız miralayı iniyorlardı; öbür merdivenin başında, yukarda, Mustafa Kemal ile Ge-

Levent Şahverdi Arşivi

neral Pellé, -ak saçlı, vakur bir asker,- hararetle el sıkışıyorlar; ikisi de memnun, ikisi de gülümsüyor.

Gazeteciler, kaşla göz arasında, merdivenin önüne yığıldı: fotoğraf makineleri çalışıyor: General Pellé, el sıkışırken objektiflere son bir defa poz verdikten sonra; basamakları hızlı hızlı inerek, kapıya yönelecektir: gazeteciler, çevresini kuşatarak, birlikte gidiyorlar; en yakınındaki, Marie-Laure Oiselet, o dahil, hepsi Fransızca soruyorlar:

"...mon general, mon general, s'il vous plaît...c'est pour Le Temps du Paris...une question, une seule..."*

Diğer sorular, yağıyor: "...si c'est la Guerre ou la paix?.."**

"...une minute, mon general, une minute..."***

Mustafa Kemal Paşa merdivenin başında, elinde sigarasıyla, yalnız kalmıştı; düşünceli, bir bakıma yorgun, bir yalnızlık; içi istifhamlarla dolu. Gazeteciler, kapıya doğru uzaklaştıkça, yukarda, adamakıllı zengin bir yıldız yağmuru; aşağıda, akşamın içerdiği sesler ortaya çıkıyor: Göztepe vapur iskelesinden, körfez vapurunun, titrek düdüğü; yoğunluğu gittikçe çoğalan karanlığı, ufak ufak didikleyen, gece böcekleri; hatta, o puhu kuşunun, dokunaklı ötüşü.

Birinin elinde, Paşa'ya arzetmek için bekledikleri, kırmızı mühürlü 'resmî' zarf; iki yaver, yani Salih ve Rusûhî Beyler; verandanın kapısı önünde, sanki unutulmuş, birer heykel; kim bilir, belki de kendi kendisini dinleyerek, sigarasının dumanlarına dalmış, Gâzi'nin, onları çağırmasını bekliyorlar. Fakat, o ne? Kapıdan süzülüveren, pırıltısı pul pul bir hayal, zarfı ellerinden kaptığı gibi, Gâzi'nin yanına yürüdü. Iki

* Fr. "...Generalim, Generalim, lütfen...
** Fr. "...savaş mı, barış mı?.."
*** Fr. "...bir dakika Generalim, bir dakika..."

Levent Şahverdi Arşivi

yaver, hayli şaşırmış, yine de cesaretine hayran, onu izledikten sonra, bakıştılar; birisinin kaşları alnında yükselmiş, öbürünün dudaklarında âdeta bir ünlem!

...oysa Cevzi, birden beliriveren Latife'yi, masmavi gülümsemesiyle karşılamıştı:

"...seni de nereden çıktın, Latife...hele gel bakayım neler yapmaktasın?"

"...mülâkat lüzumundan fazla uzamadı mı? Sizi yordular Paşam, hep böyle yapıyorlar."

...Hemen arkasından, rolünü aşırı benimseyerek, iddialı bir ciddiyetle ilâve ediyor: "...Avrupa matbuatını taradım... İzmir'in istirdâdı, büyük akisler uyandırdı... Onları derledim toparladım, arzedeceğim..."

Kısacık sustu, mahçup bir tebessümle, elindeki zarfı uzatıp, dedi ki: "...ayrıyeten şu da var: düvel-i İtilâfiye, Ankara'ya bir nota tevdi etmiş... Bunu, az evvel, Rusûhî Bey getirmişti..."

Mustafa Kemal Paşa, hoşgörülü, hayli içten bir gülümseyerek:

"...aferin be çucuk!.. Hem de kocaman bir âferin...bilir misin, ne görürüm: fevkalâde muvaffak bir yaver olurmuş!.."

İki yaver, Salih ve Rusûhî Beyler, oldukları yerde kalakalmış; hayretin de içine karıştığı, belirgin bir takdirle durumu izliyorlardı: Latife, iltifatı duymazlıktan gelip, aynı manalı ciddiyetle, devam etti:

"...şunu da arzedeyim ki, Paşa Hazretleri... Reis-i Hükümet Hüseyin Rauf Bey'le, Meclis Reis-i Sanisi Ali Fuat Paşa bu akşam fakirhanemizi teşrif buyuruyorlar!.."

...akşam karanlığı, durgun, hayli yumuşak, ağır ağır, geceye dönüşüyordu: mehtap yok, Samanyolu'nun zenginliği, arttıkça arttı; yıldız yağmuru, Çatal-

Levent Şahverdi Arşivi

kaya'nın üzerine kaydı. İnsanı hafifçe ürperten, eylül sonu serinliği: uzak köşklerden, köpek havlamaları.

Hüseyin Rauf Bey, bahçede, kameriyenin hemen yanındaki hasır koltuklardan birisine kurulmuştu; ciddi olduğu ölçüde rahat; yanı başındaki sehpanın üstünde, bir iki dosya göze çarpıyor; bir dosya da elindeki; konuşmasının akışına uyarak, onu zaman zaman, indirip kaldırıyor.

"...notanın muhtevası, ordularımızın Trakya'ya... bilhassa Boğazlar mıntıkasına, ilerlemesine mani olmak maksadına matuftur...bir 'bîtaraf mıntıka' lâfıdır tutturmuşlar...onda ısrar ediliyor..."

Ali Fuat Paşa sigarasının dumanlarıyla, söze burada karıştı:

"...halbuki, malum-u âliniz, Mim Mim istihbaratı bize neyi haber verdi? Çanakkale'deki İngiliz istihkâmlarına, bir fırkalık taze kuvvet yığmışlar: bunun muhtemel bir taarruza karşı, takviye olduğu sarih!.."

Hüseyin Rauf Bey: "... hakikaten 'Bîtaraf Mıntıka' ise, bu kadar askerin orada işi ne?.."

Mustafa Kemal Paşa, hasırdan örülmüş orta masasının öteki tarafında, oturmuştu; iki eski dostunu dikkatle dinledikten sonra, sigarasını kül tablasına bastırırken, dedi ki:

"...Jeneral Pellé cenaplarının, bugün ifade eylediği de, aynı mevzua müteallik... Paris, Ankara'yla bir 'compromis'ye müheyya görünüyor... Lâkin Boğazlar mevzubahis oldu mu, rahatsız..."

Sustu, ayrı ayrı, ikisinin de gözlerine baktı ve ilâve etti:

"... Ordularınızı durdurunuz dedi!.."

Ali Fuat Paşa bariz bir merakla soruyor:

"...durduracak mıyız, Paşam?.."

"...şarta muallâk, Fuat!"

"...bravo!.. Kanaatımca, bu bir zarûret-i harbiye: Meriç hududumuz, taht-ı emniyete alınmalıdır."

Levent Şahverdi Arşivi

Hüseyin Rauf Bey, dikkati başka bir konuya çekiyor:

"...mütareke bahsi, daha az mühim değil, Fuat Paşa..."

Mustafa Kemal Paşa, ufak ufak, tesbihiyle oynuyordu:

"...bu hususu tebarüz ettirmeye, bilhassa gayret sarfettim. Doğrusunu ararsanız, bizce mütareke şayan-ı tercihtir..."

Derin ve manalı bir sessizlik oldu; Gâzi, dalgınlaşmıştı; sonra gülerek:

"...hoş..." dedi, "...orduları durdurmaya kalksak, kolay mı? O kadar dağıldılar ki, nizama sokulmaları bile haftalar alır..."

Üç eski kader ortağı, bu sözlere dolu dolu gülüyorlar.

Bu sırada, Gâzi'nin yüzü değişiyor, çünkü Latife'yi görmüştü: elinde gümüş tepsi, üstünde bardaklar, kendine has şıklığı ve zerafetiyle, misafirlere bademsübyesi getiriyor.

Mustafa Kemal Paşa, derhal ayağa kalkıp, onu karşıladı: şaka yollu, takıldı:

"...hanımefendi...bizi mahçup ediyorsunuz..."

Bardağın birini alıp, Ali Fuat Paşa'ya uzatıyor, "...müsaadenizle, ben tevzi edeyim..."

Hüseyin Rauf Bey, Latife yanında durduğu için, bardağını kendisi almıştır. Latife, dikkatleri üzerine topladığından, ne kadar mutlu; şirin ve cana yakın, sordu:

"...başkaca bir emriniz olursa?.."

Mustafa Kemal Paşa, işi bütün bütün şakaya dökmüştü; sözünü keserek dedi ki: "...hiçbir recamız yoktur, yaver!.."

Levent Şahverdi Arşivi

O giderken, arkadaşlarına dönüp ekliyor:

"...bu bahsi, akşam, daha mufassal konuşuruz..."

O gece, önemli bir gece oldu:

Balkonda, gümüş kristal ve porselen, iki kişilik 'alafranga' bir sofra kurulmuştu. Şamdanların titrek aydınlığında, Gâzi ile Latife, karşılıklı oturmuşlar: Latife, Paris şıklığı içinde zarif; afacan kız çocuğuyla, zeki ve akıllı genç kadının, şaşırtıcı bileşkesi: yanı başındaki sehpada, buz kovası, içinde şampanya şişesi, onun elinde bardağı. Önündeki tabakta, az buçuk yemek artığı olduğuna göre, bir şeyler yemiş.

Gâzi, hemen karşısındadır: o, mutadı üzere, rakı sürahisi ve kadehi, leblebi, peynir ve kavun tabağıyla iktifa ediyor; bakışlarında, çakırkeyifliğin mavi ışıltısı; sigarasının dumanlarına sarınmış; besbelli epeydir süren sohbeti, sorduğu bir soruyla sürdürüyor:

"...yanlış anlamadıysam, Sorbonne'daki tahsil benim yüzümden inkıtaa uğradı?.."

Latife, kirpiklerini, elindeki şampanya bardağına indirmişti:

"...sizi daha ilk gördüğüm gün, arz etmiştim...esâsen, İzmir'e avdetim de, bu sebebe mebnidir... Zira ebeveynim, el'an Lyon'da bulunuyor..."

Mustafa Kemal Paşa, 'müteredditt, biraz da müteheyyiç' sordu:

"...neyin taht-ı tesirinde kalmıştınız? Bu alâkanın, sebeb-i aslîsi nedir? Muzaffer bir kumandan oluşum mu? Böyle bir şahsın, hayat-ı hususiyesine dahil olup, onu daha yakından tanımak mı?"

Kısacık sustu, biraz da müstehzi:

"...zafer, talihin bir lütfudur..." dedi, "...yoksa, ne?.."

Latife, şampanya kadehini, dudaklarına yakın tutuyor, ama değdirmiyordu; gözlerini aşağıya, kirpiklerini bütünüyle kadehine indirmiş gibi idi: alçak sesle, ağır suç itiraf eder gibi konuşuyor:

Levent Şahverdi Arşivi

"..kısmen!.. Hakikatte, sebeb-i saadetim de, sizsiniz...sebeb-i felâketim de...bunu biliyorsunuz zannındayım: yanınızda iken, mes'udum, yanınızda olmadım mı, bedbaht..."

Latife, tekrar sustu, sonra birden kirpiklerini ve gözlerini kaldırdı; Mustafa Kemal Paşa'nın, engin maviliğine dimdik bakarak, hiç de bu bakışa uymayan, fısıltıya yakın bir sesle dedi ki:

"...çünkü Paşam...sizi seviyorum..."

İtirafını yaptıktan sonra, ayıp şeyler söylemiş küçük bir kız çocuğu gibi telâşlı, eliyle ağzını kapattı...

Mustafa Kemal, böyle bir şey beklemiyor değildi; yine de hayrete düştü; o, her şeyi çok başka türlü düşünmüştü; duyduğundan etkilenmiş, 'hem mütehheyyiç, hem müterreddit', hatta biraz da eksiklenmiş bir edayla gülümseyip:

"...ne kadar cür'etkârsın, Latife! Ağzından çıkan, nasıl bir söz? Söylediğine pişman olmayasın bir gün?.."

"...iyi ama, niçin?"

"...kaç yaşında varsın, sen?.."

"...yirmi üç!.."

"...sebeb-i saadetiniz...yani, bendeniz, kırk iki yaşındayım, küçük hanım...bunun mana-yı hakikisini idrak edebiliyor musun?.."

Kalın bir sükût oluşuyor. Şimdi gözleriyle konuşuyorlar: genç kız, gözlerini sonuna kadar açmıştır, biraz da meydan okurcasına Paşa'nın gözlerine bakıyor: Gâzi'nin gözleri, belki biraz mutlu, galiba gizlice mahzun, bir hayli müterreddit; gözlerini, gözlerinden ayırmadan, içkisine uzanıyor, bir yudum aldı; bu bakışma ve derin sükût ne kadar sürdü? Bir dakika mı, iki dakika mı? Bu duygusal sessizlikte, sadece, gece böceklerinin yeknesak cızırtısı; yaklaşan ayak sesleri; arkasından Ali Çavuş'un geldiğini haber veren, öksürüğü.

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemal Paşa, hayli asabi, o tarafa döndü:

"...sana, mücbir sebep olmadıkca, rahatsız etme demiştim çavuş!"

Ali Çavuş, boynunu büküyor: "...evet kumandanım!.. lâkin, Halide Onbaşı vedaya gelmiş de..."

Halide 'Onbaşı', sırtında asker elbisesi, ayağında çizmeler, başında kalpak, Ali Çavuş'un ardından; bir telâş beliriyor; her zaman olduğu gibi -kesin, kararlı, çabuk-, daha balkona çıkarken, konuşmaya başlamıştır:

"...zannımca sizi rahatsız ettim, kusurumu bağışlayın paşam! Vedaya gelmiştim, yarın sabah, erken...hareket ediyoruz da..."

Gâzi, Halide Hanım'ı muhabbetle karşılamıştı; uzattığı elini, iki avucu arasına alarak; hoşgörülü, hatta keyifli diyor ki:

"...rahatsızlık mı olurmuş, iyi ettin onbaşı!.."

Arkasından, görev sesiyle, o sual: "...Bursa istikametine mi?"

"...evet, matbuattan arkadaşlarla, Yunan işgal mıntıkasını tarayacağız... Bir çeşit, Tetkik-i Mezâlim Komisyonu, yani..."

Latife, ayakta, biraz geride; aynı sonuna kadar açık gözlerle, onlara, daha doğrusu ellerine bakıyor. Mustafa Kemal Paşa, Halide Edip'in elini avuçları arasına almıştır, hemen bırakmıyor.

"Ruşen Bey de geliyor mu?.."

"...evet Paşam! Yakup Bey, Falih Rıfkı, Asım Us ve bendeniz..."

Halide Edip Hanım konuştuğu sırada, bir Latife'ye, bir sofraya, bir Paşa'ya bakmaktaydı; durumdan enikonu rahatsız olmuştu; gitmeye davranıyor:

"...Şimdi izin verirseniz, şükranlarımla..."

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemal Paşa, yüzünde koruyucu bir ifade, ona engel oldu:

"...böyle hafif bir kıyafetle gidemezsin, onbaşı!.. Zaten ellerin buz gibi, oraları soğuk olur..."

Gözleri parladı: "...dur sırtına bir şey vereyim!.."

Halide Edip, ona engel olmak için, sağ elini çekip, yana uzatarak:

"...fakat Paşa Hazretleri..."

Ne var ki, eli havada, sözleri askıda kalıyor: Mustafa Kemal Paşa, kapıdan girip kaybolmuştur. Halide 'Onbaşı', elini çaresiz bir ifadeyle indirirken, mütebessim, Latife'ye baktı.

Latife Hanım, Halide Edip Hanım'a, güçlü bir rakibeye bakar gibi; dik, biraz da meydan okurcasına bakıyordu; bu bakışa tamamen zıt, yumuşak ve nâzik bir sesle konuşarak, masaya doğru yürüdü:

"...bir kadeh şampanya alır mıydınız?"

Kovasından şişeyi çekip, kelimenin üstüne basarak ekledi:

"...hocam?.."

Halide Edip Hanım, şaşırmıştı: "...hayret!..talebem olduğunuzu, bilmiyordum..."

Latife, mütehakkim ev sahibesi edasını kaybetmeksizin; bardağı, Halide Edip Hanım'a uzatırken; aynı bakış, o bakışa zıt aynı sesle:

"...Paşaya, söylemiştim..." diyor, "...hayret, size nakletmedi mi?.."

Halide Edip Hanım, o an aynı dik, aynı meydan okuyucu tavrı takınmıştı: o da gözlerini, Latife'nin gözlerine dikmiş; nazik fakat hayli soğuk bir sesle cevap verdi:

"...Paşa ile, hususi konuşmak, mutadımız değildir, küçük hanım..."

İçkiyi dudaklarına götürürken, duruyor: "...o ka-

Levent Şahverdi Arşivi

dar mütebariz bir şahsiyetiniz var ki, talebem olsaydınız mutlaka hatırlardım...kat'iyyen böyle bir şey hatırlamıyorum..."

Latife'nin vermeye hazırlandığı cevap, havada kalacaktı. Mustafa Kemal Paşa, elinde, peleriniyle, o an kapıdan giriyor; pelerin, o buhranlı Ziraat Mektebi günlerinde, sık sık giydiği pelerindi:

"...al şuncağızı...kemiklerini ısıtır..."

Halide Edip Hanım, biraz dalgın:

"Ankara'daki o ilk günlerde...telgraf hatları kesilirken...üzerinizdeki buydu sanırım...hatırladınız mı? Hani, ocağın başında sabahlardık..."

O kadar mı? Daha neler hatırlıyor: tehditkâr karanlığın içinden, ardı ardına, silâh sesleri; Yunan tayyarelerinin, Anadolu toprağına yağdırdığı, beyannameler ki, Şeyhülislâm Dürrizade'nin, onlar hakkındaki idam fetvalarıdır; en vahimi, nasıl asılacağını gözleriyle görür gibi olduğu, o korkunç gece...

Mustafa Kemal Paşa, gülüyordu:

"...kaç muharebeye iştirak etti kimbilir? Tarihi bir pelerindir bu..."

Halide 'Onbaşı' Paşa'yı bu defa asker gibi selâmlıyor:

"...sağolun Paşam...çocuklarıma miras bırakacağım...sonra müzeye gidecek..."

'Onbaşı' asker gibi dönerek, balkondan çıkarken, Gâzi arkasından sesleniyordu:

"...yolun açık olsun, Onbaşı...Ankara'da görüşürüz..."

Levent Şahverdi Arşivi

"...maksat, kamçısız sevk-ü-idare, aslolan budur!.."

Yıllar geçtikten sonra bile, o geceyi Mustafa Kemal, buruk bir neş'e ile hatırlayacaktır.

Halide Edip Hanım gittikten sonra, hâlâ gülümseyen bir yüzle, az önce kalktığı masadaki yerine oturmuştu. Latife, onun gülümseyen yüzüne gözlerini dikmiş, tedirgin ve gergin, yerinden kımıldamıyor.

Sessizliğin ağır bastığı o anda, otomobilin kapısının açılıp kapandığı duyuldu: arkasından motorun çalışması, arabanın hareket edip uzaklaşması! Manzaraya yeniden, bütün ihtişamıyla sessizlik, hükümran olacaktır. Sadece gece böceklerinin, mahcup ve yeknesak şikayeti sürüyor.

Latife, şampanyasından küçük bir yudum alarak, nazik fakat rahatsız, biraz da kinayeli demişti ki:

"...sizce bir başkumandanın, pelerinini hediye ettiği, başka bir onbaşı mevcut mudur? Doğrusu bence, mucib-i merak, bir keyfiyet!.."

Biraz sustu, masadaki yerine yürüdü, otururken; o kadar da önemli değilmiş gibi, gevşek bir sesle soruyor:

"...Amerikan mandasına taraftar diye duymuştuk!.."

Halide 'Onbaşı'nın gelişi, önceki duygusallığı dağıtmıştı; Gâzi, rakı kadehini dudaklarından ayırdı, masaya bırakırken enikonu ciddi:

Levent Şahverdi Arşivi

"...cephede..." dedi, "...kefaretini, fazlasıyla ödedi...neler çekmiştir, tahammülü hiçbir havsalanın almayacağı...öyle müşkül zamanlar olmuştur ki..."

Gâzi, sözü askıda bırakıp, susmuştu arkasını getirmiyor: galiba bir an, Ziraat Mektebi'nde buhranlı gecelerden birisinde, Ankara'da yaşadıkları ölüm tehlikesini hatırlamıştı. Bilâhare, ağır sessizliğin ve müz'iç gece böceklerinin, üstlerine yığılmasını önlemek için, yeni bir sigara yakmaya davranıyor; dumanların arasından, belli ki havayı değiştirmek maksadıyla, hiç beklenmedik bir şey söyledi:

"...şayan-ı hayrettir, Lâtife...bu şehrin havasında...târif-i gayr-ı kaabil bir koku var ki...bilir misin bana neyi hatırlatır?.."

Cevap alamayınca, genç kızın gözlerine eğilerek, sorduğu soruya kendisi cevap verdi:

"...Çocukluk yıllarımın Selânik'ini!.."

Latife'nin sesi kırgın: "...benzedikleri söylenir!"

"...o kadarını, bilemem...hakikat şu ki, yirmi günü mütecaviz İzmir'deyim...tramvaya binmek bile kısmet olmadı..."

Gâzi, sigarasından bol duman dökerek, bir ara susmuştu; az sonra, dudaklarında muzip bir gülümseme belirdi, arkasından gözlerinde bir pırıltı.

"...bak beri, kız...var mısın şimdi, bir tramvay safasına?.."

Latife, hiç beklemediği bu ani teklif karşısında, son derece şaşkın: "...şimdi mi?.." deyip, ilâve ediyor: "...ama, bu imkânsız...vakit çok geç Paşam!.."

Kordonboyu'nda: gece, sabaha yakın. Tenha bir karanlık etrafı kuşatmıştır. Sağda, büyük yangından artakalmış, simsiyah yalı ve bina iskeletleri, birer heyulâ gibi yükseliyorlar; solda, yıldız alacası Körfez'in yakamozlu pırıltısı. Zaman zaman, sinsi ve tehlikeli,

Levent Şahverdi Arşivi

fakat asla görünmez bir hayvan gibi, varlığını hissettiren, eskimiş yangın kokusu.

Pasaport tarafından, raylarda, atlı bir tramvayın ilerlediği hissedildi: uzakta ve yalnız. Gecenin ve kordonun tenhalığında, büsbütün irileşip büyüyen nal sesleri, tekerleklerin raylardaki iniltisi; arada, bir kırbaç ıslığı.

Ön sahanlıkta vatman, saygının korkuya karıştığı bir ciddiyetle, tramvayı sürüyordu; hemen gerisinde Mustafa Kemal Paşa ve Latife Hanım durmuşlar, Seryaver Salih Bey, onların arkasında. Gâzi'nin arzusu üzerine, tramvayı hızlandırmak isteyen vatman, atını iki kere kamçıladı.

"...kamçısız olmaz mı?.."

Vatman. Paşa'nın sorduğuna çok şaşırmıştı:

"...olur mu Paşam, attır bu!.." dedi, "...bu dilden anlar..."

Mustafa Kemal Paşa, muzip gülümsüyordu:

"...ya olursa?.."

"...siz daha iyisini bilirsin, paşam...lâkin, biz ne duyduk, ne gördük..."

Gâzi, bir adım daha atıp, ellerini uzatıyor:

"...ver hele şu dizginleri!.."

Latife Hanım ile Salih Bey, merakla, biraz da endişeyle, bakıştılar, çünkü şaşırmışlardı. Vatman, elinde kamçısı, hürmetle çekilip; gerekirse derhal müdahale edebileceği, bir yakınlıkta durmuştu. Gâzi, dizginleri eline almış, tramvayı sürüyor. Basbayağı keyifli, vatmana sordu:

"...nasıl, oluyor muymuş?.."

Vatman, mahçup ve mütevazı: "...el elden üstündür, paşam!.."

Mustafa Kemal Paşa, söze, ciddi mi şaka mı olduğu anlaşılamayan bir ciddiyetle devam ediyor:

Levent Şahverdi Arşivi

"...maksad, kamçısız sevk-ü-idare...mühim olan budur..."

Gülerek ilâve etti: "...Kolay değildir, ha!.."

Kısa bir suskunluğu, derin bir ciddiyet tamamlayacaktır:

"...binlerce neferi, Azrail'e karşı harbe sevkettim, tek kamçı darbesi yoktur...sen sen ol, zaruret hasıl olmadıkça, kamçını kullanma!.."

Latife, Gâzi'nin vatmanla muhabbetinden tedirgin olmuştur, şirin genç kız edasıyla, gülümseyerek yaklaşıyor.

"...Paşam, ben de biletçiniz olabilir miyim?.."

Atlı tramvay, rahat bir tempo tutturmuş, Punta (Alsancak) istikâmetine ilerliyordu.

Kordonboyu, sabah karanlığında, upuzun uzanıyor: sağda yanmış, yıkılmış yalı ve yapıların, kararmış iskeletleri; solda, yıldız alacasının ışıklarıyla parıldayan, yakamoz yakamoz körfez; ilerde, gittikçe uzaklaşan ve ufalan atlı tramvay.

Zaman zaman, sinsi ve tehlikeli, fakat görünmez bir hayvan gibi, o yangın kokusu, varlığını hissettiriyor.

Levent Şahverdi Arşivi

"...hatta, yalınayak, eli sapanlı, köylü çocukları!.."

Göztepe'deki köşkte eylül sonu, günlerin kısaldığını hissettirdiğinden midir, nedir; insana yaprak sarısı bir hüzün verir; hele köşkün kapısı önünde askeri bir araba durursa! Buna rağmen serçeler, her sabah olduğu gibi, o iri palmiyeyi kuşatmış, cağıl cuğul, ötüşüyorlar; âdeta bir şenlik! Arada, uzak uzak söyleşen, kumrular. Latife balkona çıktığı an, daha ziyade, serçelerin neş'esi içindeydi: sabah aydınlığına, mutlu ve gülümser, cıvıl cıvıl bakıyor; âdeta hayatından, ne kadar memnun olduğunu gösteren bir edayla; güneşe karşı, tatlı tatlı geriniyordu; askeri vasıtayı fark edince, içeriye döndü.

Yüzünde o aynı pırıl pırıl bakışlar ve berrak gülümseme; hafifçe, Fransızca bir şarkıyı mırıldanarak, koridordan merdivenlere doğru yürüyor. Sağındaki, açık oda kapısı önünde duraklayacaktır; yüzündeki tebessüm, usulca silinecek, yerini, biraz da kaygılı, mütecessis çizgiler alacaktır. Nasıl almasın? Çünkü oda, Mustafa Kemal'e tahsis edilmiş olan oda; köşkün, en mutantan yatak odası; 'alafranga' ihtişamı, adamın başını döndürür. Asıl ilginç olan, Latife'yi bir anda altüst eden nokta; boş olması gerekirken odada, Seryaver Salih Bey'in mevcudiyeti: körüklü, büyükçe bir evrak çantasına, masanın üzerinde, Gâzi'ye ait ne bulursa yerleştiriyor; ayrıca pufun üzerinde, kapatılmış küçük bir valiz.

Levent Şahverdi Arşivi

Latife, merakını yenemedi, içeriye girdi:

"...hayrola Salih Bey, ne bu böyle, sabah sabah?.."

Salih Bey, saygılı, gülümsedi, fakat işini sürdürüyor:

"...yol göründü ey gâziler, yine garip serime!.."

Latife, işittiğine ihtimal verebilir mi? İnanamadı; inanamadığı yüzünden belli oluyordu; öfkeyle hayret arasında bir yerde, merakla sordu:

"...ne demek yani bu, sabah sabah?!."

Salih Bey, söylediğinden emin: "...gidiyoruz hanımefendi!"

Bir an, yaptığı işi bırakıp, ciddileşti

"...yoksa...yoksa haberdar değil miydiniz?.."

"... değildim efendim!.." Sustu. Sonra kendini tutamayıp, çok daha yoğun bir merakla soruyor: "...peki, ne zaman?.."

"...Paşa hazretleri, söyledi zannetmiştim, kusura bakmayın!.. Hayırlısıyla, yarın sabah, erkenden!.."

Latife hiç beklemediği bu haberi, hissettirmeden içine sindirmeye çalışıyordu; masanın üzerindeki baz kağıtlarla meşgul gibi görünüp, çok daha kaygılı bir sesle sordu:

"...yani efendim, köşke avdet buyurmayacaklar mı?.."

"...malûmattar değilim, hanımefendi? Belki yatmaya gelirler, bilemem!"

Latife, asabi bir gerginlikle, büyük bir hayal kırıklığını, aynı anda yaşıyordu; yüzünün, konuştukça değişen ifadesinden, bilhassa gözlerinden bu açıkça anlaşılıyor.

"...peki, şu anda, kendileri nerede bulunuyorlar?"

Salih Bey, tekrar işine koyulmuş, çeşitli evrakı yerleştirdiği çantayı kapatıyordu; dünyanın en tabii şeyi imiş gibi, cevap verdi:

"...nerede olacak, Karargâh-ı Umumi'de, hanımefendi; Paşalarla içtima hâlinde bırakmıştım..."

Levent Şahverdi Arşivi

Bornova'daki, Başkumandanlık Umumi Karargâhı: duvarlarda, rast gele sıralanmış, üzeri işaretli haritaların; masalarda, çeşitli şifre evrakının dağınıklığı, yeni karargâha, henüz tam yerleşilememiş olduğu, hissini uyandırıyor; dosyalar ve yazı makineleri, her tarafı işgâl etmiş; arada çalıveren, münasebetsiz telefonlar!.. Bol sigara dumanı, kül tablalarında ölü izmaritler, sehpalarda içilmiş kahve ve çay fincanları; bu da gösteriyor ki, toplantı hanidir sürüyor...

TBMM Devlet Ricâli, yani Rauf Bey, Ali Fuat Paşa, Fevzi Paşa koltuklara dağılmışlardı; İsmet Paşa ve Yusuf Kemal Bey ayakta; Mustafa Kemal Paşa'yı dinliyorlar. Geride, münasip bir yerde, başta Yaver Rusûhî Bey olmak üzere, birkaç emir zâbiti, hazır beklemektedir: kapılar nedense açık, dışardan aralıklı telefon zilleri, ayak sesleri, daktilo tıkırtıları, alçak sesle mırıltılar.

Gâzi, elinde tesbihi, ayakta, küçük adımlarla gezinerek konuşuyordu;.

"...iki hususta mutabakatımız, kat'iyyet kesbetmiş bulunmaktadır... İtilâf devletlerinin notasına mufassal cevabı, bilâhare hükümet verecektir... Bu maksadla, Rauf Bey, Yusuf Kemal Bey ve ben, derakap Ankara'ya müteveccihen hareket edeceğiz... Bu bir!.. Mudanya'daki Mütareke müzakerelerine, İsmet Paşa murahhas olarak gidecek... Fevzi ve Refet Paşalar da, kendisine refakat edecektir, bu iki!.."

Mustafa Kemal Paşa, sustu; eliyle Ismet Paşa'yı gösterdi, konuşma sırasını ona verdiğini belli ediyor. İsmet Paşa, haritalardan en yakınına doğru yürüdü; eliyle, Trakya'yı âdeta tarayarak, dedi ki:

"...müzakerelerde, Boğazlar'ın hükümranlığı bahsinde, 'şimdilik' kaydıyla ısrarlı olmuyoruz, lâkin, Edirne'nin garbında, Trakya'nın Meriç Nehri'ne kadar olan kısmının, derhal tahliyesinde musırrız..."

Levent Şahverdi Arşivi

"...evet!.."

"...mutlaka efendim!.."

"... bittabi..."

Mustafa Kemal Paşa, üzerine basa basa, müzakerenin ruhunu özetledi:

"...esas budur ve sarahat kesbetmiştir...teferruatı, hadisatın seyrine göre, tayin edeceğiz!.."

Biraz sustu, 'hazırun'a masmavi göz gezdirirek sordu:

"...başkaca bir diyeceğiniz var mıdır?.."

Herkes birbirine bakıyor, sükût umumi idi, tasvip tamam! Bundan istifade ederek, Refet Paşa elindeki gazeteleri uzatıp, mütebessim konuşuyor:

"...efendim, bu arada malumat kabilinden arzedeyim...matbuat, Yunan işgal sahasındaki mezalim hakkında...fevkalâde neşriyat yapmaktadır..."

Mustafa Kemal Paşa, önce duymamış gibi, resmi bir sesle herkese hitap etti:

"...efendiler...içtima hitama ermiştir!"

Sonra gayet samimi, elini uzatarak, Refet Paşa'ya soruyor:

"...duğru mu söylersin, be Refet...ver şu gazetaları bakayım..."

Refet Paşa, gazeteleri Gâzi'ye uzattığı esnada oturanların bir kısmı ayağa kalkmışlardı; Fevzi Paşa ile Rauf Bey, Yusuf Kemal Bey'i de aralarına alıp bir grup oluşturdular, sigaralar yakılmıştır, ortalık zaten duman. Gâzi ile, İsmet ve Refet Paşalar, gazeteler ellerinde, makam yazıhanesine doğru yürüyorlar. Refet Paşa, eliyle yazıları gösterip diyor ki: "...bilhassa Falih Rıfkı ve Yakup Kadri...Paşa Hazretleri..."

Mustafa Kemal Paşa, Yaver Rusûhî Bey'e seslenecektir.

"...çucuk, bak beri, bize kahve süyleyesin...ağzımız kurudu..."

Levent Şahverdi Arşivi

"...baş üstüne kumandanım!.."

Mustafa Kemal Paşa otururken, elindeki gazeteyi okuyordu:

"...ordumuz gelinceye kadar, köylüler aç ve çıplak, dağlarda yaşamışlar...Yunan ordusu ile yerli Hristiyanların, basit bir programları vardı...yakmak, soymak ve öldürmek..."

Gazeteyi masanın üzerine bıraktı:

"...aferin be Yakup!.." dedi.

İsmet Paşa, parmağıyla, başka bir gazetede başka bir yazıyı gösteriyordu, dedi ki:

"...Falih Bey de, ondan hiç aşağı kalmaz! Yunanlının yerli ahaliye yaptığı mezalim ve soygun, işlediği cinayet iki gün iki gece devam etmiş!.."

Refet Paşa'nın merak ettiği başka bir şeydi:

"...bu akşam ne yapıyoruz? Sofrada beraberiz değil mi?.."

Göztepe'deki köşk. Kütüphanenin çalışma odasında; sarkaçlı duvar saatinin, yeknesak tiktaklarından başka, ses yoktur. 'Murassa ve muhteşem' bir saat bu, akrep ve yelkovanı akşamın ilk saatlerini gösteriyor: -alafranga- yedi suları!

Latife ayakta, can sıkıntısından hafifçe puflayarak, saate bakıyordu; sonra döndü, köşede duran 'müceseem kürre'nin yanından geçerken, aynı sıkıntılı tavırla, küreyi çevirdi; o dönedursun, çalışma masasına gidip, oturuyor.

Odada, saatin tiktaklarından başka, ses yok: sahiden yok mu, yoksa ona mı öyle geliyor? Üstelik sanki gittikçe sıklaşıyorlar!..

Levent Şahverdi Arşivi

Latife, Fransızca bir gazeteyi önüne açmıştı: kalemi elinde, okuduklarından, önündeki bloknota, bazı notlar alıyor. Bu kısa bir süre devam edecektir; besbelli aklı başka bir yerde; fena halde canı sıkılıyor. Zaten çok geçmeden vazgeçti, kalemi sıkıntıyla elinden attı. Yazı masasının üstündeki Fransızca, İngilizce, Rumca, ve tabii Türkçe (Osmanlıca) gazeteler; zarif bloknot, sayfalarına eski harflerle aldığı notlar ayrıca çayı çoktan içilmiş, telkâri gümüş zarflı bardağı; Latife'nin orada epeydir, kendini oyalamaya çalıştığını gösteriyor. Başaramadığı da besbelli.

Odada, duvardaki saatin tiktaklarından başka, ses yok; garip ama, galiba sesler dan dan, gittikçe yüksel mektedir: yoksa ona mı öyle geliyor?

Latife, başka bir koltuğa oturmuştu, beklemekten çektiği azap, yüzünden âdeta akıyor; gözlerinde bi kararsızlık, tereddüt işaretleri: acaba yapsa mı, yap masa mı?Birden, ani bir kararla, masanın üzerindek telefona uzandı; fakat ahizeyi, tam kaldıracağı and vazgeçti; yüzünü buruşturarak, kalemi attığı yerde aldı, tekrar gazetenin üstüne eğiliyor; daha iki kelim bile yazmamıştı ki, gözü yine saatin akrep ve yelko vanındadır.

İlk baktığından bu yana, sadece iki dakika geçmiştir: kulağında tiktaklar, handiyse bir uğultu halind sürüyor, başka ses yok!

Bu gergin ve gerilimi yüksek bekleyiş, gece boyunca sürecektir: Göztepe'deki köşkün, kabul salonunun duvarında, öncekinden 'daha muhteşem ve murassa', sarkaçlı bir duvar saati asılı; akreple yelkovan, -alafranga- on ikinin üzerinde kavuşmuş, kavuşuyor, kavuşacak: demek gecenin yarısı!

Levent Şahverdi Arşivi

Saatin tiktakları, salonun saltanatlı sükûtunda, büyüyerek yankılanıyor: başka ses yok.

O ihtişam ve 'Avrupai' lüks içersinde, Latife, tek başına, çok daha şık, çok daha süslü; fakat çok daha bezgin, aşağı yukarı dolaşıyor; gece için giyinip süslendiği belli; Paris'de diktirdiği, son moda, sırtı hafifçe açık, bir kıyafet; kirpiklerine rimel sürmüş, dudaklarına ruj; ne var ki bu, yüzündeki gerginliği ve bezginliği gideremiyor: mobilyaların, tabloların ve halıların arasında, mutsuz ve asabidir.

Saatin tiktakları, büyüdükçe büyüyor; ısrarlı ve inatçı, bir inkâr gibidir; ya da, insana ve eşyaya hükmeden, gizli bir güç: başka ses yok!..

Latife, beklerken, şampanya içiyordu; şampanya kovasının başına gidip, şişeyi aldı boşalmış kadehini dolduruyordu ki, birden duvardaki saat, büyük bir tantanayla gece yarısını çalmaya başladı. Genç kız önce hışımla dönüp saate bakıyor; arkasından, çalmasına aldırmayarak, şampanyasından bir yudum almaya davrandı; içemedi ki! Asabiyetinden, bunun şiddetli bir öfkeye dönüşmesinden, elleri titriyordu; birkaç saniye sonra, kadehini kaldırıp yere vurdu.

Saat, ağır ve tumturaklı sesiyle, geceyarısını çalmayı tamamlıyordu: kabul salonunun yüksek tavanında, yankılanarak ve yenilmezliğinden son derece emin: başka ses yok!

Kırılıp tuz parça olan bardağın, şangırtısı bile işitilmedi.

Vakit, gece yarısını geçmişti; Göztepe'deki köşk, karanlığın siyah tülleriyle kuşatılmış; sanki mevcut

Levent Şahverdi Arşivi

olmayan, bir hayal köşkü; yıldızların baş döndürücü zenginliği altında, nedense hafif is kokan, durgun bi sessizlik; sadece, gece böcekleri; bir de, uzak uzak, esrarengiz puhu kuşunun, insanın sırtını üşüten, do kunaklı sesi.

Gittikçe büyüyen bir motor gürültüsü, o arada sessizliği dağıtarak yaklaşacaktır; köşke gelen yolda Gâzi'nin kırmızı otomobili beliriyor; kapının önün gelince durdu; Yaver Rusûhî Bey, şoförün yanındak yerinden fırlayıp Paşa'nın kapısını açtı, Gâzi, usulc indi; ağır adımlarla, derhal selâm duran nöbetçini selamını alarak, içeriye giriyor.

Kabul salonunun duvarındaki, o 'muhteşem murassa' duvar saati: gecenin, -alafranga- ikisini ça maktadır. Latife, göğsünün üzerinde Fransızca bir r man, yarı yarıya uzandığı misafir koltuğunda, uyuy kalmış. Saatin ikinci darbesi üzerine, vücudunda b kıpırtı oldu, gözlerini açtı; bulunduğu yeri sanki y dırgayarak, etrafına baktı. Salona yaklaşan ayak se lerini duyunca, derhal uykulu halini üzerinden atı doğrulacaktır: kadınca bir insiyakla, saçını başı yokluyor, büyük duvar aynasına yöneldiği sırada, G zi salona girdi ve onu, gecenin bu saatinde ayakt 'grand toilette' görünce, şaşırdı. Hafif çakır keyif,

"... bonne nuit, Yaver..." dedi, "...sen daha ya madın mı?.."

Latife'nin cevabı mahzun: "...sizi bekledim P şam!.."

"...niyeymiş o..."

Latife kirpiklerini eğerek, sesinde bir serzeni "...gidiyormuşsunuz da..." dedi.

"...ya evet!.. Haddizatında, geç bile kaldık!.."

Latife'nin çehresinde birden, bütün gün beklem olmanın gerginliği belirmişti; gözlerini kısarak, bira da dik bir sesle sordu:

Levent Şahverdi Arşivi

"...peki efendimiz, ya yaveriniz? O ne olacak?.."

Mustafa Kemal Paşa, serinkanlı ve yumuşaktır, yaklaşıp elini tutuyor: gülümseyerek diyor ki:

"...o vazifesine, burada devam edecek?.."

Latife'nin sual, bu defa biraz daha dik:

"...öyle şey olur mu, hiç?.."

Mustafa Kemal Paşa'nın yüzünde, açık bir hoşnutsuzluk ifadesi; cevabı, biraz daha 'resmî' bir sesle oldu:

"...olur, pekâla olur! Sizin yeriniz burası hanımefendi...halbuki ben..."

Sözünü askıda bırakıp, Latife'den ayrılıyor; sonra, aklına bir şey gelmiş gibi, tekrar ona dönerek, aynı ciddi ve resmi sesle devam ediyor:

"...halbuki ben, Ankara'ya gidip, Meclis'e, vaziyetin inkişafını; bu inkişafın safahatını izah etmeliyim..."

4 Teşrinievvel 1338'de (1922), Ankara'da; TBMM'nin, fevkalâde günlerinden birisi yaşanıyordu; halk, cümle kapısının önünde ve etrafında, gruplar halinde toplanmış; sıkma gözlüklü, fesi kalıplı, çıtkırıldım 'münevveran'; 'terhis tezkeresi' henüz cebinde, 'gâziler'; sırtı heybelisi, çakşırlısı, çizmelisi köylüler; yeldirmeli, siyah çarşaflı, peçeli kadınlar; hatta, yalınayak, elinde sapan, mahalle çocukları... Zaman zaman, gecikmiş meb'usların, faytonlarla, - nadiren otomobille,- ahalıyi yarıp, geldiği görülüyor: iner inmez, halk arasındaki tanıdıklarıyla selamlaşarak, kapıya yöneliyorlar; halbuki Mustafa Kemal Paşa, çoktan kürsüdedir, her zamanki hitabet üslubuyla, konuşmasını bitirmek üzere:

"...arkadaşlar, bizi istediklerimizden men'edecek, ortada hiçbir mani kalmamıştır. Tafsil ettiğim veçhile, düşman ordusu kâmilen imha edilmiştir. Yunan ordu-

Levent Şahverdi Arşivi

sunun en son neferinden dahi, Anadolu'muz tathir edilmiştir. Kahraman askerimizin süngülerinden canlarını kurtaranlar...cihana ebediyen hacil olacak bir sür'atle, firar etmişlerdir..."

O daha cümlesini bitirmeden, inanılmaz yoğunlukta bir alkış fırtınası koptu. Gâzi, mütebessim, heyecanın dinmesini bir zaman bekledi; alkışlar biraz yavaşlayınca, kaldığı yerden başlıyor:

"...arkadaşlar! Bu Anadolu zaferi, tarih arasında bir millet tarafından tamamen benimsenen bir fikrin...ne kadar kaadir ve muhyi bir kuvvet olduğunun...en güzel misali olarak kalacaktır... Önümüze dikilen bütün mevanii, birer birer yıkıp aştıktan sonra...bugün artık...Misak-ı Millî'nin çizdiği hudutlar dahilinde...mes'ut...müreffeh...ve hür yaşama için...ne lâzımsa...bunların bütün hepsini istihsal edeceğiz..."

Aynı alkış fırtınası, aynı şiddet ve yoğunlukla, sözünü kesti; 'muvafık' olsun, 'muhalif' olsun, bütün meb'uslar ayağa kalkmıştı; Mustafa Kemal Paşa, zaten nutkunu bitirmek üzereydi: alkış ve tezahürat arasında, önündeki bardaktan, iki yudum su içiyor, sonra, sesini daha da yükselterek, diyor ki:

"...milletimiz...tek bir adam gibi gösterdiği...sarsılmaz vahdet ve gayret sayesinde...bu muvaffakiyeti ihraz etmiştir... Milletimizin...sulh işlerinde de...sulhtan sonraki işlerde de...aynı himmet ve vahdedi göstererek...bu zaferi itmam edeceğine şüphe yoktur... Bu zafer bize...bir imkân bahşediyor...biz bu imkânı.. memleketimizin...milletimizin...münevver, mes'ut ve müreffeh istikbâli için kullanacağız..."

Levent Şahverdi Arşivi

Dinmek bilmeyen alkışların arasından, meb'usların ve dinleyicilerin tasvip ve temenni sesleri, yükselmektedir:

"...sağolasın, ömrünle bin yaşa!.."

"...vatan sana minnetdardır!..

"...hiç şüphe yok!.."

"...Allah seni başımızdan eksik etmesin!.."

Levent Şahverdi Arşivi

(Komintern'in yayınladığı Internationale Presse – Korrespondenz dergisinin, 21 Eylül 1922 tarihli sayısından alınmıştır.)

Doğu'da Bozulan Denge!..

Heinz Neumann (Berlin) – "...Doğu Savaşı'nın Türk-Yunan sayfası kapandı; ama, bu aşamanın sona ermesiyle, çatışma çözülmüş olmuyor. İstanbul'u, Boğazlar'ı ve Önasya'yı ele geçirme çatışması, daha yeni başlamaktadır. Türkler, hiç de İzmir'in kurtuluşuyla ve Yunanlıların Anadolu'dan atılmasıyla, yetinmeye niyetli görünmüyorlar. İstanbul'u istiyorlar. Trakya'nın Meriç Nehri'ne kadar olan bölümünü istiyorlar. Kısacası, Türkiye'nin Avrupalı bir Balkan devleti olarak yeniden kurulmasını istiyorlar..."

"...bu istekler İngiltere'yi 1918 yılından bu yana savaşmak zorunda kaldığı, en büyük güçlükle karşı karşıya getirmiştir. İngiliz İmparatorluğu için söz konusu olan şeyin ne olduğu, herkesçe bilinmektedir. Belirleyici olan İstanbul sorunu değildir; burada sorun Doğu'daki denge, yani dünya siyasetindeki dengedir. İngiltere, Marmara Denizi Boğazları'ndan kovulduğu zaman, sadece Asya üzerindeki egemenliğini değil, Avrupa'daki mevzilerini de yitirecektir..."

"...Sovyet Rusya, son notalarıyla İstanbul ve Doğu üzerine verilecek karara etkin bir biçimde müdahale etmeye ni-

Levent Şahverdi Arşivi

yetli olduğunu gösterdi. Kemal Paşa, Sovyet Hükümeti'nin çağrılmadığı hiçbir barış konferansına katılmayacağını bildirdi. İngiltere'nin boğazladığı, Fransızların terk ettiği Türkiye, Sovyet Rusya'nın safına itiliyor, (...)Sovyet Rusya'nın doğudaki ve dünya siyasetindeki gücü, bu yeni gelişmeyle artıyor. Bu durum, komünistlerin tüm ezilen sömürge halklarını destekleme siyasetinin bir kanıtıdır..."

(Komintern Belgeleri'nde Türkiye/1. 'Kurtuluş Savaşı ve Lozan', s. 45. Kaynak Yayınları, 1993.)

Levent Şahverdi Arşivi

"...ne kadar uzak!..
ne kadar soğuk!..
ne kadar yabancı!.."

Fikriye, şakaklarına uzayan, derin yeşil gözleriyle; önünde oturduğu kristal aynanın içinden, Mustafa Kemal Paşa'nın duvardaki portresine bakıyordu: yanaklarına allık sürüp, dudaklarının rujunu koyulaştırmıştı; hastalığının benzine yansıttığı solgunluğu gidermeye çalışıyor; besbelli, süslenmiş püslenmiş; boynunda, Gâzi'nin ona hediye ettiği, tesbih 'gerdanlık'!

Süslenmeyi bitirdikten sonra, bir ara, başına bir eşarp bağlamayı denedi; çabucak vazgeçiyor, çünkü beğenmedi; sağına soluna dönüp, aynada son bir defa, kendini süzdükten sonra, kalktı; Gâzi'nin, duvardaki portresine bir daha bakıp, gülümsedi.

Odasından çıkarken, ipek mendiline, hafif ve kesik kesik, öksürüyordu.

Mustafa Kemal Paşa, İzmir 'yadigârı' kırmızı otomobilinin arka koltuğuna oturmuş; hem keyifli keyifli sigarasını içiyor; hem de, şoförün yanı başındaki yaveriyle laflanıyordu:

"...süle bana Salih, valdenin ağzını aradın mı? O angi telden çalıyor?"

Hafifçe, öne doğru eğilmişti; Yaveri Salih Bey ise, ileriye bakarak, nedense biraz da tedirgin, fikrini açıklıyor:

"...vakıa çıtlatacak oldum: kulağına bazı şeyler çalınmış olmalı: kızı merak eder, uğluma yar olur mu, olmaz mı diye..."

Levent Şahverdi Arşivi

Söyledikleri Gâzi'yi güldürüyor; Salih Bey, çocukluk arkadaşı değil mi; bu defa ona açılacaktır: "...ah ah ah!.. Bilmez misin ne Zübeyde Molla'dır o! Ben ondan da yılarım, Makbuş'dan da! Bu aile içi diplomasi yok mu, beni, beynelmilel diplomasiden ziyade yorar..."

Kısacık sustu, daha ciddi başka bir sesle devam etti:

"...üstelik İsmet de Mudanya'da..."

Arabasının camlarından, Çankaya yolu akıyordu: bakımsız, çorak, çıplak; arasıra, tek tük ağaçlar, dallarında siyahlı beyazlı saksağan gölgeleri; sanki zaman içinde, yeryüzünden bir semt-i meçhule uzaklaşıyorlardı; her şey, o kadar başka bir gerçeğin içinde. Belki de bu yüzden, son cümlesi dalgın, o kadar 'uzak' bir cümle:

Salih Bey, tam tersine, şaka yollu gülümseyerek:

"...burada olsa da fark etmez, Paşam!.." dedi. "...o mevzuda, maalesef rakipten taraf görünüyor: İzmir'deki 'yaver' hanımın takdirkârıdır..."

Mustafa Kemal Paşa, hâlâ o kadar dalgın ve uzakta, bir zaman konuşmadı; sonra sigara dumanlarını bırakırken, dedi ki:

"...farkındayım! Farkında olmaz mıyım, be çocuk...zihnimi ziyadesiyle meşgul eden, bu yüzden Fikriye'dir..."

O sırada Zübeyde Hanım, ilerlemiş yaşına rağmen, diri ve konuşkan; gözünde gözlükleri, dizinin üstünde, zeytin çekirdeği tesbihi; Çankaya'daki odasında koltuğuna yayılmış, Fikriye'yi dinliyordu; Fikriye'nin yüzü, rujuna allığına rağmen solgun, gözlerinin yeşil derinliğinde, o güne mahsus belli belirsiz bir saadet, anlatıyor:

"...az evvel, Meclis'ten Rusûhî Bey aradı, Hoca Yenge! Paşa, fevkalâde parlak ve müessir bir nutuk irad etmiş, ortalık elbette alkış kıyamet!.."

Levent Şahverdi Arşivi

Sesini değiştirdi, daha gündelik bir havayla, dedi ki:

"...Salih Bey'le beraber, buraya geliyor: yola çıkmışlar!.."

'Hoca Yenge', ışık vurdukça parlayan gözlük camlarının arkasında, ne kadar mes'ut, -bir o kadar dahayrandı:

"...Mustafa'm, ah Mustafa'm! Eşi menendi yoktur uğlumun, şu yeryüzünde, bilesin!.." sustu, kaşla göz arasında, kısaca dua edip sağına soluna üfledi; sonra sözlerini, içten bir temenniye bağlıyor: "...Cenab-ı Hak, gönlüne göre versin! Nazardan saklasın!.."

Gözlüklerinin üzerinden, koskocaman baktı; onu, onun yanıbaşında olduğunu yeni fark etmiş gibi, Fikriye'ye şakacıktan çıkıştı

"...a be kızcağızım, sen bize kıymetlisin, rahmetli Ragıp Efendi'nin 'bergüzârı'... Bilirim astasın, niye kalkarsın ayağa?"

Gevrek gevrek güldü, ekledi: "...sen asta, ben asta!.. Mustafa'ma kım bakacak?"

Neydi bu? Rasgele yapılmış bir şaka mı, üstü örtülü bir kınaye mi? Fikriye'nin gözlerindeki saklı hüznü, büsbütün yoğunlaştırıyor; anlamını da değiştirdi, acılaştırdı mı, ne? Tam cevap vermeye hazırlanıyordu ki, uzaktan önce otomobilin kornası işitildi; ardından, Zübeyde Hanım'ın büyütmesi Fatma, rüzgâr gibi içeriye dalıyor:

"...hanım'anne...hanım'anne...Paşa'mız geldi!.."

Fikriye, -görünmez bir tehlikeden korunmak istermiş gibi- sağ elini aniden ve insiyaki olarak, yüzüne doğru kaldırmıştı.

Acaba niye?

Otomobil gelip, kapının önünde durmuştu, Yaver Salih Bey, Paşa'nın kapısını açmış, o da iniyor. Foksi,

Levent Şahverdi Arşivi

köpeklere has bir telâşla, kopup geldi; sevinç havlamalarıyla, dizlerine sıçrıyor; Gâzi, köpeğinin şaşmaz ve içten bağlılığını, onu okşayarak değerlendiriyor; onunla oyalanarak kapıya doğru yürüyordu.

Birden Fikriye'nin sesi işitilecektir.

"...Foksi'yi...hiçbirimiz avutamadık, Paşam...onun için gaybubetiniz, gayr-ı kaabil-i teselli bir keyfiyetti..."

Mustafa Kemal Paşa, başını sesin geldiği tarafa çevirmişti; yüzünde, -daha çok da gözlerinde,- sıcak mavi bir aydınlık belirmiştir:

"...Fıkriye!.."

Fikriye, zarif, sevinci mahzun, tutkusu gözlerinde saklı, köşkün kapısından çıkmış Paşa'ya doğru gelirken: "...evinize hoş geldiniz, Paşam!.." diyor, "...siz sağ ve salim, burada, görmek...Allah'ın ne büyük bir lütfudur..."

Bir yerde buluşup, kapıya doğru birlikte yürüyorlar; Foksi, bir sağa, bir sola geçip; nefes nefese, etraflarında türlü şaklabanlıklar yapıyor.

Mustafa Kemal Paşa "...nasılsın?.." diye sordu "... Seni zayıf buldum..."

"...haiz-i ehemmiyet değil, Paşam! Mühim olan sizin âfiyette olmanızdır." Gözleri, Paşa'nın gözlerinin maviliğinde kayıp, ilâve etti:

"...hepimiz için!.."

Kısa bir duraklama anı: Mustafa Kemal Paşa, Fikriye'nin varlığından sızan o esrarlı feda-yı nefs hissiyle, bir an sarsılmıştı; Fıkriye ise, her haliyle, ona olan tutkusunun, etkisi altında görünüyordu. Sessiz sedasız, içeriye yürüyorlar. Salih Bey, bir iki adım arkalarından gelmektedir. Foksi, hep ortalarda, ayaklarının altında; fakat, içeriye girmesi yasak! Mustafa Kemal Paşa, nihayet sükûtu bozdu:

Levent Şahverdi Arşivi

"...valde nasıl? Ankara'ya ısınabildi mi?.."

Fikriye, mütebessim cevap verdi:

"...onun nazarında, Selânik'in yerini, ne Ankara tutabilir, ne İzmir... müteheyyiç bir intizar içindeydi..."

Eliyle yol gösterip, cümlesini tamamlıyor:

"...buyurmaz mısınız?.."

Mustafa Kemal Paşa, kapıyı açıp içeriye girdi. Zübeyde Hanım, ayağa kalkmıştı, dudakları hafif titreyerek, oğlunu karşılıyor. Gözünde o, her zaman; Manastır Askeri Rüştiyesi'nden, henüz bayram iznine gelmiş, sarı kafalı 'oğlancık'tır; hani üniformalı, buna rağmen sık sık azarladığı, Mustafa.

"...gel be çucuk, gel be evlâtcık, sana bir sarılayım...anidir nerelerdesin? Gözümüz kaldı yollarda..."

"...hep süylemez miyim, Hoca annem...asker adamın, hayatı ayakta geçer..."

Saygılı bir gülümseme ile annesine yaklaştı, öpsün diye uzattığı elini hafifçe tuttu, önce, okşayıp sonra öptü. Zübeyde Hanım, kirpiklerinde bir damla gözyaşı, ona sarılıyor: "...berhudar olasın, Mustafa'm... çakır uğlum...gazan mübarek olsun!.."

Kendisi otururken, kolundan çekip oğlunu, yanındaki koltuğa oturtuyor; çok mühim bir sır tevdi edermiş gibi, eğilip alçak sesle diyor ki:

"...bak beri çucuğum...Cenab-ı Hak, seni milletine bağışlasın...sen de erdin muradına, o da erdi...ama ben eremedim...bilirsin nedir muradım, dünya gözüyle, görmek isterim mürüvvetini!..

Mustafa Kemal Paşa, annesinin elini okşayarak, gülüyordu:

"...sen değil misin, Allah'tan ümit kesilmez diyen...bu kadar sabrettin, biraz daha et, bakalım, ne olur?"

Levent Şahverdi Arşivi

Zübeyde Hanım, suç ortağı bir gülümsemeyle, oğluna soracaktır:

"...bak hele şuna...süle bana: duğru mudur, Salih'in söyledikleri..."

Salih Bey salonda, çakmağının alevini ucuna uzatmış, Fikriye'nin sigarasını yakıyordu; endişeli bir ağabey gibi, diyor ki:

"...doktoru dinlemiyorsunuz...işte bu olmaz! Size tütün içmeyi yasaklamıştı..."

Çakmağını cebine koyarken, dostça azarladı:

"...doğru dürüst yemek de yemiyormuşsunuz?.."

Fikriye dumanları, hüzünlü bir keyifle, ağzından burnundan salıverdiği sırada cevap verecektir; hem de, ne cevap!

"...yalnız o kadar mı? Artık doktora da görünmüyorum, Salih Bey... Hoca Yenge'm, bundan da şekvacı..."

Salih Bey: "...haksız mıdır?.." diye sordu; daha d içten ilâve etti: "...rahatsızlığınız, ciddi bir rahatsızlıktır! Paşa Hazretleri, tedaviniz bahsinde, yeni tec birler alırken..."

Fikriye, heyecanlanıyor: "...ne, yeni tedbirler m Ne gibi, meselâ?.."

Mustafa Kemal Paşa'nın, salon kapısından girdiğ ni fark edince, sözünü askıda bıraktı. Paşa, o şaka tavrıyla, Salih Bey'e yönelmişti; diyordu ki:

"...Salih!.. Hoca annem, seni ister...Niçin Selanik almamışız, hesap soruyor..."

Salih Bey, topuklarını birbirine vurarak, Fikriye' selâmlayıp, saygıyla ayrılır.

Fikriye, sigarasının dumanlarına sarınmış; kirpil leri arasından, bakışları hülyalı, gülümsüyor:

"...gaybubetiniz imtidadınca...meselâ, muharebe

Levent Şahverdi Arşivi

merak etmekteyiz...o, bilâfasıla Selanik'den bahsediyordu..." Dalgınlaştı: "...Manastır Askerî Rüşdiyesi'ne gidişiniz...bilhassa, Şâm-ı Şerif'den avdetiniz..."

Sigarasından derin bir soluk alıp, duman düğümlerini boşluğa bırakırken, mahzun bakışları ve kırık sesiyle, cevabını öğrenmek istediği asıl sualini sordu.

"...tedavim bahsinde...Paşam, ne gibi yeni tedbirler düşünmüş acaba? Salih Bey, onu anlatıyordu da!.."

Kemal Paşa'nın alnına, belli belirsiz bir keder gölgesi düşmüştü; gözlerini, Fikriye'nin gözlerinden kaçırıp; sıradan olmasını istediği bir tavır ve sesle, diyor ki:

"...ha, o bahis, mühim bir bahis, Fikriye... Akşama, ariz âmik konuşuruz..."

Biraz sustu, daha da gündelik bir ses tonuyla:

"...evvelâ bir banyo yapayım..." dedi, "...malum, yoldan geldik..."

Fikriye, o geceyi, sonradan yaşayacağı, bitmez tükenmez sanatoryum gecelerinde; -karayel camlarda ıslık çalıyor, dışarıda tipi- sık sık hatırlayıp, için için gözyaşı dökecektir.

Soğuk ve sevimsiz bir ay vardı; yağmur bulutlarının hayli alçak, epeyce kalın ve boğum boğum dantellerini, donuk ışığıyla yaldızlamıştı; bozkırda ise, yaprakları savuran, o hırçın poyraz; köşkün, bazıları ışıklı, bazıları ışıksız pencerelerinden, karanlığa salıverdiği piyano sesini, darmadağın ediyor:

"...*manastır'ın ortasında vardır bir havuz!..*"

Fikriye'nin, tuşların üzerinde uçuşan, ince ve uzun parmakları; yaşadığı ıstırabı, önünde açılan yalnızlık

Levent Şahverdi Arşivi

uçurumunun dehşetini, handiyse somutlaştırmış; basbayağı elle tutulur bir hale getirmişti. Hele arada bir, kirpiklerinden piyanonun tuşları üzerine, bir gözyaşı damlası düştükçe!..

Gâzi, sırtında ropdöşambr, boynunda ipek fular mutad koltuğuna oturmuş, sehpanın üstünde, rak sürahisi ve kadehi, leblebi vs... Mahzun, hatta kederl görünüyor; üstelik, dalgın! Fıkriye, son zamanlard âdet ettiği o sun'i tebessümü, dudaklarında koruyo ama, onun da acı çektiği, belli: gözyaşı damlaları, sı sık, kirpiklerinin ucunda pırıldamıyor mu? En şaşırt cı olanı da, piyanonun üstüne bırakılmış, içki kadehi

Çaldığı sona erince, Fikriye, kadehine uzandı, b kerede içip bitirdi; sonra, Gâzi'ye hissettirmeden, ki piklerindeki yaşı, parmağının ucuyla alıp, ayağa kall tı; tuhaflık, koltuğuna oturmadan, rakı sürahisinde kadehini tekrar doldurmasında; üstelik, tabii olmas na çalıştığı, bir sesle, konuşuyor da!

"...demek ki, derpiş olunan tedbir bu... Mantı olduğu, izâhtan vareste..." Müstehzi ilâve etti: "...v remliysen, sanatoryumda ikametin bir zarûrettir!"

Mustafa Kemal, kederli fakat kesin bir sesle:

"...izam etme, Fikriye!.." dedi: "...Seni kaybetm değil, kazanmak telâşındayız... Doktor Adnan Bey uzun uzadıya konuştuk...onun fikrince, çok munt zam bir sanatoryum tedavisi yapılmazsa..."

Nedense, susuyor, sigarasından bir nefes aldı; yo sa bu, bir bahane mi? Fikriye, zehirli bir tebessüm soracaktır:

"... ne olurmuş? Yoksa ölür müymüşüm?.."

Başını önüne eğiyor, alçak sesle "...yanımızda (müş olurdum..." diyor, "...Buna çoktan razıyı ben!.."

Sustu. Gururla başını kaldırıp, bambaşka bir sesl sordu:

Levent Şahverdi Arşivi

"...neredeymiş bu sanatoryum? Hangi cehennemde?"

O an, telefon çalmaya başlamıştı, Mustafa Kemal Paşa telefona kalkarken, Fikriye'ye cevap veriyor.

"...Almanya'da...Münih civarında bir yerde, zannederim..."

Ahizeyi kulağına götürüyor: "...alo, kim? Ha, sen misin Hayati, hayrola?.. Telgraf mı, kimden dedin, İsmet Paşa'dan mı? Ne diyor, oku bakayım..."

Fikriye, konuşulanları duymuyordu; kadehini dudaklarına iyice yakın tutmuş, bakışları buğulu; yüzünde esrarlı ve anlaşılmaz bir sesi dinlermiş gibi bir ifade: aslında işittiği, camlarda ıslık çalan, rüzgâr; yüreğinde, onun uyandırdığı ihtimaller: gurbette ağır yalnızlık, kimbilir, belki de ölüm!

İçkisinden, bir yudum alıyor, sonra, fısıltıya yakın bir sesle, kendi kendine diyor ki: "...Almanya'da bir sanatoryum... Almanya'da, Münih civarında... Allahım, neresi orası? Ne kadar uzak!.. Ne kadar soğuk!.. Ne kadar yabancı!.."

Gâzi'nin yüzündeki ifade, telefonu dinledikçe değişmişti; bambaşka bir yerde, değişik bir halet-i ruhiye içinde olmalı. Fikriye, dudaklarına bir sigara iliştirmişti, onu yakıyor.

"...peki, Hayati! Tamamdır!.. İyi ettin de beni aradın: bu husus hem mühim, hem müstacel...hadi, akşamların hayrolsun!.."

Gâzi telefonu kapattı, Fikriye'ye izah sadedinde konuşarak, koltuğuna dönüyor; sesi de değişmiştir, muzaffer, memnun bir ses:

"...Mudanya'dan haberler iyi... Kolay olmadı ama, Trakya'yı kurtardık, bre!.." Güleç bir yüzle kadehine uzanıyor: "...eh, ne denilmiştir: düşmez kalkmaz, bir Allah! Dünyadır bu, belli mi olur: günün birinde bakarsın, sıra Boğazlar'a da gelir, bak bu mü-

Levent Şahverdi Arşivi

him: zira 'Majesteleri'nin donanması İstanbul'a dayandı mı, Karadeniz bir İngiliz gölü oldu say. Bittabi, mühim olan bir diğer nokta, Musul meselesi! Herhalde halli kolay olmayacak!.."

Fikriye'nin yüzü, salıverdiği sigara dumanları arasında kaybolmuştu; o, tamamiyle başka, hayli irkiltici ve ürkütücü bir alemdedir; çok farklı, çok uzak bir sesle soruyor.

"...peki, acaba sorabilir miyim: yolculuk ne zaman? Hemen mi?.."

Mustafa Kemal Paşa, o kadar başka bir yerdedir ki, birden o konuya dönemez:

"...efendim?.. Ne dedin?.. Hangi yolculuk?.. Ha evet: şu sanatoryum meselesi! Şey...hele Mudanya'da, İsmet Paşa harbi bitirsin..."

Levent Şahverdi Arşivi

(11 Teşrinievvel 1338 (1922) tarihli Hâkimiyet-i Milliye gazetesi, Ankara'da, şöyle çarpıcı bir başlıkla yayınlanmıştır:)

Gazetenin, birinci sayfasında, 'tarihi' bir fotograf: Mudanya'da mütareke müzakerelerine katılmış, zevat: Türkiye'yi temsilen, İsmet Paşa; Fransa'yı temsilen, General Charpy cenapları; İngiltere'yi temsilen General Harrington; İtalya'yı temsilen, General Monbelli! Fotografın üzerinde, manşet:

"ZAFERDEN ZAFERE!.."
MUDANYA MÜTAREKESİ İMZALANDI
TRAKYA'NIN TESLİMİNE REFET PAŞA MEMUR...

(Ankara'da münteşir, 'Yeni Gün' gazetesiyse, 15 Teşrinievvel 1338 (1922) günü, şöyle bir manşetle yayınlanmıştır:)

Gazetenin birinci sayfasında, Gâzi Mustafa Kemal ve İsmet Paşa'nın fotoğrafları görülmektedir; onların çevresinde şu başlıklar yer almıştır:

" TRAKYA BUGÜN KURTULUYOR!.."
GÂZİ HAZRETLERİ, BURSA'YI TEŞRİF EDECEKLER...

Levent Şahverdi Arşivi

"...'yaver hanım'ın, hiç mi dahli yok?.."

Yanlış ve ürkütücü bir gece. Bursa-Ankara kara yolunun, demiryoluyla kesiştiği, önemli bir kavşağında; soluyan bir lokomotif, ardına bağlı uzunca bir katar: yolcu ve yük vagonları! Lokomotif arıza yaptığı için, tren durmuştur; derin ve nemli karanlıkta, vagon pencerelerinin ölü ışıkları seçiliyor; bazı yolcular, oturdukları yerde, uyukluyorlar; diğer bazıları trenden yola inmiş: bunlardan birisi, Halide 'Onbaşı', kara yoluna yakın, âdeta hayalet bir ağacın altında; hem sigarasını içiyor, hem de trenin kondüktörü ile konuşuyor: yol, puslu ve kalın bir karanlığın, ötelerinde kaybolmaktadır; çok, ama çok gerilerden, ağır ağır yaklaşan bir fener zar zor seçilebiliyor.

Kondüktör, şimendifer görevlisi giyiminde, kayzer bıyıklı bir gençti.

Halide Edip Hanım sordu: "...tamiratı uzun sürer mi bunun?.."

Dumanları dudakları arasından, âdeta, tükürür gibi itti:

"...beklemeyi hiç sevmem de!.."

"...zannetmem, efendim! Azamî, yarım saat!.."

Halide Edıp Hanım, merak etmişti; o esnada katara yönelen kondüktöre, eliyle göstererek, sormadan edemedi:

"... bakar mısın oğlum, şu yaklaşan ışık nedir?.."

Gece sessizdi: lokomotifin tık nefes solumasından başka, işitilen sadece, gittikçe yaklaşan, yeknesak ve

Levent Şahverdi Arşivi

melânkolik, bir çan sesi. Kondüktör durup, o tarafa döndü; feneri gördükten, çan sesini duyduktan sonra, gülümsedi:

"...deve kervanı, efendim!.."

Kondüktör, önündeki ilk vagona binmişti fakat, kervanı gören bazı başka yolcular, kara yoluna iniyorlar. Hepsi, o tarafa dönük: iyice nemli ve dumanlı karanlığın içinden, önce elinde sallanan feneri, üzerine bindiği eşeğiyle, kervancı peydahlanıyor; yolda, çizmeleri, nefer elbisesi ve kalpağıyla, sigara içen Halide Onbaşı'yı görünce, -erkek sanmış olmalı ki-, elini göğsüne bastırıp selâmladı:

"...esselâmünaleyküm, ihvan!.."

"...ve aleykümselâm, kervancıbaşı!.."

Birbirine bağlı develer, 'zahmetkeş ve mütevekkil' birer birer beliriyorlar; gerçek değil birer hayal gibi önünden usul usul geçip, aksi istikamette kaybolu yorlar: karanlık, o tarafta çok daha yoğun, nereyi gittikleri görünmüyor, fakat...

...develerin gittikleri yönden, uzak uzak, önce bi çift, arkasından ıki çift daha, otomobil farı gözükme sin mi? Far huzmelerinde, az önce karanlığın yuttuğı develer, teker teker, -ve bütünüyle kervan,- bir gölg oyunu gibi devasa beliriyor; arabalar geçince de, to bulutu ve koyu karanlığın içinde, tekrar yok oluyor lar.

En öndeki araba, Halide Edip Hanım'a bırka metre kala, yavaşlayarak durdu. Hayret! Acaba niye Çünkü bu, Mustafa Kemal Paşa'nın arabasıydı; Yave Salih Bey, şoförün yanından, şimşek hızıyla çıkıp, ar ka kapıyı açıyor. Gâzi, tebessümü gözlerinin mavisin de saklı, arabadan ağır ağır indi. Halide Edip Hanım sigarasını çizmesinin burnuyla yerde ezip, hayretle içinde, ona doğru yürüdü.

Levent Şahverdi Arşivi

Gâzi'nin tebessümü genişlemişti, elini sıkmak üzere, Halide Edip'e uzatıyor; hararetle el sıkışıp, ayaküstü konuşuyorlar:

"...hayrola, hanımefendi?.. Tek başınıza, bizi istikbale mi çıkmıştınız?.."

"...hiç sormayın Paşa hazretleri, trenimiz arızalandı, yolda kaldık!.."

Kaşları, hayretle alnında yükselmişti: "...lâkin böyle bir tesadüf, havsalaya sığmaz! Tahayyülü dahi gayr-ı mümkün!.."

Onlar konuşurken, arabadan bu defa Kâzım Karabekir Paşa inmiş, yanlarına gelmişti. Mustafa Kemal Paşa, ikisini tanıştırıyor:

"...Kâzım Paşa cenapları, Ankara'yı sizin gaybubetinizde teşrif ettiler... Halide Edip Hanımefendi...nâm-ı diğer Halide Onbaşı: ordularımızın uğuru..."

İki taraf, samimi tebessümlerle, hafifçe başını eğiyor. Gâzi, ne düşündüyse, Halide Hanım'a izahat vermek gereğini duymuştu; dedi ki:

"...Bursa'ya gidiyoruz orada, İsmet ve Fevzi Paşa'ya mülâki olacağız... Mudanya'dan gelecekler..."

Sonra, gözünün ucuyla hemen arkalarına yanaşmış ikinci arabayı göstererek, sesini alçaltıp, ilâve etti: "...Fikriye'yi de götürmekteyim... Hastalığı ciddiyet kesbetti... Münih'de bir sanatoryuma yatıracağız..."

Halide Edip Hanım'ın, yüzü gölgelenmişti; sesi bir hayli kırık:

"...öyle mi?.." dedi, "...Vah vah, fevkalâde müteessir oldum..."

Sustu, kısaca düşündü, soruyor:

"...izninizle, ona veda edebilir miyim? Bildiğiniz üzere ülfetimiz..."

Mustafa Kemal Paşa, sözünü kesti: "...elbette! buyurun konuşun!.."

Levent Şahverdi Arşivi

İkinci arabanın kapısını açtı: Halide Edip Hanım, nedense biraz mahçup:

"...teşekkür ederim, Paşa hazretleri!"

Yaver Salih Bey, arkalarından geliyordu, Mustafa Kemal geriye döndü; o kaldı. Halide Onbaşı, önünde bulunduğu arabanın, açık kapısına doğru eğiliyor.

Fikriye, arabanın arka koltuğuna, yarı uzanmış yarı oturmuştu: kürkler içindeydi, yüzü adamakıllı solgun, gözleri iyice mahzun. Onu görünce, derhal doğrulup, telaşla ellerine sarılıyor, güçlükle gülümseyerek, diyor ki:

"...ah hanımefendi, ah! Bu ne mes'ut bir tesadüf!.. Sizinle burada karşılaşacağımızı, rüyamda görsem..."

Cümlesini bitirmedi, sustu; uzun gözleriyle, yaprak yeşili gülümseyerek, sonra:

"...mutlaka..." dedi, "...bu işde bir hayır var!"

Kapının ağzındaydılar, arkalarındaki üçüncü arabanın farlarından, garip ve ürkütücü, bir ışık gölge karşıtlığı içinde görünüyorlar.

"...Almanya'ya gidiyormuşsunuz?"

Fikriye kirpiklerini indiriyor, epeyce canı sıkkın ve isteksiz, diyor ki:

"...maalesef, evet! Doktorların, ısrarı, işte. Ben gitmek istemedim, lâkın Paşamız buyurunca..."

Cümlesini askıda bıraktı, boynunu büktü. Halide Edip Hanım, halinden tavrından etkilenmişti; ona biraz olsun cesaret vermek istiyor:

"...ne var bunda canım...kısa bir müddet kalır, pürsıhhat dönersiniz..."

Fikriye, küçük bir kız çocuğu gibi, tek omzunu kaldırdı: "...bilmem ki!.."

Sonra birden canlanıyor: "...ama şey...evvelâ Paris'e uğramak niyetindeyim, giyecek bir şeyler yaptırmak için...ne dersiniz? İcâp etmez mi?"

Levent Şahverdi Arşivi

"...tabii, fevkalâde olur! Niye olmasın? İyileşeceğinizden, hiç şüphem yok!.."

Fikriye, daha fazla kendini tutamadı; iyice duygulanmıştı, ağlamamak için dudaklarını ısırarak, Halide Hanım'ın boynuna sarıldı:

"...bir inanabilsem!.. Ah, buna bir inanabilsem!.."

Onun kollarından ayrıldığında, Halide Edip Hanım'ın da gözleri, hafif nemliydi. Arabanın kapısı ağzında konuşmuşlardı; o çekilince, az geride bekleyen Seryaver Salih Bey, kapıyı kapatıyor; öndeki arabanın farları ışığında, Karabekir Kâzım Paşa ile, sigara içip konuşmakta olan, Gâzi'ye doğru yürüyorlar.

Halide Edip Hanım, bir süre sustu; fakat daha fazla kendini tutamadı; duyulur duyulmaz bir sesle, Salih Bey'e sordu:

"...şey, söyler misiniz Salih Bey...çok merak ediyorum da!..bu ani yolculukta, İzmir'deki 'yaver' hanımın, hiç mi dahli yok?.."

Levent Şahverdi Arşivi

(Komintern tarafından yayınlanan Internationale Presse – Korrespondenz dergisinin, 27 Eylül 1922 tarihli sayısından alınmıştır.)

Komünist Enternasyonali Yürütme Kurulu

Türkiye Halkına, Barış!
Avrupa Emperyalizmi'ne, Savaş!

"İşçiler! Yakındoğu çok büyük tarihi önem taşıyan gelişmelere sahne oluyor. Gâlip İttifak Devletleri'nin kapitalistleri, Türkiye Halkı'nı ölüme mahkum etmişti. Türkiye'yi parçaladılar. Türkiye'nin çevresini, kendi gücüne dayanarak varlığını sürdürme yeteneğinden yoksun, bir dizi devletle sardılar. Bu devletler, İttifak Devletleri'nin köpekleri olmaya ve her zaman Türkiye Halkı'na karşı kışkırtılmaya mahkûmdur..."

"...Sovyet Rusya'nın mücadele eden ve zafer kazanan Kızılordusu'ndan cesaret alan Türkiye Halkı, peşpeşe savaşlardan bitkin düşmüş olduğu halde, silâha sarıldı; ve üç yıl süren mücadele sonunda, canını kurtarmasını bildi. İngiltere'nin donattığı Yunan ordularını kaçmaya zorladı. İstanbul ve Çanakkale Boğazı dışında, tüm Anadolu'yu yabancı ordulardan temizledi. Türk ordularının zaferi, zalimlerin gücünün de sınırlı olduğunu; halklar özgürlük için bir kez ayağa kalktılar mı; Versailles'da barış anlaşmaları adı altında kendilerine vurulan, tüm kölelik zincirlerini paramparça edebileceklerini kanıtladı..."

Levent Şahverdi Arşivi

"İşçiler! Türk Hükümeti, işçilerin ve köylülerin hükümeti değildir; subayların bir kesiminin hükümetidir, aydınların hükümetidir. Hiç kuşkusuz bizim amaçlarımızla uyuşmayan bir hükümettir. Bu yüzden Türkiye İşçi Sınıfı, Türkiye ekonomik açıdan kalkındığı ölçüde, bu hükümete karşı mücadele etmek zorunda kalacaktır. Ama, Türkiye işçileri, kendileriyle bu hükümet arasındaki ilişkiler ne olursa olsun, Türkiye'nin mücadelesinin, yoksul bir köylü halkın uluslararası sermayenin köleleştirme çabalarına karşı verdiği mücadele olduğunu anlamışlardır. Ve uluslararası proleterya, Türkiye Hükümeti ile ilişkisi bir yana, sırf kendi çıkarları gereği, İttifak Devletleri Emperyalizmi'nin, yeniden Türklere karşı silâha sarılmasını, İngiliz dünya egemenliğinin çıkarları uğruna, Avrupa proleteryasının yeniden kanını dökmesini, bütün gücüyle engellemek zorundadır..."

"İşçiler! Sizin göreviniz, Türkiye'ye karşı atılacak herhangi bir askeri adıma karşı, var gücünüzle ve ısrarla mücadele etmektir. Sizin göreviniz, İttifak Devletleri'nin Boğazları Müttefikler'e açması için Türkiye'yi zorlayarak yeni savaşlar hazırlayanları engellemek için tüm gücünü ortaya koymaktır..."

"Kahrolsun İttifak Devletleri Emperyalizm'i! Türkiye Halkı'na özgürlük ve barış! Kahrolsun yeni emperyalist savaşlar Kahrolsun diplomasi bezgirgânları!.."

(Komintern Belgeleri'nde Türkiye/1. Kurtuluş Savaşı ve Lozan, s. 51, Kaynak Yayınları, 1993.)

Levent Şahverdi Arşivi

"...ihtimal, bazı kafalar kesilecektir!.."

Sonbaharın, yorgun güzelliği: bahçedeki bazı ağaçların, yaprakları sararmaya yüz tutmuş, bazı çiçekler solmuş. Hava, kapalı: yağmur bulutları, akşam aydınlığını örtüyor. Ara sıra çakan kuru şimşekler, elektrik mavisi birer yalaz. Uzaktan, tehditkâr gök gürültüleri. Uşakizadeler'in Göztepe'deki köşkü, 'mağmum' bir geceye hazırlanıyor.

Kütüphanesi'ndeki çalışma odası. Akşamüzeri. Sarkaçlı, murassa duvar saati, (alafranga) altı buçuk sularındadır, ahenkli titreşimlerle buçuğu çaldı. O susunca, tik takları başlıyor: yeknesak, ısrarlı, sinir bozucu. Yalnız, yazı masasının üzerindeki çalışma abajuru yakılmış, başka ışık yok: bu da insana, tenhalık ve yalnızlık duygusu veriyor. Latife, kütüphanenin o yağmur loşluğu içinde, yazı masasının başına oturmuş, harıl harıl bir şeyler yazıyordu; çakan şimşeklerin yalazı, odaya dolup boşaldıkça, ortalık birden cama çekilmiş bir fotoğrafın, negatifidir: her şey, siyah ve beyaz.

Latife, asabi bir telâşla, kalemini sık sık mürekkep hokkasına batırıyor. Sumenin yanı başında, kül tablası, bir sigara paketi ve kibrit kutusu; bir de yarısı içilmiş şampanya bardağı. Genç kız, nedense yazmayı bırakıverdi; yazdıklarına tatsız tuzsuz, besbelli 'gayr-ı memnun' şöyle bir baktı, belirgin bir asabiyetle kağı-

Levent Şahverdi Arşivi

dı buruşturup, çöp sepetine attı. Dirseklerini masaya dayamıştı, çenesini sağ yumruğuna; gözleri, sabit bir noktaya dikilmiş. O da çok sürmedi, aynı asabiyetle ayağa kalktı; kalkarken, şampanya bardağını aldı; saatin yeknesak tiktaklarını dağıtarak, odasında gidip gelirken, arasıra onu yudumluyor.

Aklına yeni bir şey mi geldi acaba? Gidip gelirken, ansızın duruyor: aynı gergin yüzle, yeniden masasının başına geçti; içkisini bitirip, önüne başka bir kağıt çekti; kalemini mürekkebe batırıp, tekrar yazmaya koyuldu. İşlek bir el yazısıyla, gerçekte bir mektup yazıyordu:

"...mukaddes Paşam, pek mes'ud dakikalar yaşadım; şimdi de, derin bir teessürün altında ezilmekteyim. Burada bırakmış olduğunuz şeref, bütün ailemin şeref hâlesidir, fakat yalnız bendenizin olan çok kıymetli ve ebedi bir şey daha vardır: o da, canlı hâtıranızdır. Bazen dalıyorum, saatlerce gözlerim kapalı düşünüyorum... Bu rüyalarımdan uyanışımda... 'Yarab! Ne eksilirdi derya-yı izzetinden / Peymane-i vücuda zehi âb dolmasaydı' diyor gözyaşları döküyorum..."

Birkaç gün sonra, Mustafa Kemal Paşa; TBMM Riyaset makamında oturmuş, sağ elinin iki parmağı arasında sigarası, Latife'nin yazdığı mektubu okuyordu; garip şey, kelimeler ve cümleler, aynı anda kulaklarına, onun sesiyle aksediyor:

"...belki de siz... 'Beni yirmi gün görmekle, bu kız benden ne istiyor ve bu hakkı ona kim vermiştir,' diye hiddetlenirsiniz. Nazarımda hiçbir şey ehemmiyeti haiz değildir. Fakat ilk nazarda, dünyanın en büyük dahisi, kendisi için mahfuz olan sadakat, hürmet ve samimiye-

Levent Şahverdi Arşivi

ti almak tenezzülünde bulunmuştur... Evet, ömrümün son dakikasına kadar, mes'ud veya bedbaht edileyim... Halâskârı takib etmekten azade kalmayacağım; fiilen olmasa da, hayalen daima beraber yaşayacağım...mademki, bütün saadetimi zât-ı devletinizin hizmetinde buluyorum...yegâne arzum, her ne suretle olursa olsun...sadakatimin yanınızda bir silâh olmasıdır..."

Mektubun bu en ilginç yerinde, kapının iki kere tıklatıldığını işitti. Başını o yana kaldırıp, mektubu sumenin altına saklayarak:

"...giriniz!.." dedi.

İçeriye, Dr. Refik Bey, arkasından Yaver Salih Bey giriyor; Gâzi'ye yaklaşıyorlar. Mustafa Kemal Paşa, oturduğu yerden doğrularak;

"...oooo, siz miydiniz, Doktor?.."

Eliyle koltuğu gösterdi: "...buyurmaz mısınız?!.."

Hemen arkasından farklı bir sesle, kaçınılmaz soru: "...valde nasıl?.."

Dr. Refik Bey, oturmamıştı; gözlüklerinin ardında, gözleri hayli kederli, ellerini oğuşturarak cevap verdi: mutad sükûneti ve yumuşaklığıyla, konuşuyordu; Salih Bey, biraz geride durmuş, onu dinliyor...

"...rahatsız etmeyelim, Paşam! Maşallah, maneviyatı yüksek! Dilinden lâtife eksik olmuyor... Hakikat halde, hastalığın mahiyeti ve hastanın ilerlemiş yaşı nazar-ı itibare alınırsa..."

Mustafa Kemal, sigarasını kül tablasına bastırırken, sözünü kesti; ciddi ve vakur bir kederle soracaktır:

"...hiç mi ümit yok, Doktor?.."

Dr. Refik Bey, önce omuzlarını kaldırdı: "...Allah'tan ümit kesilmez, Paşam!.."

Kısa bir sükût oldu; sonra Doktor daha profesyonel bir ifade ile:

Levent Şahverdi Arşivi

"...malum-u âliniz, valde hanım, onun da hastasıdır: Doktor Adnan Bey'le, müdavele-i efkârda bulunduk...bir nevi consultation... Müşterek fikrimiz odur ki, daha mutedil bir iklimde, mukadder akıbet hayli geciktirilebilir..."

Yaver Salih Bey, işte o zaman söze karışıyor: "...meselâ, İzmir gibi mi?.."

Dr. Refik Bey, ona döndü: "...evet! Eğer mümkünse, İzmir münasiptir!"

Mustafa Kemal Paşa, Seryaver Salih Bey'e muhtemelen bir talimat verecekti; konuşurken sesinde örtülü bir kaygı ve şefkat titreşiyordu:

"...Salih, ne dediğini duydum..." dedi, "...bunun çaresine sen..."

Sözü askıda kalıyor, çünkü kapı tıklatılmıştı; tıklatılmasıyla, açılması bir oldu: Hey'et-i Vekile Reisi, Hüseyin Rauf Bey'di gelen; Doktor Refik Bey'le Salih Bey'i *i* görünce bir an duraklıyor:

"...hayrola?.. Hususi bir şeye müteallik ise, başka zaman gelirim."

"...yabancı mıyız, canım? Valde'yi konuşuyorduk: Ankara'ya intibak edemedi, biliyorsun...bu itibarla..."

Dr. Refik Bey, kibar ve saygılı, müdahale ediyor: "...teferruatını, bilâhare, ayrıca arzederim, Paşam...müsaade-i âlinizle..."

O ve Salih Bey, çıkıyorlar. Hüseyin Rauf Bey, hastalık söz konusu olunca, bir an dalgınlaşmıştı; kendi kendine konuşur gibi, mırıldanıyor:

"... Balkan Harbi, Harb-ı Umumi, İstiklâl Harbi... 1328'den beri muharebe yaşanıyor... Zübeyde Hanım, bir tarih..."

Gâzi'ye dönerek ilâve etti: "...şayân-ı şükrandır ki, zaferi görmek müyesser oldu..."

Mustafa Kemal Paşa, her zaman olduğu gibi, an-

Levent Şahverdi Arşivi

nesi üzerinde görüşülmesinden tedirgindi; sigara paketini uzatarak, sözü değiştirecektir.

"...yak bir cıgara, bir de kahve söyleyelim... Sebeb-i ziyaretin ne ola ki?.."

Rauf Bey, sigarayı alır; o da, ziyaretçi koltuğuna oturdu; önemsiz bir şeyden bahs ediyormuş gibi, biraz da yapma bir neşeyle cevap verdi:

"...hiç efendim... Refet Paşa'yla konuşuyorduk...birden esti...yarın gece, Keçiören'e davet ediyor...evine... Ali Fuat Paşa, sen, ben ve o... Eski günlerdeki gibi!.."

Mustafa Kemal Paşa gülümsüyordu, ateşi uzatırken dedi ki:

"...yani, Mahşer'in Dört Süvarisi... Öyle mi?.."

Gülüşüyorlar.

Buzlu mavi, yarım bir ay, kenarlarını yaldızladığı bulutları kılıç gibi doğrayarak, kayıp gidiyordu; rüzgâr hem soğuktu hem keskin, kaldırdığı toz bulutlarından oluşan anafor, döne döne, eve kadar ulaşıyor: sırt üşütücü ıslıklarını duyulmaz kılan, onların arasına dağılmış, hoyrat, bir o kadar tehditkâr köpek havlamaları, ki bu yörede hiç eksik olmaz. Ev, zamanın Ankara evlerinden. Keçiören'de, etrafı epeyce tenha bir bağevi; kapının önünde, birisi Mustafa Kemal Paşa'nın olmak üzere, iki otomobil duruyor. Üst kat pencereleri bütün aydınlık, salonun ışıkları...

Görgüye göreneğe uygun döşenmiş bir salon: sedir, koltuklar, yer minderleri; duvarda çapraz asılı iki kılıç, hattat elinden çıkma tâ'lik yazılar: 'Bismillahirrahmanirahim!' ve diğerleri.

Mustafa Kemal Paşa, âdeti üzere, bir koltuğa oturmuştu; yanıbaşındaki sehpada, rakı sürahısı, kadehi, kül tablası, sigara paketi ve tesbihi, ayrıca leblebi ta-

Levent Şahverdi Arşivi

bağı; yanıbaşında, Ali Fuat Paşa oturuyor, durumdan pek hoşnut değil gibi, sigarasının dumanlarına dalmış; Refet Paşa, karşıda ayaktadır, her zaman olduğu gibi, hareketli; Hüseyin Rauf Bey, ise, Mustafa Kemal'in tam karşısında: yüzünde samimi, fakat birçok manaya çekilebilecek, ciddi bir ifade, sağ elini Gâzi'ye doğru uzatarak, takılırmış gibi diyor ki:

"...aramızdaki samimiyete binâen söylüyorum... Belki farkındasınız, belki değilsiniz... Meclis, Saltanat'ın...hatta hilâfetin kaldırılması endişesiyle müteessirdir... Sizden de, istikbalde takınacağınız tavırdan da, şüphe ediyor... Bu hususta, Meclis'i...dolayısıyla efkâr-ı umumiyeyi, tenvir ve tatmin etmeniz lüzumuna kaniyim..."

Sustu, o susar susmaz; salona kalın bir sükût çöktü; bu sessizlik içinde, dışardaki deli rüzgâr yüzünden, nerede unutulmuşsa, açık unutulmuş bir pancurun, ısrarla çarpışı işitiliyor. Refet Paşa'nın, asabi gülümsemesine, Ali Fuat Paşa'nın rahatsız dalgınlığına mukâbil Mustafa Kemal Paşa, sigarasının dumanları arasında, sakindir. Doğrudan Rauf Bey'e hitap etti:

"...ben evvelemirde, sizin mütalâanızı almak isterim...bu bahiste sizin fikriniz ne merkezdedir?"

Hüseyin Rauf Bey, biraz asabi fakat kararlı, fikirlerini açıkladı:.

"...ben saltanat ve hilâfet makamına...vicdânen ve hissen merbut bir kulum...çünkü benim babam, padişahın nân-ü-nimetiyle yetişmiş...Osmanlı Devleti'nin ricâli sırasına geçmiştir... Benim de kanımda o nimetin zerratı vardır. Ben nankör değilim ve olamam... Padişaha muhafaza-i sadakat borcumdur... Halife'ye merbutiyetim ise, terbiyem icabıdır...

Bu defa, daha kalın, basbayağı ağır bir sükût çöktü, rüzgârın vınıltıları, ısrarla çarpılan pancur büsbü-

Levent Şahverdi Arşivi

tün meydana çıkıyor. Mustafa Kemal Paşa, yüzünü Refet Paşa'ya dönmüştü: aynı ciddiyet ve sükûnetle sordu:

"...ya siz Paşa, bu hususta sizin mütalâanız, hangi istikâmettedir?"

Refet Paşa, kısa adımlarla sağa sola giderek; ayakta, yüzünde hep aynı asabi tebessümle konuşacaktır.

"...Rauf Bey'in fikir ve mütalaasına, tamamen iştirak ediyorum... Filhakika, bizde, padişahlıktan ve halifelikten başka...bir şekl-i idâre mevzuubahis olamaz!"

Mustafa Kemal Paşa, bu defa Ali Fuat Paşa'ya dönmüştür fakat sorusunu tekrarlamadı; ona sadece bakıyor, hiçbir şöy söylemiyor; Ali Fuat Paşa, ağır ağır, sözlerini tartarak dedi ki:

"...şey!..malûm-u âliniz, bendeniz Moskova'dan henüz avdet etmiş bulunmaktayım... Bu itibarla, vaziyeti de...efkâr ve hissiyat-ı umumiyeyi de, lüzumu derecesinde tetkike vakit bulamadım... Beni, bu meselede fikir dermeyanından mazur görmenizi reca ederim..."

Hüseyin Rauf Bey, müdahale ederek, sözünü kesti:

"...bir dakika!.. Bir dakika!.. Benim bir de umumi mütalâam var...bizde vaziyet-i umumiyeyi tutmak güçtür; bunu ancak herkesin erişemeyeceği kadar yüksek görülmeye alışılmış bir makam temin edebilir. O da makâm-ı saltanat ve hilâfettir; onu lağvetmek, yerine başka bir mevcudiyet ikâmesine çalışmak, felâket ve hüsranı muciptir, asla caiz olamaz!.."

Ali Fuat Paşa tedirgin ve rahatsız, oturduğu yerden kalktı; Refet Paşa, hep öyle mütebessim, kadehine rakı koyuyordur; Mustafa Kemal Paşa, yeni bir sigara yakmıştı: dumanları, ağır ağır, başının üzerinde yükseliyor; Hüseyin Rauf Bey ise, gözlerini Mustafa Kemal Paşa'ya dikmiş: yine kurşun gibi bir sükût;

Levent Şahverdi Arşivi

rüzgârdan çarpılan pancur, biraz daha sık; uzaklarda savrulan, köpek havlamaları.

Mustafa Kemal Paşa, vakur ve ciddi, diyor ki:

"...arkadaşlar, mevzubahis ettiğiniz mesele...haddizatında bugünün meselesi değildir... Meclis'de bazılarının telâş ve heyecanına da mahal yoktur... Ben ne halife olmak niyetindeyim, ne de padişah... İcâb-ı halinde bunu Meclis'de de beyan ederim..."

Mustafa Kemal Paşa, bu kadarla yetinecekmiş gibi, susmuştu; fakat, aklına başka bir şey gelmiş gibi ayağa kalktı, yürüyerek devam ediyor:

"...bence, Meclis'in asıl iştigâl edeceği mevzu, Sulh Konferansı'nda Türkiye'yi, kimin temsil edeceği mevzuudur... Vatanı işgâlden halâs etmiş olan Ankara mı, yoksa, Sevres Muahedesi'ni imzalamış olan Bâbıâli mi?"

Mustafa Kemal Paşa, ağır ve tane tane konuşuyordu; o an, İzmir'in istirdatı esnasında, ona nihayet istirahat edebileceklerini söyleyen Halide 'Onbaşı'ya, gülerek verdiği cevabı hatırlamıştı:

"...istirahat mı? İstirahat ha? Hele İzmir'i kurtaralım, korkarım ondan sonra birbirimizi yiyeceğiz: kafalarımız uymuyor!"

Bundan, her zaman emin olmuştu; çünkü onların gayesi, eski düzene dönmekten ibaretti; oysa o, 'ihtilâlden de vasi tahavvülleri' içeren, muazzam bir 'inkılâp' düşünüyordu.

TBMM'nin 'Teşrinisani iptidasındaki o gece, sonradan meşhur olacak 'hafî celsesi'. Garip ama, cümle kapısı önünde, ne gelen var, ne giden: ortalık, fena halde, tenha; sadece, gocukları içinde kaybolmuş, birkaç bekçi ya da zaptiye seçiliyor; bir de başıboş iki, köpek: birisi toraman, kulakları kesik, tasması diken-

Levent Şahverdi Arşivi

li, görmüş geçirmiş, o 'Kuva-yı Milliye' köpeği; öbürü, tilki gibi sivri burun ve kabarık kuyruklu, onun yol arkadaşı. Bulutların, istasyon üzerine yığıldığı; ağızlardan burunlardan, duman salkımlarının savrulduğu; örtülü bir hava; soğuk sert; rüzgâr estikçe ince ince tozutan, kar serpintisi.

Meclis'de Teşkilât-ı Esasîye, Hariciye ve Adliye Encümenleri'nin muhtelit toplantısı; kötü aydınlatılmış, basbayağı soğuk, genişçe bir oda; okul sıralarında, kimisi endişeli, kimisi 'mes'ut ve mesrur' meb'uslar; zira 'Saltanatın Kaldırılması' mevzuunda verilmiş lâyihalar birleştirilmiştir, o tartışılıyor.

Mustafa Kemal Paşa, sıralardan birisi üzerine çıkmıştı; sıra ondadır, karşısındaki, gizli veya açık muhalefetin, gözlerine baka baka sert ve asabi, konuşuyor.

"...hâkimiyet ve saltanat, hiç kimseye, ilim icabıdır diye, müzakere ile, münakaşa ile verilmez. Kudretle ve zorla alınır... Nitekim Türk milleti, hâkimiyet ve saltanatı, isyan ederek, kendi eline bilfiil almıştır... Bu bir emrivakidir... Mevzubahis olan, millete saltanatını, hâkimiyetini bırakacak mıyız, bırakmayacak mıyız değildir... Mesele zaten emrivaki olmuştur... Şimdi mesele bu emrivaki olmuş hakikati, ifade etmekten ibarettir..."

Lâyiha taraftaları arasından, beklenmedik bir alkış koptu; kısa bir süre susan Mustafa Kemal Paşa; 'muhalif zevatın' yüzlerine, dik dik bakarak; aynı sert ve öfkeli sesle:

"...burada toplananlar...Meclis ve herkes...meseleyi tabii görürse fikrimce çok iyi olur..." dedi, "...aksi takdirde, hakikat yine usülü dairesinde ifade olunur...fakat ihtimal bazı kafalar kesilecektir..."

Levent Şahverdi Arşivi

Ertesi gün çıkan, -1 Teşrinisani 1338 (1922) tarihli,- Birlik gazetesinin birinci sayfasında; Gâzi Mustafa Kemal Paşa'nın, 'Muhtelıt Encümen'de konuşurken çekilmiş bir fotoğrafı vardı; onun üzerine, büyük 'hurufat'la şu başlık' atılmıştı:

"BUNDAN SONRA PADİŞAH, MİLLETİN KENDİSİDİR!"
"DÜN AKŞAM VE BUGÜN MİLLÎ BAYRAMDIR!"

İstanbul, Yıldız Sarayı Muayede Köşkü: sabah oldu olacak, İstanbul soğuk bir teşrinisani gününe başlamak üzere; hava donuk ve ıslak. Boğaz, duman duman, sis; Üsküdar'dan Çengelköye'e, göz gözü görmüyor; bu yüzden, Şirket-i Hayriye'nin, günün ilk seferine çıkan vapurları -Dilnişin, İnşirâh, Tarz-ı Nevinsık sık düdük çalıyorlar...

Muayede Köşkü'nün kapısında, İngiliz ordusuna ait olup, onlar tarafından gönderilmiş bir ambulans duruyor; çevresinde, İngiliz İşgal Kuvvetleri'nden birkaç nefer; bu saatler için mutad olmayan, bir hareketlilik! Nedeni çok geçmeden anlaşılacaktır; zira Padişah Mehmed-i Sâdıs (Vahidettin), birkaç saray mensubu, bazı İngiliz zâbitleri arasında, kapıdan çıkıyor; müteessir ve telâşlıdır; yanında oğlu Ertuğrul Bey ve başmabeyincisi, ambulansa biniyorlar.

Padişah Mehmed-i Sâdıs (Vahidettin) bindiği ambulanstan, yanında, oğlu Ertuğrul ve Mabeyincibaşı'sı olduğu halde, Tophane rıhtımında, inecektir; İngiliz bahriye silâhendazlarının himayesinde, bu defa rıhtıma yanaştırılmış, işgal donanmasının bir istimbotuna biniyor. O sırada güneş, sis yoğunluğu gerisinden, biraz kızıl epeyce turuncu, kendini göstermişti,

Levent Şahverdi Arşivi

Şirket-i Hayriye'nin sis düdükleri, Boğaz'dan, 'canhıraş' yankılanıyor. İstimbot, Padışahı aldıktan sonra, açıkta demirli İngiliz Malaya zırhlısına doğru hareket etti.

Malaya Zırhlısı güvertesinde, bir başka hazırlık: Bahriye Silâhendazları'nın merasim müfrezesi, merdiven önüne dizilmiş; gemiye yanaşmış olan istimbottan, Mehmed-i Sâdis, merdiveni ağır ağır çıkarak, güverteye ayak bastı; onu, İngiliz Bahriyesi'nin geleneksel töreniyle karşıladılar. Karşılayanların başındaki de, sıradan birisi değil; İngiliz Akdeniz Donanması Başkumandanı Amiral Sir Brock: el sıkışıyorlar; ayrıca, İngiliz Yüksek Komiser Vekili Henderson, İngiltere Kralı adına, Osmanlı Padişahı'na, en derin saygılarını sunuyor.

Ertesi gün, -17/18 Teşrinisani 1338 (1922)- Dersaadet'te münteşir Renin gazetesinin birinci sayfasında; yaşanan bu önemli olay, Padişah Mehmed-i Sâdis'ın bir fotoğrafı ile, şu basit başlıkla verilecektir.

"VAHDETTİN, BİR İNGİLİZ ZIRHLISIYLA KAÇTI"

Levent Şahverdi Arşivi

"...bu kız, mustafa'yı değil; mustafa kemal paşa'yı ister!.."

İzmir'de yağışlı, kış günü: eflâtun renkli, ağır ve yağmur yüklü bulutlar, Kadifekale'den, şehrin üzerine sarkıyor: yumuşak ve pırıltılı, ince bir yağmur, Körfez'i sarmış: karşı kıyıda, puslar ardında kayıp, Karşıyaka. İlk bakışta pustan, hayal mi, yoksa gerçek mi olduğu anlaşılamayan, Körfez vapurları.

Bir otomobil, ince yağmurun titreşimleri arasında; ana caddeden, Karşıyaka'daki Uşakizadeler Köşkü'nün, sokağına saptı; biraz ilerleyip, köşkün bahçe kapısı önünde durdu. Arabanın kapısını açan şoför, Latife'nin -elinde bir paketle- inişine, yardımcı oluyor: o, şoförünün açtığı şemsiyeye sığınarak, mütebessim fakat ciddi bir tavırla, bahçe kapısından girecektir.

Muammer Bey'in Karşıyaka'daki köşkü: üç katlı büyük bir bina, zengin bir bahçe ve yüksek ağaçlarla çevrilmiş; ağaçların arasında, iki kameriye var; yüksek bir manolya, bir iki servi ile akasyalar, çevresini sarmış. Su tozu halinde, yağmur. Bahçede kuşların, -en çok da kumruların- sesleri.

Seryaver Salih Bey, köşkün ikinci kattaki kabul salonunda, pencereye yakın bir koltuğa oturmuş, gazete okuyordu; kahvesini içmiş, sigarasını tüttürmektedir;

Levent Şahverdi Arşivi

bir yandan da, haberlere göz gezdiriyor; bu arada, elinde tepsi ayakta duran Ali Çavuş, içilmiş kahvenin fincanını, su bardağını, gümüş tepsiye alıp, kapıya uzaklaşır. Masanın üzerinde, hayli kalın bir gazete tomarı: Türkçe, Fransızca, Rumca, İngilizce vs gazeteler.

Göztepe'deki kadar değilse de, şatafatlı ve konforlu döşenmiş bir salon; ağır kadife perdeler, batı tarzında oturma grupları, vitrinli iki büfe, kristal birkaç ayna. Duvarlarda, ünlü hattatların tâ'lik yazılarıyla, Latife'nin yağlı boya bir tablosu dikkati çekiyor; bir de, gösterişli ve sarkaçlı bir duvar saati: yeknesak tik takları.

Salih Bey, elindeki gazeteyi bir kenara bırakıp, bir başkasını almak üzere tomarın üzerine eğilmişti; eline aldığı gazete, 'Yeni Gün', ilk sayfasında, Lausanne Konferansı'na ait bir fotograf: İsmet Paşa, Lord Curzon, Henri Poincare, Mussolini ve Venizelos, yan yana durmuşlar. Resmin üzerine büyükçe bir başlık atılmış: "SULH KONFERANSI BUGÜN LAUSANNE'DA BAŞLIYOR"

Salih Bey, resme bakıp başlığı okuduğu sırada, duvardaki saat dokunaklı bir sesle ikiyi çaldı. O, insiyaki olarak, duvardaki saate bakıyor, sonra da çıkardığı cep saatine.

Ali Çavuş elinde tepsi, üstünde fincan ve bardakla, alt salona inen merdivenin sahanlığında, saygıyla gülümseyip, kenara çekildi; çünkü aşağıdan, Latife Hanım geliyordu: fakat bu, sanki bir başkası: üstünü değiştirmiş, İngiliz hemşirelerinin kılığına bürünmüş; elinde, aynı paketi taşıyor. Ali Çavuş'un yanından geçerken, duraklayıp sordu:

Levent Şahverdi Arşivi

"...valde hanım nasıl, Ali Çavuş?.."

"...sayenizde, eyidir hanım abla!.."

"...Salih Bey, yanında mı?.."

"...yoh, o salondadır, sizi bekler!.."

Seryaver Salih Bey, onun sesini işitir işitmez, ayağa kalkmıştı; Latife'nin davranışı, kendinden emin, biraz yukardan, duruma egemen ev sahibesi davranışı: rahat peyce, buyurgan.

"...bonjour, Salih Bey! Sabahtan beri, keyfiyet nedir?.."

"...bonjur hanımefendi!.. Telefonda, arz etmiştim: İzmir'de, biraz daha rahat!.."

Latife konuşurken, bir yandan da, masanın üzerine koyduğu paketi açıyordu; kağıtların arasından, 'ecnebi' bir kolonya şişesi çıktı: pahalı ve lüks, belki Yardley.

Latife: "...doktor bey yok mu?.." diye soruyor.

Salih Bey, başıyla kapıyı işaret etti: "...yanındalar efendim, bir bakayım demişti..."

Latife, belirgin bir heyecanla şişeyi gösterip, diyor ki:

"...ona İngiliz lavantası aldım... Meşhur bir koku: fevkalâde ferahlık verir..."

Birden ümitsizliğe kapılmış gibi, kolonyayı masanın üzerine bıraktı, kolları iki yanına düşmüştü, Salih Bey'e dönerek, kırık bir sesle yakındı:

"...yarabbi, ne alsam beğenmiyor... Ne yapsam, ona yaranamıyorum..."

Zübeyde Hanım'ın odası, Çankaya'daki odasından, hem daha saltanatlı, hem daha büyüktü; mobilyası da ona göre, yatağı, çardak cibinlikli, mükellef bir yatak; ağır perdeli, pencereler; mükellef aynalı dolap...

Levent Şahverdi Arşivi

O sırada Zübeyde Hanım, epeyce neşeli, Doktor Asım Bey'le şakalaşıyordu; gözünde gözlüğü, elinde tesbihi, yatağında doğrulmuş; az gerisinde Fatma, gözünün içine bakıyor.

Zübeyde Hanım: doktoruna şaka yollu, diyor ki:

"...ne uğraşırsın, be çucuk? Yanmış harmanın öşürü olmaz... İşimiz, cenâb-ı Akkın takdirine kalmış!.. İzmir'i, Ankara'sı var mıdır bunun?.."

Dr. Asım Bey gençten, tıknaz bir hekim; kumral bıyıklı, güler yüzlü:

"...olmaz olur mu, valde hanım: geleli ağrılarınız hafifledi...daha sakin uyuyorsunuz..."

Zübeyde Hanım, sesinde gizli bir hüzünle cevap verdi:

"...biyhude kunuşursun, çucuk... İstanbul!.. Ankara!.. İzmir!..A be, nereye gitsem, ben gurbetteyim... Selânik'de olmadıkça..."

Doktor Asım Bey, cevap vermeye hazırlanyordu ki, kapı açıldı, içeriye önce Latife, ardından Salih Bey girdi: konuşmanın son kısmını duymuş olan Latife, doğrudan Zübeyde Hanım'a ilerleyecektir. Salih Bey ise, Doktor Asım Bey'i bir kenara çekiyor, aralarında söyleşiyorlar.

Latife, el öpmeye yönelirken, "...öyle demeyin canım, burada, inşallah âfiyet bulacaksınız..." dedi; sonra Doktor'a döndü: "...öyle değil mi Asım Bey?.."

Salih Bey'le muhaveresini keserek, Asım Bey son derece saygılı, onu doğruluyor:

"...bendeniz de, onu arz ediyordum, hanımefendi!.."

Latife, zarif ve kibar; Zübeyde Hanım'ın, inceleyici bakışlardan hafifçe rahatsızdı; elinde getirdiği kolonya şişesini, Zübeyde Hanım'a uzattı; gülümsüyor, şirin gözükmek istiyordu:

"...gelirken Kemeraltı'na uğramıştım... İngiliz la-

Levent Şahverdi Arşivi

vantası aldım size...çok haysiyetlidir, âdeta insanın içini tazeliyor..."

Şişeyi Zübeyde Hanım yerine, hemen arkasındaki Fatma, uzanıp alıyor, açıp, oradakilere kolonya ikram edecek; göreneği bu; Latife ise, Zübeyde Hanım'ın elini öptü...

"...berhudar olasın Lütfiye Hanım!.. Zaamet etmişsin!.. Buyur, şuracığa utur..."

Dr. Asım Bey'le ciddi şeyler konuşan Salih Bey, dönüp yanlışı düzeltecektir:

"... Lütfiye değil, Latife, efendim..."

Zübeyde Hanım, Seryaver Salih Bey'in dediğini duymamış gibi davrandı; aynı yumuşak fakat mesafeli edayla:

"...ne zaamet edersin, büyle? Benim günlüm oştur..." dedi.

Hafif kinayeli soruyor: "...senin günlün oş mu? Piner misin, Mustafa'mın gönderdiği o güzel kısrağa?.."

"...ne büyük bir lütuf!.. buna lâyık olmak için ne yaptım ki ben?.."

Aralık bırakılmış kapıdan, salonda çalan telefonun zili işitiliyor; bir kere çaldı, arkasından bir kere daha, sonra açıldığını duydular...

Zübeyde Hanım gülerek ama, yine bir hayli kinayeli diyor ki:

"... yapmadınsa, yapmalısın be çucum... Epimiz yapmalıyız!.."

Ali Çavuş başını kapıdan içeriye uzatmıştı, Latife'ye:

"...hanımabla, seni istiyorlar..."

Bir duraklama, garip bir seszlik oldu. Latife, hemen ayağa kalktı.

"...affedersiniz, müsaadenizle bakabilir miyim?.."

Dr. Asım Bey bu fırsattan istifade, kollarını iki yana açarak:

Levent Şahverdi Arşivi

"...biz de çıksak iyi olacak!.." dedi, "...Hoca Anne'nin istirahat vaktidir..."

Zübeyde Hanım'a dönerek: "...hin-i hacette, Fatma'yı yollayın, ben bitişik odadayım, efendim..."

"...Allah razı olsun, Doktor uğlum! Dert görmesin, ellerin!.."

Zübeyde Hanım sonra, Salih Bey'e dönüyor:

"...Salih, beri bak...şüyle yanıma gelesin hele, sana diyeceklerim vardır..."

Fatma dahil, o sırada herkes dışarıya çıkmıştı; Salih Bey, önce durakladı, sonra saygıyla yatağa yaklaşıyor.

Zübeyde Hanım, gözlüklerinin üzerinden, odanın boşalmasını izlemişti; yalnız kaldıklarına kanaat getirir getirmez, bir el işaretiyle Salih Bey'i daha da yakınına çağırdı: alçak sesle, sır tevdi eder gibi:

"...gel şüyle yancağızıma..." dedi, sonra ciddi bir itiraz edasıyla ekledi: "...uğlum Salih, bak ne derim sana: ulmaz bu iş...nâfiledir!.."

Biraz sustu, sonra: "...iyidir, oştur, kişizadedir ama...bu kız, okumuş kız!.." diyerek içini çekti, "...ani, ne demişler... 'erkeğin okumuşu kadı...kadının okumuşu cadı...'"

"...iyi ama, Hoca Anne?!."

Zübeyde Hanım kestirip atıyor: "...ana kısmısı, gönül gözüyle görür...öyle görürüm ben de... Bu kız Mustafa'yı...benim çakır Mustafa'mı değil...Mustafa Kemal Paşa'yı ister...mal mülk ister gibi..."

Yine biraz susuyor, başını iki yana sallayarak: "...yok yok...ulmaz bu iş...nâfiledir...yazasın Mustafa'ma...bildiresin..."

Kabul salonunda Latife, telefonun bulunduğu sehpanın, yanındaki koltuğa oturmuş; bir elinde kulağın-

Levent Şahverdi Arşivi

da tuttuğu ahize, öbüründe mikrofonu; canı sıkılmış, kırgın, gizlice asabi, annesine yakınıyor:

"...sen ne diyorsun anne, beni oğluna lâyık görmediğini ihsas edip duruyor...biraz evvel, yine dokundurdu..."

Ahizede, Adviye Hanım'ın sesi, şaşırmış ve alıngan:

"...ve min'el garâip!.. Zübeyde Hanımefendi, bir manada, söz kesmeye gelmedi mi? Ayrıyeten, öteki bahis ne oluyor? Bu sabah baban tekrar sordu..."

Latife'nin annesi, kızını andıran; yaşlıca, tombul, 'alafranga' bir hanım; o da, Göztepe'deki köşkün kabul salonundaki koltuklarından birisine oturmuş; elinde yaldızlı kahve fincanı, hem kahvesini içiyor, hem kızıyla konuşuyor: yanı başında örgü sepeti, içinde yün yumakları ve şişler, az önce ördüğü belli.

Ahizeden Latife'nin sesi, gittikçe daha asabi geliyordu: "...henüz açamadım ya, açsam ne fark edecek? Kaç defa, ebeveynimin arz-ı hürmet maksadıyla onu ziyaret etmek istediklerini söyledim, her defasında bir mazeret icâd etti..."

Başka bir koltukta, kız kardeşi Vecihe yayılmış, elinde İllustration dergisi, hem onu karıştırıp, elindeki muzu yiyor, hem de annesini, muzip mimiklerle dinliyor.

Adviye Hanım, hayretler içindeydi: "...bu da tuhaf!.." dedi, "...bizim misafirimiz, bizi kabul etmiyor... Fransa'lardan, palas pandıras, bunun için mi geldik, ayol?.."

Latife, annesinin söylediklerinden de rahatsız olmuştu, gizleyemediği bir öfkeyle diyor ki:

"...sen de bir tuhafsın, anne, müşkilât çıkarma lütfen, münâsip bir vesile bulursam, tekrar açacağım...dişimi sıka sıka bir hâl oldum..."

Adviye Hanım'ın sesi, bu defa daha ahizede, daha anlayışlı ama müstehziydi:

Levent Şahverdi Arşivi

"...müşkilât, hadisenin tahtında müstetir kızım...bu işler feragat ister...sabır ister, tahammül ister...halbuki sen buna alışkın değilsin... Dişini biraz daha sık, hadi tekrar görüşürüz..."

Latife, daha da kırgın veda etti: "...ellerinden öperim, anneciğim!"

Telefonu kapatıyor, ahizeyi sehpanın üzerine bırakıyor; kafasının meşgul olduğu kesin, gözleri dalgın, sırtını oturduğu koltuğa dayamıştı: koyu bir sessizlik ânı. Bu sessizliğin içinde, hızlanan yağmurun camlardaki tıpırtısı, daha dokunaklı işitiliyor. Birden duvardaki saatin, ağır ve tumturaklı, alafranga üçü çaldığı duyulur.

Latife, bunun üzerine biraz toparlandı; en yakınındaki sigaralıktan bir sigara alıp, sıkıntıyla, dudaklarına iliştirdi; kibrit arandığı sırada, yanan çakmağının aleviyle, Salih Bey'in eli beliriyor; Latife sigarasını yakıp, dumanları üflerken ona aşağıdan yukarıya doğru, keyifsiz sordu:

"...size beni çekiştirdi değil mi?

"...pek de öyle sayılmaz!.."

O da bir sigara yakıyor: "...oğluna ziyadesiyle düşkün...mesele bu!.."

Latife, ayağa kalkmıştı: "...vaziyeti Paşa'ya, aksettirmediniz inşaallah!.."

"...ne münasebet! Mektuplarımda arz etmiştim: Fethi Bey hariç, herkes bu işin olmasını arzu ediyor... Fevzi Paşa... İsmet Paşa... Bittabi, bendeniz en baştayım..."

Latife, sigarasının dumanlarını bırakırken, göğüs geçirdi:

"...ah Salih Bey, ah!.. Mühim olan, Paşa'nın ne düşündüğü!.. O da, meçhulümüz!.."

Levent Şahverdi Arşivi

O gece, böyle bir açıklama yapacağını, Mustafa Kemal acaba düşünmüş müydü? Hiç hatırlamıyor. Azerbaycan Sefir-i Kebiri'nin daveti, herşeyden önce siyasi bir davet, münhasıran Kafkaslardaki Türklere değil, onların üzerinden Moskova'yla münasebetleri geliştiriyor. Aksi gibi soğuk, kar beyazı bir gece, aydınlığı çıplak; evlerin çoğu kar altında kaybolmuş, diğerlerinin saçaklarında buzdan kılıçlar; yukarda, çılgın bir yıldız kalabalığı; aşağıda bekçi düdükleri, kaçınılmaz havlamalar.

Sefarethane ahşap, iri gövdeli, bir Ankara eviydi; kapısındaki Azerbaycan işareti karla örtülmüş; Azerbaycan sefareti levhası zarzor okunabiliyor; etrafta davetlilerin arabaları, faytonlar, birkaç da otomobil. Sefarethanenin pencereleri, şıkır şıkır; perdelerinde, belirip kaybolan misafir gölgeleri. Sefir İbrahim Bey Abilof'un masasında, Mustafa Kemal Paşa baş köşeye oturmuş; sağında Sefir-i Kebir, solunda Yunus Nadi ve Ismail Habib Beyler, ayrıca Ahmet Bey Agayef! Rakı ve Vodka su gibi akıyor. Armoniğin ve tarın ağır bastığı, saz heyeti, Kafkas türkülerine dalmış; Asya güzeli, tombul, pembe beyaz bir 'muganniye', türkü söylemektedir:

"...amaaan avcı vurma beni,
ben bu dağın da balam,
maralıyam..."

Mustafa Kemal Paşa, çakırkeyifti; gecenin iyice kıvama geldiği bu anda: herkes hayatından memnun, herkes mutlu görünüyor. 'Muganniye' türküsünü bitirince alkışladılar; çalgıcılar başka bir havaya geçmeye hazırlanırken, hiç beklenmedik bir şey oldu: Mustafa Kemal Paşa, aklına sanki o an gelmiş gibi, çatalıyla bir bardağa birkaç kere vurup, yüksek sesle:

Levent Şahverdi Arşivi

"...hanımlar, beyler..." diye söze başlıyor; "...bir dakikanızı lütfeder misiniz?"

Önce oturduğu masanın çevresinde, giderek bütün salonda, hanidir hüküm süren uğultu ve müzik, bıçakla kesilmişcesine sustu; Mustafa Kemal, güleç bir çehreyle devam etti:

"...hanımlar efendiler!.. Kadehimi şimdi tebşir edeceğim hayırlı bir haberin şerefine kaldırıyorum!.."

Kısa bir an sustu, heyecanlı olduğu, açıkça görülüyordu; arkasından:

"...yakın bir zamanda, evleniyorum!.."

O susar susmaz, daha yüksek bir uğultu, yakın çevresinden başlayarak, birden yükseliyor; hayret nidaları, sevinç çığlıkları, birbirine karışmıştır; ilk soran Yunus Nadi Bey oldu:

"...ciddi misiniz paşam? Kararınız kat'i midir?"

"...ciddi efendım, ciddi ve mukarrer!.."

Ahmet Bey Agayef bunun üzerine ayağa kalkıp, tumturaklı bir eda ile soruyor:

"...o halde, Paşa hazretleri...İzmir fatihinin kalbini fetheden, bu bahtiyar hanımefendi kimdir? Bize lütfeder misiniz?"

Gâzi, elinde kadehi, ayağa kalkıp cevap verecektir:

"...İzmirli bir kız!.. Uşakizade Muammer Bey'in kerimesi, Latife Hanım!.."

Ahmet Bey Agayef, neş'eyle kadehi kaldırdı:

"...o halde Paşam, Latife Hanımefendi'nin şerefine!.."

Salonda heyecan son haddine varmıştı: kadehler kaldırılıp, tek nefeste devriliyor; arkasından, kalabalık bir alkış faslı; o biter bitmez, kaldığı yerden başlayan, müzik!..

Levent Şahverdi Arşivi

"...canımı kurtarayım derken, vatanımı kaybedersin!.."

Kurtuluş Savaşı'nın en hareketli günlerini Mustafa Kemal'in yaşamı içinde anlatan *Gâzi Paşa*, tarihsel olarak Kuvva-yı Millîye'nin İzmir'e girişi ve Trakya'nın geri alınması ile sonlanıyor.

Bu çarpıcı dönemin içinde Latife Hanım, Fikriye Hanım, İsmet Paşa, Fevzi Çakmak, Kâzım Karabekir, Halide Edip, Falih Rıfkı, Yakup Kadri, Mustafa Suphi, Nâzım Hikmet, Çerkez Ethem... tümü de çok yakından tanıdığımız isimler Attilâ İlhan'ın bize o günleri yaşatan kurgusu ile romanda yerlerini alıyorlar.

Gâzi Paşa, bir solukta okunup bitirilecek, yakın tarihimizin en önemli günlerini bizlere anımsatacak bir roman.

Attilâ İlhan 15 Haziran 1925'te Menemen'de doğdu. Türkiye'nin en üretken yazarlarından olan İlhan'ın genç yaşlarında başladığı düşünme ve yazma serüveni 10 Ekim 2005'te ölümsüzlüğe göçene kadar sürdü

İlhan'ın bütün yapıtları, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları'nca yayımlanmaktadır

Kapak: İşgal kuvvetleri İzmir'i terk ederken (Cengiz Kahraman Arşivi'nden)

9 789754 586732

KDV dahil fiyatı
14 YTL

Levent Şahverdi Arşivi